

FİLOLOJİ ALANINDA TEORİ VE ARAŞTIRMALAR

EDİTÖR:
DOÇ.DR.GÜLNAZ KURT

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel
Editörler / Editors • Doç. Dr. Gülnaz Kurt
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı

Birinci Basım / First Edition • © Eylül 2020
ISBN • 978-625-7243-60-5

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı.
Citation can not be shown without the source, reproduced in any way
without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-mail: gecekitapligi@gmail.com



Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 47083

Filoloji Alanında Teori ve Araştırmalar

Editör

Doç. Dr. Gülnaz Kurt

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

DUÂ-YI SİHR-İ BÂTIL

Rabia Şenay Şişman 1

BÖLÜM 2

BİR YABANCININ GÖZÜYLE TÜRKÇENİN GRAMERİ: A PRACTICAL GRAMMAR OF THE TURKISH LANGUAGE WITH DIALOGUES AND VOCABULARY

Halilibrahim ERTÜRK & Elif Gizem KARAOĞLU 39

BÖLÜM 3

KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI ÜRÜNLERİNİN İÇERİK ÖZELLİKLERİ

Mehmet KAHRAMAN 65

BÖLÜM 4

MÜSAVAT PARTİSİ GİZLİ TEŞKİLATI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doğanay MORGÜL 91

BÖLÜM 5

KIRGIZ EDEBİYATINDA HİKÂYE

Ayvaz MORKOÇ 111

BÖLÜM 6

KAZAK EDEBİYATINDA HİKÂYE

Ayvaz MORKOÇ 145

BÖLÜM 7

SOMUT-SOYUT ONTOLOJİSİ BAĞLAMINDA EDEBİYAT KURAMLARI

Emre SAY 181

BÖLÜM 8

GERGER AĞIZLARININ SES VE ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

Mehmet YEŞİLKAYA 197

BÖLÜM 9

SON ASIRDA GELENEK VE YENİLİK ARASINDA MANZUM VE
MENSUR TASAVVUFÎ BİR ESER:HEDİYYE-İ MÜJDE-RESÂN-I
NECÂT-I EBEDİYYE

Özgür Kıyçak & Mustafa Yasin Başçetin213

BÖLÜM 10

“KAYBOLAN” ADLI ROMANDA SAVAŞ SONRASI KUŞAĞIN
BİREYSEL YABANCILAŞMA OLGUSU: HANS - ULRICH
TREICHEL

Şenay KAYĞIN291

Bölüm 1

DUÂ-YI SİHR-İ BÂTIL¹

Rabia Şenay ŞİŞMAN²

1 Bu çalışmada Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu koleksiyonuna 06 Mil Yz A 6067 demirbaş numarasıyla kayıtlı görsel/görsellerden faydalanılmıştır

2 Dr. Öğretim Üyesi. Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Anabilim Dalı Başkanlığı

Giriş

Osmanlı Türkçesinde sihir sözcüğünün karşılığı “büğü, büyücülük” (Sami, 1317/1899: 711); sözlü kültürde “böğü, buğ, büğü, büğ, bükü” (TDK, 1993: 814) ifadeleriyle belirtilmiştir. Sihir ve büyü ilgi ve tesir düzleminde temel farklılıklar ihtiva etse de uzunca bir müddet birbiri yerine kullanılır olmuştur. Semavî kaynaklarda her iki bilgi ve birikim alanı makbul sayılmaz ve dünyaperest donatılarla yüklü bu tip bilgi ve tutumlara karşı beslenen ilgi evrensel sosyal normlarca düşük ahlaki temayüllerden sayılır. Bununla birlikte mahiyetlerindeki girift ve psişik güçler prensibinden olmalı, sosyal bilimlerin teoloji öğretileriyle veya madde ötesi disiplinlerle uzun devirler ilişkilendirilmiştir.

Pehlevîcede “magu” Yunanca “magos”, İngilizcede “magic”, Fransızcada “magie” (Hançerlioğlu, 1992: 115) şeklinde karşılanan sihir sözcüğü “büyü, tılsım, üfürükçülük, afsunculuk, bakıcılık” (Örnek, 1971: 134) gibi kelimelerle hep bir arada anılmıştır. Uygurcada “yazı” anlamında kullanılmış “bitik” Oğuz dilinde “efsun, tılsım” anlamlarıyla da kullanılmıştır. Bu kelime Divân-ı Lugaati’t-Türk’te “cin vurmasına karşı okunan dua, efsun” anlamıyla verilmiştir (Beydili, 2005: 605). Nitekim Türkçe Sözlük’te (TDK, 2011: 426) büyü kelimesinin açılımı içinde sihir sözcüğü geçmektedir. Esasen sihir ve kendisiyle eş kullanımlı büyüye temellendirildiği doğa üstü sezgilerin tazyikiyle kutsallık atfedilmiş, “üfürülerek açılmaz düğümlerin” atılması (Çelebi, 2009: 171) gibi aşırı etki altına alıcı eylemlerle kültürel dokuların her tabakasında kendine yer edinebilmiştir.

İslam’ın kutsal kitabında sihir olgusuna en belirgin bakışı, Bakara Suresi 102. ayeti kerimede görmek mümkündür. Sihir ayeti olarak da bilinen bu ayet ile ilgili olarak Fahrüddin er-Râzî tefsirinde (1988: 3/ 255) adı geçen uygulama ile meşgul olan Yahudilere hitap edilir ve “onların sihirle ilgilenmeleri” ve “ona yönelmeleri” “çirkin fiiller” olarak tanımlanır; burada sihrin Harut ve Marut isimli iki melek tarafından insanoğluna öğretildiği aktarılır. Kadın-erkeği ayırma gibi zararlı ve kötü ameller için kullanıldığı belirtilen bu faydasız öğretilerden uzak durulması tavsiyesiyle beraber Allah’ın izni olmaksızın hiçbir batıl unsurun inanmışlara zarar veremeyeceği düsturu hatırlatılır. Kuran’da Şuara suresi 37. ayetin tevilinde “Sihri iyi bilen her büyücüyü sana getirsinler” şeklinde belirtilen cümlede sihir uygulayıcısından “büyücü” diye (Turabi, 2009: 367) bahsedilmesi sihir ile büyüün aynı anlam ailesinden görülmesine bir başka örnektir. Tanyu da Kuran’da geçen “sihir” kelimesinin büyü anlamında kullanıldığını söylemekle beraber sihrin büyüden daha geniş kapsamlı olduğunu belirtir (1992: 501).

Toplumsal olguların izinden gidildikçe sihrin başlangıcını çok eski zamanlara götürmek mümkündür. Paleolitik¹ çağa ait küçük heykelcikler, bazı kazı kayıtlarında geçen ve “venüs” olarak tanınan abartılı motiflerle bezeli, doğurganlık ve bereketin simgesi heykel yontuları dönemin sihir kökenli nazariyelerinden mülhem kalıntılardır (Yüzsever, 1996: 22). İlkel toplulukların varlığıyla anılan bu çağın buluntularından sayılan kaya ve mağara resimleri için de sihrin ikna olunmuş gücünü pratiğe aktarma çabalarının ürünü denilir (Mellaart, 1975: 88). Mısır mezarlarındaki duvar resimleri, bu tür gizemli eylemlerle ilişkili ve öldükten sonra da etkisi beklenen sihirselsel gücün sembolik alametlerinden olduğu belirtilir (Childe, 1971: 59).

Aşağı Mezopotamya coğrafyasında sanat, savaş, av gibi aktivitelerin sihir ile birlikte yürütülmesinin alışılmış bir durum olduğu bu kazı kayıtlarından elde edilmiş bilgiler arasındadır. Sihir takipçileri arasında bunu, sade bir uğraştan ziyade âdeta meslek gibi sürdüren kimselerin bulunduğu da bilinmektedir. Tarihî kaynaklarda ilk Bâbil dönem halkından olan Keldânîli müneccimler diye anılan kimselerin sihrin ilk uzmanları olduğu belirtilir (İbn Haldûn. akt. Albayrak, 2002: 210).

Uygulayıcıların, sosyal hafızadan gelen kökleşik öğretiler ile yerleşik resmî inanç ritüellerini, biçimsel planda karıştırmaya ya da atfedilmiş kutsiliğin etkinliğiyle nesiller arası geçiş yapabilmiş ilkel dogmaların pratik sahada iç içe geçmesi gibi sosyo-kültürel sebeplerle epey bir dönem sihir ve büyü ile “Cenabıhakk’a yalvarma, niyaz” (Sami, 1317/1899: 610) demek olan dua ortak değil ama yakın değerler gibi düşünülmüş ve bir arada, bütüncül bakışlarla ele alınmıştır. Ancak 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra sihir, büyü ve din olgusunun kesin hatlarla ayrışması (Çiftçi, 2007: 24) ile madde ötesi arayışlara odaklı bu sosyal olgular hem kendi içinde hem de birbiriyle etkileşimleri düzleminde yorumlanabilmişlerdir.

Bu olguların her birinde bireysel fayda gözetilse de uygulayıcılar ve olası hedefler açısından farklı disiplinlere matuftur. Tanyu, Türkçede büyücü ile sihirbaz kelimelerinin aynı anlamda kullanılmaması ile bu durumu örneklemeye çalışır. Burada yazar, sihirbaz hokkabazlık, illüzyon ve hipnoz teknikleri ve gözü, görüşü aldatan yanılsamalarla; büyücü ise tılsımlı, majik sözler, muska benzeri malzemeler kullanarak sanatını icra eder, der. Tanyu cadılar ve büyücülerin karıştırıldığını da belirtir ve onların yeterliliklerini “teknikten öte şahsî kabiliyet”e bağlar (1992: 501). Diğer yandan her zaman dünyevî amaçların benimsendiği sihir ve büyüün kendine özgü bazı araç ve tekniklerle yönetilmesi, kültür düzeyi düşük veya pratikte geleneksel başvuruların baskın olduğu toplum yapılarında daha sık görülmesi; niyazın ise çoğu kez sadece kalben zikre

¹ Taş çağı.

başvuru gibi basit ve sade biçimlerde gerçekleşmesi ya da genel anlamda uhrevî taleplerin istirahat yollu arz edilmesi gibi dua yapısına has nitelikler, onu sihir ve büyüden uzaklaştırır.

İbni Haldun büyüü kendi içinde sınıflar ve büyüün hâric bir güçten medet ummaksızın uygulanan kısmını sihir olarak tanımlar; yardım bekleme suretiyle yapılan kısmına da tılsım der (akt. Karadaş, 2004: 111). Bunlardan başka sihir ya da büyü gibi gizemli güçlerle irtibatlı eylemlerin amaçlarına göre de sınıflandırıldığı bilinir. Mesela “ak” olan iyi, hayırlı niyetlerle tasarlanır; “kara” olan ise iyi olmayan, bozucu ve olumsuz niyetlerle yapılır (Önsöz ve Enginer, 2003: 53-54). Eldeki bu çalışmanın yapılandırıldığı metnin konusu da kötü niyetlerle yapılmış sihrin bozucu etkisini ıslah etme maksatlı düzenlenmiş duaların aktarımıdır. Metinde kullanılmış “sihir” sözcüğü ile kasıt günümüz anlayışıyla “büyü”den başka bir şey değildir.

Sosyolojinin tanınmış ismi Emile Durkheim, sihirselle etkiye dayalı tutumları bu dünya hayatıyla ilgili görür ve onu kutsal olmayan alan içinde değerlendirir (Beattie 1966: 62). “Toplumsal olayların sebep-sonuç ilişkisi içinde değerlendirilmesi gerektiğini” belirten Taylor büyü olgusunu ilk kez antropolojik açıdan ele alır (Tanyu, 1992: 501). Britanyalı antropolojist Frazer kazanç odaklı gördüğü bu tarz uygulamaları “gündelik ve sıradan araçlardan” sayar ve “dünyada olan biten olayları kontrol etmeye yönelik icat edilmiş bir beşer mekanizması” (Alıcı, 2010: 21) olarak yorumlar. Elbette bu mekanizma bazı formel davranışlardan yardım alır. Durkheim (1926: 226), bu formel davranışlara ritüel der ve bunların toplum birliğini güçlendiren; düzeni yeni baştan kurgulayan; bireyin de nesneler katında hareket tarzını tayin eden belirli kuralları olduğunu belirtir. “Kişilerin kimi eşyalara sembolik anlamlar yüklemeleri sonucu doğan şey” veya üzerinde uzlaşıya varılmış ayinsel eylemler gibi tanımlamalarla anılan rit² sözcüğünün türevi olan ritüel kavramı Bryce tarafından “özel bir sonuca, bir şeyi anlamaya yönelik veya bireysel bir etkinliği idame etmek için ortaya konan simgesel bir edim ya da performans” (2003: 217) olarak tanımlar. Hooke ise Tanrı adına yürütülen uygulamaların yerine getirilmesinde izlenecek davranış kalıplarının uzman ve yetenekli kişilerce belirlenmesi; bu kalıpların doğru şekil ve zamanda değişmez bir biçimde yapılma işinin yine aynı kimselerce yürütülmesi sistemine ritüel adını verir (1993: 14-15). Bunlara sihirselle işlevli afsunların eşlik ettiğini ekleyen Hooke, bu tesirli sözlerin art arda yinelenmesine vurgu yapar ve bu yinelemeli kullanımların bir “erk” yaratılmasına dönük canlandırıcı icrasına dikkat çeker.

Sihrin pratik hayattaki önem ve anlamını yitirmesi bilimin gelişimi ile olmuştur denilebilir. Malinowski (1990: 76), büyü gibi sihre dayalı

² “Rit” Ana Britannica (1987) s. 351.

eylemleri yalancı bilim olarak niteler. Ona göre bu uygulamalar, her zaman bireysel eğilim ve gereksinimler ile belli bir amaca odaklanan doğası gereği bilimle benzer değerler taşır ve büyü gibi kendine has tekniklere sahiptir. Kösemihal, bilimin belirli bir düzene tâbi olduğunu söylerken bilimin büyüden “çıktığı hiç inkâr kabul etmez” diye ekler. Şüphesiz “mechul kuvvetler korkusu silinip de içkin tabiatüstü inancı yıkılınca” (Kösemihal, 1952: 146) büyüüp gelişen/değişen teknik bilgiyle beraber sihre dayalı kâhinlik gücü yerini bilimin sistematik gücüne terk eder. Bilimle üst basamaklara tırmanan geniş mikyaslı imkânlar ve bilginin hızlı paylaşımı akabinde toplumsal doktrinlerin önü alınamaz tekamülü bugünü hazırlar.

Medenî gelişmişlik seviyesi bir yana beden ve ruh ikilemi içindeki insan kutsal olanla bağıını kopartamamış, dua ile arz etme, isteme tavrını benimseyenler yanında sihir ile gizli güçleri kendi çıkarına uygun harekete geçirtmek emeliyle çabuk ve kimilerince daha kestirme olan yolu tercih edenler hep var olmuştur. Ama Allah dışındaki bir güçten yardım istemek, arz etmekten çok cebri bir usuldür; “emir” nüansı taşır ve bunun gerçekleşme başarısı “gizemli bir kaynakla ilişkisi”ne bağlıdır (Akın, 2011: 35). Bu tür uygulamalar, özgece tasarlanmış malzeme, teknik ve desteği beklenen güç kaynağı odaklı çeşitli ayırtılarla teçhiz edilmiştir. Sürecin uygun ilerlemesi ise “ay evveli”, “ay ortası” “ay ahiri” veya “hâne kabusu”, “yedi kabriñ toprağı” gibi tasvip edilmiş zaman ve mekan şartlarının bir arada bulunuşuna bağlanmıştır.

Duâ-yı Sihri-i Bâtıl başlıklı yazma metin Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu koleksiyonuna 06 Mil Yz A 6067 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eserin istinsah tarihi belirtilmemiştir; müstensih veya müellif kaydı da mevcut değildir. Yazma eser, kapakları mukavva bir cilt içine Abadî kağıt cinsi 15 yapraktan müteşekkil bir metindir. Harekeli nesih ile yazılı satırlar her bir sayfada 9 satır olmak üzere istiflenmiştir.

Batıl niyetli sihrin yaratabileceği, tesiri kuvvetli ve geniş kötülükleri engellemeye yönelik dua/dualardan kurulu küçük hacimli yazmanın 9., 10. varakları; 11. yaprağın bir kısmı ve 13. ile 14. varakları İslamî kaynaklarda geçtiği orijinal lisan Arapça iledir. Şer düşüncelerle planlanmış ya da uygulanmış batıl sihir metot ve araçlarına yönelik atıf tarzı kısa bilgilendirmelerin bulunduğu eser, gerçekte bu tür sihirlerin kaldırılması için tanzim edilmiş Ayet ve hadis kaynaklı Arapça ve Türkçe duaların yer aldığı bir metindir.

“Allah’tan ihtiyaçlarını isteme” (Parladır, 1994: 530) şeklinde de yorumlanmış duanın, usulünce nasıl olması gerektiğini izah eden başvuru kaynaklarında hacetlerin kabulü için arz etmenin ısrarla sürdürülmesi tavsiye edilmiştir. Dolayısıyla bu maksatla kullanılmış ibarelerin “belli sayıda tekrarı” (Tirmizî, Da’ vât, 72. akt. Parladır, 1994: 535) özellikle

belirtilir. Bu metinde de mevcut duaların tekrar suretiyle idrak edilen zikri sonrası ortaya çıkacak erke bağlı şifahî güçten fayda beklenmiş; bozuk niyetli sihirlerin menfî etkilerini giderme amacı gözetilmiştir.

Önem ve Yöntem

Yetersizlik, çaresizlik duygularının yıpratıcı yönlerini sihrin fizik üstü gücüyle onarmaya çalışma ya da emniyet hissi yoksunluğuna karşın engin bir güce meyiletme güdüsü insanlık tarihi kadar kadimdir. Birey ve toplum hayatında bu eğilimlerin daha çok sözlü kültürden beslenen öğretilerle donanmış olması konunun toplumsal bellekteki önemini vurgular düzeydedir. Sosyo-kültürel yapının süreklilik gösteren doğası gereği yazıya geçebilmiş bu tip kültürel buluntuların incelenmesiyle ortaya çıkabilecek ürünler, disiplinler arası bilgi, beceri ve görüş oluşturma anlamında kıymetlidir.

Bununla beraber barındırdıkları söz varlıkları dilbilimsel özellikleriyle ait oldukları dönemin dil gelişimine ışık tutan canlı değerlerdir. Kaldı ki dil araştırmalarının ortaya çıkmasına yardım edecek ürün envanterinin oluşması, dil sistemini anlama ve anlatma yönündeki yeni kavramların oluşumuna yardım etmesi yanı sıra içerik, ses kullanımı temelinde dikkat çekici detayların, disiplinler arası bilimsel çalışmaların faydasına sunulması mümkün olabilir.

Duâ-yı Sıhr-i Bâtıl adlı metin çeviri yazı tekniği kullanılarak yazılmış; bu çalışma eklerde sunulmuştur. Ek kısmında eserin tıpkı basımı da bulunmaktadır. Gerek okuma teyidi gerek bağlamın anlamlandırılmasında Türk Dil Kurumu Derleme ve Güncel Türkçe sözlükleri yanı sıra Redhouse (2006) ile Steingass (1963) tarafından hazırlanmış sözlüklere müracaat edilmiştir.

Hacetlere ulaşmada fitraten aceleciliğe yatkın beşerin biraz da yaşadığı yetmezlik duygusunu galebe çalma insiyakı içinde klişeleşmiş dualı sözleri ivedilikle tekrar ettiği malumdur. Araştırma konusu metinde yer alan dualardaki bazı sözlerin bir bölümünün tekrarı ve bazı yerde de ses taklidine dayalı başkaca tertip edilmiş sözlerin yinelemeli kullanıldığı görülmüştür. Dolayısıyla bu tür verilere ilişkin örnekler sıralanmış ve bunlar çeşitli açılımlarla ele alınmak istenilmiştir.

Yazmanın Türk diliyle söylenmiş bölümlerinde sihir motiflerine yönelik tespitler için betimleme yöntemi tercih edilmiş; içeriksel veriler ile tekrara dayalı söz tasarrufları, bağlam içinde örneklendirilme suretiyle tasnif edilmiştir. Çekimli fiillerin “görünüş”e yönelik özellikleri ele alınmak istenildiğinden tarama yöntemiyle birleşik yapıli eylem türevleri belirlenmiş; geçmiş zaman /-mİş/ ve /-Dİr/ ile gelecek zaman /-AcAK/ ve /-Dİr/ ekleriyle kurulu birleşik biçimlerin görünüş özellikleri çeşitli yönlerle yansıtılmaya çalışılmıştır.

Türkçe fiillerin “görünüş” özelliklerinin işlendiği literatür bilgisi belge tarama ile elde edilmiş; Türkçedeki kimi eklerin görünüş özellikleri çerçevesinde incelendiği Benzer (2012) ve Johanson (2016) tarafından ortaya konulmuş eserler referans olarak kabul edilmiştir. Bu kaynaklardaki derlenmiş görüş ve tespitlerden karşılaştırmalı olarak faydalanılmıştır.

Sınırlılıklar

Eserin dili çoğu yerde Türkçe olmakla birlikte Arap diliyle kaleme alınmış bölümler inceleme dışı sayılmıştır. Tamamı 15 yaprak olan eserin yaklaşık 5 yapraklık kısmı Arapça söylenmiş dualardır. Bu sebeple elde edilen Türk dili malzemesine ilişkin veri çeşitliliğinin az olduğu yorumu akla gelebilir. Lakin bunların kendi devirlerinin canlı dil tanıklamaları olma kabiliyetleri değerli görülmüş; taşıdıkları sözel niteliklerin azımsanabilir olan niceliği ehemmiyetsiz kıldığı düşünülmüştür. Ne de olsa yaşayan dilin devre özgü işlevleri o dilin özge yönlerinin ipuçlarıdır.

Dil uzmanlarının “görünüş” kavramı ile ilgili bir görüş birliği içinde olmamaları ileri sürülmüş tezlerin belli başlı bir sonuca ulaşma çabasını müşkül kılmaktadır. Bu itibarla Benzer (2012) ve Johanson’a (2016) ait çalışmalarda “görünüş”e ilişkin kanaatler güncel olma ve kapsamlı olma yönleriyle önemsenmiş; dilbilimsel esaslarla ilişkili kuramsal tespitler, ilgili gerekçeler ile referans anlamında dikkate alınmıştır.

Görünüş

Günümüz dilbilim kavramlarından “görünüş” ve “zaman” ifadeleri, fiil düzeyinde eylemin türlü şekillerle anlaşılmasına imkân tanıyan ve konuşucu ile dinleyici iletişimine aktif yönde işlerlik kazandıran dil bilgisi vasıtalarıdır.

Görünüş kavramı vuku bulmuş, vuku bulan, vuku bulacak olay veya durumun sona ermiş olduğunu ya da henüz bitmemiş ise bu devam eden olay veya durumun ilerleyiş sürecini aktarır; fiil zamanı da “vaka veya durumun vuku bulduğu ana ilişkin dilim” belirlemesiyle ilgili bilgilendirmeleri yapar (Benzer, 2012: 41). Terimsel bağlamda yapılmış açıklama: “Eylemin anlattığı edim, iş, olay, oluş, vb.³’ni konuşucunun nasıl gördüğünü belirten dilbilgisi ulamı” şeklindedir. Yalnız “Zaman ulamından ayrılan görünüş, eylemin bitmişliği, bitmemişliği, başlangıcı, gelişimi, sonucu, yinelenişi, vb. bakımından da ele alındığını belirtir” (Vardar, 1980: 86). Aslında daha çok eylemlerin çekiminde söz konusu olan ve eylemin gösterdiği iş veya oluştaki süremin iç düzenlemesini ve sürekliliğini belirler (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011: 142)

³ ve benzeri

“Türkoloji literatüründe çoğunlukla ‘görünüş’ teriminden ya kaçınılır ya da terim, kılınış için kullanılır” (Johanson, 2016: 53). Örneğin Timurtaş Muharrem Ergin (1972: 319) “kılınış” – “görünüş” kavramlarıyla ilgilenmeden fiillerin birleşik çekimleri ile katmerli birleşik çekimlerine dair açıklamalara yer verir. Faruk K. (1964: 317) eylem konusunda açıklamalar yapar ama “kılınış” – “görünüş” hususlarından bahsetmez; Ahmet C. Emre (1946: 455) ise “kılınmasına ramak kalan eylem” ile ilgili açıklama yaparken “kılınması yaklaşmış iken oluşundan sıyrıldığımız eylemler”in bulunduğunu ve bu eylemlerin fiilin “yaklaşma görünüşü” “aspect approximatif” ile anlatıldığını ifade eder. Başlıktan anlaşıldığı üzere “görünüş” konusunu “kılınmasına ramak kala” şeklinde tanımlaması sebebiyle “kılınış” benzeri açıkladığını söylemek mümkündür.

Gencan eserinde “anlam kayması” konusu üzerinde durur ve “ek, biçim ne olursa olsun kullanışın sözcüğe kazandırdığı anlamı da gözden kaçırmamak zorundayız” (1979: 189) der. Bu açıklama ile az da olsa “görünüş”e değindiği söylenebilir. Banguoğlu gramer kitabında (1974: 411): “Fiil tabanının fiil çekiminden önce aldığı değişik şekillerden her birine ‘görünüş / aspect’ der ve Türkçede fiilin aldığı görünüşlerin çeşitli olduğunu ve bunun özel eklerle sağlandığını belirtir. “Görünüş”ü oluşturan çatı eklerini “yalın, olumsuz /-mA-/ , edilen /-I-/ , dönüşlü /-n-/ , karşılıklı /-İş-/ , ettiren /-Dİr-/” biçiminde sıralayan Banguoğlu fiil tabanının bu türlü çeşitlenmesine ‘fiilin çatısı /voix’ adının verildiğini ekler.

Aksan “görünüş/aspect” ve “kılınış/ aktionsart” başlığı altında açıklamalarda bulunurken “görünüş” adı verilen “dilbilgisel tür”ün yakınlığı nedeniyle “kılınış” ile karıştırıldığını belirtir (1980: 104) ve İslav dilleri araştırmalarında ortaya konulmuş ve Rusçadan çeviri ile bilhassa 19. ile 20. yüzyıl dil araştırmalarında ele alınmış olduğunu ekler. Aksan’a göre “görünüş”: “Eylemin, çekimli biçimiyle anlattığı işin, kılınışın dışında, kişisel, öznel bir anlatımı yansıtması”dır. Daha açık ifadeyle eyleme konuşanca yüklenmiş yeni değer, görünüşü ortaya çıkartır. “Kılınış”ı ise Aksan “eylemlerin anlattıkları devinme, oluş, iş ve oluşumun yansıttıkları zaman açısından ayrılıkları” olarak tanımlar (1980: 105).

“Görünüş”le karıştırılan “kılınış” tanımı için Vardar terimsel anlamda “Eylemin belirttiği oluşun zaman bakımından niteliğini, bir başka deyişle başlama mı, bitiş mi, süreklilik mi belirttiğini gösteren anlamsal ulam” (1980: 102) açıklamasını yapar. Burada “kılınış” zamana yönelik nüansıyla “görünüş”ten ayrılmaktadır. Anlambilim ve sözdizim kavramları arasında yerini bulan “kılınış” bir “anlamsal ulam”dır ve “eylemin belirttiği oluşun başlama, bitiş ve sürekliliğini ifade ettiğini gösterir” (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011: 174).

Dilaçar'a göre A. N. Kononov (1974: 179) ve J. Deny (1974: 167) "görünüş" terimini daha çok kılınış gibi kullanmışlardır. "Kılınış" – "görünüş" ile ilgili yazısında dilbilgisi kitaplarında konu üzerine yapılmış açıklamalara yer verir. Burada "aspect/ görünüş"e dair tespitlerini çeşitli alt başlıklarla belirtirken, şekle bağlı kalınmadan mantıksal kavrayışa yönelik dil psikolojisinin önemine dikkat çeker ve zaman, kip şekillerinde ortaya çıkan "kılınış"a "nesnel nitelik" tanımlaması yapar. Kılınış için "nesnel, fiilin mastarının bildirdiği ana anlama bağlı bir süreçtir" der; "görünüş"ü de "mastar, kip ve zaman şekillerine bakmadan ifadenin taşıdığı 'özel nitelik' olarak vasıflar ve "özeldir, mastarda değil, çekim şekillerinde bulunan bir iç anlamdır" (1974: 171) der. Bir başka deyişle "görünüş" özel bakış açısıyla zamanla ilintili bir etkileşim içindedir.

"Kılınış" nesnel bir durumun özelliği ile zamana ait değildir belirlemesini yapan Młynarczyk başta olmak üzere "Hermann, Jakobson, Maslov, Forsyth, Comrie" (Benzer, 2012: 91) gibi pek çok araştırmacı "kılınış" ve "görünüş" kavramlarıyla ilgili açıklamalarında öznellik - nesnellik ayrımını kullanmışlardır.

"Görünüş" ve "kılınış"a dair dünya literatüründeki kaynaklara yer verilen Johanson'a ait çalışmada "görünüş" Türkiye Türkçesi sisteminin temel kategorilerinden biri olarak ortaya çıksa da gerçekleşmesi için zamanın belirleyici bir rol oynaması beklenmelidir." (2016: 56) denilir ve fiilin hem görünüş hem de zaman içerdiğinden söz edilir. Benzer'in (2012) aynı konulu çalışmada "görünüş" ve "kılınış"a dair zengin bir kaynakça bilgisi vardır. Burada zaman, görünüş ve kiplik kavramlarının ayırım ve ilişkilerine yönelik yer verilmiş görüş ve tespitler güncel olup bunlar "görünüş"e dair "dil bilgisine dayalı görünüş" ile "sözlüğe dayalı görünüş" (2012: 71) olarak dünya literatüründe kabul gören sınıflandırma ve açıklamalarla belirtilir.

Amaç

Duâ'-yı Sihri Bâtıl⁴ adlı esere bütüncül yaklaşım çabasıyla dua ile batıl sihir olgusunun kültürel boyutlarının izleri hakkında sürdürülen araştırmalara veri katkısı sağlanmak istenmiş ve bu maksatla metnin içeriğine yönelik çeşitli tespitler geçtiği bağlam eşliğinde ele alınmış ve bunlar betimsel açıklamalarla incelenmiştir.

Metinde önemli bulunmuş bazı birleşik yapıları eylem kullanımlarının zaman ve görünüşlerine dair çözümlemeler dilbilimsel ölçütler aracılığıyla üzerinde durulmaya çalışılmış; böylece Türk dilinin görünüm çeşitliliğine dair veri birikimine hizmet etme gözetilmiştir. Bununla birlikte bir takım söz unsurlarının metin boyunca yinelemeli tarzda anlatımı; bazı eylemlerin belirli sayılarda yapılmasının ısrarla tekrarı

⁴ Batıl/ kötü/ kara sihrin duası

önemli bulunmuş; duaların işlevselliği gereği düşünülen bu yinelemeli söyleyişler ve tekrar bildiren sayılar bulundukları bağlam dikkate alınmak suretiyle incelenmiştir.

Konuşmaya dayalı günlük dil üzerine toplanmış ürünlerle birlikte metne dayalı derlenmiş malzemelerin ele alındığı çalışmalar, dil kullanımlarına ilişkin tespitlerin birikimine fayda sağlaması açısından gereklidir. Şüphesiz bu tür çalışmalarla Türk dilinin eylem sistemi çeşitliliğine yeni nüanslar katabilecek yeni işlev tanımlamaları ve disiplinler arası araştırmalara imkân hazırlayıcı veri arzı gerçekleştirilebilir.

Bulgular

Batıl Sihre Karşı Dua

1. Sihrin İçeriğiyle İlgili Bulgular

Sihir için uygun bulunan mekan ve zamanlar ile uygulama biçimi ve amaçları; sihir yapmada ve bu kara sihri engellemede kullanılan bazı nesneler ve kokulu unsurlar, hayvanlara ait parçalar/uzuvlar, bitki ya da hayvanlardan elde edilen yağlar, bitki çeşitleri, renkli iplik benzeri eşyalar ya da çeşitli madenlerden levha ve başkaca maddeler, süs eşyaları ile giyim ve dikime dair parçalar, savaş aletleri gibi unsurların yanı sıra sihre başvuran kimseler ve onların ırk, cinsiyet ile dil özelliklerine yönelik yapılan tanımlamalar, sihrin bozulması için yerine getirilmesi gerekli sözlü tekrarların sayısal karşılıkları olan ibareler metnin içeriği açısından önemli detaylardır. Söz konusu örnekler metin içinde geçtiği bağlam ile şöyledir:

(Yazma eserin çeviri yazı şeklinde düzenlenmiş metni ek bölümünde mevcuttur).

1.1 Sihrin tatbik edilebileceği mekanlar

Maktul kabirleri, hane kapısı, duvar, eşik gibi yerler bu başlık altında bulunmaktadır.

02a.5 bātıl eyledim ve her sihir ki zemīn elinde defīn eylemişdür

02a.6 ve adam elinde marīz olan maqtūl kabirlerind(e) eylemişdür

02a.7 ve idecekdür bātıl eyledim ve her sihir ki hāne kabusunda

02a.8 ve hāne üzerinde ve dīvārlarında ve eşiklerinde itmişdür

02a.9 bātıl eyledim ve hāne üstüne saçmışlardur

02b.1 bātıl eyledim bi-fermāni Allāhu Te‘ālā ve bi-ḥürmetihi ismi şerīf

1.2 Sihrin tatbik zamanı

Ayın evveli, ortası ve ahiri şeklinde ayın geçirdiği evreler uygulama başarısı için ön görülen bir zaman dilimini belirtmede kullanılmıştır.

07a.2 bi-nūrihi ve her sihir ki ay evvelinde ve ortasında ve ahirinde

07a.3 olmuşdur veyā olacaqdur bāṭıl eyledim bi-hürmetihi isim

1.3 Sihrin uygulama biçimleri

Bağ yapmak, bağı açmak/çözmek, sihrin iğne ya da ot ile yapıldığı biçimler, soğuk ya da sıcak uygulama biçimleri bu başlık altında sıralanmış örneklerle verilmiştir.

02a.4 ve her sihir ki dil bağı ve ağız bağı ve nikāh bağı eylemişdür

11a.4 bu bāṭıl-nāme bāṭıl olmak için okuyub üzerine üfürürler

11a.5 dünyāda ne kadar var ise üzerine bāṭıl ola bir kerre o

11a.6 ovmağ kifāyet ider bi'smi'llāhi'r-raḥmānir-'raḥīm

12b.1 ağızları endāmları içinde kıldı-ise ben acdım seferde

12b.2 ve hışārda kıldı-ise ben acdım perīler ve develer efsün

12b.3 atdılar-ise ben acdım gözde ḥam(u)ş idildi-ise ben acdım

12b.8 birle kıldı-ise Teñri kudreti birle ben acdım tereyağ birle

12b.9 kıldı-ise uyurduñ birle kıldı-ise ben acdım nitekim tektek (?)

13a.1 üstünde kıldı-ise iğne birle kıldı-ise ot birle kıldı-ise

13a.2 nitekim şovuş ıssı birle kıldı-ise ben acdım nitekim yıldız

13a.3 birle kıldı-ise düstluğ bir kıldı-ise ben acdım süklükⁱⁱ

1.4 Uygulamada adı geçen nesneler

02a.2 hemā'il ve heykel

1.5 Kullanılan koku

Safran, misk, anber, öd, sünbül, reyhan, menekşe, sandal gibi bitkilerden elde edilen ve uygulamada kullanılan kokular bu başlık altında yer almaktadır.

04b.2 ve her sihir ki zağferān ve misk-ile olmuşdur bāṭıl eyledim

05b.9 olmuşdur bāṭıl eyledim ve her sihir ki 'anber ve 'ūd ve

06a.1 şandāl ve'l-izāre ve sünbül ve reyḥān ve menevişeⁱⁱⁱ atlar-ile

1.6 Uygulama adı geçen hayvanlara ait parçalar/uzuvlar

Canavar, it, sığır, kaplan, arslan, ayı, tavşan, tavuk ve diğer kanatlı hayvanlar; bunların deri ile kemikleri, baş ve kuyrukları gibi uygulamada kullanılanlar örneklerle bu başlık altındadır.

02b.9 şahrâlarda ve tağlarda ve derelerde sâkin olan

03a.1 canâvarlar derisinden ve yâ üstünden ve kemüğinden olmuştur

03a.4 (it)^{iv} başından ve yâ it etinden ve derisinden ve kemüğindendir

03a.5 ve yâ olacağdur bâtıl eyledim ve her sihir ki şığır ve kâblan

03a.6 ve arslan ve ayu ve tavşan ve geyik derisinden ve yâ ba-

03a.7 şından ve kemüğinden olmuştur ve olacağdur bâtıl eyledim

03b.6 tavuk başıyla ve kemügiyle ve yumurtasıyla olmuştur

07b.9 at başı ve kuyruğı-

08a.1 -ile olmuştur bâtıl eyledim her sihir ki at zenahtından ve

08a.2 rikâbından ve ‘ abâsına itmişlerdür ve cümle kanadlu kuşlar

1.7 Kullanılan yağ çeşitleri

Koyun, kurt ve diğer pek çok hayvana ait yağ; zambak, menekşe, gül gibi bitkiden edinilmiş yağlar bu başlık altındadır.

04a.1 yâ Bârî bilâ mişâli ve her sihir ki yağlar-ile olmuştur

04a.2 koyun yağıyla kurt yağıyla ve cümle hayvânât yağıyla

04a.4 ve gül ve menâkşe ve zambâk ve şırlağan, ve balık yağıyla

04a.6 nohud ve kara nohud ve şandolos^v yağıyla olmuştur

04b.7 min ‘ aţâyâ ve fazlın ve her sihir ki hüdhüd yağıyla

1.8 Kullanılan bitki çeşitleri

Zeytin, haşhaş, gül gibi bitkiler yaprağıyla, tohumuyla, meyvesiyle bu başlık altındadır.

04a.3 olmuştur ve zeytün ve fıstık ve cevzi ve yâsemîn

04b.9 ve helîle belîle ve kebâb ve şâkız ve cevz-i hindî ve

05a.1 tâze gül yabrağı ve budağı butlar-ile sihir olmuştur

05a.5 ve her sihir ki dâne-i hardâl ve haşhâş ve şâh-ı dâne

05a.6 ve tere tohumı ve râziyâne tohumıyla olmuştur ve

05b.3 bâtıl eyledim ve her sihir ki ağaclar yabrağıyla ve budağıyla ve

05b.4 meyvâsiyla ve kökiyle olmuştur olacağdur bâtıl eyledim

06a.5 buğday etmeki birle^{vi} birinc etmegi birle ve nohūd ve baḳla ve

06a.6 mercimek bunlarıñ-bile olmışdur ve olacaḳdur bātıl eyledim

1.9 Kullanılan iplik ve tercih edilen renklerle beraber diğer unsurlar

Ak, kara; yedi renki ibrişim, iplik, kalem, divit, kağıt gibi unsurlar aşağıda olduğu gibidir.

06a.7 ve her sihir ki yedi renkli ebūruşum ve iblik-ile olmışdur

06b.5 her sihir ki yazı kalem dīvīd ve kāğıd-ile

06b.6 olmışdur ve yā olacaḳdur bātıl eyledim ve her sihir ki

04b.5 ve ḳara üzüm-ile olmışdur bātıl eyledim bi-fermāni Allāh

1.10 Uygulamada adı geçen çeşitli maden cinsleri ve bunlara ait levhalar

Bakır, demir, gümüş, mermer gibi madenler aşağıda olduğu gibidir.

07a.6 cemī‘ u’l-ḫalıḳ ve her sihir ki bakır ve dimur ve levḥ

07a.7 ve sim levḥ ve yedinc levḥ ve ‘amīḳ levḥ ve ‘aḳīm levḥ

07a.8 ve yā-ḥūd mermer levḥ ve gümüş ve ağac sefis levḥ

07a.9 pāresi ve bu cümle-ile sihir itmişlerdür bātıl eyledim

1.11 Kullanılan başkaca maddeler

Kabir toprağı, ölü kefeni, tabut tahtası gibi maddeler aşağıda olduğu gibidir.

02b.3 mulukihi ve her sihir ki yedi ḳabriñ toprağından olmışdur

02b.4 bātıl eyledim ve her sihir ki meyyit kefenine yazılmışdur

02b.5 ve daḫi tābūt tahtasından olmışdur ve yā meyyit

02b.6 ağzına ḳonmuşdur ve ḳaba ḳonmuşdur bātıl eyledim

1.12 Uygulamada adı geçen süs eşyaları ile giyim ve dikime dair parçalar

Yüzük, küpe, halhal, iğne, çuvalduz, çizmek, yaşmak gibi unsurlar aşağıda olduğu gibidir.

06a.8 bātıl eyledim ve her sihir ki yüzük ve kübe ve ḫalḫāl her ḫalḳa

06a.9 üzerine olmışdur bātıl eyledim bi-fermāni Ḥudā ve her

06b.1 sihir ki iğne ve cuvālduz ve cādır ve cizme ve yaşmak

1.13 Kullanılan savaş aletleri

Ok, kılıç, yay, terkeş, bıçak gibi kesici ve yaralayıcı aletler aşağıda olduğu gibidir.

06b.7 ok ve kılıc ve yay ve terkeş^{vii} ve bıcağ her ne silāh-

1.14 Sihre başvuran kimseye ya da sihir uygulayıcılarına dair tanımlamalar

Ak, kara, sarı renkli (deriler), Acem, Arap, Anadolu halkı ya da bedeviler; yetmiş iki millete ait dil; Yahudi, hıristiyan veya kâfir; karı, er ya da esir gibi tanımlamalar bu başlık altında yer almaktadır.

08a.5 gayb ve her sihir ki insāndan kara ve aq ve şarı ve turunc

08a.6 ve ‘Acem ve ‘Arab ve Anaṭoli ve bedevî-zâdeler itmişlerdür

08a.7 bâṭıl eyledim ve er sihir ki yetmiş iki millet adem oğlanlar

08a.8 ve kızları ve Cuhūd Tersā kızından yetmiş iki millet dili-ile

08a.9 itmişlerdür bâṭıl eyledim cānda ve tende ve cümle a‘zāde

08b.1 yetmiş iki ṭamarda ve kemikde zerre kadar sihir var ise bâṭıl

12a.2 ve yā kıl u şac birle kıldılar-ise kamu türli cāzūlūklarla

12a.3 ve yā karılar ve yā erler ve yā esirler ve yā kâfirler ve yā Cuhūdlar

12a.4 ve yā Tersā ve yā mi’anlar^{viii} Ādam ve Ḥavva oğlanları kim dilleri

12a.5 ve gönülleri daḥi on barmaqları birle kıldı-ise ben acdım

12a.8 icinde kıldı-ise ben acdım ‘Amrān dili birle Yehūd dili birle

1.15 Uygulamada adı geçen sayı/sayılar

Yedi sayısı sihri yapmada ve yapılan kötü/ kara sihri bozmada makbul görülmüş bir rakamdır.

01b.2 ve yedi endāmından üç yüz altmış altı pāre üst-cünūnda

01b.3 olan sihirleri bâṭıl eyledim her sihir ki vaḳitlü ve

01b.4 vaḳitsiz olmuşdur ve olacaḳdur ve her sihir ki adam oğlanları

01b.5 ve ḥūrī kızları eylemiş veyā idecekdür bâṭıl eyledim

02b.3 mulukihi ve her sihir ki yedi ḳabriñ topraḡından olmuşdur

14a.8 yedi kerre oḳub üzerine üfüreler ve-Allāhu a‘lem temmet

2. Tekrarlı Söylenişlere Dair Bulgular

Metinde tespiti edilmiş bu tip bulgular ayetlerin ya da râvî zinciriyle nesilden nesile aktarılmış hadislerden elde edilmiş şifa gücüne inanılan kutsal terkiplerin belirli sayı gözetilerek yapılmış tekrarlı anlatılarıdır. Bununla beraber kutsal varlıklara, peygamber ve Ehlibeyt mensuplarına ait adların zikri ya da “yâ Hannân ya Mennân gibi Allah’a ait esmâihüs-nâların yinelemeli söylenişleri mevcuttur. Bu güzel adlar başında “Allâhu Te‘âlâ ve bi-hürmetihi ismi şerîf”^{ix} şeklinde söylenilmiş terkipler içinde verilmiştir. Bunların içinde yer alan “hürmetihi” tabiri metinde en fazla tekrar edilmiş ögelerden biridir; 27 ayrı yerde geçen “hürmetihi” şeklindeki tekrarların önemli bir kısmı o devrin yazın hayatına özgü saygı amaçlı kullanımlardan sayılabilir. Yalnız Doğaüstü imkânları harekete getirme amacıyla sarf edilmiş “bâtil eyledim”^x, “bâtil olsun”, “Teñri kudreti birle”^{xi} gibi özel kullanımlı sözler arasında da yorumlamak ve bunlardan aklî, kalbî, ruhanî etki umulduğunu varsaymak mümkündür.

Yazmanın başlangıcında besmelenin hemen ardından dört büyük halifeye, Ehlibeyt mensuplarına, saygı gösterilmesi vacip sayılan diğer din büyüklerine ve Hz. Peygamberle birlikte Kuran’da sayısal olarak anılmış 124 bin peygamber gibi mühim kimselere yapılan atıflar devrin zihniyetine uygun usul gereğince yapılmış söz tasarruflarındandır:

01a.2 bi-hürmetihi Muḥammedu’l-Muṣṭafâ şalla’llâhi ‘aleyhi ve’s-selem ve Ebî-bekri

01a.3 ’ş-şiddîk ve ‘Omar ve ‘Osmân ve ‘Alî rızwâna’llâhi ‘aleyhîm

01a.4 ecma‘în ve bi-hürmetihi Ḥasan u Ḥuseyn ve bi-hürmetihi Ḥadice

01a.5 ve Fâtıma ve bi-hürmetihi ‘Âişe ve Âmine ve bi-hürmetihi Züleyḥa

01a.6 ve ḥüve’llâhu ve bi-hürmetihi evliyâ ve şâdıkân ve zâhidân ve ‘âbidân

01a.7 ve bi-hürmetihi yüz yigirmi dört biñ artık ve eksâr^{xii} peygamberân

Bazı yinelemeli söylem başvurularının ahenk amaçlı kullanılmış tabiat taklidi sesler olduğu da düşünülebilir. Aşağıda yer alan örnekteki “kul kul” öbeği gibi.

11b.8 kul kul uruşegî kul kul ezân kul kul cihân yemişi kul kul fel-ḥakku

11b.9 on dört biñ kul kul ve bi-ḥakḳı kamu kullar ki ḳurân içindedür.

Aşağıda verilen örnekte görülen tekrar öbeğindeki “fulân” tabiri “Tirmizî yanı sıra Buhârî, Müslim, Ebû Zûr’a, İbn Mâce, İbnü'l-Cârûd, İbn Huzeyme” (Ahatlı ve Murad, 2017: 23) gibi muhaddisler tarafından kullanılmış kaynaklarca malum bir ifade şeklidir ve bu kullanım ile, söz konusu rivayetin ya sahabe veya sahabeden hemen sonra gelen tâbîn neslinde ya da ilim ve takvada onların yolunu takip eden diğer nesiller arasında bulunan râvî vasfına sahip hadis aktarıcıları işaret edilmektedir (Ahatlı ve Murad, 2017: 3).

12b.4 bu fulânla fulân ibni fulânın üzerlerine bâtil eyledim

13a.4 birle kıldı-ise ben acdım nitekim fulân ibni fulân kıldı-ise

3. Eyleme Dair Dilbilimsel Bulgular: Birleşik Yapılı Biçimlerde “Görünüş”

Ediskun /-mİş/ için: “Eylemin konuşma anından önce yapıldığını; konuşanın, eylemin yapıp bittiğini kesin olarak bilmediğini ya başkasından işittiğini ya da sonradan farkına vardığını haber verir” (1999: 176) der ve ekin birleşik şekli ile ilgili olarak “özel kullanılış” bahsinde:

/-Dİr/ eklendiğinde “kesinlik” ya da “olasılık” bildirdiğini ifade eder (1999: 177). Lewis “/-Dİr/ eklenerek elde edilen birleşik şeklin “kesinlik” ifadesi taşıdığını belirtir (1967: 122). Ama araştırmacı bu geçmiş zamanı /-Dİ/ ile aynı değerde görmez; bu birleşik tipin haber diline ya da resmî dile özge çıkarımsal ve “çok kısa bir zaman sistemi” olduğu üzerinde durur (169). Benzer ekin /-mİş/ kısmını eylemin “görünüş” işlevine işlerlik kattığını belirtir ve ekin /-Dİr/ kısmını kiplik (2012: 131) kuramına dâhil eder ve “kip nesnel, kiplik öznel bir tutumu yansıtır” (2012: 112) der.

3.1 Metinde Kullanılan Geçmiş Zaman /-mİş/ ve /-Dİr/ Birleşik Biçimlerindeki “Görünüş”e Dair Bulgular

Aşağıda yer alan cümlelerde /-mİş/ ve /-Dİr/ ile olan birleşik şekilde /-mİş/ başlangıcı belirsiz bir süreci anlatırken eylemin geçmişe özgü bir zaman diliminde bittiğini gösterir. Dolayısıyla ek bu hâliyle herhangi bir zarf veya edat ya da bağlamdan yardım almadan bitme yönünde bir algı uyandırır. Bir başka deyişle birleşik /-mİş/ temelli kısmı başlama süreci tam bilinmeyen ama bitiş süreci belli bir eylemin görünüş işlevini yerine getirir; ekin /-Dİr/ kısmı ise eylemdeki bu bitmeye dair olan görünüşe kesinlik ilgisi katmıştır. Yalnız bu kesinlik ilgisi anlam düzeyinde çıkarımsal bir öznellik taşıdığından /-Dİr/ bu öbek yapısında kiplik işlevini görür ve konuşurun benimsediği ve aktarmak istediği tutumu dinleyiciye ulaştırır.

hemâ'il ve heykel ve kıl-ile *olmuşdur*

dil bağı ve ağız bağı ve nikâh bağı *eylemişdür*

ki zemîn elinde defin eylemişdür
marîz olan maqtûl kabirlerinde eylemişdür
hâne üzerinde ve dîvârlarında ve eşiklerinde itmişdür
hâne üstüne saçmışlardur
ve yâ başından ve kemüğinden olmuşdur
tâbût tahtasından olmuşdur
her sihir ki yedi kabriñ toprağından olmuşdur
ve her sihir ki meyyit kefenine yazılmışdur
meyyit ağzına konmuşdur ve kaba konmuşdur
vakitsiz olmuşdur
canâvarlar derisinden ve yâ üstünden ve kemüğinden olmuşdur
ne kadar sihir var ise yazılmışdur okunmuşdur
her sihir ki ağaclar yabrağıyla ve budağıyla ve meyvâsıyla ve
kökiyle olmuşdur

3.2 Metinde Kullanılan Gelecek Zaman /-AcAK/ ve /-Dİr/ Birleşik Biçimlerindeki “Görünüş”e Dair Bulgular

/-AcAK/ temelli anlatım tipi ile meydana getirilen birleşiklerde /-AcAK/ gelecek zaman dilimli bir eylem görünüşüne sahiptir. Ekin birleşik bağlamındaki /-Dİr/ kısmı geleceğe dair olan sürece anlamsal düzeyde kesinlik bilgisini katar. Öbeğe öznel bir yargı ile katılan bu bilgi konuşanın benimsediği tutumu ve bunu kendisini dinleyenlere ne şekilde aktarmak istediği ile yakından ilgilidir.

Aşağıdaki örnek cümlelerde bulunan /-Dİ/ ekindeki bitmişlik görünüşü ise zamansal düzeyde somuttur.

her sihir ki uzun oldu ve olacakdur
kıl üzerine oldu ve olacakdur
it başından ve kemüğinden olacakdur bâtil eyledim
(her sihir ki) vakitsiz olacakdur
her sihir ki ağaclar yabrağıyla ve budağıyla ve meyvâsıyla ve
kökiyle olacakdur bâtil eyledim
sihirleri Teñri kudreti birle ben açdım

Bunun dışında metinde nadir örnekte tespiti yapılan bir başka birleşik biçimli ek olan /-Dİ/ + /-İ-sE/ dair veriler şu şekildedir:

Bu öbeğin kapsadığı geçmişe dayalı yapı eylemin konuşma anından evvel bir zaman dilimine işaret etmekte; vaka ya da durumun tasarlanmış koşula/ koşullara bağlı olarak gerçekleştiğini göstermektedir. /-İ-sE/ eklentisi ile sağlanan koşullu anlatı, genelde zarf gibi yönlendiriciler ile gerçekleştiği görülür.

ağızları endāmları içinde *kıldı-ise* ben acdım seferde
ve hışārda *kıldı-ise* ben acdım perīler ve develer efsūn
igne birle *kıldı-ise* ot^{xiii} birle *kıldı-ise*
nitekim şovuk ıssı birle *kıldı-ise* ben acdım nitekim yılduz
birle *kıldı-ise* düstluk bir kıldı-ise ben

Sonuç

Devrin sosyo-kültürel bakışı ve inanç sistemiyle ilişkili uygulamaları barındıran; millî ve dinî pratiklerin nesiller arası geçişleriyle canlı kalabildiğine inanılan sihir bir bakıma şifahi kültür birikimlerinin yansıması olarak düşünülebilir. “Sihir” kelimesinin “büyü” anlamında kullanıldığı bu metinde doğa üstü varlıklarla irtibatlı batıl sihre ait unsurlar belirtilmiş ve bunları engelleme maksadı güdülerek derlenmiş dualarla eserin oluşumu tamamlanmıştır. Eser bu yönüyle, toplum zihninde sihir ile din etkileşimi sırasında bir şekilde kurulmuş bağın uygulamalı bir görünümü sayılabilir.

Kişi ihtiyaçları merkezinde yapılanmış olduğu tespit edilen sihir, çoğu kez ceza veya çıkar amacına hizmet etmektedir. Metin dikkate alındığında bu uygulamaların çoğu kez kötü/ kara sihirle bağlantılı olarak gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Yine metinden elde edilmiş belirlemelere göre sihir uygulayıcılarının bilir kişi yetkinliğinde hareket etmesi; uygun zaman-mekân ile araç-gereç seçiminde ve öncül nitelikleri tasarlamada donanımlı olması beklenilmektedir.

Dilbilimi incelemeleri arasında anılan “aspectoloji/ görünüş” bilimi Türkoloji çalışmaları içinde henüz tam olgunlaşmamıştır. Kötü/kara sihri engellenme amaçlı dualarla örülü bu yazmanın çeviri yazıya aktarımı; o devre ait eylem kalıplarını bugünün yöntemleriyle değerlendirme çabası dil imkânlarını kavrama amaçlı çalışmaların verimliliğini artırmak için önemli kabul edilmelidir. Bu bağlamda literatürde öncelikli olarak geçmiş, şimdiki, gelecek ve geniş zaman diye adlandırılan ana zaman dilimleriyle bunlara bağlı olarak yapılanmış birleşik ve katmerli biçimlerin incelendiği çalışmalar dikkate alınmıştır.

Günümüzde sayılı örneklerde kendini gösteren “kıl-” yardımcı eylemli cümle yapıları metinde sık kullanımlı olmasıyla ilgi çekicidir. Eserde /kıl-/ yardımcı eylemli ifadelerdeki birleşik yapı, genel itibarıyla geçmiş temelli anlatı ile kuruludur. Dil kullanımına bağlı işlevsellik

gereği bulgular metin içerikli örneklerle ele alınmıştır; böylece, görev tanımlamalarında bağlama yönelik somutlamalar da ortaya konulabilmiştir. Ele alınan dil materyalleri: Geçmiş zaman /-mİş/ + /-Dİr/ ve /-Dİ/ + /-İ-sE/ birleşik biçimleri ile gelecek zaman /-AcAK/ + /-Dİr/ birleşik biçimleri üzerindedir. Bunlarla ilgili “görünüş”e dair betimlemeler metinden elde edilmiş cümleler eşliğinde yukarıda sıralanmıştır.

Dil kendisini tanımlayan donuk kuralların sınırlandıramayacağı dinamizmi gereği sürekli değişir, gelişir ve hayatta kalır. Yine dil, her ne kadar birtakım kuramlar çerçevesinde incelenebilse de onun hareketli ve zinde bünyesi güne uyumlu başkaca yorumlamalara imkânlar sunar. “Görünüş” gibi gelişime açık dil kavramlarını içeren yeni anlayışların olgunlaşması elbet elzemdir. Çünkü günü yakalamış yeni ölçütlere atfedilecek değer ile talep edilen gelişim destek görebilir. Bu açıdan dil kullanımlarını kavramaya yönelik çalışmalara yeterli veri birikimi hazırlayabilmek önemsenmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahatlı E. ve Murad: R. (2017). Sünen-i Tirmizî’de “Hüve Hadîsü Fülân” Kavramı Üzerine. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)* C. XIX S. 35: 1-26
- Akın, H. (2011). *Ortaçağ Avrupası’nda Cadılar ve Cadı Avı*. Ankara: Phonenix Yayınevi.
- Aksan, D. (1980). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. C. 2. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Albayrak, K. (2002). “Keldânî” maddesi *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1. Baskı, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 25: 207-210.
- Alıcı, M. (2010). Din Antropolojisinin Kurucularından James George Frazer (1854-1941)” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*. c. XIV: 2 (s. 3-31)
- Ana Britannica (1987) “Rit” maddesi. s. 351. İstanbul: Ana Yayıncılık. <https://www.britannica.com/topic/Eastern-rite-church#ref2004> (erişim. 25.07.2020).
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Beattie John. (1996). Ritual and Social Change. *Institute of Social Anthropology*, University of Oxford. (s.60-74) <https://www.jstor.org/stable/2795901?read> (erişim. 08.07.2020)
- Benzer, A. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Beydili, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Yurt Kitabevi.
- Bryce, Trevor. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum* (Çev. Müfit Günay), Ankara: Dost Kitabevi.
- Çelebi, İ. (2009). “Sihir” maddesi *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1. Baskı, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 37: 170-172.
- Childe, G.V. (2009). *Doğu’nun Prehistoryası* (Çev: [İngilizceden Fransızcaya] E. J. Lévy ve [Türkçeye] Ş. Aziz Kansu), 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çiftçi, E. (2007). Kahramanmaraş’ta Büyü ile İlgili Karşılaştırmalı Bir Araştırma, *K.Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi). Şubat.
- Dilaçar, A. (1974) Türk Fiilinde “Kılmış”la “Görünüş” ve Dilbilgisi Kitaplarımız. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*. S. 1973-1974, C. 21-22: 159-171.

- Durkheim, E. (1926). *The Elementary Forms of the Religious Life. A Study in Religious Sociology*, (Trans. Joseph. Ward Swain), London: Phototype Limited.
- Ediskun, H. (1999). *Yeni Türk Dil Bilgisi*. (Dil, Ses Bilgisi, Cümle Bilgisi). 6. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Emre, A. Cevat. (1946). *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası
- Ergin, M. (1985) *Türk Dil Bilgisi*. 13. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Fahrüddin er-Râzî (1988). *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, Ankara: Akçağ Yayınları. C.3
- Gencan, T. N. (1979) *DilBilgisi (Lise: I, II, III)* 18. Basım. İstanbul: Kanaat Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1972). “Büyü” maddesi, *İnanç Sözlüğü*, İstanbul: Remiz Kitabevi.
- Hooke, Samuel Henry. (1993). *Ortadoğu Mitolojisi* (Çev. Alaeddin Şenel), Ankara: İmge Kitabevi.
- <http://lugatim.com/s/od> (erişim. 16.07.2020).
- Johanson, L. (2016). *Türkçede Görünüş*. (Çev. Nurettin Demir), 1. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- İmer, K. Kocaman, A., Özsoy, A. S., (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karadaş, C. (2004). Büyü ve Din, İslâmî Nokta-i Nazardan Bir Değerlendirme, *Usûl-İslâm Araştırmaları*: 1, Ocak-Haziran, c. 1. s. 111-135.
- Kösemihal, Nurettin Şazi (1952). Büyü ve Din Probleminin Bugünkü Durumu, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, C. 2: 7 s. 122-147.
- Lewis, G. L. (1967). *Turkish Grammar*. Newyork. Oxford University Press.
- Malinowski, Bronislaw (1990). *Büyü, Bilim ve Din* (Çev. S. Özkal), I. Baskı. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Mellaart, J. (1975). *The Neolithic of the Near East*. London: Thames and Hudge.
- Önsöz-Metin, A. Enginer, G. (2003). *Elemterefîş, Anadolu'da Büyü ve İnanışlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis (1971). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, 100 Soruda Dizisi, I. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Parladır: (1994). Dua. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C. 9. s. 530-535.
- Redhouse, J. W. (2006). *A Turkish and English Lexicon* (1896). 3. Edition. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sami, Ş. (1899) *Kamûs-ı Türkî*. (“س” / “sin”: 711; “ع”/ “ayın”: 610) 3 Aralık Der-Saâdet / İstanbul: İkdâm Matbaası.

- Steingass, F. (1963). *Persian-English Dictionary*. Fifth Impression. London: Routledge & Kegan Paul Limited.
- Tanyu, H. (1992). “Büyü” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1. Baskı, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 6: 501-506.
- Turabi, M. (2009) *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*. (Tashih. Seyyid Seccad Hüseyini), İstanbul: Kevser Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1964). *Osmanlı Türkçesi Grameri*. 5. Baskı 1978. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1993). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü II*, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. (Berke Vardar yönetiminde: N. Güz, E. Öztokat, M. Rifat, O. Senemoğlu, E. Sözer), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüzsever: N. (1996). Tarih öncesi Anadolu Heykel Sanatında Kadın Vücudunun Biçimlendirilme Yöntemleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Ek I

Bu çalışmada Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu koleksiyonuna 06 Mil Yz A 6067 demirbaş numarasıyla kayıtlı görsel/görsellerden faydalanılmıştır. Metnin tıpkı basım hâline Ek II'de yer verilmiştir.

^{xiv}01a.1 bismi'l-lâhi'r-raḥmani'r-raḥīm

01a.2 bi-ḥürmetihi Muḥammedu'l-Muştafa şalla'llāhi 'aleyhi ve's-selem ve Ebī-bekri

01a.3 'ş-şiddik ve 'Omar ve 'Osmān ve 'Alī rızvāna'llāhi 'aleyhīm

01a.4 ecma'in ve bi-ḥürmetihi Ḥasan u Ḥuseyn ve bi-ḥürmetihi Ḥadice

01a.5 ve Fāṭıma ve bi-ḥürmetihi 'Āiše ve Āmine ve bi-ḥürmetihi Züleyḥa

01a.6 ve ḥüve'allāhu ve bi-ḥürmetihi evliyā ve şādıkān ve zāhidān ve 'ābidān

01a.7 ve bi-ḥürmetihi yüz yigirmi dört biñ artık ve eksār^{xv} peygemberān

01b.1 şalavāta'llāhu 'aleyhim ecma'in bāṭıl eyledim cānu ve ten

01b.2 ve yedi endāmından üç yüz altmış altı pāre üst-cününde^{xvi} (?)

01b.3 olan sihirleri bāṭıl eyledim her sihir ki vaḳitlü ve

01b.4 vaḳitsiz olmışdur ve olacaḳdur ve her sihir ki adam oḡlanları

01b.5 ve ḥürī kızları eylemiş veyā idecekdür bāṭıl eyledim

01b.6 Ḥaḳ subḥāne ve Te'ālā fermān-ile ve ism-i şerīfler-ile yā

01b.7 ilāhe'l'ālemīn celle celāluhu ve her sihir ki nā-ḥaḳ yere

01b.8 oldu bāṭıl eyledim ve her sihir ki uzun oldu ve olacaktur

01b.9 bāṭıl eyledim ve her sihir ki kıl üzerine oldu ve olacaktur^{xvii}

02a.1 bāṭıl eyledim ve yā gümüşlenmişdür bāṭıl eyledim ve her sihir ki

02a.2 hemā'il ve heykel ve kıl-ile olmışdur bāṭıl eyledim bi-fermān

02a.3 Allahi Te'ālā ve bi-ḥürmeti ismi şerīfu yā İlāhu'l-Maḥmūdu fī külli maḳālīn

02a.4 ve her sihir ki dil bağı ve ağız bağı ve nikāh bağı eylemişdür

02a.5 bāṭıl eyledim ve her sihir ki zemīn elinde defīn eylemişdür

02a.6 ve adam elinde marīz olan maḳtūl ḳabirlerind(e) eylemişdür

- 02a.7 ve idecekdür bâtl eyledim ve her sihir ki hâne kabusunda
- 02a.8 ve hâne üzerinde ve dīvārlarında ve eşiklerinde itmişdür
- 02a.9 bâtl eyledim ve hâne üstüne saçmışlardır
- 02b.1 bâtl eyledim bi-fermāni Allāhu Te'ālā ve bi-hürmetihi ismi şerīf
- 02b.2 yā raḥmānu külli şey'in ve erḥamehu yā Ḥayyu ḥaseneyni meymūniyye
- 02b.3 mulukihi ve her sihir ki yedi kabriñ toprağından olmuşdur
- 02b.4 bâtl eyledim ve her sihir ki meyyit kefenine yazılmışdur
- 02b.5 ve daḥi tābūt tahtasından olmuşdur ve yā meyyit
- 02b.6 ağızına konmuşdur ve kaba konmuşdur bâtl eyledim
- 02b.7 bi-fermān Allāhu Te'ālā ve bi-hürmetihi ismi şerīf yā Kayyūm
- 02b.8 (Ar.) her sihir ki
- 02b.9 şahrālarda ve tağlarda ve derelerde sākin olan
- 03a.1 canāvarlar derisinden ve yā üstünden ve kemüğinden olmuşdur
- 03a.2 ve olacakdur bâtl eyledim bi-fermān Allāhu Te'ālā ve bi-hürmetihi ismi
- 03a.3 yā vāḥidu's-şāfi evvelü külli şey'in ve aḥiruhu ve her sihir ki it
- 03a.4 başından ve yā it etinden ve derisinden ve kemüğindendir
- 03a.5 ve yā olacağdur bâtl eyledim ve her sihir ki şıgır ve kablān
- 03a.6 ve arslan ve ayu ve tavşan ve geyik derisinden ve yā ba-
- 03a.7 şından ve kemüğinden olmuşdur ve olacağdur bâtl eyledim
- 03a.8 bi-fermān Allāhu Te'ālā ve bi-hürmetihi ismi şerīfu yā Dāimu felā fenā'
- 03a.9 (Ar.)
- 03b.1 ve her sihir ki kurt başıyla ve yā derisiyle olmuşdur
- 03b.2 ve olacağdur ve her sihir ki şāk ve seg-sār derisi ile
- 03b.3 ve zerdeva^{xviii} derisiyle ve yā mişlehu olmuşdur ve yā olacağdur
- 03b.4 bâtl eyledim bi-fermāni Allāhu Te'ālā ve bi-hürmetihi ismi şerīf
- 03b.5 yā Bārī (Ar.) ve her sihir ki

- 03b.6 tavuk başıyla ve kemügiyle ve yumurtasıyla olmuştur
03b.7 ve gögercin ve tūtī ve kumri ve serçe ve ördek
03b.8 ve fıraḡ-ı^{xix} zāḡ cümle havada uçan kuşlar başıyla
03b.9 ve kemügiyle olmuştur bātıl eyledim bi-fermāni Allāhu Te‘ālā
04a.1 yā Bārī bilā mişālī ve her sihir ki yağlar-ile olmuştur
04a.2 koyun yağıyla kurt yağıyla ve cümle hayvānāt yağıyla
04a.3 olmuştur ve zeytūn ve fıstık ve cevzi ve yāsemīn
04a.4 ve gül ve menākşe ve zanbāk ve şırlaḡan^{xx}, ve balık yağıyla
04a.5 olmuştur ve olacaḡdur bātıl eyledim ve her sihir ki aḡ
04a.6 noḡud ve kara noḡud ve şandolos^{xxi} yağıyla olmuştur
04a.7 ve olacaḡdur bātıl eyledim bi-fermāni Allāhu Te‘ālā ve her
sihir ki
04a.8 mumlardan oldu aḡ mum ve yeşil ve kāfūrī ve
04a.9 ve esigi^{xxii} katkıısıyla oldu bātıl eyledim bi-fermāni Allāhu
04b.1 ve bi-hürmetihi ismi şerīf yā Zekiyyi’t-tāhiru (Ar.)
04b.2 ve her sihir ki zaḡferān ve misk-ile olmuştur bātıl eyledim
04b.3 bi-fermāni Allāhu Te‘ālā ve bi-hürmetihi ismi şerīf ve her
sihir ki
04b.4 nār u tūrūnc ve limon, alma ve armūd ḡaysı ve zerdālī
04b.5 ve kara üzüm-ile olmuştur bātıl eyledim bi-fermāni Allāhu
04b.6 Te‘ālā ve bi-hürmetihi ismi şerīf (Ar.)
04b.7 min ‘aṡāyā ve faḡlın ve her sihir ki hüdühüd yağıyla
04b.8 ve cevz-i bevṡā^{xxiii} darcīn ve zencebīl ve ḡaranfile ve aḡ
ḡaranfīl
04b.9 ve helīle^{xxiv} belīle ve kebāb ve şākız ve cevz-i hindī ve
05a.1 tāze gül yabraḡı ve budaḡı butlar-ile sihir olmuştur ve
05a.2 olacaḡdur bātıl eyledim bi-fermāni Allāhu Te‘ālā ve bi-
hürmetihi ismi
05a.3 şerīf yā Ḥannān ente ellezzi ve (Ar.)
05a.4 ‘ilmen yā Mennān (Ar.)
05a.5 (Ar.) ve her sihir ki dāne-i ḡardāl ve ḡaşḡaş ve şāh-ı dāne^{xxv}
05a.6 ve tere toḡumu ve rāziyāne toḡumıyla olmuştur ve olacaḡdur

- 05a.7 bāṭıl eyledim bi-fermāni Allāhu ve her sihir ki at na‘lı ve eşek
 05a.8 na‘lı ve şığır na‘lı-ile olmuşdur bāṭıl eyledim bi-fermāni Allāhu
 05a.9 Te‘ālā ve bi-ḥürmetihi ismi şerīf (Ar.)
 05b.1 (Ar.)
 05b.2 (Ar.) her sihir ki kızılar yağıyla olmuşdur ve olacaqdur
 05b.3 bāṭıl eyledim ve her sihir ki ağaclar yabrağıyla ve budacağıyla ve
 05b.4 meyvāsiyla ve kökiyle olmuşdur olacaqdur bāṭıl eyledim
 05b.5 bi-fermāni Allāhu Te‘ālā ve bi-ḥürmetihi ism-i şerīf yā Raḥīm (Ar.)
 05b.6 (Ar.)
 05b.7 Ar. ve her sihir ki ḥurmuhi
 05b.8 ve bādem ve findık ve ceviz ve bunların mişli-ile sihir
 05b.9 olmuşdur bāṭıl eyledim ve her sihir ki ‘anber ve ‘ūd^{xxvi} ve
 06a.1 şandāl ve’l-izāre^{xxvii} ve sünbül ve reyḥān ve menevişe^{xxviii} atlar-ile
 06a.2 olmuşdur bāṭıl eyledim bi-ḥürmetihi ism-i şerīf yā Mübdī’
 06a.3 (Ar.)
 06a.4 (Ar.) ve her sihir ki
 06a.5 buğday etmeki birle^{xxix} birinc etmegi birle ve noḥud ve bakla ve
 06a.6 mercimek bunlarıñbile olmuşdur ve olacaqdur bāṭıl eyledim
 06a.7 ve her sihir ki yedi renkli ebūruşum^{xxx} ve iblik-ile olmuşdur
 06a.8 bāṭıl eyledim ve her sihir ki yüzük ve kübe ve ḥalḥāl her ḥalka
 06a.9 üzerine olmuşdur bāṭıl eyledim bi-fermāni Ḥudā ve her
 06b.1 sihir ki igne ve cuvālduz ve cādır ve cizme ve yaşmağ
 06b.2 üzerine olmuşdur bāṭıl eyledim bi-fermāni Ḥudāyī Te‘ālā
 06b.3 ve bi-ḥürmetihi ismi şerīf yā Qāhir zū’l-batine’ş-şedidān
 06b.4 (Ar.) intikāme māḳaribu’l-fevki külli şey’in
 06b.5 ‘uluvven irtifā‘ ve her sihir ki yazu qalem dīvīd ve kāğıd-ile
 06b.6 olmuşdur ve yā olacaqdur bāṭıl eyledim ve her sihir ki

06b.7 ok ve kılıc ve yay ve terkeş^{xxxı} ve bıcağ her ne silāh-

06b.8 ile olmışdur ve yā olacağdur bāṭıl eyledim bi-ḥürmetihi

06b.9 ismi şerīf yā Müzill yā Cebbār Ḳahīr bi- ‘ azīz sulṭāne

07a.1 yanur külli şey’in vaḥdehu ente’l-lezī ne ḳultu’z-zāhiru’z-zulumā

07a.2 bi-nūrihi ve her siḥir ki ay evvelinde ve ortasında ve ahirinde

07a.3 olmışdur veyā olacağdur bāṭıl eyledim bi-ḥürmetihi isim

07a.4 şerīf (Ar.)

07a.5 bi-ḥürmetihi yā-ḳuddūsu’z -zāhiru min külli sū’in felā şey’in

07a.6 yu‘ ādiluhu cemī‘ u’l-ḥalīḳ ve her siḥir ki baḳır ve dimur ve levḥ

07a.7 ve sim levḥ ve yedinc levḥ ve ‘ amīḳ levḥ ve ‘ aḳīm^{xxxii} levḥ

07a.8 ve yā-ḥūd^{xxxiii} mermer levḥ ve gümüş ve ağac sefis levḥ

07a.9 pāresi ve bu cümle-ile siḥir itmişlerdür bāṭıl eyledim

07b.1 ve her siḥir ki almus şandal söğüd birle olmışdur

07b.2 bāṭıl eyledim bi-ḥürmetihi ism-i şerīf yā Mübdiu’l-berāyā’

07b.3 ve (Ar.)

07b.4 (Ar.) ve her siḥir ki

07b.5 mağrib tarafından olmışdur bāṭıl eyledim ve her siḥir ki

07b.6 ḳarı ḳoca genc oğlan ve ḳız oğlan tarafından

07b.7 itmişlerdür bāṭıl eyledim yā Maḥmūd (Ar.)

07b.8 külli künnetin fenā’ih ve mecidih ve ḥamdihi yā kerīmu’l-‘afv ve’l-‘adl

07b.9 (Ar.) at başı ve ḳuyruğı-

08a.1 -ile olmışdur bāṭıl eyledim her siḥir ki at zenaḥṭından^{xxxiv} ve

08a.2 rikābından ve ‘ abāsına itmişlerdür ve cümle ḳanadlu ḳuşlar

08a.3 ve canavarlardan olmışdur bāṭıl eyledim bi-ḥürmetihi ism-i şerīf

08a.4 yā ‘ Azīmu zū’l-laṭīf (Ar.)

08a.5 ḡayb ve her siḥir ki insāndan ḳara ve aḳ ve sarı ve turunc

08a.6 ve ‘ Acem ve ‘ Arab ve Anaṭoli ve bedevī-zādeler itmişlerdür

- 08a.7 bāṭıl eyledim ve er sihir ki yetmiş iki millet adem oğlanlar
 08a.8 ve kızları ve Cuhūd^{xxxv} Tersā^{xxxvi} kızından yetmiş iki millet dili-ile
 08a.9 itmişlerdür bāṭıl eyledim cānda ve tende ve cümle a‘zāde
 08b.1 yetmiş iki tamarada ve kemikde zerre kadar sihir var ise bāṭıl
 08b.2 eyledim (Ar.)
 08b.3 (Ar.)
 08b.4 an taṣallī ‘alā Muḥammedin ve ‘alā ali Muḥammedin bāṭıl olsun ne kadar sihir
 08b.5 var ise yazılmışdur okunmuşdur her ne vechle itmişlerdür 08b.6 bāṭıl olsun ve bi-ḥürmetihi ism-i şerīf yā (Ar.)
 08b.7 es’eluke külle sihrin lā-ilāhe illa’llāh Muḥammedu Resūlu’llāh (Ar.)
 08b.8 (Ar.)
 08b.9 şāndu sulṭāna ve bi-ḥürmetihi ḥurufi kelām-ı kādīmindedür
 09a.1 ve furḳānındadır bi-ḥaḳḳı ve ḳul cā’el-ḥaḳ (Ar.)
 09a.2 (Ar.)
 10a.3 (Ar.)
 11a.2 erḥamu’r-raḥīme ve ṣalla’llāh ‘alā seyyidinā Muḥammedin bi-‘avni’llāhu Te‘ālā
 11a.3 ve ḥüsnü tevfiḳī lā-ḥavle velākūnillā bi’llāhu’ll‘alīu’ll‘aẓīm
 11a.4 bu bāṭıl-nāme bāṭıl olmak için okuyub üzerine üfürürler
 11a.5 dünyāda ne kadar var ise üzerine bāṭıl ola bir kerre o
 11a.6 ovmaḳ kifāyet ider bi’smi’llāhi’r-raḥmānir-‘raḥīm
 11a.7 (Ar.) Allāhümme ṣalli ve ṣelemi ‘alā seyyidinā Muḥammedin mādāmeti’l-berekāti ve erḥam
 11a.8 Muḥammedin mādāmeti’r-raḥmeti’llāhüm ṣalli ‘alā nūri Muḥammedin fi’l-envāri
 11a.9 Allāhümme ṣalli ‘alā rūḥi seyyidinā Muḥammedin fi’l-ervāhi ve ‘alā cesedihi
 11b.1 fi’l-ecsādi ve ‘alā ḳabre fi’el-ḳubūri ve ve ‘alā alihi ve şaḥbihi ve sellim ve

11b.2 şalli ‘alā turbeti Muḥammedin fie’t-turābi bi-raḥmetike be-
erḥamu’r-raḥīmi

11b.3 Allahümme rabbenā (Ar.)

11b.4 (Ar.)

11b.5 (Ar.) ve’l-aḥireti yā Ḥannān yā Mennān

11b.6 (Ar.)

11b.7 bi’smi’llāhi’r-raḥmani’r-raḥīm kulḳul^{xxxvii} cihān bāş

11b.8 kul kul uruşegī kul kul ezān kul kul cihān yemişi kul kul fel-
ḥaḳḳu

11b.9 on dört biñ kul kul ve bi-ḥaḳḳı kamu kullar ki ḳurān içindedür

12a.1 cümle yād eyledim ve bāṭıl kıldım ve sihir kıldılar yağların it
birle

12a.2 ve yā kıl u şac birle kıldılar-ise kamu türlü cāzulıḳlarla

12a.3 ve yā ḳarılar ve yā erler ve yā esirler ve yā kāfirler ve yā
Cuhūdlar

12a.4 ve yā Tersā ve yā mi’anlar^{xxxviii} Ādam ve Ḥavva oğlanları kim
dilleri

12a.5 ve gönülleri daḫi on barmakları birle kıldı-ise ben acdım

12a.6 üstünde kıldı-ise Teñri ḳudreti birle ben acdım ḫile

12a.7 şa‘rın^{xxxix} şemle^{xl} ve ‘Arab kıldı-ise acdım eski ger istān

12a.8 icinde kıldı-ise ben acdım ‘Amrān dili birle Yehūd dili birle

12a.9 kıldı-ise ben acdım ne-kim diller var-ise ben acdım ḫayvānāt

12b.1 ağızları endāmları içinde kıldı-ise ben acdım seferde

12b.2 ve ḫışārda kıldı-ise ben acdım perīler ve develer efsūn

12b.3 atdılar-ise ben acdım gözde ḫam(u) ş idildi-ise ben acdım

12b.4 bu fulānla fulān ibni fulāniñ üzerlerine bāṭıl eyledim

12b.5 (Ar.) medḫali şıdkın ve āḫir cinnī maḫrece

12b.6 (Ar.)

12b.7 (Ar.)

12b.8 birle kıldı-ise Teñri ḳudreti birle ben acdım tereyağ birle

12b.9 kıldı-ise uyurduñ birle kıldı-ise ben acdım nitekim tektek

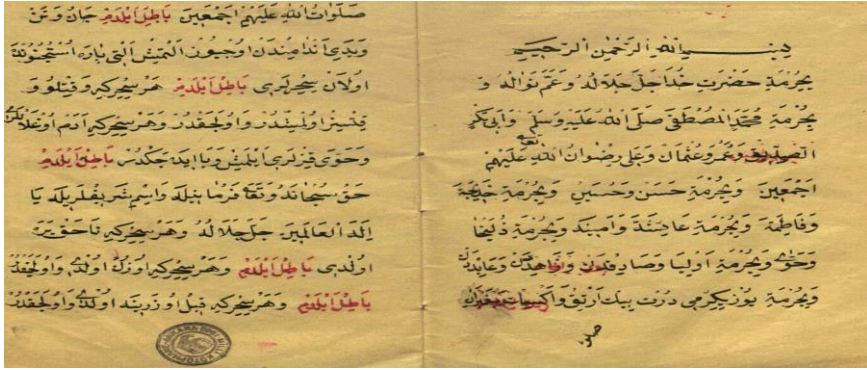
13a.1 üstünde kıldı-ise igne birle kıldı-ise ot^{xli} birle kıldı-ise

13a.2 nitekim şovuk ıssı birle kıldı-ise ben acdım nitekim yıldız

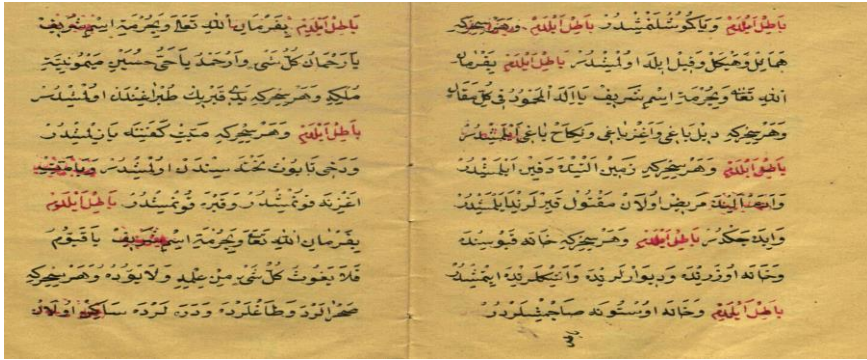
- 13a.3 birle kıldı-ise düstluḡ bir(le) kıldı-ise ben acdım süklük^{xlii}
13a.4 birle kıldı-ise ben acdım nitekim fulān ibni fulān kıldı-ise
13a.5 ben acdım atların yaramazlıḡları kendülerine olsun
13a.6 etdükleri siḡirleri Teñri ḡudreti birle ben acdım
13a.7 bi'smi'l-lahi'r-raḡmāni'r-raḡīm (Ar.)
13b.1 (Ar.)
14a.5.... izā zelzeletu'l-arzu ilā aḡire
14a.6 innā feteḡnāleke ilā aḡire oḡuya üzerine üfüre
14a.7 (Ar.) hüve ḡur'ān mecīd fī-levḡin maḡfūḡ
14a.8 yedi kerre oḡub üzerine üfüreler ve-Allāhu a'lem temmet

Ek II

1.



2.



3.



4.

يَا بَارِئُ يَلَاوَنَالٍ وَهَرَجِيكَ بَاغِلْ بِلَهْ اُولَمِيْدُنْ
 قُوْنِ يَابَغِلْه قُوْنِت يَابَغِلْه وَجَلْه حَوَانَات يَابَغِلْه
 اُولَمِيْدُنْ وَرَتِيُوْن وَفَرِيَق وَجُوْز وَاَسْمِيْن
 وَكُوْن وَمَنَا كَهْد وَزِيَاق وَبِرْ كَلَمَنْ وَبَا لِيْ يَابَغِلْه
 اُولَمِيْدُنْ وَبَا لِيْ يَابَغِلْه وَهَرَجِيكَ اَق
 خُوْز وَقَر خُوْز وَصَد وُلُوْس يَابَغِلْه اُولَمِيْدُنْ
 وَبَا لِيْ يَابَغِلْه يَقْرَمَان اَللّٰهُ وَهَرَجِيكَ
 مَوْمَكِرْدَن اُولَدِي قَمُوْم وَكِيْنِيْ وَكَافُوْزِي وَبِيْ وَ
 وَاسِيْ قَبِيْ سِيْجَلْه اُولَدِي يَابَغِلْه يَقْرَمَان اَللّٰهُ
 43

وَيَحْمَدُ اَيْمِيْن شَرِيْف يَا رَزْكِ اَطَا هَرَمِيْن كُلْ اَقِيْ يَقْدَر
 وَهَرَجِيكَ زَغْفَرَان وَمَسِيْن اِيلَه اُولَمِيْدُنْ يَابَغِلْه
 يَقْرَمَان اَللّٰهُ تَعَالٰى وَجُوْمَه اَيْمِيْن شَرِيْف وَهَرَجِيكَ
 نَا وَطُوْن وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ
 وَقَر اَوْدَم اِيلَه اُولَمِيْدُنْ يَابَغِلْه يَقْرَمَان اَللّٰهُ
 تَعَالٰى وَهَرَجِيكَ اَسْم شَرِيْف يَابَغِلْه اَلْهِيَا تِ يَلْفَلْه
 مِيْن عَطَا يَا وَفَضْل وَهَرَجِيكَ وَهَرَجِيكَ
 وَجُوْز بَوَا دِيْجِيْن وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ
 وَهَلِيْه وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ

5.

تَا زَه كُوْن يَلَاوَنَالٍ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ
 اُولَمِيْدُنْ يَابَغِلْه يَقْرَمَان اَللّٰهُ تَعَالٰى وَجُوْمَه اَيْمِيْن
 شَرِيْف يَابَغِلْه اَلْهِيَا تِ يَلْفَلْه وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ
 يَابَغِلْه اَلْهِيَا تِ يَلْفَلْه وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ
 وَهَرَجِيكَ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ
 وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَبِيْ وَBِيْ
 يَابَغِلْه يَقْرَمَان اَللّٰهُ وَهَرَجِيكَ اَت وَبِيْ وَبِيْ
 تَعَالٰى وَهَرَجِيكَ اَلْهِيَا تِ يَلْفَلْه يَقْرَمَان اَللّٰهُ
 تَعَالٰى وَهَرَجِيكَ اَلْهِيَا تِ يَلْفَلْه وَبِيْ وَBِيْ
 ضَمَم

حَا مِيْ وَبِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ
 مَعَا وَهَرَجِيكَ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ
 يَابَغِلْه وَهَرَجِيكَ اَلْهِيَا تِ يَلْفَلْه وَBِيْ وَBِيْ
 صِيُوَا سِيْجَلْه وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ
 يَقْرَمَان اَللّٰهُ تَعَالٰى وَجُوْمَه اَيْمِيْن شَرِيْف يَا رَزْكِ اَطَا
 وَبِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ
 اَلْهِيَا تِ يَلْفَلْه وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ
 وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ
 اُولَمِيْدُنْ يَابَغِلْه يَقْرَمَان اَللّٰهُ وَهَرَجِيكَ سَبَر وَبِيْ وَBِيْ

6.

صَدَالٍ وَلَا زَانٍ وَسَبِيلٍ وَرِيْجَانٍ وَمَوْسُوْخَةٍ اَمْلَا بِلَهْ
 اُولَمِيْدُنْ يَابَغِلْه يَحْمَدُ اَيْمِيْن شَرِيْف يَا مَبْدِيْ
 اَبِيْ وَبِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ
 فَلَا بَعُوْث سَيِّ مِنْ عَلِيْهِ وَلَا بُوْدَه حِيْفَلْه وَهَرَجِيكَ
 بَعْدَا اَمْكِيْ وَبِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ
 وَهَرَجِيكَ بُوْنَلْه اُولَمِيْدُنْ وَBِيْ وَBِيْ
 وَهَرَجِيكَ بِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ
 بَاغِلْه وَهَرَجِيكَ بُوْزَلْه وَكُوْبَه وَحَلْه وَحَلْه
 اَوْدَر بِنَه اُولَمِيْدُنْ يَابَغِلْه يَقْرَمَان اَللّٰهُ وَهَرَجِيكَ
 44

يَحْمَدُ اَيْمِيْن شَرِيْف يَا رَزْكِ اَطَا هَرَمِيْن كُلْ اَقِيْ يَقْدَر
 اَوْدَر بِنَه اُولَمِيْدُنْ يَابَغِلْه يَقْرَمَان اَللّٰهُ تَعَالٰى
 وَهَرَجِيكَ اَيْمِيْن شَرِيْف يَا قَاهِرْدَا لِيْ وَبِيْ وَBِيْ
 اَلْهِيَا تِ يَلْفَلْه وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ
 عَلُوَا اُولَمِيْدُنْ وَهَرَجِيكَ بَاغِلْه وَBِيْ وَBِيْ
 اُولَمِيْدُنْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ
 اَوْق وَفِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ وَBِيْ
 اِيلَه اُولَمِيْدُنْ وَBِيْ وَBِيْ
 اَيْمِيْن شَرِيْف يَا مَبْدِيْ يَابَغِلْه يَقْرَمَان اَللّٰهُ سُلْطَانَه

10.

حَبْرَتُ وَإِذَا الْيَحْيَىٰ طَلَبْتُ وَإِذَا الْغُفُورُ رُجِبْتُ وَإِذَا
 الْيَحْيَىٰ طَلَبْتُ وَإِذَا الْغُفُورُ رُجِبْتُ وَإِذَا الْيَحْيَىٰ طَلَبْتُ
 وَإِذَا الْغُفُورُ رُجِبْتُ وَإِذَا الْيَحْيَىٰ طَلَبْتُ وَإِذَا الْغُفُورُ رُجِبْتُ
 سَعَرْتُ وَإِذَا الْيَحْيَىٰ طَلَبْتُ وَإِذَا الْغُفُورُ رُجِبْتُ وَإِذَا
 الْيَحْيَىٰ طَلَبْتُ عَجَلْتُ نَفْسِي مَا حَضَرْتُ وَإِذَا الْيَحْيَىٰ طَلَبْتُ
 فَلَا أَجْمُ بِالْمُنْتَهَى الْجَوَابُ الْكَثِيرُ وَإِذَا الْيَحْيَىٰ طَلَبْتُ وَ
 الْمَلِكُ وَالْمُسْعَرُ الْيَحْيَىٰ وَإِذَا الْيَحْيَىٰ طَلَبْتُ
 إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ وَإِذَا الْيَحْيَىٰ طَلَبْتُ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ
 ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ مَطْلَعُ نَجْمٍ أَمِينٍ وَإِذَا الْيَحْيَىٰ طَلَبْتُ

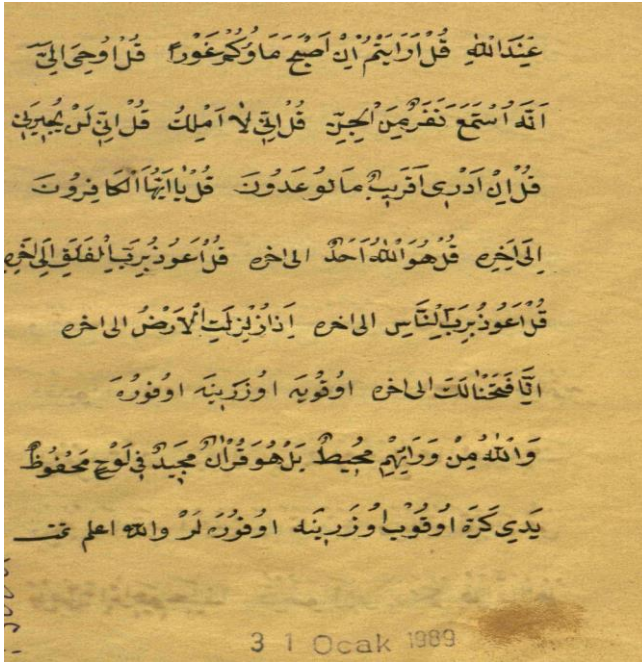
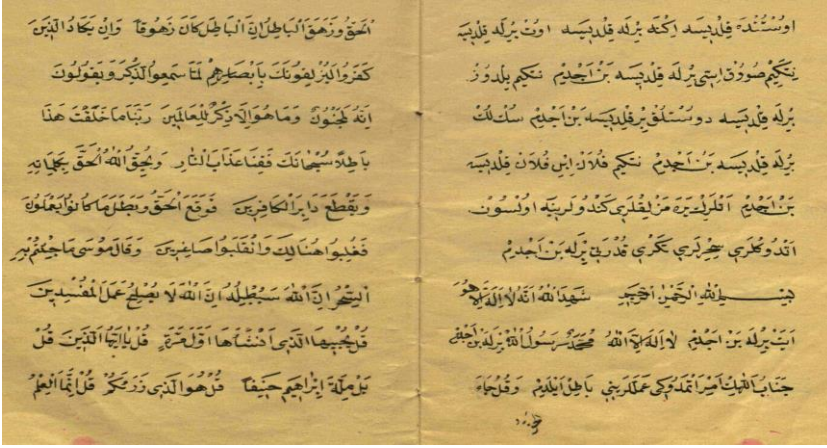
11.

تَرَاهِيَا أَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ
 أَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ وَأَتَبِ
 وَحَسَنَ تَوْجِيحٍ لَّا تَحُولُ وَلَا تَمُوتُ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ
 بَوَّابُ تَابَةٍ بَاطِلٍ لِّقَوْلِهِ أَوْجُوبًا وَنَدْبَةً أَوْفُورَةً
 دُنْيَاهُ نَقْدَرُ وَأَرْجَاهُ أَوْفُورَةٌ بَاطِلٌ وَلَهُ يَكْفُرُ أَوْ
 أَوْفُورَةٌ يَتَابِدُ هِيَ لِّلَّذِينَ الْيَحْيَىٰ الْيَحْيَىٰ
 أَلَمْ يَصِلْ عَلَى سَيْدَتَا مُحَمَّدٍ مَا أَمَرَهُ الْبَرَاءَتُ وَأَرْجَاهُ
 عَجَلٌ مَا دَامَتَا الْيَحْيَىٰ أَلَمْ يَصِلْ عَلَى سَيْدَتَا مُحَمَّدٍ فِي الْفُتُورِ
 أَلَمْ يَصِلْ عَلَى رَجُلٍ سَيِّدٍ قَامَتْ خِدَاةُ فُلُوحٍ وَعَلَى جَسَدٍ

12.

أَعَزُّ لِي أَنَا مَلِكِي الْيَحْيَىٰ قَلْبِي بِسَدِّ بْنِ أَجَلِي سَعْدَةٍ
 وَحِصَارَةٍ قَلْبِي بِسَدِّ بْنِ أَجَلِي بِرَبِّ رُودٍ وَكِرَامَتٍ
 أُنْدُ بِرَسَدِ بْنِ أَجَلِي كُوزَةٍ حَسَنٍ أَيْدِي بِسَدِّ بْنِ أَجَلِي
 بُوْلَدَةٍ فَلَانِ إِيْنِ فَلَانِيَا أَوْ زَرْزَرِيَّةٍ بَاطِلٌ يَلْتَمِ
 وَيُؤَاتِي وَفُلَانِيَّةٍ مَدْحِيَّةٍ مَدْحِيَّةٍ مَدْحِيَّةٍ مَدْحِيَّةٍ
 صِدْقٍ وَالْجَعَلِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا وَقُلَانِيَا
 أَحَقُّ وَهَذَا الْبَاطِلُ الْبَاطِلُ الْبَاطِلُ الْبَاطِلُ الْبَاطِلُ الْبَاطِلُ
 بَرَكَةُ قَلْبِي بِسَدِّ كَرَمِيَّةٍ بَرَكَةُ بَرَكَةُ بَرَكَةُ بَرَكَةُ
 قَلْبِي بِسَدِّ أَوْفُورَةٍ بَرَكَةُ قَلْبِي بِسَدِّ بْنِ أَجَلِي بَرَكَةُ بَرَكَةُ

13.



14.

-
- i Almanca
- ii Ar. Kokulu madde.
- iii Sakız ağacının yemişi, çitlembik.
- iv Bir önceki satırın son kelimesidir.
- v Far. “senderūs, sendelūs’dan” bir çeşit reçine.
- vi birle > ile
- vii Far. Ok çantası
- viii Ar. Müdahaleci
- ix 02b.1, 02b.7, 03a.8, 03b.4, 04b.3, 04b.6, 05a.9
- x 44 ayrı yerde tekrar edilmiştir.
- xi 3 ayrı yerde tekrar edilmiştir: 12a.6, 12b.8, 13a.6
- xii Ar. Parçalar, cüzler.
- xiii Eski Türk. “öt”. Ateş (web adresi.lugatim.com)
- xiv PDF metinde cilt kapakları numaralandırılmış ve asıl metin 003 şeklinde adlandırılmıştır. Bir diğer ifadeyle asıl metin kısmı kütüphaneden edinilmiş PDF biçimindeki görsellerde 3’ten başlamaktadır.
- xv Ar. Parçalar, cüzler.
- xvi Ar. Karanlık, yoğun karanlık.
- xvii PDF biçimindeki görsellerde 2 olarak adlandırılan sayfada Latin harfleriyle eserin kimden satın alındığına dair bilgi ve eserin satın alınma tarihi olarak 31 Ocak 1989 kaydı bulunmaktadır. Metin kısmı görselin sol tarafında 3 rakamının bulunduğu sayfa ile devam etmektedir.
- xviii Çam sansarı
- xix Ar. Sürü.
- xx Susam yağı
- xxi Far. “senderūs, sendelūs’dan” bir çeşit reçine. (web adresi.lugatim.com)
- xxii Halk ağzı. Eksik; çukur yer; eksik doğan bebek
- xxiii Küçük hindistan cevizi
- xxiv “helile /belile” Bir tür tropikal ağaç meyvesi. (Steingass, 1963: 1507)
- xxv Far. Kenevir tohumu.
- xxvi Ar. < Hind. Öd ağacı; bu ağaçtan elde edilmiş tütsü.
- xxvii Ar. Peştemal
- xxviii Sakız ağacının yemişi, çitlembik.
- xxix birle> ile
- xxx Far. ebrîşum > İbrişim (web adresi.lugatim.com)
- xxxi Far. Ok çantası
- xxxii Ar. Sarı
- xxxiii Far. Takı. Hatta.
- xxxiv Far. çene
- xxxv Yahudi
- xxxvi Hristiyan
- xxxvii Ar. “kalkale”den Sıvı maddelerin çıkardığı ses.
- xxxviii Ar. Müdahaleci
- xxxix Ar. Kıl
- xl Ar. “şeml” Çokluk.
- xli Eski Türk. “öt”. Ateş (web adresi.lugatim.com)
- xlii Ar. Kokulu madde.

Bölüm 2

**BİR YABANCININ GÖZÜYLE
TÜRKÇENİN GRAMERİ: A
PRACTICAL GRAMMAR OF THE
TURKISH LANGUAGE WITH
DIALOGUES AND
VOCABULARY**

*Halilibrahim ERTÜRK¹
Elif Gizem KARAOĞLU²*

1 Öğr. Gör. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türk Dili Bölüm Başkanlığı. <https://orcid.org/0000-0002-6966-4302> İletişim: halil.erturk@bilecik.edu.tr

2 Öğr. Gör. Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO. İletişim: elifkaraoglu@karabuk.edu.tr

1. GİRİŞ

Türk dilinin tarih sahnesine çıkışından bugüne dek farklı coğrafi sahalarda ve farklı dönemlerde, Türk dili grameri üzerine içerik bakımından dar ya da geniş kapsamlı pek çok eser verilmiştir. Bunun yanında günümüzde de hem Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi gibi diğer tarihi Türk lehçelerinin hem de Türkiye Türkçesinin birtakım özelliklerinin tespit edilmesi maksadıyla gramer ile ilgili eserlerin yazılmasına devam edilmektedir. Bu kaynaklar arasında özellikle tarihî gramerler, dilin tarihî gelişim sürecinin ve geçirdiği değişimlerin tespit edilebilmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Anadolu sahasında kaleme alınan Müeyyiretü'l-Ulûm, Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l-Beyân, Kavâid-i Osmâniyye gibi eserlerin yanında Türk dilinin gelişme imkânı bulduğu Kuzey ve Doğu Türklüğü sahalarda ve Memluk Kıpçak Türkçesi sahasında da Türkçenin birtakım özellikleri üzerinde duran birden çok nitelikli eser kaleme alınmıştır. Bu eserler, hem yazıldıkları dönemde yazı dili olarak kullanılan Türk dilinin ve lehçelerinin gramerinin öğretilmesini sağlamış hem de mevcut dönemde hüküm süren dile ait kuralların tespitine ve muhafazasına vesile olmuşlardır. Bu eserlerden birçoğu, kendisinden sonra kaleme alınan eserlere ve araştırmalara da kaynaklık etme görevini üstlenmişlerdir.

Ana dili olarak Türkçe konuşanların dışındaki diğer topluluklara Türk dilini öğretmek maksadıyla kaleme alınmış bilinen en eski eser, Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072-1077 yılları arasında kaleme alınan Divânu Lügâti't-Türk adlı eserdir. Daha 11. yüzyıldan itibaren Türk dili, yabancı birtakım topluluklara öğretilmeye çalışılmış, o dönemlerden bu yana Türk dilinin ve gramerinin öğretimi için çeşitli metotlar ortaya konulmuştur. Bu oldukça uzun süreç boyunca Türk dilinin gramerini konu edinen pek çok eser kaleme alınmıştır. Özellikle Osmanlıların 14-15. yüzyıllardan itibaren askerî ve ekonomik açıdan küresel bir güç hâlini alması, 16-17. yüzyıllardan başlayarak Türk kültürüne ve Türk diline yönelik merak ve ilgiyi doğal olarak arttırmıştır. Bu gelişmeler neticesinde Osmanlı topraklarında diplomatlık vazifesi ya da ticaret gibi çeşitli sebeplerle bir müddet yaşayan bazı Batılı oryantalistler, Avrupalı ya da Rus Türkologlar da Türk dilinin gramerini konu edinen birtakım eserler yazmışlardır. A Grammar of Turkish Language, A Reading Book of the Turkish Language with Grammar and Vocabulary, Ottoman Turkish/Conversation-Grammar, Grammatika Sovremennogo Turetskogo

Literaturnogo Yazık (Ersoylu 1981: 117) gibi pek çok nitelikli çalışma, bu eserlere örnek gösterilebilir. Yabancılar tarafından kaleme alınmış olup Türk dilinin gramerini konu edinen bu eserler arasında üzerinde durulması gereken mühim eserlerden biri de W. B. Barker'ın *A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary* başlıklı çalışmasıdır. İngilizlere Osmanlı Türkçesini öğretmek amacıyla hazırlanan bu eser, bir İngiliz diplomat ve oryantalisti olan W. B. Barker tarafından 1854'te tamamlanmış ve Londra'da basılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, W. B. Barker'ın Türk gramerciliği açısından önemli olduğu düşünülen *A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary* adlı eserini içerik bakımından tanıtmak, eseri içerik ve konuların tertiplenişi bakımından inceleyerek Barker'ın Türkçenin gramerine yönelik yaklaşımını tespit etmektir. Çalışmanın Türk dili, Türkçenin grameri ve Türk gramerciliği üzerine çalışacak olan araştırmacı ve öğrenciler için faydalı olmasını umuyoruz.

2. W. BURCKHARDT BARKER'İN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

W. Bureckhardt Barker, babası John Barker'ın konsolosluk görevini icra ettiği Halep'te 1810'da doğmuştur. Doğduğu sırada babasının misafiri olarak evde bulunan John Louis Burckhardt'ın vaftiz oğludur. 1819 yılında İngiltere'ye gönderilmiş ve orada eğitilmiştir. Anne ve babasından aldığı dil kabiliyeti onun dil alanındaki çalışmalarının önemli dayanak noktasıdır. Nitekim Avrupa'nın ön plandaki dillerinde olduğu kadar çocukluğundan beri ilgi duyduğu doğu dillerinden Arapça, Türkçe, Farsça ve Hintçeyi öğrenmiş ve bu dillerde uzmanlaşmıştır. İngiliz oryantalisti olarak tanınan Barker, 22 Ağustos 1835'te babasının Asi Nehri'nin boğazında bulunan Suediahtaki konağına dönmüştür. Bu dönüşten sonra Asi Nehri'nin neredeyse hiç bilinmeyen kaynaklarına doğru seyahate çıkmıştır. Bu yolculuğunun kayıtları "Notlar" adıyla 1836'da Londra Coğrafya Derneğine ulaştırılmış ve yayımlanmıştır. Ayrıca o dönemlerde Suriye Valisi olan ve Antakya'da yaşayan İbrahim Paşa ile her akşam satranç oynadığı bilinmektedir (Doğan 2011: 40). Barker, uzun yıllar resmi görevle Tarsus'ta bulunmuş ve 1847-1848'de Londra Suriye-Mısır Cemiyeti üye listesinde muhtemelen yanlışlıkla, "H.B.M. Tarsus Konsolosu olarak atandı" diye yazılmıştır. Bu şehrin geçmişten günümüze kısa tarihi ilk kez Barker tarafından keşfedilmiş ve

W. F. Ainsworth tarafından yayına hazırlanan “Lares and Penates: ya da Kilikya ve Yöneticileri” adlı eserinde bölge hakkında önemli bilgiler verilmiştir (Özkurt 2019: 1-2).

Barker, Eton Kolejinde bir süre Arapça, Türkçe, Farsça ve Hintçe dersleri vermiş ve bu esnada kaleme aldığı Türkçe Grameri kitabını okul müdürü Dr. Hawtrey’e ithaf etmiştir. Kırım Savaşı sırasında doğu dilleri konusundaki bilgisini İngiliz hükümeti yararına kullanmış ve bu hizmeti sırasında 28 Ocak 1856’da kara nakliye deposunun başmüfettişi olarak görev yaptığı Sinop’ta, 45 yaşında iken koleradan hayatını kaybetmiştir (Özkurt 2019: 2-3).

2.2. Eserleri

Barker, W. B. (1851). Exhibition of the Works of Industry of all Nations. The Speech of His Royal Highness Prince Albert translated into the principal European and Oriental Languages (Tüm Ulusların Gayretlerinin Eserleri Sergisi. Majesteleri Prens Albert’in konuşmasının başlıca Avrupa ve Doğu dillerine çevirisi). Londra

W. B. Barker’in Londra’da 1851 yılında belli başlı Avrupa ve doğu dillerine çevrilen, çok dilli eseridir (Doğan 2011: 63-64).

Barker, W. B. (1853). Lares and Penates. Londra

En büyük eseri olan ve William Francis Ainsworth tarafından yayına hazırlanan “Lares and Penates” (Lares ve Penates / Eski Roma mitolojisinde aileyi ve Roma devletini koruyan Tanrılar grubu) için sürekli malzeme toplamıştır (Doğan 2011: 40).

Barker, W. B. (1853). Lares and Penates or Cilicia and Its Governors. (W. F. Ainsworth, Dü.) London: Ingram, Cooke, and Co.

Bu eser, aslında Barker’in iki farklı eserinin birleştirilmiş hâlidir. Birinci bölüm Cilicia and Its Governors adıyla 13 alt bölümden oluşur. Bu bölümde Kilikya bölgesinin tarihi anlatılır. İkinci bölümün adı Lares and Penates or the Household Gods of Cilicia olup 19 bölüm ve çeşitli vesika eklerinden oluşur. Aynı zamanda bu bölümde çeşitli mitolojik unsurlardan da bahsedilir (Özkurt 2019: 3).

Barker, W. B. (1854). Turkish Tales in English.

Barker'in bu eseri, adından da anlaşılacağı üzere İngilizceye çevrilmiş bazı Türkçe hikâyeleri ihtiva eder.

Barker, W. B. (1854). A Practical Grammar of the Turkish Language; with Dialogues and Vocabulary (Diyalog ve Kelimeli Pratik Türkçe Grameri). Londra

Barker tarafından 1854'te Londra'da basılmıştır. Bu eser Barker'ın aynı yıl yazdığı Reading Book of the Language with a Grammar and Vocabulary adlı eseriyle yabancılara Türkçe öğretimi alanında önemli bir kaynak set teşkil eder. Yazar eserine alfabeyi vererek başlamıştır. Daha sonra dil bilgisi öğretimine yer vermiştir. Dil bilgisi konuları olan isim, sıfat, zamir, fiil, fiilimsiler ve ekleri alt başlıklar hâlinde işlemiştir. Barker, bu eserinde de diğer eserinde olduğu gibi eski harfleri daima kullanmıştır. Yazar fiil konusunu işlerken, çekimli fiil ve zamanlara değinmeyi de ihmal etmemiştir. Fiil örneklerini tüm zamanlar ile çekimleyerek cümle içerisinde İngilizce örneklere de yer vermiştir. Bunu yaparken olumsuz şekillerini, soru hallerini ve farklı şahıslarla çekimlenmiş biçimlerini de vermiştir. Barker, dil bilgisi kısmını bitirdikten sonra Türklerin günlük hayatta kullandıkları cümle kalıplarına yer vermiştir. Eserin sonunda da sözlük kısmını vererek eserini tamamlamıştır (Yeşilyurt 2015: 25).

Barker, W. B. (1854). A Reading Book of the Turkish Language, with Grammar and Vocabulary (Gramer ve Kelimeli Türkçe Okuma Kitabı). Londra

Eserde söz konusu olan eski harfli Türkçedir. Eser, üç büyük bölümden meydana gelmiştir:

I. bölümde (s. 1-101) Türk alfabesi, isimler, sıfatlar, zamirler, fiiller gibi genel konular işlenmiştir.

II. bölümde Nasrettin Hoca'dan seçilmiş fıkralar hem eski harflerle hem de İngilizceye çevrilerek verilmiş ve gerekli görülen noktalarda dipnotlar verilerek açıklamalar yapılmıştır.

III. bölümde Türkçe-İngilizce bir sözlük yer almaktadır. Ayrıca sözlük kısmında Fuzuli'den bir dörtlük hem Arap harfleriyle hem Latin harfleriyle Türkçe ve İngilizce olarak verilmiştir (Ersoylu 1981: 120-121).

Barker, W. B. (1855). Baital Pachisi; or Twenty-five Tales of a Demon (Baital Pachisi ya da Bir Şeytanın Yirmi-Beş Hikâyesi). Hertford

Hintçe metnin yeni bir baskısı, Nagari dilindeki her bir kelime Hintçe karakterlerle ifade edilmiş ve satırlar arasında kelimesi kelimesine İngilizce çevirisinin yanı sıra her bir sayfanın altında serbest İngilizce çevirisine ve açıklayıcı notlara da yer verilmiştir. Bu eser, aynı zamanda kendisine atfedilen Profesör E. B. Eastwick tarafından yayıma hazırlanmıştır (Doğan 2011: 41).

Barker, W. B. (1855). Odessa and Its Inhabitants, by an English Prisoner in Russia (Odessa ve Sakinleri, Rusya'daki bir İngiliz Mahkûmdan). Londra: Thomas Bosworth.

18 bölüm ve sonunda bir ekten ibarettir.

Barker, W. B. (1855). A Short Historical Account of Crimea, from the Earliest Ages and During the Russian Occupation (İlk Çağlardan Rus İşgaline Kırım'ın Kısa Bir Tarihi). Hertford ve Londra.

İlk çağlardan Rusya işgali zamanına kadar Kırım'ın anlatıldığı eser 2 ana bölümden oluşur. Birinci ana bölüm 21 alt bölümden, ikinci ana bölüm ise 5 alt bölümden ibarettir. Sonunda ekler vardır (Özkurt 2019: 3).

W. B. Barker tarafından kaleme alınmış olup yukarıda sırayla aktarılan eserlerin dışında bir de Türkoloji alanında çalışan araştırmacılarca hazırlanmış, W. Burekhardt Barker ve eserleri ile ilgili birtakım bilgileri ihtiva eden bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında doktora ve yüksek lisans tezleri, bildiri ve makale formatında hazırlanan bazı kaynaklar gösterilebilir. Bunlar içerisinde kimi çalışmalar hususiyetle Barker'ın hayatı ve eserleriyle dil ve gramer konulu kitaplarının tanıtımı şeklinde; kimi çalışmalar da işlenen konu kapsamında müracaat edilen kaynak kitap şeklindedir. W. B. Barker'in hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi ihtiva eden ya da doğrudan bu konu üzerinde teşekkül eden başlıca çalışmalar şöyle sıralanabilir:

Ayaz, H. & Doğan, S. (2017). XIX. Yüzyılda Batı'da Yabancılarla Osmanlı Türkçesi Öğretimi: W. B. Barker Örneği. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 1, s. 62-84.

Baskın, S. (2018). Why should bilingualized dictionary of Turkish be used in teaching Turkish as a foreign language? *European Journal of Educational Research*, 7(2), 319-327. doi: 10.12973/eu-jer.7.2.319

Berk, S. A. (2018). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dolaylı ve Dolaysız Anlatımlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Doğan, S. (2011). *XIX. Yüzyılda Batı'da Yabancılar Türkçe Öğretimi Çalışmaları: W. B. Barker Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Ersoylu, H. (1981). Türk Dili Üzerine Yazılmış İngilizce Gramerler. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2(2), S.10, s. 114-142.

Göçer, A. & Tabak, G. & Coşkun, A. (2012). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Kaynakçası. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 32, s. 73-126.

İnce, Y. & Akça, B. (2017). Osmanlı Döneminde Latin Harfleriyle Türkçe Yazılan Eserler ve Yazarları. *Erdem Dergisi* S. 73, s. 5-42.

Kartallıoğlu, Y. (2016). Osmanlı Türkçesinde Ara Biçim-I: Arapça ve Farsça Kelimeler. *Dil Araştırmaları*, S.18, s. 103-124.

Kartallıoğlu, Y. (2016). Osmanlı Türkçesinde Ara Biçim-II: Batı Kökenli Kelimeler. *Dil Araştırmaları*, S.19, s. 53-64.

Özçam, Ç. (1997). Türkiye Türkçesi ile İlgili Gramer Çalışmaları Bibliyografya Denemesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*. S.110, s. 121-163.

Şahin, A. & Yeşilyurt, E. (2015). Osmanlı Dönemi İngilizlere Türkçe Öğretiminde Deyimler ve Atasözleri. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, Volume 3, Issue 3, p. 172-194.

Şahin, A. & Yeşilyurt, E. (2017). Osmanlı Döneminde İngilizlere Türkçe Öğretimi Kitaplarının Bibliyografik Olarak İncelenmesi. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 5, 102-113

Özkurt, E. (2019). *William Burckhardt Barker'ın Gramer ve Sözlüklü Türk Dili Okuma Kitabı (İnceleme – Sözlük)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.

Yeşilyurt, E. (2015). *Osmanlı Döneminde İngilizlere Türkçe Öğretimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Yeşilyurt, E. (2016) Osmanlı Döneminde İngilizlere Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılan Kitapların Dil Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(3), 277-294.

3. A PRACTICAL GRAMMAR OF THE TURKISH LANGUAGE WITH DIALOGUES AND VOCABULARY

A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary adlı eser, babasının vazifesi dolayısıyla Halep'te doğan İngiliz diplomat W. B. Barker tarafından 1854 yılında tamamlanmış ve Londra'da basılmıştır. Eser, ana dili olarak İngilizce konuşanlara Türk dili gramerini öğretecek biçimde tertip edilmiştir. Doğu dillerine yönelik yoğun bir ilgi duyan ve uzun yıllar bu diller ile ilgili çalışmalar yapan, Eton College'de Türkçe, Arapça, Farsça ve Hindu dilleri profesörü olarak uzun bir süre görev yapan W. B. Barker Türk diline ve gramerine, birden fazla kitap yazacak seviyede hâkimdir. Elbette bu eserler, yıllar süren bir çalışma ve birikimin ürünüdür. Bu çalışmaya konu olan eserin yanında Barker'in A Reading Book of the Turkish Language with a Grammar and Vocabulary başlıklı bir diğer eseri daha vardır ki her iki kitap içerik bakımından birbirini tamamlayıcı niteliktedir. A Reading Book of Turkish Language, yani Türk Dilinin Okuma Kitabı başlıklı eser daha çok okuma metinleri ağırlıklıdır. Çalışmaya konu olan A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary başlıklı eser ise daha çok gramer konularına tahsis edilmiştir. Hem ağırlıklı olarak gramer konularına tahsis edilmiş olması hem de yapılan inceleme sonucunda bu eser üzerinde içerik ve yöntem bakımından detaylı bir çalışma tespit edilememesi sebebiyle, çalışma kapsamında A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary adlı eserin incelenmesi gerekli görülmüştür.

3.1. Eserin İçeriği

W. B. Barker'in eseri toplamda 157 sayfadan oluşmaktadır. 157. sayfanın sonuna eklenen 3 sayfalık bölümde eser içerisinde bazı sayfalarda geçen hatalı yazılmış kelimelerin doğru okunuşları verilmiştir.

Ayrıca eserin giriş kısmında 2 sayfadan oluşan bir Ön Söz (Preface) bölümüne yer verilmiştir.

W. B. Barker, Osmanlı Türkçesinin gramerini ele alan klasik yöntemle tertip edilmiş diğer birçok gramer kitabında olduğu gibi eserine alfabe ve sesler ile giriş yapar. Eserin bu bölümünde alfabenin içeriği şu şekilde açıklanır:

“Türk alfabesi, yalnızca on yedi karakterle temsil edilen ve belirli formların üstüne veya altına yerleştirilmiş bir, iki veya üç nokta eklenerek işaretlenen 33 harften oluşur. Bu 33 harften yirmi sekizi Arapça, dördü Farsça ve sadece biri tamamen Türkçedir.” (Barker 1854: 1)

Sonrasında ise alfabedeki harfleri ve okunuşlarını gösteren bir tabloya yer verilir. Tablonun devamında Osmanlı alfabesindeki harflerin yazımı, yazım sırasındaki değişimler ve hareketler hakkında örnekler üzerinden açıklamalara yer verilmiştir. Bu bölümün sonunda Türk dilinde İngilizcede kullanılan “the” gibi bir artikelin bulunmadığı, bir belirsizlik artikeli (indefinite article) olarak “bir” sözcüğünün kullanıldığı ifade edilmiştir.

Eserde yer verilen ana konu başlıkları ve içerikleri sırasıyla şu şekilde aktarılabilir:

1. Of Nouns (İsimler, s. 6)

Bu bölümde Türkçe isimlerin diğer bazı dillerde olduğu gibi gramatikal ayrıma tâbi olmadığı ifade edildikten sonra isimlere bazı hâl eklerinin geliş biçimleri örneklerle gösterilmiştir. Bu eklerden biri olan “Dative” (yönelme eki) “+h” olarak gösterilmiş, verilen örneklerin tümünde +Ah şeklinde kullanılmıştır (Barker 1854: 6).

2. Of Adjectives (Sıfatlar, s. 9)

Bu bölümde İngilizceden farklı olarak Türkçe sıfatların teklik, çokluk, eril ve dişi için aynı olduğu ifade edilmiştir. Örnek olarak ise “bir güzel kız, bir güzel oğlan, güzel kızlar, güzel oğlanlar” şeklinde sıfat tamlamaları verilmiştir. Bu bölümde ayrıca “comparative, superlative” olarak tanımlanan “ziyade, gayet, daha, en, pek” gibi ifadeler ile sıfatların birlikte kullanımı gösterilmiştir (Barker 1854: 9).

3. *Of Pronouns (Zamirler, s. 11)*

Eserin bu bölümünde zamirler konusu üzerinde durulmuştur. Bu bölüm kapsamında zamirler “personal pronouns (kişi zamirleri), demonstrative pronouns (işaret zamirleri), possessive pronouns (aitlik zamirleri), interrogative pronouns (soru zamirleri), indefinite pronouns (belgisiz zamirler)” olarak sıralanmıştır.

4. *Of The Verb (Fiil, s. 22)*

Eserde en geniş bölümlerden birini “verb” (fiil) başlıklı bölüm teşkil eder. Bu bölümün giriş kısmında -mek/-mak mastar ekleri tanıtılmıştır. Birkaç cümlelik bu açıklamadan sonra Türkçedeki fiiller İngilizcedeki fiiller ile ifade gücü bakımından kıyaslanmış, Türkçedeki fiillerin “derivation” (türetme/yapım) eklerini alabilme yönüyle ifade bakımından daha zengin olduğu vurgulanmıştır. Bu iddiayı ispatlamak maksadıyla sev- fiili üzerinden “sevdirmek, sevememek” örnekleri verilerek bu fiillerin anlam bakımından mukabillerinin İngilizcede kaç kelime ile oluşturulabildiği gösterilmiştir (Barker 1854: 22). Aynı bölümün ilerleyen kısımlarında, klasik gramer kitaplarında olduğu üzere farklı zaman ve şahıs ekleriyle çekimlenmiş fiil örnekleri sıralanmıştır. Fiilimsiler de yine bu bölüm kapsamında “infinitive, participles, gerunds” başlıkları altında ele alınmıştır (Barker 1854: 29-30).

5. *Of Postpositions (Son Çekim Edatları, s. 59)*

Bölüme giriş yapılırken ilk olarak “The Turkish language has no prepositions” (Türk dilinde ön çekim edatı yoktur) ifadesi okuyucuyu karşılamaktadır. Devamında ise şu açıklamalara yer verilir:

“Bizim tabirimizle preposition terimine cevap veren her kelime, Türkçede ait olduğu isim ya da zaminin sonunda gelir. Dolayısıyla bunlar postpositions (son çekim edatları) olarak adlandırılırlar.” (Barker 1854: 59).

Bu tanımlamadan sonra “+dAn, ile, üzere, için, gibi, öte” gibi son çekim edatları sıralanmış ve bunlarla ilgili örnekler aktarılmıştır.

6. *Of Adverbs (Zarflar, s. 63)*

“Adverbs” (zarflar) bölümü, eserde verilen kelime türleri içerisinde fiillerle birlikte geniş yer tutan bölümlerden bir diğeridir. Bu bölümde zarflar, aşağıda gösterildiği üzere on ayrı alt başlıkta sınıflandırılmıştır.

6.1. Of Quality (s. 64)

6.6. Of Affirmation (s. 69)

6.2. Of Quantity (s. 64)

6.7. Of Negation (s. 69)

6.3. Of Place (s. 65)

6.8. Of Demonstration (s. 70)

6.4. Of Interrogation (s. 67)

6.9. Of Doubt (s. 70)

6.5. Of Time (s. 67)

6.10. Of Comparison (s. 70)

7. *Of Conjunctions (Bağlama Edatları, s. 70)*

Bu bölümde bağlama edatları ile ilgili detaylı açıklamalara yer verilmemiştir. Giriş kısmında “öğrencinin dikkatini özellikle aşağıdaki listeye yöneltmek gerekir” ifadesiyle yetinilmiş ve devamında Türkçede sıklıkla kullanılan bağlama edatlarının bir listesi anlamlarıyla birlikte verilmiştir (Barker 1854: 70-71).

8. *Interjections (Ünlem Edatları, s. 72)*

Bu bölümde Türkçede kullanılan “hay, maşallah, ey, ya, sakın” gibi başlıca ünlem edatları kısa açıklamalar ve örnek cümlelerle birlikte verilmiştir (Barker 1854: 72).

9. *On Derivation (Türetme/Yapım, s. 73)*

Eserin bu bölümünde türetme konusu kısaca ele alınmıştır. İsimden isim türetmeye yarayan eklerden sadece “+Ilk, +sIz, +II, +IU” gibi ekler kullanılarak kelime türetme örnekleri verilmiştir. Türkçede işlek olarak kullanılan türetme eklerinin işlevleri ve sayısı dikkate alındığında eserin bu bölümünde türetme konusunun oldukça yüzeysel ele alındığı söylenebilir.

10. *On Syntax (Söz Dizimi, s. 74)*

Syntax (söz dizimi) başlıklı bölümün girişinde Türkçe cümle yapısı ile ilgili aşağıdaki kısa açıklamadan sonra örnek cümlelere yer

verilmiştir. Bu kısımda yer verilen örnek cümleler bütünden parçaya doğru tahlil edilerek cümlede kullanılan kelimelerin morfolojik tahlili de burada gösterilmiştir.

“Kendi lehçemize en çok zıt olan ve dolayısıyla bir öğreneni utandırması en muhtemel olan Türkçe cümle yapımındaki noktalar aşağıdaki gibidir ve öğrenciden bunlara özellikle dikkat etmesi istenir, çünkü aksi takdirde sıradan cümlelerin bile gerçek anlamını bulmak için kafası karışabilir.” (Barker 1854: 74)

SYNTAX.

75

been”: the ي being dropped in the oblique case, we get
اولدغندن *oldighindan*, “from their having been.”*

يوزي آتني سغيريسينه گولر *Yüzi âtin sighirisineh guelür*,
His face comes to the horse's croup. — *Yüz*, “a face”;
yüzi, “his face”; *âtin*, “of the horse”; *sighiré*, “the
croup”; *sighirisi*, “its croup”; *sighirisineh*, “to its
croup”; *guelür*, “comes.”—(From his having mounted
on the wrong side.)†

PROMISCUOUS EXERCISES.

ياز گونلرند *Yaz günlerindah*, In the summer season.
Literally, ياز *yaz*, “summer”; گونلر *günler*, “days”;
گونلري *günleri*, “its days”; گونلرند *günlerindah*, “in its
days”; the ي being dropped as usual in oblique cases.

باشم ياريسي كل در *Bashimin yarisi kel dir*, Half of my
head is bald; *lit.* Of my head *its* half is bald.

شاشمش ويلز قنغي سيدر *Shashmish vabilmaz hanghisidir*,
He is confused, and knows not which of them it is.
Lit. قنغي سي *“their which.”*

يگرمي *yirmi*, “twenty”; يگرمي سي *yirmisi*, “the
twentieth”; *lit.* *its* twenty.”

* See chapter on Declension.

† For the original tale from which this example is taken, see
“Turkish Reading Lessons.”



Resim-1: Eserde yer verilen örnek cümle tahlili (Barker 1854: 75).

Ayrıca yine bu bölüm içerisinde, cümle kuruluşunda önemli rol oynayan ve unsurları birbirine bağlayan bazı eklerin yanında sıfat fiiller ve zarf fiiller gibi unsurlar, önemli noktalarına değinilerek tanıtılmıştır.

11. Expletives (Pekiştireç/Tamlayıcılar, s. 84)

Expletives (pekiştireçler) konu başlığı, eserde dikkat çeken konulardan biridir. Bu bölümde, kelime türü bakımından birbirinden farklı kategorilerde yer alan pek çok kelime pekiştireç/tamlayıcı olarak tanımlanmış ve bir arada verilmiştir. Bu kelimelerin belirlenmesinde temel alınan ölçüt, muhtemelen kelime türleri değil bu kelimelerin cümleye sağladığı anlamsal katkılar olmalıdır. Bu bölümde “bile, dahi, de, hem, deyu, olan, bari, fakat, ise” gibi kelimeler sıralanmış ve bunların İngilizcedeki karşılıkları (yaklaşık olarak) verilmiştir.

12. Dialogues (Diyaloglar, s. 85)

Eserin buraya kadar olan bölümlerinde Türk dilinin fonetiği, morfolojisi ve sentaktik yapısı ile ilgili birtakım temel konular ele alınmıştı. Bu bölümde ise birbirinden farklı uzunluklarda dört ayrı diyalog örneğine yer verilmiştir. Böylece hem önceki bölümlerde Türkçenin grameri hususunda aktarılan konuların pekiştirilmesi hem de gündelik konuşmada kurulan diyalogların usulü ve yazı dili ile arasındaki farklar gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak diyaloglar içerisinde bazı kelimelerin hatalı yazıldığı, bazılarının ise çeviri sırasında tam ve doğru biçimde aktarılamadığı görülmektedir.

13. Vocabulary (Kelime Bilgisi, s. 119)

Vocabulary, kelime bilgisi ya da kelime dağarcığı anlamındadır. Bölümün giriş kısmında “Bu kelime dağarcığının oluşturulmasında, ortak tabirle en çok kullanılan kelimelerin seçilmesine özen gösterilmiş ve mümkün olduğunca Arapçadan kaçınılmıştır.” şeklinde bir not düşülmüştür (Barker 1854: 119). Bu bölüm kapsamında toplam 1227 kelime madde başı olarak verilmiştir. Madde başları İngilizce, anlamları ise Osmanlı Türkçesi ile yazılmış, bunun yanında Latin harfleri ile her kelimenin telaffuzu da gösterilmiştir.

14. Appendix (İlave, s. 152)

Appendix (İlave) başlığı altında verilen bu bölümün girişinde, daha önce aktarılması gereken bazı kiplerin bilinçli olarak sona bırakıldığı şöyle ifade edilmiştir:

“Aşağıdakiler, yeni başlayanların zihninde karışıklık yaratmamak için bilinçli olarak ihmal edilen ve yapıtın bütün içindekileri mükemmel bir şekilde öğrendikten sonra atıfta bulunabileceği kiplerdir.” (Barker 1854: 152)

Bu açıklamayı müteakip “oldum idi, olmuş idim, olacağım, olmalı idim, olursam, sever oldım, sevmiş olursın, sevmekten evvel, sevmiş iken” gibi bazı birleşik zaman çekimleri ve zaman eki+fiilimsi yapıları ile ilgili örnekler sıralanmıştır.

15. Errata (Yanlış-Doğru Cetveli, s. 158)

Eserin son bölümünde “Errata” başlığı altında, klasik usulle tertiplenen diğer pek çok gramer kitabında olduğu gibi bir Yanlış-Doğru Cetveline yer verilmiştir. Bu kapsamda eserin çeşitli sayfalarında hatalı yazılmış olan kelimeler doğru yazımlarıyla birlikte verilmiştir.

3.2. Eserde Benimsenen Gramer Öğretim Metodu

A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary, ana dili İngilizce olanlara Türkçeyi öğretmek üzere yazılmış bir gramer kitabıdır. Eserin hedef dili Türkçedir; öğretim dili ise iki dilli yani Türkçe-İngilizcedir. İki dilli öğretimin olmasının sebebi, dil öğretim yöntemi olarak kullanılan Gramer-Tercüme yöntemidir. Yöntemin uygulandığı öğretim ortamında kullanılan dil genellikle öğrencinin ana dilidir. Fakat öğretim sırasında ana dili ve yabancı dil birlikte kullanılır. İki dil birbiriyle karşılaştırılarak tüm düzeylerdeki bilgiler, kaynak dilden hedef dile ve hedef dilden kaynak dile çevrilir. Bu yöntemin özelliği, tümevarımın kullanılması ve metinlerdeki gramer kalıplarına öncelik verilmesidir. Öğretim ilerledikçe karmaşık gramer yapıları geniş dil bilgilisel açıklamalarla birlikte verilir. Dilin kurallarını öğretmek ve bu kurallar ile doğru çeviri yapabilmek bu yöntemin temel amacıdır (Memiş ve Erdem 2013: 300).

SINGULAR.

Nom.	بابا	<i>baba</i> , “a father.”
Gen.	بابانک	<i>babaniñ</i> , “of a father.”
Dat.	بابایه	<i>babayah</i> , “to a father.”
Acc.	بابایی	<i>babayî</i> , “the father.”
Abl.	بابادن	<i>babadan</i> , “from a father.”

Resim-2: Eserde hâl eklerinin örnek sözcük üzerinden gösterimi (Barker 1854: 8).

W. B. Barker’in eseri, tertip sistemi bakımından klasik gramer kitapları ile benzer bir şekilde tasarlanmıştır. Gramer yazımı ve öğretiminde uzun yıllar uygulanan klasik/geleneksel yöntemde bir gramer kuralının öğretimi için önce kural verilir, kural açıklanır veya tanımlanır. Ardından dil olayı gözlenir. Daha sonra yapılan açıklama ve tanımlamayı örneklendirecek şekilde çeşitli uygulama örnekleri verilir. Bu yöntemde tümdengelim yöntemi, soyuttan somuta, kuraldan uygulamaya, genelden özele doğru ilerleme uygulanır (Güneş 2013: 87).

ON DERIVATION.

73

- صاغ اول *sagh ol*, may you be happy (sound).
 سوس اول *suss ol*, be silent.
 هاید *haidy*, get along.

ON DERIVATION.

There is a large family of nouns derived from adjectives and verbs by the addition of the particle لک or لی.

Ex. گوزل *guzel*, beautiful; گوزلک *guzellik*, beauty.

بتمق *bakmah*, to see; بتمقک *bakmaklik*, the seeing.

Adjectives are formed by the addition of ل or لی to nouns.

Ex. عقل *âkil*, wisdom; عقال *âkillu*, wise.

ازمیر *Izmir*, Smyrna; ازمیرلی *Izmirlî*, (a man) of Smyrna.

Privative nouns and adjectives are formed by adding سز *siz* to nouns (answering to our *un* or *in*).

Ex. عقل — عقسز *âkilsiz*, foolish (unwise).

سز *siz* is also added to verbs.

Ex. بتمق — بتمقسز *bakmaksiz*, without looking.

Diminutives are formed by adding جق and جده —

اوغلان *oghlan*, a boy; اوغلانجق *oghlanjîk*, a little boy.

ایو *ayi*, good; ایوجده *ayîjah*, pretty good.

Resim-3: Eserde sözcük türetmenin örnekler üzerinden gösterimi (Barker 1854: 73).

Mevcut dönemde ve öncesinde Türk dilinin grameri üzerine kaleme alınan kaynaklar incelendiğinde neredeyse bu eserlerin tümünde ilk olarak alfabe konusunun ele alındığı görülmektedir. Cumhuriyet'ten sonra kaleme alınan başlıca gramer kaynaklarının da yine büyük çoğunluğunda bu durum devam ettirilmiş, gramer öğretimine ilk olarak alfabe öğretimiyle başlangıç yapılmış, birkaç istisna kaynak dışında parçadan bütüne doğru ilerleme tekniği tercih edilmiştir. Bu durumun temel nedeni sesin dillerin yapı taşı teşkil etmesi dolayısıyla gramer öğretiminin başlangıç unsuru olarak da alfabenin görülmesidir. Barker'in eserinde de aynı durumun söz konusu olduğu görülür. Eserde "Preface" (Ön Söz) bölümünün hemen ardından alfabeye yer verilmiştir. Türk Alfabesi başlığı altında, Osmanlı Türkçesi döneminde kullanılmakta olan Osmanlı alfabesini teşkil eden harfler tanıtılmıştır. Alfabenin 33 harften oluştuğu; bunların 28'inin Arapça, 4'ünün Farsça yalnız birinin (sağır nun/ن) Türkçe olduğu belirtilmiş ve Türklerin doğu milletlerinin çoğu gibi sağdan sola doğru okuyup yazdığı ifade edilmiştir. 2. sayfadan itibaren Alfabetik Tablo verilmiş; harflerin özellikleri ve kullanımları örneklendirme yoluyla gösterilmiştir. Ayrıca diğer dillerdeki benzer kullanımlara ilişkin karşılaştırmalara da yer verilmiştir.

(2)

ALPHABETICAL TABLE.

NAME.	FINAL. MED. INIT.				POWER.
	Connec.	Uncon.	Connec.		
Alif	ا	ا	ا	ا	a, e, i, o, and u, according to the vowel point.
Bé	ب	ب	ب	ب	b
Pé	پ	پ	پ	پ	p
Té	ت	ت	ت	ت	t
Thé	ث	ث	ث	ث	th, and sometimes s
Jim	ج	ج	ج	ج	j
Chim	چ	چ	چ	چ	ch, as in "child."
Hha	ح	ح	ح	ح	hh, a strong aspirate
Kha	خ	خ	خ	خ	kā, like the German ch (guttural)
Dal	د	د	د	د	d
Zal	ذ	ذ	ذ	ذ	z
Ré	ر	ر	ر	ر	r
Zain	ز	ز	ز	ز	z
Zha	ژ	ژ	ژ	ژ	zh, precisely as the French j
Sin	س	س	س	س	s
Shin	ش	ش	ش	ش	sh
Ssād	ص	ص	ص	ص	ss, s hard
Ddād	ض	ض	ض	ض	dd, d hard, and sometimes z
Tāh	ط	ط	ط	ط	tt, t hard, and sometimes d

Resim-4: Türk alfabesindeki harflerden bir kısmının yazılış ve okunuşlarının eserde gösterimi (Barker 1854: 2).

Mevcut dönemde günümüzdeki Latin-Türk alfabesi kullanılmadığından, eserin alfabeyi konu alan kısmında Arap-Fars alfabelerinin karışımından oluşan Osmanlı alfabe sistemi anlatılmıştır. Ünlüler bahsinde fetha, kesre, tenvin, şedde gibi sesletimli işaretler açıklanarak bunlarla ilgili örnekler verilmiştir.

Alfabe öğretiminin ardından kelime bilgisi/kelime türleri ile ilgili konulara geçilmiştir. Bu bölümde Anlatım-Açıklama, Tümdengelim, Örneklendirme, Çözümleme gibi gramer öğretim yöntemlerinden faydalanılmıştır. Konunun açıklanması, okuyucuya aktarılması, konuşma dilinden örneklerle yer verilmesi anlatım-açıklama yönteminin kullanıldığını gösterir:

10

OF ADJECTIVES.

زيادة ماللوادم *ziadeh mallū adam*, a very rich man.
 غایت احمق *ghayet ahmak*, extremely foolish.
 غایت ایلہ بیوک *ghayet ilah büyük*, very big.

Besides the above, the Turks have other methods of expressing the superlative, among which we may notice the following :

آپ اچیک *āp achik*, "quite open," i.e. very open.
 آپ اکی *āp āk*, "quite white," i.e. very white.
 بام بیاض *bam bayaz*, "quite white," i.e. very white.
 یم یشیل *yem yeshil*, "very green."
 یم یاش *yem yash*, "wet through," i.e. very wet.
 طوس طوغری *dos doghri*, or *doghru*, "quite straight."
 توب دولو *tōp dolū*, "very full."
 دوم دوز *dum duz*, "perfectly flat."
 کپ قره *kāp kara*, "very black."
 سم سیاه *sem siah*, "entirely black."
 کپ قرمز *kāp kirmizī*, "very red."
 کپ کور *kāp kürü*, "very dry."
 بس بتون *bes butun*, "entirely."
 یاپ یالکز *yap yaliniz*, "entirely alone;" only.
 صپ ساری *sap sari*, "quite yellow."
 بام بوش *bam bosh*, "quite empty."

These prefixes having no separate meaning, may be called expletives. Vide page 84.

Resim-5: Eserde kullanılan anlatım-açıklama yönteminin örnekleri (Barker 1854: 10).

Eserde gramer öğretiminde sıklıkla başvuru olan yöntemlerden biri de tüm dengelimidir. Tüm dengelim, TDK'nin Güncel Türkçe Sözlüğünde "Tümel bir önermeden tikel bir önermeye, yasalardan olaylara, etkenden etkiye geçme yolu, ta'lil, dedüksiyon" şeklinde tanımlanmıştır. Bu yöntem, klasik gramer anlayışında en sık başvuru olan yöntemlerden biridir. Eserde gramer konularının izahı sırasında çoğu noktada konu açıklandıktan sonra bahsedilen konuyla ilgili örneklere yer verilmiştir. Yazarın öncelikle kuralı verip sonrasında verilen bu kuraldan hareketle, kurala uyan diğer örnekleri sıralaması bu tekniği kullandığını göstermektedir.

THE DECLENSION OF NOUNS.

9

PLURAL.

Nom.	كَلْبَاقِلَر	<i>kalpakler</i> , "caps."
Gen.	كَلْبَاقِلَرِي	<i>kalpakleri</i> , "of caps."
Dat.	كَلْبَاقِلَرَا	<i>kalpaklerah</i> , "to caps."
Acc.	كَلْبَاقِلَرِي	<i>kalpakleri</i> , "the caps."
Abl.	كَلْبَاقِلَرْدَان	<i>kalpaklerden</i> , "from caps."

OF ADJECTIVES.

The Turkish adjectives resemble the English, in being the same for both masculine and feminine, singular and plural; for example—

بِرْ كُوزِلْ كِز	<i>bir guzel kız</i> , "a pretty girl."
بِرْ كُوزِلْ اَوْغْلَان	<i>bir guzel oghlan</i> , "a fine boy."
كُوزِلْ كِزْلَر	<i>guzel kızlar</i> , "handsome girls."
كُوزِلْ اَوْغْلَانلَر	<i>guzel oghlanlar</i> , "handsome boys."

The comparative is expressed by placing the word *dakhi* (usually pronounced *daha*) before the adjective; as, *ایو* *ayī*, "good;" *دَکْه* *dakhi* *ayī*, "better."

The superlative is expressed by placing the words *اَن* *en*, *پَک* *pek*, *زِیَادَه* *ziadeh*, or *غَايَت* *ghayet*, and *اِیْلَه* *ilāh*, before the adjective—

اَن فَا	<i>ān fēnā</i> , "very bad."
پَک اِیو	<i>pek ayī</i> , "very good."

Resim-6: Eserde tüm dengelim tekniğinin kullanımına dair örnek (Barker 1854: 9).

Eserin gramer konusuna tahsis edilen kısımlarının neredeyse tamamında konu ile ilgili örneklere yer verilmiştir. Ekler ya da kelimelerle ilgili bir konu üzerinde durulurken öncelikle kural aktarılmış, hemen sonrasında ise o kuralı pekiştirecek örneklere yer verilmiştir. Bu durum, örneklendirme yönteminin eserde sıklıkla kullanıldığını gösterir. Ayrıca eserin kimi kısımlarında, üzerinde durulan konuyla ilgili önemli görülen noktalarda dipnotlar vasıtasıyla açıklamalar yapılmıştır.

Eserde başvurulan bir diğ r yöntem ‘‘        /Tahlil Yöntemi’’dir. Gramer  ğretiminde sıklıkla kullanılan         , cümlelerin kuruluşunu ve s        n yapısını inceleyerek elde edilen bulguları sunmaktır. Cümlenin ya da s        n görev, yapı, kuruluş ve anlam açısından incelenmesi, dilin ve dile ait kuralların daha iyi öğrenilmesini sağlar. Gramer  ğretiminde cümle          yöntemini zamanında ve amaca uygun bir biçimde uygulamak, dil bilgisinin önemli bir alanı olan cümle bilgisini (s   dizimi) uygulamaya taşımak demektir. Bir diğ r ifadeyle, bir bütünü parçalayarak öğrencilerin dikkatine sunmaktır. Bir dildeki kelime birliklerini, kelimelerin cümledeki işlevlerini, cümleyi oluşturan ögeleri, cümlelerin yapılarını ve cümle çeşitlerini kavratarak          yöntemine işerlik kazandırmakla öğrencilerin konuşma ve yazılarında daha etkin ve daha üretken olmalarına da alt yapı oluşturulmaktadır (G   r 2008: 106). Öğrenciler,  ğrenmenin başlangıç aşamasında varlıkları önce bir bütün olarak algırlarlar. Daha sonra bu bütünü bölümlere, parçalara ayırarak anlamaya çalışırlar. Parçalardan oluşan b t n n  ğretimi ile başlayan etkinlikler, b t n n çeşitli parçalara ayrılması ile devam etmektedir. Bu yöntemde, önce cümleler öğretilmekte daha sonra cümleler kelimelere, kelimeler hecelere, heceler de harflere ayrılarak  ğretim yapılmaktadır

Eserin  zellikle ‘‘Syntax’’ (cümle bilgisi/s   dizimi) başlıklı bölümünde belirgin bir biçimde fark edilen yöntem         /tahlil yöntemidir. Bu bölüm kapsamında örnek olarak bazı cümleler verilmiş, bu cümleler hem sentaktik olarak         miş hem de cümlede kullanılan unsurların morfolojik tahlili gösterilmiştir. Eserde cümle ve kelime tahlillerine yer verilmesi         /tahlil yönteminin kullanıldığını ortaya koyar.

been": the ي being dropped in the oblique case, we get
اولدighindan, "from their having been."*

يوزي آتینک صغرسنه گور Yüzi ātin sığirisineh guelür,
His face comes to the horse's croup. — Yüz, "a face";
yüzi, "his face"; ātin, "of the horse"; sığiré, "the
croup"; sığirisi, "its croup"; sığirisineh, "to its
croup"; guelür, "comes."—(From his having mounted
on the wrong side.)†

PROMISCUOUS EXERCISES.

ياز گونلرندە Yaz günlerindah, In the summer season.
Literally, ياز yaz, "summer"; گونلر günler, "days";
گونلري günleri, "its days"; گونلرندە günlerindah, "in its
days"; the ي being dropped as usual in oblique cases.

باشمک ياريسي کل در Bashimin yarisi kel dir, Half of my
head is bald; lit. Of my head its half is bald.

شاشمش ويلز قنغي سيدر Shashmish vabilmaz kanghisidir,
He is confused, and knows not which of them it is.
Lit. قنغي سي "their which."

يگرمي yirmi, "twenty"; يگرمي سي yirmisi, "the
twentieth"; lit. its twenty."

* See chapter on Declension.

† For the original tale from which this example is taken, see
"Turkish Reading Lessons."



Resim-7: Eserde çözümleme/tahlil yönteminin kullanımına dair örnek (Barker 1854: 75).

Çalışmanın bu bölümü kapsamında W. B. Barker'in eserinde gramer öğretimi hususunda benimsenen yaklaşım ve uygulanan metotlar üzerinde durulmuştur. Yapılan incelemenin sonucunda A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary adlı eserin Batı kaynaklı klasik eserlerde benimsenen tertipleme geleneği doğrultusunda tertip edildiği görülmüştür. Eserde yer verilen Türk dilinin grameri ile ilgili bilgiler İngilizcedeki kurallar ile karşılaştırılmış, bazen üzerinde

durulan Türk diline ait bir kuralın İngilizcede yer almadığı ya da tam aksi bir durumun söz konusu olduğu bildirilmiştir. Bu noktadan hareketle W. B. Barker'in hem İngilizcenin hem de Türkçenin gramer kurallarına hâkim olduğu sonucuna ulaşılabilir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Elinde bulundurduğu ekonomik, askerî veya siyasi güç ya da diğer birtakım etkenler sayesinde geniş bölgeleri etkisi altına alan diğer bazı medeniyetlerin dillerinde olduğu gibi Türkçe de ana dili Türkçe olmayan bireyler tarafından birtakım sebeplerle öğrenilmiş, Türk gramercilerinin dışında yabancı bazı ilim ve fikir adamlarınca Türk dili ve grameri üzerine bazı kaynaklar yazılmıştır. Bu kaynaklar arasında zikredilmesi gereken eserlerden biri de W. B. Barker'in *A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary* başlıklı eseridir. 1854 yılında Londra'da basılan bu eser, ana dili olarak İngilizce konuşanlara Türk dilini ve özellikle Türkçenin gramerini öğretmeyi amaçlayan ilmî bir eserdir.

Bu çalışma kapsamında, W. B. Barker'in bahsedilen eserinden hareketle Türkçenin gramerine yönelik yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle konuya giriş yapmak ve bir altyapı oluşturmak amacıyla Barker'in hayatı ve eserleri ile ilgili kısaca bilgi verilmiştir. Sonrasında ise eserin tertip sistemini görebilmek ve Barker'in Türk dili gramerini hangi kapsamda ve alt başlıklar dâhilinde ele aldığını tespit etmek amacıyla eserin içeriği ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Eserin ilk bölümünde, mevcut dönemde yazı dili olarak kabul gören İstanbul ağzından hareketle Türk dilinin fonetik, morfolojik ve sentaktik özellikleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise gramer bölümünde anlatılan konuları pekiştirmek ve konuşmada ortaya çıkan istisnai bazı durumlara dikkat çekmek amacıyla “Dialogues” (Karşılıklı Konuşmalar) başlığına yer verilmiştir. Bu bölümde öğrenciye sunulan metinler genellikle günlük hayatta, sokakta veya alışverişte karşılaşılabilecek gündelik diyaloglardan ibarettir. Eserin üçüncü ve son bölümünde günlük hayatta, karşılıklı konuşmalarda en çok kullanılan kelimelerin seçilmesiyle oluşturulmuş “Vocabulary” (Sözlük/Kelime Dağarcığı) kısmı yer almaktadır. Bu kısımdaki kelimelerin seçiminde mümkün olduğunca Arapçadan kaçınılmıştır. Bu bölüm kapsamında toplam 1227 İngilizce kelime madde başı olarak verilmiş, anlamları ise Osmanlı

Türkçesi ile yazılmıştır. Bunun yanında Latin harfleri ile her kelimenin telaffuzu da gösterilmiştir.

Eser, gramer öğretim metodu bakımından incelendiğinde, dil ve gramer öğretiminde mevcut dönemde büyük oranda hâkim olan Gramer-Çeviri yönteminin benimsendiği görülmektedir. Klasik yöntemle hazırlanmış diğer pek çok kaynakta olduğu gibi gramer kurallarının sıralanması ve örnekendirilmesi yoluyla dil öğretiminin hedeflendiği eserde, ağırlıklı olarak Türk dilinin morfolojik ve sentaktik özellikleri üzerinde durulmuştur. Sonrasında ise gramer bölümünde sunulan teorik bilgiler, Türkçe-İngilizce şeklinde iki dilde verilen diyaloglar üzerinde uygulamalı olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Bu noktada eseri klasik Gramer-Çeviri yöntemiyle tertiplenmiş diğer kaynaklardan ayıran bir özelliğine de değinmek gerekir. Gramer-Çeviri yöntemiyle oluşturulan kaynakların çoğunda fonetikle ilgili konulara neredeyse hiç yer verilmez. Ancak Barker'in eserinin en başında, alfabe aktarılırken seslerin özelliklerine ve telaffuz biçimlerine de kısa da olsa yer verildiği görülmektedir. Eserin ilerleyen bölümlerinde de Osmanlı Türkçesiyle yazılan kelime ve metinlerin Latin harfleriyle yazılışı ve telaffuz biçimlerine yer verilmiştir. Barker'in bu yaklaşımı, eserini çağdaşlarından ayırt edici bir özellik olarak görülebilir.

Barker'in eseri, elbette mevcut dönemde ve öncesinde Türkçenin grameri üzerine bir yabancı tarafından kaleme alınan biricik eser değildir. Bu eserin yazılmasından çok daha önceki tarihlerde ve sonrasında da Türk dilinin gramerini konu alan bazı yabancı kaynaklar ortaya konulmuştur. Bunun yanında yazım, anlamlandırma ve metodoloji bakımından eserin birtakım sorunları içerisinde barındırdığını da ifade etmek gerekir. Fakat bu eser, mevcut dönemde yabancıların Türkçeye ve Türkçenin gramerine yönelik yaklaşımının bir örneğini teşkil etmesi bakımından önemlidir. Eser üzerinde yapılan çalışmanın Türk dili, Türkçenin grameri ve gramer öğretimi alanında çalışan araştırmacılara faydalı olmasını umuyoruz.

KAYNAKLAR

- Barker, W. B. (1854). *A Practical Grammar of the Turkish Language with Dialogues and Vocabulary*. Londra: Bernard Quaritch.
- Doğan, S. (2011). *XIX. Yüzyılda Batı'da Yabancılar Türkçe Öğretimi Çalışmaları: W. B. Barker Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Ersoylu H. (1981). Türk Dili Üzerine Yazılmış İngilizce Gramerler. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2 Cilt: 2 Sayı: 10, s. 114-142.
- Göçer, A. (2008). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Çözümleme Yönteminin Kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), s. 101-119.
- Güneş, F. (2013). Dil Bilgisi Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(7), s. 71-92.
- Memiş, M. R. ve Erdem, M. D. (2013). Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılan Yöntemler, Kullanım Özellikleri ve Eleştiriler. *Turkish Studies*, (8)9, s. 297-318.
- Özkurt, E. (2019). *William Burckhardt Barker'ın Gramer ve Sözlüklü Türk Dili Okuma Kitabı (İnceleme-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Yeşilyurt, E. (2015). *Osmanlı Döneminde İngilizlere Türkçe Öğretimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Yeşilyurt, E. (2016) Osmanlı Döneminde İngilizlere Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılan Kitapların Dil Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(3), 277-294.

Bölüm 3

KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI

ÜRÜNLERİNİN İÇERİK

ÖZELLİKLERİ

Mehmet KAHRAMAN¹

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBB Fakültesi, Dilbilimi Bölümü, Uygulamalı Dilbilim Anabilim Dalı, mkahraman@erbakan.edu.tr ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3785-2090>

Not: Bu bölüm “Kazak Çocuk Edebiyatı” adlı (Basıma hazır) kitap çalışmamızın ilgili bölümünden hareketle hazırlanmıştır.

Giriş

Kazak edebiyatı, sözlü gelenekten beslenen ve 19. yy ikinci yarısından itibaren Tatar ve Rus diliyle yazılan eserlerinin Kazak diline aktarılmasıyla çeşitlenip zenginleşen ve Abay, İbray ve Velihanov'un eserleriyle şekillenip kendi dil ve anlatı geleneğini oluşturmuş bir edebiyattır (Cusupov, 2012: 24-29; Abilhamitkızı, 2013:80-82). 19. yy'ın son çeyreği ile 20. yy başından itibaren devrin aydınlarınca yazılan çocuk kitapları, folklorik eselerden esinlenerek, yerli halkın yaşantısından kültüründen, inancından ve ideallerinden beslenerek milli, dini, ahlaki ve insani konuları işleyen modern bir görünüme kavuşmuştur. Özellikle pek çoğu öğretmen olan, gelenekçi (desturlı) ve milliyetçi (ultıl) yazarların kaleminden çıkan çocuk edebiyatı ürünleri tematik yönden devrin yetişkinleri için yazılan eserleriyle benzerlikler gösterirler (Ebdirahmanulı, 2002). 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Kazak edebiyatı içinde Kazak Sovyet çocuk edebiyatı adıyla anılmakta ve dönemin çocuklarını komünizm ülküsüyle yetiştirmek ve kolektivizmle şekillenen komünist parti emirleriyle biçimlendirilen yepyeni bir dönem ve yepyeni bir çocuk edebiyatı tasarlanıp hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Özellikle Türkistan'ın bağımsızlık hareketi ve bu ideale bağlı Ahmet Baytursunov, Nezir Törekulov, M. Dulatov gibi Kazakistan'ın bağımsızlığını savunan yazarlar yanında komünizm ülküsüne yürekten bağlı Saken Seyfullin, Maylin, Müsiripov gibi sosyal gerçeklik ve kolektivizmi savunan yazarlar aynı dönemde yaşamış aynı dönemde eserler vermişlerdir (Koç, İşina, 2007: 2. Kitap:). Bu yazarların çeşitli ortamlarda yaptıkları fikri tartışmalar, yazdıkları eserlerin temalarına da yansımış, 30'lu yılların sonunda Stalin döneminde ileri gelen Türk aydınlarını (represya) halk düşmanı ilan edilerek idam edilmişlerdir. 40'lı yıllarda ikinci dünya savaşı ve sonuçlarının etkisiyle Sovyet ideolojisi perçinlenmiş, Sovyet halkları arasında saflar sıklaştırılmış ve 70'li yıllara kadar bu ideoloji etrafında çocuk edebiyatı ürünleri çoğalmış ve daha da çeşitlenmiştir (Muhamedjanova, 2016:59-61). Özellikle “represiya kurbanları”(Dilek, 2019:27-28) nın yakınlarının itirazları neticesinde onların suçsuz bulunması ve itibarlarının iade edilmesi, Kazak aydınları arasında milliyetçi düşüncenin canlanmasına ve çocuk eserlerine de yansımaya sebep olmuştur (Kenzahalin, 2000:80-85). Netice itibarıyla Sovyet dönemi çocuk edebiyatı ürünlerinin içine üstü örtülü olarak, ima yoluyla veya çeşitli metaforlarla Kazak kültürel birikimi bütün kısıtlamalara rağmen yerleştirilmiştir. 1990 bağımsızlık sonrası Kazak çocuk edebiyatı

ürünlerinin üretiminde sayısal bir azalma, konu darlığı çekilse de 2000 sonrası Kazak aydınları bu yeni döneme de alışmış ve özgün çocuk edebiyatı eserleri ortaya koymuşlardır.

Kazak çocuk edebiyatı ilk dönem ürünleri, genel olarak “çocuk için” ve “çocuk duyarlılığı” ilkesine göre, Sovyet dönemi ise “çocuğa görelik” ilkesine göre şekillenen yazınsal ürünlerden oluşur. Bu eserler ilk dönemde çocuğun okuma ihtiyacını karşılamak üzere yazılırken, Sovyet döneminde çocuğa görelik ilkesi yanında Sovyet ideolojisine uygun bireyler yetiştirmek üzere yazılır. Bu eserler çocuğun yazılı ve görsel iletişimini sağlayan, aynı zamanda okuma alışkanlığı edinme ve çocuk dünyasından yetişkin dünyasına geçişi kolaylaştıran çok etkili bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir.

Kazak çocuk kitapları için Sovyet öncesi dönemde folklorik temelli yazılan kitaplardan söz edilirken, Sovyet döneminde dünyadaki pedagojik gelişmelere paralel biçimde okul öncesi, okul çağı ve gençlik kitapları olmak üzere üç kategoriden söz edilir (Ahmetov, 1976:9-11). Çocuğun anadilini öğrenme, okuma kullanma ve alışkanlığı dönüşme sürecinde çocuk kitaplarının rolü tartışılmazdır. Bunun farkında olan Sovyet merkezi yönetimi, Sovyet ideolojisini yerleştirmek üzere uyulması gereken bir dizi kararlar alıp uygulamaya koymuş, uymayanları da önce uyarı ve dışlamanın ardından cezalandırma yoluna gitmiştir. Bu anlamda çocuk kitaplarına üstlendiği rolü oynayabilmesi için kitapların dış görünüşünden içyapısına, temalar ve kullanılacak resim ve renklere kadar her konuda kararlar alınmış ve çocuk yazarları birliği üstünden uygulama ve denetim işleri de yürütülmüştür (Rüstemov, 2014).

Çocuk kitaplarında *dışyapı*, *ıçyapı*, *dil* ve *anlatım ile eğitsel özellikler* gibi temel nitelikler olup metinler “çocuğa görelik” ilkesine göre düzenlenmesi gerekir. Öyleyse çocuğa görelik nedir? Çocuğa görelik, çocukların içinde bulundukları yaş ve dönem özelliklerini, onların yaşla beraber değişen ilgi ve gereksinimlerini dikkate almayı ve hazırlanacak kitapları bu ilkeye göre yazmayı gerektirir (Yazıcı, 2009: 135). Genel bir çocuk kitabı araştırmasında, kitaplar dışyapı: boyut, kullanılan kâğıt, sayfa düzene, resimler, harfler yönünden incelenirken, içyapı: tema/izlek, konu, kahramanlar ve tasarım/plan yönünden ele alınıp incelenir. Son olarak dil ve anlatım: dilin anlatım imkânlarını çocuğun dil gelişimi evrelerine ve çocuğun anlam-kavram dünyasına

uygun kullanılması ve çocukların dilsel iletişimine, sözcük birikimine önemli katkılar sağlayıp sağlamadığına bakılır.

Kazak çocuk kitapları, okul öncesi dönemdeki çocukların anlama ve anlatma gereksinimlerini dilin anlatım güzelliği ile birleştiren kitaplar, doğal bir etkileşim ortamı yaratarak çocuğu okul hayatına ve öğrenme ve öğretme süreçlerine hazırlamak üzere düzenlendiği söylenebilir. Okul dönemi, çocuğun kültürel çevresi genişler, aile ve çevreden geleneksel yolla öğrendiği konuşma becerisinin ölçünlü hale gelmesini kolaylaştırır. Burada ideolojik bir adım olarak Sovyet tipi birey yetiştirmede çok uluslu Sovyet vatandaşlığı için üst dil olarak Rusça öğretimi planlaması doğrultusunda çocuklar, Kazak çocuk edebiyatı ürünleri yanında, Rus çocuk edebiyatı ürünleriyle de karşı karşıya gelir.

Kazak çocuk edebiyatı ürünleri hakkında Bulkinşev, Erubayev ve Ergöbek gibi eleştirmenler dışyapı ile içyapı özelliklerinden söz ettikleri görülmektedir (Bulkinşev, 1938: 279-299; Erubayev, 1965: 378; Ergöbek, 2003:128). Bunun yanında Sovyet ideolojisine hizmet edip etmediği, eski köhne inanç ve gelenekleri savunup savunmadığı, ateist öğretiyeye ters düşüp düşmediği gibi noktalara bakarak ikincil bir eleştiri de yapıldığı bilinmektedir. Nitekim Ahmet Baytursunov, Magjan Cumabayev gibi aydınlar muhalif fikirler yayıyor, eskicil, dinci fikirlere sahip gibi gerekçelerle idam edilirler. Komünizmi ve kolektivizmi destekleyen eserler yazan S. Seyfullin, B. Maylin, M. Müsiripov gibi aydınların dönemin yanlış/eksik uygulamalarına realist eleştiriler yapması rejim ajanlarının takibine takılır ve ardından da diğer aydınlar gibi benzer suçlamalarla idam edilirler (İbragim, 2013:49-50). Bu çalışmada Kazak çocuk edebiyatı ürünleri sadece içerik yönünden ele alınmış ve yer darlığı sebebiyle sınırlı örnekler vermekle yetinilmiştir.

1. Kazak çocuk kitaplarının içerik özellikleri

İçerik, bir kitabın ne söylediği, ne anlattığı ile ilgili bir konudur. Bir eser biçimsel açıdan ne kadar iyi tasarlanmış olursa olsun, sağlam bir kurguya sahip değilse hedef kitleye ulaşması güç olabilir. Sözlü veya yazılı metinlerde verilmek istenen duygu, düşünce ve imgelerin tümü içerikle ilgilidir (TDK, 2011:1144).

Çocuk edebiyatı kavramı, geçen yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Okur kitlesi çocuk olan ve konusu doğrudan çocuk olan eserler, çocuk duyarlılığı ve çocuk dünyası üzerine kurgulanan ve onların yaş

grupları ve düzeylerine uygun anlatım biçimi ile onlara seslenen edebiyat anlamına kullanılagelmektedir. Gelişim çağındaki çocukların anlama düzeyine uygun duygu, hayal ve düşünce dünyasına seslenebilen sözlü veya yazılı edebiyat ürünlerinin tümüne çocuk edebiyatı adı verilir (Karatay, 2007b: 465) .

Bir insan, bir birey ve bir okur olarak çocuk nasıl görülmelidir? Bu konuda Nas, “Çocuk, yetişkinin küçük bir örneği değil, kendine özgü bir dünyası, düşünme biçimi ve algısı olan insandır” der (Nas, 2007:7). Öyleyse çocuğa göre edebiyat nasıl olmalıdır?

İster yazılı, ister sözlü eser olsun çocukların ilgisini çekmek, beğenisini kazanmak sanıldığı kadar kolay değildir. Bu eserler okuru işlenen konu, yaratılan karakter, olay ve kurgu bakımından kendine çekecek, dil ve anlayım yönünden okuru kendine sınıksız kucaklayacak niteliklere sahip olması gerekir.

1.1. Kazak çocuk kitaplarında *tema-konu*

Tema, bir konuşmada, öğretici bir yazıda, eserde ele alınan düşünce, olay veya durum biçiminde tanımlanan konu (Püsküllüoğlu, 2018:1572; Koç, vd. 2003:948), yazarın bir tema etrafında şekillendirdiği, önemli bulduğu fikir ya da duygulardır. Bir anlatıda konu, olayın geçtiği yer, zaman, karakter veya kahramanlar gibi temel bileşenleri bir arada tutar, birbiriyle anlamlı bütünlük kurmasını ve okuma eyleminin sürekliliğini sağlarken, okuma isteğini artırır. Bunun için konu, tesadüften ve uydurmadan ziyade, okuyucu için kabul edilebilir, inanılır olmalıdır. Gerçekte, iyi işlenmiş bir konu ne kadar sıradan olursa olsun, ilgi çekici olabilir. Konular hakkında iyi veya kötü, güzel veya çirkin, değerli veya değersiz şeklinde ayırım yapılmamalıdır. Çünkü sevgi, adalet, aşk, ayrılık ve yardımseverlik gibi evrensel konular çağları aşan yönleriyle hitap ettikleri özel bir yaş grubu olmadığı gibi, her insanın hissedeceği temel duygular olarak soylu-soysuz ayrımı da yoktur (Özdemir, 2002: 19,22) .

Çocuklar yaratılışı gereği oyun, eğlence, gülmek ve yeni şeyler keşfetmek ister ve düşsel dünyaları, sürekli devinim/hareket içindedir. Çocuk kitaplarında tema ve konu ilişkisi kurulurken, olay akla yatkın ve inandırıcı olmalı, mantıklı bir olay örgüsü içinde gelişmeli, konu ve olaylar birbiriyle tutarlı olmak zorundadır. Çocuk kitaplarında işlenen konular din, dil ve cins ayrımcılığıyla ilgili önyargılardan uzak aklın ve bilimin kabul edeceği gerçeklikle örtüşmelidir. Çocukların gelişme ve yaş

düzeylerine göre tema seçimleri ve okuma eğilimleri değişiklik gösterebilir. Şimdi onları kısaca görelim:

2-7 yaş grubu çocukları aile, anne-baba, kardeş, sevgisi, olağanüstü ve gizemli doğa olayları, hayvanlar ilgisini çeker (Ahmetov, 1976:14).
7-9 yaş grubu çocukları insan, doğa ve hayvan sevgisi, olağanüstü tip ve karakterler ile gezi-gözlemle ilgili okumayı sever(Ahmetov, 1976:14).
9-12 yaş grubu çocukları kahramanlık, macera, mizah-komiklik, fantastik konuları okumayı tercih eder (Ahmetov, 1976:14).
12-15 yaş grubu çocukları ise sevgi ve kahramanlık konuları ile -tarih, gizem, bilim-kurgu, macera, mizah, korku-gerilim kitaplarını okumayı severler (Karatay, 2011b).
Okuma ve cinsiyet arasındaki ilişki,12-15 yaş grubu çocuklarda sevgi konulu kitapları kızlar, tarih-kahramanlık konulu kitapları erkekler daha çok tercih etmektedir (Karatay, 2011b) .

Kazak çocuk edebiyatı ürünleri içinde konu/tema dönemlere göre kalın hatlarıyla birbirinden ayrılmamaktadır. Çünkü 19. Asırda vatan topraklarının Ruslar tarafından işgali sebebiyle vatan ve vatanseverlik ilk ana tema olarak yerini alırken, Müslüman Kazak toplumu yaşantısında din toplumun merkezinde yer alır ve çocuk edebiyatı ürünlerinde de dini temalı efsane, masal, şiir ve hikâyeler öne çıkar. Bunların yanında halk arasından Şokan Velihanov'un gayretleriyle derlenen folklorik çocuk ürünleri de tematik olarak bütün Kazak kültürünü yansıtan eserler olarak varlığını sürdürürken, Abay Kunanbayev, İbaray Altınсарın gibi aydınların Rus çocuk edebiyatı ürünlerini Kazakçaya çevirmesiyle farklı kültür coğrafyasına ait temalar da Kazak çocuk kitapları arasındaki yerini almış olur. 20.yy'da Sovyet rejimi ve ona bağlı yeni komünist-sosyalist çizgideki yaşam öngörüsü, komünizm ve kolektivizm gibi ideolojiler, toplumculuk ve sosyal gerçekliğe bağlı yepyeni temalar ortaya çıkmış, Sovyetler'in Almanya tarafından işgaliyle başlayan İkinci dünya savaşı ve onun sonuçları çocuk edebiyatının birincil konusu haline gelmiştir. Altmıştan sonra sosyalist gerçekçilik, komünizmin dünya başarısı teması parti eliyle çocuk edebiyatı ürünlerinin doğrudan konusu olmuştur. Bağımsızlık sonrası tema çeşitliliği açısından Kazak çocuk edebiyatı 19. asırdaki görünümüne geri döndüğü söylenebilir. Ama bu bir genelleme

olup ayrıntılarına inildiğinde 21. yy'ın güncel konuları Kazak çocuk edebiyatının da konusu haline geldiği görülmektedir. İşte bu sebeple bütün dönemlerin tematik değişimini yansıtan (yer sıkıntısı) birer örnekler vermekle yetinilecektir.

Abay Kunanbayev'in "*İlim Almakla Övünme*" şiiriyle ilgili Muhtar Evezov, gençlere çok düşünün sonra söyleyin öğüdünü hatırlatır ve insanın hazine biriktirmek yerine '*ilim*' öğrenesi gerektiğini hatırlatır. İlim arayan kişinin gıybet, yalan, övünmekten, üşengeçlik ve boşu boşuna mal biriktirme gibi beş kötü hastalıktan uzak durmayı tavsiye eder (Evezov, 1995: 117). Abay'ın cahillikten şikâyetini dile getirdiği şiirinden kısa bir bölüm:

“Akıl senbey senbeniz	Akıla inanmıyor, inançsız,
Bir iske kez kelseniz	Bir işe geç gelseniz,
Aksakal aytadı, bay aytadı,	Aksakal söyler, zengin söyler,
K im bolsa, meyli sol aytadı-	Kim olsa, meyli neyse onu söyler,
Akılmenen jenseniz.	Akıl ile (herkesi) yenseniz,
Nadanlara boy berme,	Nadanlara yol verme,
Şın sözbenen ölseniz	Gerçek sözle ölseniz de.”

Şair Abay bir diğer şiirinde şöyle söyler:

“Akımak köp, akıldı az,	Ahmak çok, akıllı az,
Deme köptin sözi bul.	Deme çoğunun sözü bu.
Jakının sözi tetti dep	Yakının sözü tatlı deyip,
Jakınıp ayttı dey kötme	Yakınım söyledi diye görme,
Nadandıkpen kim aytsa,	Nadanla kim tartışsa,

Onday tüpsiz sözge erme. Onun gibi dipsiz söze erme”
(Abay Ansiklopediyası, Almatı: Atamura, 1995:115). Yukarıdaki mısralarda tema İslam kültürü, ahlakı ve öğretisi esasına göre

şekillenirken Abay, ‘‘*Bunu yazan kişinin adını bilme, sözünü bil yeter*’’ diyecek kadar idealist bir aydın, bilinçli bir aydındır.

İkinci dünya savaşı ve Sovyet vatanına güvenip inanmayı bir vazife bilen gençleri bu yönde cesaretlendiren Askar Togmugabbetov’un ‘*Bir iki üç*’ adlı şiiri görelim:

‘‘ Bir, eki, üç,	Bir iki, üç,
Jastar -alıp küş.	Gençler –kalkıp güç.
Otan korgav jolında	Vatanı koruma yolunda
Sen de alga tüs...	Sen de en öne düş...
Bir, eki, üç,	Bir iki üç,
Kalma sırtta tıs,	Kalma arkada dış,
Jana kurılıs jasavga	Yeni binalar yapmaya,
Jumsa kayrat-küşpen	Katıl gayretle güçle

(Togmugabbetov, 1939:22)

Lenin’in sözüne, komünist partiye, Sovyet vatanına inanıp güvenmeyi bir vazife bilen gençleri Togmugabbetov şiirlerinde vatan için savaşmayı fazlasıyla tekrar ederek onların yiğitlik duygularını pekiştirmiştir. Jumagali Sayn’ın 1936 yılında yazdığı ‘‘*Kim Bolsam*’’ adlı şiirinde vatanı koruma ve askerleri yüceltme teması işlenmiştir.

Men er bolsam,	Ben er olsam, yiğit olsam,
Ermen erten bolam!	Erle sabahleyin aynı olsam!
Aybınım jeldey esilgen,	Heybetimle yel gibi esen,
Eldi, otandı korgaytın	Ülkeyi, vatanı korumanın,
Kızıl ermen ten bolsam!	Kızıl askerle aynı olsam!

(Jumagali Sayn, 1936: 32)

Kazak çocuk edebiyatında çocukluk kavramı 20. yy. başında coşkulu yazarlar tarafından kaleme alınan eserlerin çoğunda meraksız, endişesiz hayat süren halkın gamsızlığını bildiren kinayeli/imalı söz olarak ifade edilmiştir. Buna S. Dönentaev'in 1915 yılında yazdığı 'Çocukluk' adlı şiiri örnek verilebilir. Kazak ülkesi aydınlarının ortamı çocuk ve çocukluğu örtülü olarak ifade etmekte ve şiirin ilk dört satırında yazar çocuklara has karakterin oluşmasında etkili olacak örnekleri yazmış, *‘‘Aldatmak için göz yumanı,/öldü’’ diye, ‘‘uyansın diye teklif verip, ‘Kaymakla doyurulan yağa’’* şeklinde sıfatlarla açıklamıştır. Sultanmahmut Toraygirov da kendi sırasında şunları söyler:

‘‘Oyındı endi azad kıl Fikrini şimdi serbest kıl,
Galsın bılay balaklık Kalsın böyle çocukluk!’’

(Rüstemov, 2014:85)

Çocukluk demek, geleceğe ümitle bakmak ve büyük düşlere şans vermek demektir. ‘‘Öğrencilere (1912)’’ adlı şiirinde zamanın gençlerine değişen yaşamını göstermek için dönemin zorluklarını vermektedir. Şiir bir yönüyle otobiyografi şeklinde Sultanmahmut Toraygirov'un yaşamının çoğu zorlu yönleri şiirde resmedilmiştir. O şiirinde ‘okuyarak bilimi artırmayı önerir ve aşağıdaki şiirinde okuma ve eğitim temasına vurgu yaptığı görülür.

*‘‘okıgan jastardın arkasında Okuyan gençlerin arkasında
Köz aştı körşi jurtın halıktarı Gözünü açtı komşu yurdun halkları’’*

(Rüstemov, 2014:85)

1.2. Kazak çocuk kitaplarında ileti

Her metnin bir temel düşüncesi, bir ana ileti vardır. Her yazar kurgusunu hedef kitlesine bir şeyler söylemek üzere kurar ve okurun gönderilen iletiyi çözmesini ister. Sözlü, yazılı, görsel veya işitsel metinlerde kesinlikle bir ana ileti, bir de yardımcı (birden çok) iletinin varlığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu yüzden bir metnin okura birden çok şey söyleyeceği varsayılarak hareket edilmelidir. Ancak çocuk edebiyatı ürünlerinde yardımcı ileti sayısının kafa karıştırmamak adına çok az olmasında fayda vardır.

Genelde çocuk kitaplarında anafikir kesin yargı bildiren düz cümle biçiminde olmayabilir. Bu durum yazarın metinde ana fikri doğrudan veya dolaylı ifade etme isteği ve kullandığı üslupla alakalıdır. Metin kurgusuna bağlı olarak anafikir metnin başında, ortasında, sonunda veya hem başında hem sonunda olmak üzere beş şekilde düzenlenirken, okurun bilişsel düzeyine bağlı algılanıp ortaya çıkarılır (Karatay, 2011b:467) .

Özellikle mecazlı anlatım daha çok yetişkin edebi metinlerinde tercih edilir ve ana düşünce örtük bir ileti olarak yer aldığı görülür. Ama çocuk kitaplarında ileti açık, anlaşılır ve net olarak verilmelidir. Yazınsal çocuk ürünlerinde ileti, bir insani durumu ya da bir olay veya olguya dair okur ve yazarla paylaşılan ya da metinden hayatımıza kattığımız değerler bütünüdür (Özdemir, 2002: 115). Bu yönüyle iyi yazılmış kitaplar birçok anlam dizileri için okunup yorumlanabilir. Çocuk kitapları, sunduğu yaşam tarzları ve verdiği öğütlerle çocukların üretken yaratıcı düşünme, problem çözme ve bilişsel algıları kadar erdemli insan, kişilikli birey olmalarına da pozitif katkı verebilir.

Kazak çocuk edebiyatı ürünleri içinde Sabit Dönentay'ın 1916 yılında kaleme aldığı “*Övey Evlat*” adlı şiirinin iletisi ‘aile ve evlenme geleneğini yerme’ üzerine kurulmuş olup konusunu, bir zengin kişinin erkek çocuğu ölünce, gelininin (emengerlik) diğer bir kaynıyla nikâhlanması geleneğidir.

Saken Seyfullin, aşağıdaki şiirinde çalışan emekçilerin hayatını betimlerken sınıflar yardımıyla net bir ileti sunar.

“Şattık Kızık embekte,	Mutluluk ilginç işlerde
İs isteymiz süysine.	İş istiyoruz imrenerek.
Temir kalak ün kosar,	Demir mala ses çıkarır,
Küşti koldın biyine	Güçlü elin dansıyla.
Kökke örletip kalavmen,	Gökyüzüne yükseltip istekle
Kızık küşpen tiziliv,	Kızıl gülce dizilip
Kızıl künnin astında	Kızıl güneşin altıda

Ornatamızı kızıl tuv. Yerleştirelim kızıl tuğu...’’

(Sekan Seyfullin, Ölenderimen Poemaları, 1957: 309)

Saken ‘Mavzer’ şiirinde 1917-1922 yılları arasında vatan ve milletin özgürlüğü yolunda ölen ve yaralananları resmederken ölümün kutsallığı iletisini hatırlatır.

‘‘Tastamadı kolından Bırakmadı elinden
Kan akkan er mavzerinden, Kan akan yiğit mavzerinden
‘Bosamandar’’ dedi de ‘‘Bırakmasınlar’’ dedi de
Kannın sürtti avızından Kanlar fışkırdı ağzından.’’

(Rüstmov, 2014:27)

1. 3. Kazak çocuk kitaplarında *karakter*

Kahraman, eserde yaratılan tip, karakter ise bu tipin davranış biçiminin adıdır. Karakter, edebî eserlerde geçen bir kişiyi benzerlerinden ayıran temel özelliklerin tümü, olaylarda kişinin davranışlarına yol gösteren ve onda hak edileni belirleyen davranış ve tutum biçimidir (TDK, 2005: 1077-1078). Kahraman ise, ‘‘roman, hikâye veya tiyatro gibi edebi türlerde en önemli kişi’’ olarak tanımlanır (TDK, 2005: 1035).

Çocuk kitaplarındaki karakterler anlatıda çatışma ortamının, hareket ve davranışların ana nedenidir. Çocuk yazarları çatışma ortamı ve okuyucunun algısına göre ya iyiliğin ya da kötülüğün tarafını öne çıkarabilir ki bu olumlu veya olumsuz karakter belirlenirken, kahramanın çeşitli özellikleri betimlenerek ortaya çıkarılır. Yazarların tercihinine göre karakterler, fiziksel, davranışsal veya doğrudan yorumuyla can bulur. Yazar karakterleri düz anlatım yoluyla, diyaloglar içinde, kendi yorumuyla sıra dışı kahramanlar da yaratabilir.

Kazak çocuk edebiyatı ürünleri içinde masal kahramanları, Hayali acayip masalların başkahramanları çok tehlikeli düşmanla (cadı kocakarı/yaşlı kocakarı, hilekâr kocakarı, cadı, ejderha, tepegöz vb.) savaşı. Masalda güçlü kuvvetli adamın kuvvetine güven vardır. Onlar ‘‘*Er Töstik, Ker Kula, Kencebay*’’ gibi kendi akıl ve düşüncesiyle, gücü

kuvvetiyle başkahramana yardım eden ikincil kahramanlar da vardır. Masallarda, “*ay dese ağzı açılan, güneş dese gözü parlayan kahramanlar yanında hasta kızlar (güneş altındaki güneşleyen kız, ay altındaki ay parçası kız vb)* vardır. Bunlardan başka *ev yıkan, el yutan, yel ayaklı, uzun kulaklı*” kahramanlar vardır. Bir de hayvan masallarının *ölümsüz kuş, rahvan at, sihirli kazan, altın tas, ayna, sofrâ, kama, tokmak, kılıç* gibi sihirli varlıklar masal kahramanların istekleri doğrultusunda hareket etmektedir.

A. Nurgatov, (1965)’te yayınladığı “*Çocuk Kahramanları*” adlı makalesinde çocuk edebiyatının gelişmesi ve türsel özelliklerine odaklanır. N. Seraliyev’in ‘*Namus*’ adlı antolojisine giren hikâyelerine bakılacak olursa, onlardaki çocuk karakterin duruşunu, kılık kıyafetini tanıtan sıfatlar başarıyla kullandığını söylemek gerekir. A. Nugatov, S. Sarkaskaev’in “*Güzel Evin Çocukları*” adlı uzun hikâyesinde S. Antonuv’un “*Jasıl Alkap*” eserine benzerlikten söz eder. Yazar, bu iki eserin dilini “*Çocuklar*” adlı hikâyenin diliyle karşılaştırır. Uzun hikâyelerdeki dil dağınıklığı, antolojideki hikâyelerinden farklı olduğunu ifade eder. A. Baytanaev’in “*Erdenenin Başından Geçenler*” adlı hikâyesinde önemli yönlerden biri, hikâyede geçen olay örgüsünün ilginçliği, ikincisi, çocuklarla yetişkinlerin yüzlerinin albenili görünmesi, üçüncüsü, eserin anlatımında tiplerin betimlenmesinde yazarın izlenimlerinin karaktere yansıtılması olarak sıralamıştır.

1. 4. Kazak çocuk kitaplarında *kurgu*

Bir çocuk kitabını değerlendirirken kurgu noktasında konu, mekân, karakterler, ana fikir, bakış açısı gibi geleneksel ölçütlerden hareket edilmelidir. Özellikle çocuk edebiyatı ürünlerinin farklı türleri için farklı ölçütler kullanmaya ihtiyaç vardır. Örneğin bilgilendirici kitapların doğru ve tarafsız olması, resimli kitaplarda yazınsal metin ile resimsel metnin uyumlu olması bir zorunlulukken, yazarın öyküleyici metinlerde taraf tutması hoş görülebilir. Şiir dilinde edebi sanatlarla kurulan cümleler, açık ve kapalı benzetmeler ile dolaylı gönderimler önemli bir yer tutar. Bu nedenle eleştiri yaparken çocuk edebiyatı ürünlerini türüne uygun değerlendirme ölçütlerini kullanmak şarttır (Şimşek, vd. 2014: 94).

Kurgu, öykünün akışını belirler. Metinlerde kurgu içinde yer olan olaylar zincirini düzenleyen, okuyucunun kitaba ilgisini artıran, yeni ve orijinal olanı iyi yapılandırma işlevi görür. Sever’e (2008: 128) göre

çocuk edebiyatı ürünlerinde, olay dizisi boyunca bir gerilim oluşturan, okurun merak duygusunu canlı tutan kişi-kişi çatışması, kişinin kendisiyle olan çatışması, kişi-doğa çatışması, kişi-toplum çatışması şeklinde dört çeşit çatışma biçimi görülür

Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinde kurgu iki şekilde görülür birincisi şiirin imkânları dâhilinde ikinci dünya savaşı bir olay ve onun kahramanlarını betimlemelerle gösterilirken kurgu kahramanla toplum, kahramanla vatan kahramanla aile ilişkisi üzerine inşa edildiği görülür. İşte buna örnek olarak şair Meriyam Hakimcanova'nın kendi çocuk sevgisini ve vatanseverliğini sergilediği, insanı duygulandıran şiirinde Sovyet topluluğunun Kazak kahramanı Menşük Mametova'nın bebeklik, çocukluk dünyasını ve kahramanlığını çok güzel betimlediği görülür.

“Kara şaşı kara bultpen juganday Kara saçı kara bulutla yıkandığında,
Kara kası aymen egiz tuvganda Karakaşı ayla birlikte doğduğunda.
Jelmen oynap jelibirese kekili, Yelle oynayıp dalgalanır perçemi,
Kün şugılası mandayında turganday. Güneş ışığı alnına vurduğunda,
Tunık közi tönkerile karasa Kuş gözü çevrilip (etrafa) baksa,
Kızıl lenti jelibireytin töbede Kızıl rengi dalgalanır dorukta,
Tolkındalgan tulımımen talasa...! Dalgalanan örgüsüyle dolaşsa...!
(Hakimcanov, 1945:29, Menşük,)

Bir başka şiirde:

“Kulaş jaya kujaktaytın anasın, Kolunu açıp kucaklayıp anasını,
Neşe türlü kubıltıp köz karasın, Kaç türlü değiştirip tecrübesini,
Ak töşine süyep salıp mandaydın, Ak düşen saçını salıp alnına,
Aymalaytın ansaganday mamasın, Kokladı özlediği gibi annesini,
Mama dese ana janın terbeytin, Ana dese, ana yanıp harlanır,
Mama dese mamanı süt kerneytin, Ana dese, anası süt emdirir,

Mandayınan ana iyskep aynalıp, Alnından anasını koklayıp öper,
 Karlıgaşım, karaşığım, sen deytin, Kırlangıcım, evladım sen diyor’’
 (Ahmetova, 1976:108-109).

Bir anne için mutluluk, sevgiyle büyüttüğü çocuğun gençliğini ve yaşayacağı güzellikler hayal etmektir. Ana yüreği onun için titrer, onun için atar. Mariyam Hakimcanova Menşük’in gençlik çağını betimlerken onun psikolojik durumu üzerinde durur. Onun bütün insani yönlerini savaş meydanındaki kahramanlığını genç nesle örnek olarak gösterir.

Sovyet dönemi çocuk edebiyatı yazarları şiirlerinde çok değişik kurgular denedikleri görülür. İşte onlardan biri Kalmakan’ın İkinci dünya savaşında cephede deve yavrusu ile yetim çocuklar ilişkilendirilerek anlatılması ilginç kurgusuyla dikkat çeker.

“Oy, janvar, kulınşak,	Oy, hayvan yavrulu,
Meydanda aşkın közindi.	Meydanda açtı gözünü,
Tuvgan jerdi sen ansap,	Doğduğu yeri sen özleyip,
Közindi aşkan örisin,	Gözünü açan otlayıp,
Kımbat bolsa sen üşin,	Kıymetli olsa senin için,
Arzan ba edi men üşin,	Değersiz miydi benim için!
Şurkıragan ünine,	Çukurdan gelen sesine,
Eljireydi jüregim,	Titredi yüreğim,
Sendey jetim elimde,	Senin gibi yetim ülkemde
Az emesin bilemin,	Az değil, biliyorum.’’

(Ebdikadirov, 1958:44, Tandamalı Ölender)

Vatanın kaderini değiştirmek üzere savaşan askerler, şair Kalmakan Ebdikadirov, şiirinde askerleri bir insan, bir baba olarak meteforik biçimde tasvir eder. Aynı zamanda insan sevgisi, vatanın birliği ve güvenliği için mücadele eden kahramanları savaş meydanının ortasında

kalan *kuluna* benzeterek meforik bir yalnızlık ve masumiyeti dile getirmiştir.

1. 5. Kazak çocuk kitaplarında *Anlatım Biçimi*

Geleneksel metin türlerinde, efsane, destan, masal gibi edebi türlere özgü anlatım biçimleri vardır. Günümüz Kazak modern edebiyat türlerinde anlatım biçimi, Rus dili üstünde ulaşılan batılı örnekleriyle benzerlik gösterir. Ancak üslup konusunda geleneksel Kazak dili ve kültürel birikimin harmanlandığı yepyeni denemeleri ortaya çıktığı bir alan olarak ifade etmek mümkündür. Anlatım biçimi ve üslup eserin albenisini ve okunabilirliğini gösteren önemli bir araçtır. Bu yüzden geleneksel kazak anlatısı ile modern Rus anlatısının karışımı olan yeni üslup, yazarın konuyu anlatmada duygu, düşünce, olgu ve olayları özgün ifade biçimi, sözcük seçimi ve cümle kurma biçimi olarak tanımlanabilir.

Kazak çocuk edebiyatı yazarlarının üslubuna yazdıkları eserlerin türsel özellikleri, içine bulunduğu çevre ve ortam, dünya görüşü, yaşam biçimi ve yetiştiği dönem gibi faktörle etki eder. Kimi yazarlar şiirsel dili, kimi de masalsı dili tercih eder. Önemli olan çocuk kitaplarında edebi türe, işlenen konuya, olaya ve karaktere uygun üslubu kullanmaktır. Çünkü çocuklar kendilerine hitap eden metin ve yazarın üslubunu kavramakta hiç zorlanmazlar, hatta fikrini çok net biçimde iyi, kötü, sevmedim şeklinde belirtmekten çekinmezler. Çocuklar, metinlerde kahramanların ruhsal durumu aydınlatan ifadeler yerine, hareket bildiren metni okumayı tercih ederler. Yazarlar, olayları aktarırken açıklayıcı, tartışmacı, öyküleyici ve betimleyici anlatım türlerinden üslubuna uygun olanları yeri geldikçe etkili biçimde kullanabilir. Fakat çocukların ağırlıklı olarak öyküleyici anlatımdan hoşlandıkları unutulmamalıdır.

Membetuli Aydar'ın dili çok sade, anlatımı çok açık, toplum içinde çocukların eski konumu ile yeni Sovyet dönemi konumunu ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir. İşte bu bakış açısı çocukların okumaya yönelmesi, onlara bilim ve sanatın faydasını anlatması, yeni tip okullara okumanın faziletini yazarın gözünden/ağzından ifade edilmiştir.

“ Oyındı tasta,	Oyunu bırak,
Okuvdan kaşpa	Okumaktan kaçma,
Öner- bilim-gılım	İlim-bilim-sanat

Üyreniv jasta!

Öğrenecek yaşta!

Aşıldı mektep.

Açıldı mektep,’’

(Membetuli Aydar. ‘Üç avız’ ‘Pioner’ jurnalı, no.1,1925).

Yine bağımsızlık sonrası tanınan çocuk edebiyatı yazarlarından Jadi Şakenuli, dil ve anlatımında oldukça basit bir söylemi tercih eder. Şimdi onun ‘On eki müşel/On iki hayvanlı Türk takvimi’’ adlı şiirinde kısa bir bölüm görelim:

“ Tışkan jılı tuvgandar,

Taşan yılı doğanlar

Tırbınadı den terip

Tırmalayıp tohum derleyip

Sıyrır jılı tuvgandar

Sığır yılı doğanlar

Jürer süttey nar/aş berip

Akar süt gibi aş verip

Barıs jılı tuvgandar

Pars yılı doğanlar

Batır bolıp jetiler

Bahadır olup yetenler

Koyan jılı tuvgandar

Koyun yılı doğanlar

Seken-seken sekirer

Zıp zıp zıplarlar.’’

(Şakenuli, 2013:50)

2. Kazak çocuk kitaplarında *dil ve anlatım*

Dil ve anlatım bağlamında çocuk edebiyatıyla yetişkin edebiyatı arasındaki en önemli nokta hedef kitlenin yaş düzeyi ve kullandığı dildir. Çocuk kitapları biçim ve içerik bakımında kurgusu ne derece sağlam olursa olsun, içeriğin çocuğa ulaşmasında dil ayrı bir öneme sahiptir. Çocuk kitaplarında kullanılan dil, biçim ve içeriği güçlendirici nitelikte bir unsur olmakla beraber erken yaşlarda çocuğun ana dil becerilerinin gelişmesine de olumlu katkıda bulunur.

Okul öncesi dönemde çocuk dili henüz öğrenmeye başlamış, dil yapılarını aile ve çevresinden işittiği kadarıyla kavrayabilmiştir. Kitaplarda çocuğun karşısına çıkan dilin bu yönüyle çevresinden işittiği ve öğrendiği dille eşleşmesi beklenmektedir. Bu yaş dönemi çocukları

için tasarlanacak kitaplardaki dil, çocuğun yakından tanıdığı, işittiği ve konuştuğu günlük dile yakın olmalıdır.

Çocuk kitapları çocuğun kelime servetini ve dolayısıyla zihinsel dünyasını geliştirir, içinde doğup büyüdüğü toplumun kültürüyle, sanatlı söyleyişleriyle, kalıp ifadelerle ilgili bilişsel farkındalığını doğrudan etkiler. Eserlerde dil ve üslup yaşamsal aktivite ile diğer bireylerle iletişim kurma şekli gibi toplumun kültürel değerleriyle ilişki kurmasını sağlayabilir.

2. 1. Kazak çocuk kitaplarının söz varlığı

Bireylerin söz varlığı aktif ve pasif olmak üzere ikiye ayrılır. Aktif olan söz varlığı bireyleri anlatımda kullanabildikleri, pasif olanlar ise bireylerin anlatımında yer vermeyip duyduğunda anlamını çıkarabileceği sözcüklerden oluşur. Alan yazında “söz varlığı; söz dağarcığı, kelime hazinesi, kelime serveti gibi terimlerle karşılanmaktadır. Söz varlığı, bir dilde kullanılan veya bir kimsenin bildiği, kullandığı sözlerin bütünü, kelime hazinesi” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011:1805) . Aksan’a (2004) göre söz varlığını meydana getiren unsurlar temel söz varlığı, terimler, deyimler, atasözleri, ilişki sözleri, kalıplaşmış sözler ve ikilemelerden oluşmaktadır.

Sözcük ile kavram arasında sıkı bir ilişki vardır. Çocuklar, bebeklik çağlarından itibaren çevresinde gördüğü varlıkları tanımaya, adlarını ve sözcüksel sesletim değerlerini öğrenmeye, belleklerinde soyut veya somut kavram olarak tutmaya başlarlar. İnsan belleğindeki kavramsal derlerin sayısı artıkça, düşünce evreni de genişler, söz varlığı bu yönüyle önemlidir. Çünkü anlama ve anlatma gibi temel dil becerilerinin etkin kullanılabilmesi söz varlığının yeterli olmasına bağlıdır.

Çocuk kitapları, kurgulanan metin ile hedeflenen kitle arasında söz varlığı doğru konumlandırılması gerekir. Çocuk kitapları aracılığıyla kazandırılmak istenen sözcük, kavram ve söz öbekleri bağlamdan, cümlelerin bütününden anlamı kolayca çıkarılabilmelidir. Kültür taşıyıcı öğeler olarak sözcükler, edebi söyleyişleri de kapsayan düşünceyi zenginleştiren sözdizimi unsurları şekilde kullanılmalıdır.

Kazak çocuk kitaplarının dili, açık ve anlaşılır olduğu söylenebilir. Tek öznel ve yüklemler basit cümleler tercih edilmeli, somut sözcüklere

soyut sözcüklerden daha çok yer verilmelidir. Dilin yazım ve noktalama kurallarına dikkat edilmeli, yabancı sözcüklere yer verilmemeye özen gösterilmelidir. Eğer verilirse, anadilin fonetik ve yazım kurallarına göre verilmelidir (Bulkinşev, 1938:117).

Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinde söz varlığı yazarın duyarlılığı ile hedef kitlesi arasında kurduğu ilişkiye göre şekillendiği gibi, okurun metinle kurduğu ilişkiye göre de şekillenir diyebiliriz. Örneğin, Ibray Altınсарın'ın '*Taza Bulak*' adlı hikâyesinde '*üç yolcu bir çeşmenin başında karşılaşırlar. Su içip susuzluklarını giderdikten sonra taştaki "ey jolavşı, bolan osı bulaktay bol/ Ey yolcu olan, bu çeşme gibi ol"*' yazısını okuyan yolculardan biri tüccar, ikincisi molla idi. Onlar yazıyı kendi maksatlarına göre yorumlarlar. Üçüncü kişi tanınmış bir kahramandır, o yazıyı "*iyi niyetli, cesur adam ol*' diye yorumlar'' hikâyede bir duvar yazısı üzerinden kişilere göre sözvarlığının anlamca farklılaşacağı örneği görülmektedir. Kazak çocuk edebiyatı yazarlarının kaleme aldığı eserlerinde söz varlığı yazara göre ve hitap ettiği kitleye göre değişiklik göstermesi doğal karşılanabilir. Fakat her bir yazarın kendi birikimi, donanımı ve sözcük seçimi, içinde bulunduğu ortama, yazıldığı döneme göre basit, ağır, ideolojik veya halk dilinden gibi ayrımlar yapılabilir. Mesela Abay, Dulatov, Törekulov Ibray gibi yazarların eserlerinde Arap-Fars dili öğeleri sıklıkla yer alırken, Sovyet dönemi yazarlarının dilinde Arap-Fars sözvarlığı azalırken, batı kaynaklı Rusçadan alıntı sözcüklerin arttığı görülür.

2. 2. Kazak çocuk kitaplarında cümle/sözdizimi

Çocuk edebiyat ürünlerinde okuma eylemi kesintiye uğramasın diye anlatımda kısa cümleler tercih edilmeli, soyut anlatımdan kaçınılmalı, çocukların anlayabileceği somut sözcükler tercih edilmeli ki okunan eserler sıkıcı olmasın ve kolay anlaşılabilir olsun. Okuma metinleri tek anlamlı, anlaşılır kısa cümlelerle kurulursa, anlaşılması, akılda tutulması ve hatırlanması kolay olur ki böylece metinlerin okunabilirliği artırmış olur (Güneş, 2000: 337). Çocuklar çabuk sıkılan, hemen soğuyan ve tez vazgeçebilen bir grup olduğu için çocuk kitapları hitap ettiği kilenin özelliklerine daha çok dikkat edilerek yazılması gerekir. Yine çocukların ilgisi ve dikkatini dağıtmamak için metin içinde devrik veya tamamlanmamış, eksilteli cümlelere mümkünse yer verilmemelidir. Okul öncesi kitaplarında görsel anlatım için renkli bol resim olmalı, tek özneli kısa cümlelere yer verilmeli, aynı zamanda tek cümle içerisinde tek bir

kavram kullanılmalı, devrik cümlelere de mümkün olduğunca yer verilmemelidir.

Kazak çocuk edebiyatı ürünleri içinde dil ve anlatımın temel yapılarını sözcük ve cümleler oluşturur. Genellikle Kazak çocuk edebiyatı yazarları yazdıkları şiir ve nesirlerinde sözcükleri birincil sözlük anlamlarıyla, sıfat ve isim tamlamalı söz öbekleri şeklinde kullandıkları görülür. Örneğin, Seyfullin'in Eşküyayı Kovan Hamit' adlı hikâyesinde, *'Durmayan yel misali... Kurtulan kurt misali..'* eşkıyaları tasvir ettiği görülür. S. Dönentay'ın şiirlerinin *"Ufak tefek seçkisinde (1915)"*, *"Uğru ile Çocuğu"*, *"Hoca"*, *"Balalık"* sözcükleri birincil anlamlarıyla, *"Hasta Aslan"*, *"Gözü Doymayan İt"*, *"İki Teke"*, *"Çocukluğa Özlem"* adlı şiirlerin adı tamlamalı yapıda kurulmuştur. Şiirlerde çok az görülen yabancı sözcükler, nesir dilinde artmaktadır. Bunun sebebi *"Kominada, İternatta, dissertatsiya/Doktora,/ruhanı, edebi, gılmi, kafız, tendensiya-ları, poeziya-sı, poem, epos, pövestinin, prozası, pezactık/pezajlık"* gibi kimi Rusça sözcük ve terimlerin tercih edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bir de *"Destskaya Literatura Kazakistana"* gibi tamamı Rusça olarak yazılan kitaplardan söz etmek gerekir. Yine A. Baytursunov'un *'Edebiyat Tanıtıkı/Edebiyat Teori ve Uygulama' (1926)* çalışmasında yer yalan *"şiir, bilmece, yanıltmaç, şiir söyleme, ramazan şiiri, beşik destanı"* gibi terimleri ilk kez kullanmıştır.

Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinde dil ve anlatımın temel yapısı cümledir. Şiir dili duygulara hitap ettiği için anlam da çoğu zaman bağlamdan çıkarılmaktadır. Yani sözcükler farklı anlam yükleriyle kullanılır. Abay'ın şiirinde örneğin, *"Akıla inanmıyor inançsız,/ Bir işe geç gelseniz,/Aksakal söyler, zengin söyler,/Kim olsa da, meyli neyse onu söyler."* *"Akıl ile yenseniz/ Cahillere/Nadanlara yol verme,/ Gerçek sözle ölmeniz de/cahili, akıl ile yenebilirsiniz, gerçek söz söyleyerek ölecek olsanız da nadanlara yol vermeyin."* Rüstemov Kazak Bala Edebiyatı adlı kitabında, Abay'ın şiirleri içinde çocukların anlayacağı dilde yazılan basit söylemli şiirler olduğu ve bunların seçilerek çocuklara okutulabileceği vurgulanır (Rüstemov, 2014: 58-65).

2. 3. Kazak çocuk kitaplarında söz sanatları

Kazak çocuk edebiyatı yazarları ürünlerinde dil ve anlatımı güçlendirmek için söz sanatlarına daha çok yer verirler. Çocuk kitaplarını kavramak ve onlardan hoşlanmak için benzetmeleri, mecazlı anlatımın özelliklerini bilmek gerekir. Bir metnin okur cephesi ve yazar cephesi

olmak üzere iki yönü vardır. Yazarlara göre bir anlatıda sözcüklerin birincil anlamları çoğu kez duyguları, düşünceleri, hayalleri ifade etmek için pek de yeterli değildir. Okurlara göre bir anlatıda alışılmış olanın farklı bir biçimde anlatılması bazen ilk defa duyulan, bazen de alışılmış olan ama fark edilmeyen değerlerin görülmesini ve anlaşılmasını sağlar (Benzer, 2009:726-727).

Genel kanı çocukların 24. ayna geldiğinden itibaren mecazlı dili kavradıkları ve hatta kavrayabilme yetilerinin geliştirilmesi için çeşitli etkinlikler yaptıkları yönündedir. Çocuklar, okul öncesi dönemden itibaren çeşitli gönderimleri kavramaya başlar ve okul döneminde dili bir varlık olarak görmeye ve dilsel (bürünsel) becerileri edinme, yeni ve farklı dilbilgisel kuralları öğrenme, uygulama çabaları yanında okul ve arkadaş ortamlarında dilsel becerilerini sergileme çabasına girerler. Gençlik döneminde kendilerine özgü dil ve anlatım yaratmaya ve kullanmaya çalışırlar (Owens, 1996, aktaran Çalışkan, 2009: 9). Sanat eğitimi ve dil kullanımı bağlamında çocuk kitapları çocuğa sanat, edebiyat ve estetik becerileri kazandırma ve yaratıcılığa yönlendirmede yardımcı olabilir. Bu yüzden ebeveynler çocuklarını erken çocukluk dönemlerinden itibaren sanat, edebiyat ve estetik değerler içeren eserlerle karşı karşıya getirmek suretiyle çocukların beğeni düzeylerinin yükselmesine ve kendilerine has dil ve üslup edinebilmelerine rehberlik edebilirler.

Kazak çocuk edebiyatı ürünleri dil kullanımı bağlamında değerlendirmek için yazılan eserlerde hayali-acayip masalların dil düzeni, sözlük kuruluşu, genel hikâyeleştirme özellikleri sanatsal dil kullanımının temelini oluşturur. Örneğin, “*Baygı ötken zamanda/ evvel zaman içinde*”; “*Erte, erte erte eken/ eski, eski eskiymiş (bir varmış bir yokmuş,) eşki jüni börtkende/ keçi yünü kabardığında, sülünü kızılmış, kuyruk yünü uzunmuş,* “*este jok erte zananda/akılda yok eski zamana*” deyip başlamakta ve “*barşa murat basın jetipti/herkes muradına erdi*”, “*bakıtı uzak ömür sürüp murattarına jetkeneken/herkesin muradına ermişti*”, “*bahtı uzun ömür sürüp muradına ermişti.*” diyerek bitmektedir. Buradaki Türk masal giriş epizodu ile benzerlik gösterse de sözcük seçimi ve çağrışımları oldukça değişik görünmektedir.

20. Asır Sovyet çocuk edebiyatı ürünlerin sade dili ve ideoloji yönüyle söz sanatlarından mümkün olduğunca uzak, doğrudan anlatım yolu önerilmekte ve yazarlar tarafından da bu dil tercih edilmektedir.

Ancak 19. asır ile bağımsızlık sonrası çocuk kitaplarında kısmen de olsa metafor ve mecazlı anlatımlara rastlanır. Ozan/Aytışçı Maylinkoca Sultankocanoğlu (1835-1898), ‘İlimle Dolsa Yüreği’adlı şiirinde:

“Jigittin körki –öneri”	“Yiğidin süsü –sanatı”
Jaksılardan şıkkan söz	İyilerden çıkan söz
Altındı-gavhar bederli.	Altını-cevher bedelli.”

Ona cevap veren İbray Altınsarın:

“Biz nadan bop ösirdik	Biz cahil olup büyüdük
İyektegi sakaldı	Çenedeki sakalı
“Öner –jigit körki”dep	“Sanat yiğit süsü deyip
Eskirmedik makaldı.	Hatırlamadık atasözünü.”

Şiirde *yiğidin süsü* benzetmesi örneği bir atasözünün şiirsel anlatımı içinde yer almaktadır. Yine İbray Altınsarın’ın ‘Kazak Hrestomatiyası’ adlı kitabının “çocuklar hakkında küçük hikâye ve masallar” adlı kısımda yatılı okuldaki çocuğun ev, ana, baba özlemi ile ebeveynlerine iyi davranması yönündeki öğütlerini verdiği şiirde *gözümün nuru çocuğum* metaforu da görülür:

“Ümit etken közimin nuru balam,	Ümit eden gözümün nuru çocuğum,
Janına jerdem btrsin Kadaytagalam.	Canına yardım etsin Allahtealam.
Atam munda ananmen esen-aman,	Babam burada anam ile çok iyidir,
Süyip selem jazadı bugin Sagan.	Öpüp selam yolladı bugün sana.
Atandı sagındım dep asıgarsın,	Atanı özledim deyip ağlarsın,
Sabakka könül bersen basıarsın.	Derslere gönül versen sakinleşirsin.”

(Altınsarın, 1985, Kazak Hrestomatiyası’dan Rüstemov, 2014:118).

Netice itibariyle biz çalışmamızda Kazak çocuk edebiyatının içerik, dil ve anlatım yönlerine vurgu yapmaya çalıştık. Bu yönleriyle Kazak çocuk edebiyatı 20. yy’dan 21. yy’a geçerken güçlü bir gelenek oluşturmuş, dil ve anlatım yönünden gelişmiş, içerik yönünden zengin,

türsel çeşitlilik yönünden de çağdaş çocuk edebiyatlarıyla boy ölçüşecek niteliklere sahiptir. Özellikle eser ve yazar kadrosunun zenginliğiyle üzerinde çok sayıda araştırma yapılacak bir alan olarak araştırmacıların dikkatini çekmektedir.

KAYNAKÇA

- ABİLHAMİTKIZI, R. (2012). Kazak Çocuk Edebiyatının Gelişimi ve Kalıplaşma Devri, Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, 4 (14), s.80-84.
- AHMETOV, Ş. (1965/1972). Kazak Balalar Edebiyatı Ojerki, Almatı: Mektep.
- AHMETOV, Ş, (1976). Qazaq sovet balalar adebiyeti, Almatı: Mektep.
- AKSAN, D. (2004). Türkçenin sözcük varlığı, Ankara: Engin Yayınevi.
- BULKİŞEV, B. (1984). Zaman Bizdiki, Almatı: Jalın.
- CUMAKAN, S. (1936) Kim bolam?. Almatı: mektep.
- CUSIPOV, N. K. (2012). Kazak Folklorın Zerttev Meseleleri: XX. Gasırdın Bırınşı Jartısı. Pavlodar.
- DİLEK, İ. (2019). Türk Dünyası Edebiyatında Represiya, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 48, s. 27-82.
- DİLİDÜZGÜN, S. (2006). Çocuk Kitaplarının Çocuğun Sanat Eğitimine Katkısı, 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Kitabı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- EBDİRAHMANULU, Ö. (2002). XX. Gasırdın Bas Kezindegi Kazak Edebiyatı, Almatı: Kazak Üniversitesi.
- EBDİKADIROV, K. (1958). Tandamalı Ölenderi, Almatı, Miras.
- ERGÖBEK, K. (1978). Kazak Sovet Balalar Jazuşilari, Enbek Jıynaktarı, Almatı: Mektep.
- ERGÖBEK, K, (2003), Aristar men Agistar, 1-kitap, Almatı: Orkeniyet.
- EVEZOV, M. (1985). Zerttevler, Maklalar, 18 tom, Almatı: Cazıvşı.
- GÜNEŞ, F. (2000). Çocuk Kitaplarının Okunabilirlik Ölçütleri Açısında incelenmesi, 1. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu Kitabı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- İBRAGIM, D.(2013). Kazak Hikâyeciliğine Genel Bir Bakış, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 50, s.157-174.
- KARATAY, H. (2011b). Okuma Eğitimi Kuram ve Uygulama, Ankara: Berikan Yayınları.
- KENZHALIN, K. (2000). Kazak Edebiyatı Tarihi, (akt. İbrahim Yıldırım) Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi Sayı, 28, s. 80-85, <http://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2014/10/200928kenzhalin.pdf>, Erişim tarihi, 02.07.2020
- KOÇ, K., Bayniyazov, V., Başkapan, V. (2003). Kazakşa-Türkçe Sözdik, Türkistan: Turan Basması.

- KOÇ, Kenan; İşina, Almagül; Korgambekov, Bolat (2007). Kazak Edebiyatı, C. 1 (Kazak Folkloru ve Sovyet Dönemi öncesi Kazak Edebiyatı), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- MUHAMEDJANOVA, A. (2016). Kazak Balalar Edebiyatı Eleştirisinin Keybir Mesleleri, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 4 (9), s.58-66.
- MEMBETULI, A. (1925). Üç avız, ‘Pioner’ jurnalı, no.1, s.2
- NURGALI, R. N. vdğ. (1995). Abay Ansiklopediyası, Almatı:Atamura.
- NURGATOV, A. (1965). Muhtar Evezov Tvorçestvosı, Almatı: Jazıvşı.
- NAS, Recep, (2007). Örneklerle Çocuk Edebiyatı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları,
- SEVER, S. (2008). Çocuk ve Edebiyat, Ankara: Tudem Yayıncılık. Sanat.
- SEYFULLIN, S, (1998). Öleñderi Men Poemaları, Almatı: Korkem Adebiet Baspası.
- ŞAKENULI, J. (2013). Ak Balapan/Beyaz y-Yavru, Kuş, İstanbul:Bilge Kültür
- ŞİMŞEK, Taceddin (2011). Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı, İstanbul: Kriter Yayınları.
- ÖZDEMİR, E. (2002). Yazınsal Türler, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TDK (2011), Türkçe Sözlük 10. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TOGMUGABBETOV, A. (1939). Ölen Jır Almatı, mektep.
- YAZICI, O. (2009). Türkçe ve Sınıf Öğretmenlerinin Okuma Saatlerinde Kullanılan Çocuk Edebiyatı Ürünlerini Seçme Ölçütleri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl 9, Sayı 18, s.135-159.
- YILDIRIM, D. (2005). (2005:) ‘Uluğ Türkistan Türk Edebiyatına Kısa Bir Bakış [XIII. - XXI. yüzyıllar aralığı] , Türkbilik Dergisi, sayı 10, s.95-130

Bölüm 4

MÜSAVAT PARTİSİ GİZLİ TEŞKİLATI ÜZERİNE BİR İNCELEME



Doğanay MORGÜL¹

¹ Doğanay Morgül, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü (4. Sınıf Lisans Öğr.), doganaymorgulll@gmail.com

GİRİŞ

Azerbaycan istiklali ülküsünün yeni yeni canlanmaya başladığı 1900’lü yılların başlarında Çarlık Rusya da 1904-1905 Japonya’yla yapılan savaşta mağlup olmuştur. Bu mağlubiyetten sonra Rusya’da başta Türkler olmak üzere Rus mahkûmu milletlerde, ilk olarak kültürel bir birlik ve sonrasında siyasi istiklal mücadelesi hareketi belirir. Çok geçmeden bu gelişmelerden rahatsız olan Rusya, sert müdahalelerle bu tür çalışmalara son vermeye başlamıştır. Rusya’nın bu baskısı neticesinde, bazı aydınlar Rusya dışına çıkmak durumunda kalmışlardır.

Vatanında mücadele etme imkânı bulamadığı ve sıkı takibatta olduğu için Rusya’dan ayrılmak zorunda kalan aydınlardan birisi de Mehmet Emin Resulzade’dir. İlk olarak İran daha sonra da Türkiye’ye gelen Resulzade, Çarlık Rusya’sının her an yıkılacağını varsayarak ilerleyen yıllarda yapacakları mücadelelerini sürdürecektir gizli bir teşkilatın kurulmasını yakın çevresindeki dostlarına sunmuş, böylece Milli Müsavat Halk Partisi’nin kurulmasını sağlamıştır. Bu parti ilerleyen zamanda Azerbaycan istiklalini gerçekleştirecek olan Milli Müsavat Partisi, Mehmet Ali Resuloğlu, Abbas Kazımlı ve Azerbaycan’ın meşhur zenginlerinden Naki Nakioğlu tarafından 1911 yılında Bakü ’de kurulmuştur (Aküzüm,1984: 13).

Müsavat Partisinin oluşmasında şüphesiz Türkiye’nin içinde bulunduğu sosyal ve siyasi durumun da rolü büyüktür. Bu konuda Azerbaycan’ın muhaceretteki güçlü seslerinden olan Mirza Bala şu cümleleri kaydeder:

“Türkiye’de baş veren inkılap ve ilan edilen hürriyet ve meşrutiyet, bütün Rusya Türklerinin olduğu gibi Azerbaycan Türklerinin dahi ümidini artırmış idi. Fakat Türkiye o sıralarda, İtalya tarafından bir darbe yemişti. İtalya Trablus’a taarruz ederek orasına zapta başlamıştı. İşte, bu günlerde, bu hadiselerin tesiri altında teşekkül eden Müsavat’ın pozisyonunu 1912 hadiseleri bir kat daha takviye etmekte idi. Daha İtalya-Türkiye muharebesi bitmeden, Rusya’nın teşviki ve yardımı ile Balkan milletleri Türkiye’ye karşı sefer açmışlardı. Balkan Harbi, Rus liberallerinin de Türklük ve Müslümanlık aleyhine vaziyet aldıklarını göstermişti. Bu hadise Azerbaycan liberallerini Rus liberallerden tamamiyle ayırıp inkılapçı milliyetçilere iltihak ettirmişti.” (Bala, 1991: 37-38)

Müsavât Partisi'nin kurulmasını, kurucularından olan Mehmet Ali Resuloğlu da şöyle anlatmaktadır:

“1911 yılının son baharı idi. Arkadaşların gizli toplantı ve müşavere yeri olan rahmetli Kazımzade Abbas Bey'in kırtasiye mağazasının arka odasında Abbas Bey'le beraber oturuyorduk. Arkadaşlarımızdan merhum Naki Nakioğlu içeri girdi ve bize; “Gürcülerin, Ermenilerin ve Rusların siyasi partileri vardır. Bizim neden bir partimiz olmasın, biz de bir parti kuralım” dedi. Birkaç gün müzakere ve müşavere sonrası Müsavat Partisi'ni kurmaya karar verdik. Zaten, Resulzade Emin Bey'de o tarihlerde, bulunduğu İstanbul'dan bizlere imalarla siyasi bir teşekküle ihtiyaç olduğu hakkında yazılar yazmakta idi.” (Resuloğlu, 1991: 38)

İstanbul'dan Azerbaycan'a 1913'te dönebilen Resulzade, dava arkadaşlarının isteğiyle partinin başına geçirilir. Parti programını tekrar düzenleyen Resulzade, partiyi, Türk-İslam birlikteliğini esas alan Türkçü bir teşkilat haline getirir. (Yagublu, 1997: 9). Müsavat'ın sebep olduğu bu cereyan, sonradan Türkiye'de başlayan Türkçülük hareketinin tesiri altında değişerek yeni bir şekil almış ve Müsavat ümmetçilikten milliyetçiliğe geçerek istiklale doğru mühim bir adım atmıştır. (Bala, 41). Müsavat Partisi, siyasi olarak faaliyete 1911 yılında başlamış olmasına rağmen, 1917 yılında artık gizli yapıdan çıkarak, Azerbaycan'ın milli bakımdan en büyük partisi haline gelmişti (Sünbül, 1990: 61).

Bakü'de 1917'de yapılan Kafkasya Müslümanları kongresinde merkezi Gence olan Türk Âdemi Merkeziyet Partisi, Müsavat Partisi'yle birleşme hususunu görüşmüştür. Yusufbeyli ve Resulzade gayeleri aynı olan bu iki partinin birleştirilmesini kararlaştırmıştır. Böylelikle birleşen parti Türk Âdemi Merkeziyet Milli Müsavat Partisi ismini almıştır. Partinin Genel Başkanlığına Mehmet Emin Resulzade getirilmiştir. (Resuloğlu, 40). Müsavat Partisi, Türk ordusu Azerbaycan'dan çekildikten ve İngilizler Azerbaycan'a geldikten sonra aktif vaziyete sahip olmuştur. (Ülküsal, 1962: 56-57; Karabekir, 1988: 459).

27 Nisan 1920'de Rus Kızılordusunun Azerbaycan'ı işgal etmesiyle Müsavat Partisi de büyük bir darbe almıştır. Müsavatçılar 1923 yılından itibaren muhtelif ülkelerde faaliyette bulunmuşlardır. Bu ülkeler arasında, Türkiye, Polonya, Almanya önemli yer tutmaktadır. (Yagublu, 14). 1922 yılının sonlarına doğru Türkiye'ye gelen Mehmet Emin Resulzade, 1920 – 1922 yıllarında Gürcistan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine

burada bulunan Müsavatçıların da Türkiye'ye gelmeye başlamaları ile Müsavat Partisi'nin harici ülkeler teşkilatını kurmuştur. Harici büro, partinin faaliyetine rehberlik eden bir organ idi ve kurulduğu günden itibaren Azerbaycan'daki gizli Müsavat teşkilatı ile irtibat kurmuştur. Büronun Merkez komitesi nispeten geniş yetkilere malik olduğundan, asıl meseleler partinin başkanı Resulzade'nin liderlik ettiği üçlü riyaset heyetinin kararı ile halledilirdi. Bu üçlünün diğer üyeleri Halil Hasmemmedov ile Mehmed Sadık Ahundzade idi (İbrahimli, 1996: 107).

Harici büroda faaliyet gösteren diğer şahıslar ise şu isimlerden oluşmaktadır: Mustafa Vekilli, Şefi Rüstebeyli, Abbas Kazımzade, Meşedi Ali Refiyev, İsmail Nezerlizade, Hasan Fettahov, Alibey Esedullayev, Emir Han Hoyski, Selim Ağasıbeyov, Ali Çebiyev, Nadir Şirinbeyov, Hamdi Karacazade, Mirza Hacızade, Kamal Genizade. Büronun maliye işleri ile ilk zamanlar Mehmet Emin Resulzade'nin kendisi, bir müddet sonra da Meşedi Ali Refiyev ilgilenmeye başlamıştır. 1925 yılı Aralık ayından sonra ise, büro içinde bazı tartışmalar olduğundan komisyona Şefi Rüstembeyli'nin reis olmasına karar verilmiştir. Müsavat'ın İstanbul'daki bürosundan başka Türkiye'de Milli Komiteler kurduğu iller de şunlardır:

Trabzon komitesi, Samed Muradov, Nasrulla Aşurbeyov, Nagi Şehzamanlı.

Kars Komitesi, Mehmed Ali Efendizade, Yasin Vekilov.

İzmir Komitesi, Doktor Efendiyev (İbrahimli, 108).

Bu ülkelerde, yayın faaliyetleri başta olmak üzere, muhacerette bulunan Azerbaycan Türklerinin problemleri ile yakından ilgilenmişlerdir.

Müsavat Partisinin kuruluşunu genel bir şekilde değerlendirecek olursak partinin gayesini bildiren beyannamede¹ ve programında² bütün

¹ “Müsavat” Partisi beyannamesi:

“Bir zamanlar soylu İslam milleti bir yandan Pekin'e dayanmış, diğer yandan Avrupa'da (İspanya) Elhamra saraylarını inşa ediyordu. Asya ve Afrika'ya hâkim olan İslam, bugünkü günde parçalanmış ve Müslüman devletleri yabancıların elinde oyuncak olmuşlardır, milletlerimiz ise onların nüfuz ve tahakkümünde inlemektedir... Dolayısıyla, Kuran'ın eldeki bütün imkânlarla düşmanı def etmeği emreden ayet-i şerifesi mucibince “Müsavat” Partisi kurulmuş olup, bütün Müslümanları birleştirmek, Müslümanların milli ve medeni haklarını korumak maksadıyla açıkça ortaya çıkmağa karar vermiştir... Parti

Müslümanlar arası birliği gerçekleştirmek fikri ileri sürülüyorsa da, ana maksat Türklerdi. Zaten parti, milliyetçiliğe, Türkçülüğe kaymış bulunuyordu. Müsavat milli, dini ve sosyal sloganların bir karışımı olan tebliğleri ve programı ile gayretini Türklerin kurtarılması ve bütün Türkleri İstanbul merkez olmak üzere geniş yeni bir Müslüman Türk birliği kurma fikrini yayma üzerinde yoğunlaştırmıştı.³ Fakat faaliyet

millet, mezhep farkı gözetmeden bütün maddi ve manevi güçleri birleştirmeyi gaye ediniyor (Devlet, 1999:134).

² “Müsavat” Partisinin programı:

1. Milliyet ve mezhep farkı gözetmeden bütün Müslümanları birleştirmek;
2. İstiklallerini kaybetmiş Müslüman memleketlerinin yeniden müstakil olmalarına çalışmak;
3. İstiklallerini müdafaa veya ihya için çarpışan bütün Müslüman memleketlerine maddi ve manevi yardımda bulunmak;
4. Müslüman milletlerin ve memleketlerin savunma ve taarruz kuvvetlerini arttırmak için yardım etmek;
5. Bu fikirlerin yayılmasına mani olan bütün engelleri yıkmak;
6. Müslümanların birleşmesine ve ilerlemesine çalışan bütün partilerle irtibat kurmak;
7. İnsanlığın refahı ve ilerlemesi için çalışan yabancı partilerle, gerek görüldüğünde irtibatla ve fikir alış verişinde bulunmak;
8. Müslümanların yaşaması için gerekli olan ticari, sınai ve ekonomik hayatı kuvvetlendirmek için her türlü vasıtayı kullanmak. (Devlet, 1999:134.)

³ 1912 Balkan savaşı esnasında “Müsavat” bir beyanname ile Azerbaycanlıları şöyle uyarmaya çalışmıştı:

“Bugün sahne-i âlemde bilcümle milel[bütün milletler] ve akvâmın [kavimler] enzar-ı tahkir [hor bakışları] ve istihzası [eğlenmeleri, alayları] altında İslâm âlemi, facie-i elimenin son perde-i dilhıraşını [yüreği tırmalayan] gam-ü ekdari [kayı ve kederi] binihaye bitirmek üzeredir. Bu vakte kadar kendilerini mütemeddin [medeni] addeden Avrupalılar, İslâm âlemini cemi azasını eziyor ve herguna [çeşitli] tahkirden çekinmiyorlardı. Ümid var idiler ki, âlem-i islamin kalb-i menzilesinde olan Hilafet-i Osmaniye, nahoş[sarhoş] insan gibi bu kadar darbelerden sonra çar ve naçar devam edemeyip mahv ve nabud [yok] olacaktır. Lakin ilan-ı meşrutiyetten sonra onlar kendilerinin yanılmış olduklarını görerek dehşete geldiler. Ve âlem-i islamin gitgide terakki [ilerlediği] edeceğini yakın [kesin olarak bilmek] ettiler. Hayal-i batillerine göre Müslümanlara reva gördükleri eza, cefa ve hıyanetlerin cezasını tadacaklarını düşündüler. Ona göre Trablus, Bosna-Hersek, şimdi de Balkan meselesini çıkarıp her taraftan toplar, tüfekler, bombalar, hançer ve nizelerini [süngülerini] alarak âlem-i islamin kalbine sapladılar. Onu parçalamak ve temamilen payimal [ayakaltına alarak] ve müzmehil [darma dağın ve yok etmek] etmek istiyorlar.

Dindaşlar! Biliniz ve agâh olunuz ki, yegâne ümidimiz ve çare-i necatımız [kurtuluşumuz] Türkiye’nin istiklal ve terakkisindedir. Eğer biz şimdi de kendimin evvelki hissizliğimizden vaz geçmezsek, dünyanın gözü önünde hak, İslamiyet ve milletimizi kaybedip ağıyare ecir [yabancılarla uşak], tabi, adeta esir olacağımıza şek ve şüpheden aridir...

Cem-i âlem biliyor ki, bu muharebeyi Hilafet-i İslamiyeye malik olan Türkiye’ye açan Balkan’ın küçük ve ufak hükümetleri değildir. Zira şir [aslan]ne kadar zayıf olsa da çakallar ve tilkiler ona yakın gelmeğe cüret edemezler. Bu işleri işleyen, İslamiyet ve insaniyet düşmanı ve “jandarm-ı âlem” lakabı ile mülakkab olan şimal ayısı Rusya hükümeti müstebidesi’ [istibdat yapan] dir ki, her gün levazim-i sıhhiye, etibba

olarak Müsavat daha barışçı yol tuttu. Gerçi Müsavat Azerbaycan'ı müstakil bir devlet olması ve Türkiye'ye bağlanması için çalışmışsa da, 1910-1914 yıllarındaki şartlar bağımsız Azerbaycan yaratmaya müsait değildi. Kendisine bilhassa burjuvazi ve aydınlar arasında taraftar bulan Müsavat Çar hükümetini doğrudan doğruya karşısına almamaya gayret ediyordu. Neticede Azerbaycan'da hızla büyüyen bir siyasi parti oldu. Ancak Müsavatın kadın haklarını koruması, ileri görüşü yayması, Sünni olan Türkiye'ye karşı muhabbet beslemesi mutaassıp Şii hocalar tarafından hoş karşılanmıyordu. Zamanla gelişen, büyüyen işte bu “Müsavat Partisi” Azerbaycan'ın 1919'da istiklalini kazanmasında büyük rol oynamıştı. İstiklalden sonra Müsavat yeni programını ilan etti: Bu, hürriyetçi, milliyetçi, istiklalci, halkçı ve cumhuriyetçi bir program idi (Bala, 87).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Müsavat Partisinin Rolü

25-26 Ekim 1917'de Petrograd'da zafer kazanan Bolşevikler, geçici hükümeti iş başından uzaklaştırarak iktidarı Sovyetlere verdiler. 15 Kasım 1917'de Lenin ve Stalin imzasıyla yayımlanan Rusya Milletlerinin Hakları Beyannamesi'nde ilan edilen, “*Rusya Halkları kendi mukadderatlarına bizzat kendileri hâkim olacak ve istedikleri takdirde Rusya'dan tamamıyla ayrı, bağımsız devlet kurabileceklerdir.*” beyanı, Azerbaycan ve Türkistan Türkleri için umut ışığı oldu (Gömeç, 2006: 36). Bu ilana müteakip bütün Türklerin yaptığı gibi Azerbaycan Türkleri de siyasi faaliyetlerine hız verdiler. Resulzade ve onun yanındakiler, tek kurtuluş yolunun milli bağımsızlıktan geçtiğini düşünmekteydiler (Sünbül, 1990: 65). “*Milletlerin kaderlerini kendilerinin belirleyeceklerini*” ilan eden Vladimir Lenin'in icraatı, bu beyanına aykırı oldu; zira aynı günlerde Stephan Şaumyan adlı Ermeni Komünisti, Kafkasya Fevkalade Komiserliği'ne tayin ederek Tiflis'e yollamıştı (Bal, 2014: 115). Lenin'in gayesi, Bakü petrollerini bir an evvel Sovyet Hükümeti'nin kontrolüne almaktı. Şaumyan, Bakü'ye geldikten sonra 31 Mart 1918 tarihinde Ermeni Taşnak Partisi ile birlikte Türklere karşı katliama girişti. Üç günde 35 bin Türk öldürüldü. Bu durumda Azerbaycan'ın ve Müsavat Partisi'nin yapabilecekleri tek şey kalmıştı, o

[doktorlar], ianeler ve gönüllü bölük-bölük nizamiler [askerler] gönderiyor.” Tafsilen bk. “Sebilülreşad”, IX, sayı 38-320, s. 226, İstanbul 1328.

da Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmektir (Mehmetzade, 2002: 30-32).

Rusya merkezi yönetiminin meydana gelmesine sebep olduğu sorunlar nedeniyle Güney Kafkasya'da mukim milletler tarafından 23 Şubat 1918 tarihinde “Trans Kafkasya Seymi” oluşturuldu. Amaçları; Trans Kafkasya'da güçlü bir yönetim kurarak Rusya merkezi yönetimine karşı durabilmek olmuştur. Müslüman vekillerin fazlalığı ve Resulzade'nin etkisiyle “Trans Kafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti” ilan edildi. Ancak Seym, Trans Kafkasya milletlerinin hiçbir sorununu çözemedi; Gürcülerin bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte 28 Mayıs 1918'de Seym'in dağıldığı ilan edildi (Sünbül, 73). 1917 yılı Komünist İhtilali'nde meydana gelen hadiseler, Azerbaycanlılara çok pahalıya mal oldu. Müsavat Partisi, Komünistlerin çıkardığı olayları önlemek için her tarafta ve bilhassa Bakü'de çok çalıştı. Ermeniler ile Bolşeviklerin birlikte Türklere karşı kanlı katliamlar başlatmasına bahane teşkil etti. Müsavat Partisi, bu hadiselerde çok ağır mesuliyetler yüklendi (Sariahmetoğlu, 2006: 341).

Mehmet Emin Resulzade'nin başkanlığını yaptığı Azerbaycan Milli Şurası, Bakü'de yapılan katliamlar sonucu 28 Mayıs 1918 tarihinde Kuzey Azerbaycan'ın istiklalini ilan etti. Çekimser oy kullanan iki kişi hariç, 24 kişinin kabul oyu ile Azerbaycan Halk Cumhuriyeti tarih sahnesine çıktı ve “İstiklal Beyannamesi” kabul edildi. Hukukçu olan Feth Ali Han Hoyslu başkanlığında bir hükümet teşkil edilmesine karar verildi. Hükümetin kurulup göreve başlamasıyla Milli Şura, bütün yetkilerini hükümete devrederek, icap ettiğinde toplanmak üzere kendini feshetmeye karar verdi. Böylece Azerbaycan yeni bir hür devlet olarak dünya siyasi haritasına girmiş oldu. Hükümetin 9 Kasım 1918 tarihli oturumunda; “*Azerbaycan Milli Şura'sının 16 Kasım 1918'de toplanmasına ve yapılacak toplantıya azınlık temsilcileriyle, halkın çeşitli tabakalarından seçilecek temsilcilerin de katılımları*” kararı alındı. Bu karar gereği 7 Aralık 1918'de toplanan parlamentonun ilk oturumunda kürsüye çıkan Mehmet Emin Resulzade, konuşmasını; “*Bir kere yükselen bayrak bir daha inmez!*” diye haykırarak tarihe geçen sözlerle bitirdi. Açılışın ardından Feth Ali Han istifa etti. Fakat parlamento aynı gün yeniden hükümeti kurma görevini ona verdi. 22 Aralık 1918'de kurulan hükümet 19 Nisan 1919 tarihine kadar çalışmaları sürdürdü. Bu tarihten

sonra Nesip Yusufbeyli başbakanlık görevini yürüttü. (Mehmetzade, 1991: 105).

Hükümet merkezi başlangıçta Gence idi. Bu hükümet ilk olarak İstanbul yönetiminden kendisini tanımasını ve asker göndermesini talep etti. İstanbul hükümeti, bu teklifi hemen kabul ederek Azerbaycan'da bulunan Nuri Paşa'yı buradaki orduların komutanlığına atadı. Nuri Paşa komutasındaki Kafkasya İslam Ordusu, 400 subay ve 10 bin askerden oluşan Türk kuvvetiyle Bakü'yü kuşattı. Kafkasya İslam Ordusu, Ermenilerin desteklediği Bolşevikleri yenerek 15 Eylül 1918'de Bakü'yü kurtardı. Fakat Mondros Mütarekesi'nin 11. maddesi gereği Türk Ordusu 30 Ekim 1918'de Azerbaycan'ı boşaltmak zorunda kaldı. Osmanlı'nın çekilmesinin ardından İngilizler bölgeye geldi ve kısa süreli olsa da İngilizler Bakü'ye hâkim oldular (Bal, 2014: 228). Ancak Müsavat Partisi, çalışmalarına devam etti ve teşkilatını kurdu ve Azerbaycan'ın istiklalini muhafaza etmeyi başardı. Özellikle Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin 1919 yılı Nisan ayında kurduğu Milli Azerbaycan Ordusu, kısa zamanda başarılar elde ederek bölgede hâkimiyetini sağladı (Mehmetzade, 113-114).

Müsavat Partisi'nin ve lideri Resulzade'nin faaliyet ve başarıları, sadece askeri alanla ve devlet teşkilatlanmasıyla sınırlı kalmadı. Eğitim, kültür, dil, hukuk ve ekonomi alanlarında da köklü reformlar yapıldı. Medeni hukuk alanında çalışmalar yapılmış, eğitimde millileşme ve milli kültürün gelişmesi için reformlar gerçekleştirilmiştir. Millileşme hareketi; eğitimle sınırlı kalmamış, toplum hayatının diğer alanlarında da yürütülmüştür. Osmanlı'da faaliyet gösteren Türk Ocakları tipinde 'Bakü Ocağı' adlı kültürel bir cemiyetin kurulması hedefleniyordu. *Azerbaycan* gazetesinde 'Bakü Ocağı' hakkında çıkan yazıda; "*Cemiyetin kuruluş amacının Osmanlı Türkleri ile Azerbaycan Türklerinin yakınlaşmasını sağlamak olduğu*" belirtilmiştir (Süleymanlı, 2006: 138).

1919 yılı Aralık ayında Müsavat Partisi Bakü Şubesi'nin önerisi ile "*Türk Ocakları'nın siyasi kulübünü oluşturma*" kararı alındı. Bu amaçla M. E. Resulzade, G. Şerifzade, Ş. Rüstembeyov, R. Agabeyov ve M. Şihzamanov'dan oluşan bir komisyon kuruldu. Komisyon tarafından geniş halk kitlelerinin katılımı ile düzenlenen toplantılarda Türkçülük propagandası yapılıyor; siyasi konularda paneller düzenleniyordu. Milli kültürel değerlerin ilmi yönden araştırılmasına özel ve itinayla gayret gösteriliyordu. Azerbaycan tarihi, edebiyatı, ekonomisi, coğrafyası

hakkında çok sayıda ilmi eserin meydana gelmesi sağlandı. Ayrıca Azerbaycan hükümeti, millileşme adına halkın hafızasına canlı tutmak için Rusların tahrip ettiği yerlerin ortaya çıkmasının sağlamaktaydı. Köy, şehir, kasaba adları Rusçadan tekrar Türkçeye çevrildi. Azerbaycan tarihi ve kültürünün öğrenilmesi için Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde 'Müslüman Doğu Araştırma Cemiyeti' kurulmuştur (Süleymanlı, 140).

Sovyet İşgali ve Müsavat Partisinin Dağılışı

Dünyadaki krizlerle aynı vakitte olarak Rusya'da yaşanan ağır siyasi ve ekonomik krizlerin neden olduğu fırsatlarla yönetimi ele geçiren Bolşeviklerin ortaya koydukları politikalar, 1918 yılından itibaren her alanda başarısızlıkla sonuçlandı. Sosyalizmi, bütün Çarlık Rusya'sına yayma arzusu başarısızlıkla sonuçlanan Bolşeviklerin vaatleri ters tepince Rusya'dan ayrılan ülkeleri işgal yoluyla 'Sosyalist Çatı' altında birleştirmeye karar verdiler (Qafarov, 2018: 317).

1917 Ekim İhtilali ile iş başına gelen Bolşevikler, Rusya iç savaşında galip olduktan sonra tüm Çarlık coğrafyasında yaptıkları gibi, Orta Asya Türk yönetimlerine de taarruzda bulundular. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ne yapılan işgal taarruz, diğerlerinden 2 yıl sonra gerçekleşti; zira Azerbaycan Halk Cumhuriyeti düzenli bir ordu meydana getirmiş bulunuyordu. Azerbaycan, askeri güce sahip olduğu için diğer yönetimlerden iki yıl sonra 1920'li yıllarda işgal edildi. Bolşeviklerin Azerbaycan'ı işgal etmelerinin esas sebebi, Batılı sömürgeciler gibi Bakü petrol kaynaklarını ele geçirmektir (Sünbül, 99).

Kızıl Ordu birlikleri 27 Nisan 1920'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ne saldırınca Azerbaycan Hükümeti istifa etmek zorunda kaldı. Bolşevikler 28 Nisan 1920'de zaferini ilan etti (Süleymanlı, 147). 28 Nisan günü, Azerbaycan'da "Aprel İhtilali" yani Nisan Devrimi olarak anma törenleri kapsamına alınmıştı. Moskova'da, 30 Aralık 1922 tarihinde 'Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği' ilan edildiğinde Azerbaycan, Kafkasya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nin üyesi olarak birliğe dâhil edilmiştir (Qafarov, 444).

Kızıl Ordu'nun 27 Nisan 1920'de gerçekleştirdiği işgal hareketi sonucu Müsavat Partisi çok büyük bir darbe aldı. Azerbaycan'ın Bolşevik Rusya tarafından işgal edilmesine karşı milli mücadeleyi başlatmak ve düşmanı vatan topraklarından defetmek gayesi ile Mehmet Emin

Resulzade'nin talimatlarıyla “Türk Âdem-i Merkeziyet Milli Müsavat Halk Partisi” bütün teşkilatlarıyla yer altı faaliyetlerine yöneldi. Her türlü milliyet ve demokrasi fikrine karşı şiddetli bir mücadele gösteren Sovyet sistemi Azerbaycan Türklerini milli, dini, siyasi ve ekonomik açıdan Türk dünyasından bağını koparmak istemekteydi (Akın, 2018: 587). Fakat yüreği istiklal ateşiyle yanan parti teşkilatı Mirza Bala ile birlikte Resulzade'yi ziyaret ederek Resulzade'nin onayını aldı. Mehmet Sadık Kuluzade ve Mehmet Hasan Bahadırılı'nın şair Cafer Cabbarlı'nın şehir kenarındaki ikametgâhında toplanması sonucu yemin merasimiyle “Gizli Parti Genel Merkezi” kuruldu (Yagublu, 2015: 63). Bu gizli teşkilatın görevi, Bolşevik hükûmetine karşı mücadele göstermekti.

Gizli Müsavat Teşkilatı ve Faaliyetleri

Gizli Müsavat teşkilatının kurucu kadrosunda yer alan önemli kişilerden A. Vahap Yurtsever'in hatıralarını kaleme aldığı *Azerbaycan* dergisinde de bu konu ilk ağızdan anlatılmıştır. 27 Nisan 1920 akşamı kurulan gizli Müsavat teşkilatı, partinin hayatında yeni bir sayfa açmıştır. Bu teşkilatın kuruluşuyla ilgili olarak başkan yardımcısı olan Abdulvahap Yurtsever bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“... 27 Nisan akşamı Mirza Bala ile birlikte kendisini (M. E. Resulzade) evinde ziyaret ederek tasvibini almış ve arkadaşlardan Mehmet Sadık Kuluzade ve Mehmet Hasan Baharlı'yı merhum şair Cafer Cabbarlı'nın şehir kenarındaki ikametgâhında toplayarak yemin merasimiyle gizli parti Merkezi Umumisini kurmuştuk. Parti merkezi kurulduktan sonra vazife taksimine başlanmış ve komisyonların teşkiline geçilmişti. Emin Bey'in de iş'arı üzerine gizli teşkilatın başına oy birliği ile Mehmetzade Mirza Bala getirilmişti. Muavini sıfatıyla Bakü komitesi teşkilatı bana bırakılmıştı... Azerbaycan muhtelif bölgelerinde teşkilatı kurmakta hiçbir güçlük çekmemiştik. En ileri aydınlar, teşkilat işlerinde sınanmış işçiler ve açık fikirli köylüler akın akın bizi arayıp buluyorlardı. Hepsi mal ve can da dâhil her şeylerini vatan yolunda feda etmeye hazır bulunduklarını ifade ediyorlardı.” (Akın, 2020: 15)

Bu dönem, her sahada kızıl Rus istila rejimiyle mücadele dönemidir. Gizli Müsavat teşkilatı, 1911 yılında kurulan ve 1917 senesinde “Türk Âdemi Merkeziyet” partisi ile birleştikten sonra Azerbaycan'ın istiklalini sağlayan partinin bir devamı niteliğindedir. Bu vasıfla, Müsavat partisi 27 Nisan istilasını ile mücadelesini biran için bile olsun bırakmamış ve düşmana teslim olmayı kabul etmemiştir.

Parti çalışmalarındaki devamlılığın başka bir delili de gizli Müsavat teşkilatının doğrudan Mehmet Emin Resulzade'nin fikri ve emriyle kurulmuş olmasıdır. 27 Nisan akşamı Mirza Bala ile A. Vahap Yurtsever birlikte M. E. Resulzade'yi evinde ziyaret ederek müsaadesini almış ve arkadaşlarından Mehmet Sadık Kuluzade (Hulusi) ve Mehmet Hasan Baharlı'yı merhum şair Cafer Cabbarlı'nın şehir kenarındaki ikametgâhında toplayarak yemin merasimiyle ilk gizli parti Genel Merkezi'ni kurmuşlardır. Gizli teşkilatın faaliyetleriyle ilgili olarak Akın; *“gizli teşkilatın; okullarda öğrenci örgütlenmelerinin oluşması, Azerbaycan istiklâl konusunda kamuoyu yaratılmaya çalışılması hatta Sovyetlerin polis teşkilatı G.P.U.'nun içine ajanlar yerleştirilmesi gibi birçok faaliyette bulunduğunu belirtir. Bu gizli kuruluş, gizli matbaasına varıncaya kadar bütün hazırlığını kısa bir zamanda tamamlayarak faaliyete geçmiş, birçok tehlikeye rağmen Bolşevik Hükûmetine, karşı duruş sergilemiştir.”* (Akın, 2020 15) diyerek teşkilatın faal çalıştığını belirtir.

Parti merkezi kurulduktan sonra, görev dağılımına başlanmış ve komisyonların oluşumuna geçilmiştir. Emin Bey'in de tavsiyeleri üzerine gizli teşkilatın başına oy birliği ile Mehmetzade Mirza Bala getirilmiştir. Yardımcısı sıfatıyla Bakü komitesinin teşkili A. Vahap Yurtsever'e verilmiştir. Bakü ve civarı hariç, Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde eski Müsavat komitelerini canlandırmak ve yenilerini kurmak görevi Mehmet Sadık Kuluzade'ye verilmiştir. Mali kaynaklar arama ve teşkilat masraflarını karşılamak görevi Mehmet Hasan Baharlı'ya verilmiştir. Genel Merkez Genel Sekreterliğine ise Cafer Cabbarlı getirilmiştir. Bu görev bölümüne göre, Genel Merkez yanında yavaş yavaş ilgili komisyonlar da kurulmuştur. Bu komisyonlar şunlardır: 1. Siyasi İşler Komisyonu; 2. Teşkilat ve Propaganda Komisyonu; 3. Mali Komisyon. Çalışmaya başlanmasından bir iki ay sonra eski parlamento üyesi Rahim Vekilli de Genel Merkez üyeliğine getirilmiş ve Siyasi İşler Komisyonunun başına getirilmiştir.

Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde teşkilat kurmakta hiçbir güçlük çekilmemiştir. Hatta diyebiliriz ki, yararlı elaman aranacağı yerde en ileri aydınlar, teşkilat işlerinde sınanmış işçiler ve açık fikirli köylüler akın akın teşkilatı arayıp koşmuşlardır. Hepsi mal ve can da dâhil her şeylerini vatan yolunda feda etmeye hazır bulunduklarını ifade etmişlerdir. Sovyetlerin baskı ve yıldırma politikalarına rağmen Gizli Müsavat

mücadelesinden vazgeçmemiştir. Konuyla ilgili olarak Yurtsever hatıratında şunları aktarır:

“Müstevlilerin yalanı çok çabuk meydana çıkmıştı. Hürriyet vadettikleri halde koyu istibdat ve diktatörlük getirmişlerdir. İstiklali tanıyacağınız derken, Azerbaycan'ın elini kolunu ağır zincirlerle bağlayarak Rusya'nın emrine ve keyfine teslim etmişlerdir. Milli kültürü koruyup, geliştireceğiz vaatlerine rağmen, Azerbaycan Türklüğünü Ruslaştırmaya başlamışlardır. Vicdan ve kanaatlerin hür olacağı beyan edilmesine rağmen, tarih, milli edebiyat ve dini ortadan kaldırılmaya çalışmışlardır. Milli sanatı baskı altına almışlardır. Aydınları, subayları ve köylüleri sorgusuz sualsiz toplu halde katletmeye girişmişlerdir. Bütün bu olaylara şahit olan halk topyekûn isyana etmişlerdir. Büyük Gence isyanını müteakip Karabağ, Lenkeran, Zakatala ve diğer bölgelerde bir sürü ayaklanmalar çıkmıştır. Tüm bu isyanlar daha ziyade halk topluluklarının ani tehevür ve fevranından ileri gelmiştir. Ortak bir plana ve teşkilata bağlanmamıştır. Gizli Müsavat, halk gücünü ve kaynaklarını süratle düşmana yıpratma ve tüketme imkânını veren bu gibi hazırlıksız, plansız ve istikbali olmayan hareketlere muhaliflerdir. Fakat bütün gayretlere rağmen, önüne geçilememiştir. Müsavat teşkilatı yalnız milletlerarası durumun ve Sovyet dâhili şartlarının icap ettirdiği bir zamanda ve Kafkasya milletleriyle bir arada toplu ve hazırlıklı olarak harekete geçmeye taraftardır. Her an doğabilecek bu tarihi fırsat için manen ve madden günü gününe hazırlıklı bulunmak gerekmektedir. Bunun içindir ki, teşkilat bir taraftan saflarını yeni yeni kuvvetli elemanlarla sağlamlaştırırken, bir taraftan da askeri teşkilatını kurmuş ve üyelerini silahlandırmıştır.” (Yurtsever, 1991: 42).

Gizli Müsavat teşkilatının ideolojik mücadele cephesi çok kuvvetlidir. Mirza Bala'nın önderliğinde, A. Vahap Yurtsever ve Cafer Cabbarlı'nın birlikteliğiyle çalışan parti propaganda kolu, Sovyet idaresinin Azerbaycan'daki faaliyetini dikkatle takip ederek, her komünist tezine karşılık Müsavat tezini anlatmış ve o yolda halkı aydınlatmıştır. Okul öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğu ve hemen bütün yüksekokul öğrencileri işgalci Ruslara karşı Müsavat teşkilatını kuvvetle destekledikleri için, propaganda bu kanatlar vasıtasıyla süratle halk içerisinde yayılmıştır. Her bakımdan başarılı propagandacılar yetiştirilmesi için gizli siyasi kurslar ve okullar oluşturulmuştur. Üstelik kültürel ve edebi propagandalar için Sovyet kütüphanelerinden ve kulüplerinden yararlanılmıştır. Kütüphanelerin çoğunun başında idareci konumunda Müsavat teşkilatından kişiler bulunuyordur. Mesela, Bakü'deki Sabir kütüphanesine ve Meşhedi Bey Azizbekof kütüphanesine tamamen hâkimdirler. Ayrıca 1923 senesi ortalarına kadar

gizli *İstiklal* gazetesinin 19 nüshasını yaymışlardır. İlave olarak, Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenilere Bolşeviklerce verilmesi gibi olağanüstü olaylar ve tarihi günler sebebiyle muhtelif beyannameler yayınlamışlardır. Parti, Sovyet basınına ve yayınına dahi istilanın ilk senelerinde kuvvetle nüfuz etmiştir. Sovyet idaresinin başlangıç devresinde Ruslara hizmet edecek pek yazar ve edip bulunamadığı için basın ve yayın tamamen milli ellere kalmıştır. Bunlar da her tehlikeyi göze alarak milli davayı müdafaa etmek için hiçbir gayretten geri kalmamışlardır. (Yurtsever, 1991: 43).

Gizli Müsavat teşkilatı, üçer kişilik hücreler şeklinde kurulmuştur. Her hücre birer temsilcisi vasıtasıyla daha yukarı ki hücre ile bağlanmıştır. Yalnız şehir komiteleri ve onlar etrafında kurulan komisyonlar ve Genel Merkez komisyonları beşer veya yedişer kişiden kurulmuştur. Bakü teşkilatından sonra en güçlü teşkilat Karabağ teşkilatıdır. Onu Gence, Kazah ve diğer teşkilatlar takip etmiştir. Askeri teşkilat eski ve yeni subayların ileri gelen milliyetçi unsurlarını kendi etrafında birleştirmiştir. İstihbarat servisleri G.P.U. ve Sovyet askeri karargahına kadar yayılmıştır. O zamanlar da Sovyet istila rejimi gerek Kafkasya’da gerekse Rus mahkûmu diğer ülkelerde sırf Rus süngüleri sayesinde tutunmuştur. Azerbaycan Sovyet idaresinin Türk halkı içerisinde hiçbir kökü bulunmamıştır ve hala bulunmamaktadır. Rus ordusu, Kafkasya’yı terk ettiği gün oradaki Sovyet rejimi de kendi kendisine çökmüştür. Bunu bildikleri içindir ki, Kremlin idarecileri, Kafkasya’ya ve diğer mahkûm ülkelere mümkün olduğunca fazla Rus nüfusu yerleştirmeye çalışmışlardır. Ortada büyük Rus istila kuvveti bulunmasaydı, gizli Müsavat teşkilatı Azerbaycan’ın her karışında Sovyet idaresini istediği zaman mağlup etmeye gücü yeterdi. Nitekim yerel ayaklanmalar esnasında Zengezur, Şeki ve bazı diğer şehirler kolayca kıyamcılarının eline geçmiş ve yardımcı Rus kuvveti gelinceye kadar başarıyla muhafaza edilmiştir. Müsavat teşkilatına katılanlar temiz idealist gençlerdir. Bunlar sırf büyük ideal uğrunda dövüşmek ve ölmek için, karşılığında hiçbir çıkar ve kazanç beklemeden, her şeylerini feda ederek savaşa atılmışlardır. Bu gençlerle ilgili olarak *Yeni Kafkasya*’da yer alan bir makalede şu cümlelere yer verilmektedir:

“Aylarca en fena muamelelere ve en gaddar işkencelere katlandıktan sonra sefalet ve verem yatağına sürülen bu gençler, Azeri münevveranının millî mefkûreyi hakkıyla benimsemiş genç nesli teşkil ediyorlar. Yegâne günahları lisanlarını, edebiyatlarını, halklarını iyi

bildiklerinden Azeri mefkûresine, milliyet aşkına merbutiyetleridir. Bu merbutiyetleri içindir ki yabancı istila kendilerini bu kadar sevdikleri doğma muhitten alarak şimalin donuşlarında mahvetmek istiyor. Fakat Azerî milliyetperverliğinin aşkını göğüslerinde taşıyan bu ateşli gençler emeklerinin heder olmadığına şüphesiz ki kanidirler. Bu kahraman gençlerin duyduğumuz bütün o cehennemi mezalime karşı gösterdikleri sebat, halk meyânında pek büyük heyecanı mucip olmuş, herkeste milli iradenin tekrar tahakkuk edeceği hakkında kâmil bir kanaat hâsıl eylemiştir.”(Akın, 2018: 576)

Bu yüksek kahramanlık vasıflarını onlar gerek konspirasyon hayatlarında gerekse G.P.U. zindanlarında ve sürgün kamplarında herkesin hayret ve hayranlığını çekecek derecede göstermişlerdir (Yurtsever, 1991: 43).

Gizli Müsavat teşkilatı, Kuzey Kafkasya ve Gürcistan milli oluşumlarıyla sıkı irtibat içine girmiştir. Özellikle Gürcü gizli Milli Merkezi ile sıkı işbirliği kurulmuştur. Kuryeler Genel Merkez ile Tiflis ve Tebriz arasında önemli irtibatı sağlamıştır. Enver Paşanın, Türkistan’da giriştiği milli ayaklanma hareketine yardımda bulunmak üzere teşkilata bağlı birçok genç Azerbaycan subayları gönüllü olarak oraya koşmuş ve savaşlara uzun zaman katılmışlardır. Yine bu teşkilat bütün çalışmalarında hiçbir yabancı kuvvet veya devletten maddi yardım görmemiştir. Yapılan çalışmalar için gereken paraları kendi üyelerinden ve varlıklı vatandaşlardan temin etmiştir. Teşkilata mali kaynaklar sağlamaya memur Mehmet Hasan Baharlı, her aybaşında üyelerden, kazançlarına göre beş veya on altın rubleye denk bir para tahsil etmiştir. Ayrıca merhum öğretmen Abdullah Bey Subhanverdihan’ın kiralık dairesinde teşkilata bağışlanan ev eşyasını bitirmek için, büyükçe bir oda tahsil edilmiştir. Bu odayı tavanına kadar doldurmuş bulunan eşyayı Mehmet Hasan Baharlı tedricen pazarda sattırarak teşkilatın masraflarını karşılamıştır. Yine bu toplanan paraların yardımıyla 1922 senesinde parti başkanı Mehmet Emin Resulzade Moskova’dan Petrograd yolu ile Finlandiya’ya, arkasından Kazımzade Abbas Bey ve Mehmet Ali Resulzade de Bakü’den İran’a kaçırılmıştır. Gizli teşkilatın Genel Merkezi, muhtemel engellemeler her zaman göz önünde bulundurularak, kendi yanında yedek bir merkez teşkil edip yetiştirerek çalışmaların devamlılığını temin etmiş olmuştur. Son derece önemli zorunluluklar olmadıkça teşkilat dâhilinde protokol tutmaya, yazı ve vesika bulundurmaya tevessül edilmemiştir. Böyle bir durum olduğu takdirde bile şifre usulüne başvurulmuştur. Teşkilat kurulmasında üçlü hücre

usulünü tatbik etmiş olunmasına rağmen 28 Mayıs gibi tarihi günlerde sınanmış arkadaşlardan kırk-elli kişilik gizli genel toplantılar dahi düzenlenmiştir. 1922 senesi Mayısında böyle bir kalabalık toplantıyı genç şehit Selman Rahimzade'nin Bakü, Surahani Caddesindeki evinde düzenlenmiştir. Keza, bu gibi toplantılar Karabağ vilayetinin Şuşa şehrinde dahi aynı senelerde yapılmıştır. Gizli Müsavat teşkilatının kalabalık bir Gençlik Kolu ve ayrıca geniş işçi organizasyonu vardı. (Yurtsever, 1991: 44).

Azerbaycan'a gelen veya oradan geçen bütün kardeş Müslüman ülkeleri heyetlerine ve temsilcilerine gizli Müsavat teşkilatı, her seferinde memleketin durumuyla ilgili detaylı fikirler sunmuştur. Teşkilat, hapiste veya sürgünde bulunan liderleri ve üyeleriyle irtibatını korumuş ve onları kurtarmak veya durumlarını kolaylaştırmak için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Teşkilat üyeleri, hapis ve sürgün hayatlarını bile baştan başa bir mücadele destanına ve propaganda faaliyetine çevirmesini bilmiş ve gittikleri her yerde memleketlerini ve davalarını tanıtmak, dost kazanmak ve savaşta örnek olmaya çalışmışlardır. Şartlar zorlaştıkça ve imkânlar azaldıkça "Müsavatçılar" azim ve gayretlerini arttırmıştır. (Yurtsever, 1991: 44).

Azerbaycan Gizli Müsavat Teşkilatının başlattığı milli hareket bir süre sonra Bolşevik Hükümeti tarafından açığa çıkartılmış, başkan Mirza Bala mücadelesini yürütebilmek için 1924'te İran'a geçmeyi başarmıştır. Hükümetin polis teşkilatı yaptığı baskınlarda birçok belge ele geçirmiş, bu yüzden teşkilat, üyelerinin birçoğunu yakalamayı başarmıştır. Teşkilatın başkan yardımcılığında bulunan A. V. Yurtsever de yakalanarak 15 Haziran 1923'te hapse atılmış, Çeka zindanlarında sorguya çekilmiş, türlü işkenceye maruz kalmıştır (Akın, 2020: 15). Türk olmanın bedelini kendi vatanlarında ağır ödemek zorunda kalan hürriyet sevdalısı gençlerin, Müsavat Partisi ve Gizli Teşkilat üyelerinin birçoğu bu uğurda şehit olsa da tarih onları ebedi istiklal mücadelecileri olarak kaydetmiştir.

SONUÇ

1905 Devrimi ve 1917 İhtilali ile kısa süren bir hürriyet ortamına kavuşan Rusya Türkleri, bu devirlerde kendilerini temsil etme şansına vakıf olabilmişlerdir. Rusya Türklerinin 1905 ve 1917 yılları sonrasında verdikleri istiklal mücadeleleri, nitelik olarak aynı sonuca ulaşmak için

verilmiş ve birbirinin devamı niteliğinde olan mücadelelerdir. Rusya Türkleri, zor durumda verdikleri istikrarlı mücadeleler sonucunda kısıtlı ve kısa süreli olsa da hürriyetlerini elde etmiş ve siyasi oluşumlar kurabilmişlerdir. Bu siyasi oluşumların en önemlisi Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'dir. Azerbaycan istiklali ülküsünün gerçekleşmesine liderlik eden teşkilat, şüphesiz Mehmet Emin Resulzade önderliğindeki Müsavat Partisi olmuştur. 1905 yılından itibaren istiklal mücadelesini hızlandıran Müsavat Partisi, başlangıçta fikirlerini gazete ve dergilerde yaymış ve Azerbaycan halkının milli şuurunun gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Müsavat Partisi, mücadele sürecinde değişen dönemin zorlu şartlarına göre çalışmalarını açık ya da gizli olarak yürütmüştür. Başlangıçta ümmetçi bir çizgide fikir yürüten Resulzade ve Müsavat Partisi; meydana gelen değişim ve siyasi gelişmeler, Osmanlı aydınlarıyla fikir alışverişinde bulunmaları sonucu Türkçü bir çizgiye kaymışlardır. Müsavat Partisi'nin kurmuş olduğu Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, hem Türk tarihi hem de İslam tarihinin ilk demokratik cumhuriyet devleti olmuştur. Lakin bu başarı yalnızca Müsavat Partililerin değildir. Zira farklı siyasi düşüncelere sahip olan Azerbaycanlı Türk aydınları da bu mücadeleye destek vermişlerdir. Kurulduğu tarihten itibaren pek çok tehlike ve badireyi aşmayı başaran Müsavat Partisi; ilerlediği yolda karşılaştığı zorlukları aşabilmek için uygun stratejiler geliştirmek yoluyla Azerbaycan'a bağımsızlığını kazandırabilme muvaffakiyetine ulaşabilmiştir.

Gizli Müsavat Teşkilatı, Azerbaycan'ın istiklali için verdiği mücadelede karşısına çıkan zorlukları aşabilmek için yaptığı muhakeme ve istişareler sonucunda geliştirdiği stratejilerle mücadeleye devam etmiş; Kızıl Ordu'nun kuvvetli saldırılarına rağmen bir an bile yılmadan, kararlılıkla ülküsüne ulaşmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- Akın, Ü. (2020). *Azerbaycan İstiklal Savaşından Sahneler*. Ankara: Gece Kitaplığı, 217 s.
- Akın, Ü. (2018). “Yeni Kafkasya Dergisi’nde Emin Abid Üzerine Bir İnceleme”, *ASEAD (Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi)* C.5 S. 12. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/41905/505576>
- Bal, H. (2014). *Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Kuruluş Mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu*. İstanbul: İdil Yayıncılık.
- Baykara, H. (1975). *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi*. İstanbul: Azerbaycan Halk Yayınları.
- Baykara, H. (1996). *Azerbaycan’da Yenileşme Hareketleri*. Ankara: 19. Yüzyıl Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Demirli, M. (2002). *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918 – 1920)*. Ankara: Türkler Ansiklopedisi. Yeni Türkiye Yayınları, C:18. s.148-156.
- Devlet, N. (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gömeç, S. (2006). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İmanov, V. (2006). *Azerbaycan – Osmanlı İlişkileri 1918 (Azerbaycan Belgelerine Göre)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Keykurun, N. (1998). *Azerbaycan İstiklal Mücadelesinden Hatıralar*. Ankara: İlke Kitabevi Yayınları.
- Kurat, A. N. (1993). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Qasımlı, M. (2006). *Azerbaycan Türklerinin Milli Mücadele Tarihi 1920-1945*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Qafarov, V. (2018). *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Azerbaycan Meselesi 1917-1922*. İstanbul: Teas Press Neşriyyat Evi.
- Mahmudov, Y. (2004). *Azerbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası*. Bakü: Lider Neşriyyat, C:1.
- Mahmudov, Y. (2005). *Azerbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası*. Bakü: Lider Neşriyyat, C:2.
- Mehmetzade, M. B. (2002). *Azerbaycan Misak-ı Milli 28 Mayıs İstiklal Beyannamesinin Tahlili*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.

- Mehmetzade, M. B. (1991). *Milli Azərbaycan Hareketi*. Ankara: Azərbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- Oruçlu, M. (2001). *Azərbaycan'da və Mühacirətdə Müsavat Partiyası'nın Fəaliyyətləri (1911-1992)*. Azərneşr Baskı.
- Resulzade, M. A. (1996). “ *Müsavat*” *Partisi'nin Kuruluşu*”. Ankara: Azərbaycan Türk Kültür Dergisi, Sa:167.
- Resulzade, M. E. (1990). *Azərbaycan Cumhuriyeti*. İstanbul: Haz. : Yavuz Akpınar, Azərbaycan Türkləri Kültür və Dayanışma Derneği Yayınları.
- Resulzade, M. E. (2014). *İhtilalci Sosializm və Demokrasi*. İstanbul: Çev. : Ramin Cabbarlı, Doğu Kitabevi.
- Sarıahmetoğlu, N. (2006). *Azeri-Ermeni İlişkileri (1905-1920)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Süleymanlı, E. (2006). *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkləri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sünbül, T. (1990). *Azərbaycan Dosyası I*. Ankara: Kök Yayınları.
- Şimşir, Sebahattin. (2006). *Azərbaycan'ın İstiklal Mücadelesi*. İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayınları.
- Yagublu, N. (1991). “*Mehmet Emin Resulzade*”, Bakü: .
- Yeşilot, O. (2015). *Ateş Çemberinde Azerbaycan*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Bölüm 5

KIRGIZ EDEBİYATINDA HİKÂYE¹

Ayvaz MORKOÇ²

1 “Kırgız Edebiyatında Hikâye” başlıklı uluslararası kitap bölümü çalışması Manisa Celal Bayar Üniversitesi’nin 2018 – 021 numaralı “Türk Dünyasında Hikâye” başlıklı bilimsel araştırma projesinden (BAP) üretilmiştir.

2 Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Muradiye Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi Muradiye - MANİSA

1.Giriş

Eski zamanlardan beri Kara-Kırgız olarak adlandırılan Kırgızlar ile yine geçmişte Kırgızlar olarak bilinen Kazaklar yakın akraba olduklarından sözlü edebiyatları arasında epeyce yakınlık ve benzerlik bulunmaktadır (Söylemez – Aşlar, 2009: 10).

Kırgız edebiyatı Türk topluluklarının çoğunda olduğu gibi uzun yıllar varlığını sözlü edebiyat biçiminde sürdürmüştür. Önceleri şifahi edebiyat ürünü olarak halk arasında anlatılan Manas Destanı daha sonra yapılan saha çalışmalarıyla derlenmiş, yazılı edebiyat alanının hacimli eseri olarak ortaya konulmuştur. Çok eski zamanlardan beri akın denilen halk ozanları Kırgızların toplumsal hayatını yansıtan ve yoğun kahramanlık unsurları içeren destanları halka aktarıyordu. Türkistan'daki Türklerin milli çalgısı kopuz eşliğinde terennüm edilen bu destanlar yazıya geçirilmediğinden bir süre sonra unutulmaktaydı. Kırgız edebiyatı, bünyesinde zengin ürünler barındıran güçlü bir edebi mirasa sahip olmakla birlikte 20. Yüzyıl başlarına kadar dünya edebiyatları arasında hak ettiği yeri alamamıştı (Sıdıkov, 2014: 7).

Göktürk yazıtlarında da ismi zikredilen Kırgızlar en son yerleşik düzene geçen Türk boylarındandır. Dünyanın en hacimli ürünlerinden olan Manas Destanı Kırgızların sözlü edebiyatta ulaştığı zirveyi gösterir. Yazılı edebiyatını 20. Yüzyıl başlarında henüz oluşturmuş bulunan Kırgızların içinden Cengiz Aytmatov (1928-2008) gibi dünyaca ünlü ve yetenekli bir kalemi çıkarması başarı olarak değerlendirilmelidir.

2.Kırgızistan'ın Çarlık Rusyası Tarafından İşgali

19. Yüzyılın sonu ile 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde Türkistan'daki siyasi ve sosyal karışıklıklar zamanla kaotik bir ortam yaratıyor, geniş Türkistan coğrafyası köklü değişikliklere sahne oluyordu. Üzerinde tarih boyunca Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Cengiz İmparatorluğu ve Timur Devleti'nin hüküm sürdüğü "Uluğ Türkistan" Rusya ile Çin arasında ikiye bölünecekti. O yıllarda Buhara, Hive ve Hokand hanlıklarının bulunduğu Türkistan toprakları Rus işgali neticesinde dağıldı. Türk toplulukları Rusya'nın hükümlerinde değişik isimlerle varlığını sürdürüyordu ki, Kırgızistan bunlardan biridir. Kırgızistan'ın Rus işgaline uğraması, Kırgızların Fergana Vadisi'nde yer alan Hokant Hanlığı'nın yönetiminde yaşadığı döneme denk geliyordu. Hem Kırgız boyları arasındaki iç çekişmeler, hem de yaklaşan Çin tehlikesi Rusların Kırgız topraklarını işgal etmesine zemin hazırlamıştı (Özgen, 2014: 15-16).

Issık-Göl çevresini kendine yurt edinmiş Buğu boyunun 17 Ocak 1855'te Rusya'nın yönetimi altına girmesinin ardından Kırgızistan'ın Rusya tarafından işgal süreci başladı. 1862-1863 yılları arasında Çerik,

Sarıbağış, Sayak ve Solto boyları Çarlık Rusyası'na zorla dahil edildi (Osmonov ve Mirzakmatova, 2000: 103-104; Özgen, 2014: 16). 1855-1868 yılları arasındaki dönemde Kuzey Kırgızistan toprakları Rus Çarlığı tarafından tamamen işgal edildi. (Baysariyeva, 2003: 4; Özgen, 2014: 16).

O yıllarda Hokand Hanlığı'ndaki iç karışıklık ve çatışmaların yarattığı kaotik ortam hanların sık sık iktidardan düşerek değişmesine sebep olur. Yine Hokand Hanlığı ile Buhara Emirliği arasında süregelen savaş, stratejik yönden önem taşıyan Taşkent şehrinin Ruslar tarafından ele geçirilmesine zemin hazırlar. 1865 yılında Taşkent'i işgal eden Rusya vakit geçirmeden Türkistan Vilayeti adıyla bir yönetim bölgesi teşkil eder. Kısa süre sonra vilayetin adı Türkistan Genel Valiliği olarak değiştirilir. 1874 yılından itibaren Hokand Hanlığı'ndaki iç isyan ve ayaklanmalar neticesinde hanlık resmen yıkılır. Kuzey Kırgızistan'ın ele geçirilmesinde Türk boyları arasındaki ihtilaf ve çatışmalardan yararlanan Rusya, Güney Kırgızistan'ı işgali sırasında da benzer bir tutum sergiler. Bu süreçte Ruslar işgale karşı çıkan isyancılara yönelik acımasız tavrını daha da sertleştirerek sürdürür. Hokand Hanlığı'nın tüm arazisine yayılan Rusya, Mikhail Dmitriyevich Skobelev'i (1843-1882) Namangan valiliğine getirir. Direnişçilere karşı aynı sert tavrı diğer Rus yöneticilerin yaptığı biçimde Skobelev de devam ettirir. Direniş liderlerinden Abdırakman Atçabaşı (Aftobaşı) ve Polot Han, Ruslara karşı güçlerini birleştirirler. İlk zamanlarda bazı önemli başarılar da kazanan bu iki lider zamanla Rusya'nın üstün ateş gücü ve düzenli askeri birlikleri karşısında gerilemeye başlar. Atçabaşı teslim olmak zorunda kalırken, Polot Han yakalanarak idam edilir. Atçabaşı ailesiyle birlikte Sibirya'ya sürgüne gönderilir. Dağlık bölgedeki Kırgızlar 1876 yılının Ağustos ayına kadar direnişlerini sürdürürler. 1876 yılının sonlarına doğru Ruslar bölgeyi tamamen ele geçirince Güney Kırgızistan da Çarlık Rusyası'nın hakimiyetine girmiş olur (Özgen, 2014: 16-17; Gömeç, 2003: 134).

3.Kırgızistan'ın Çarlık Rusyası Yönetimi Döneminde Sosyal Durumu

Çarlık Rusyası'nın Türkistan'ı işgalinin ardından sömürgeci emellerini gerçekleştirme sürecinde karşılaştığı ve bastırmakta güçlük çektiği en büyük ayaklanma 1916 yılında başlayan isyan hareketiydi. İsyanın çok sayıdaki sebebinden ilki yerli halk olan Türklerin maruz kaldığı ağır ekonomik koşullardı. Bunun yanı sıra Türklere tahsis edilen yayla ve toprakların kısıtlanmasıydı. Halk üzerinde Rus baskısı her geçen gün artıyordu. Nihayet halkı ayaklanmaya sevk eden en büyük sebep ise sömürgeci yönetimin halkın topraklarını ellerinden zorla alarak Rusya'dan gelen göçmenlere vermesiydi.

Esasen Rus çarının 25 Haziran 1916 tarihinde çıkardığı ferman ayaklanmanın fitilini ateşlemişti. Yönetim tarafından yürürlüğe konulan kanuna göre Birinci Dünya Savaşı'na katılmış bulunan Çarlık Rusyası'nın çok sayıda askere ihtiyacı vardı. Buna dayanarak Türkistan Türklerinin 19 ile 43 yaşları arasında bulunan bütün erkekleri askere alınacaktı. Yaklaşık 100 bin Kırgız erkeği askere çağırılmış bulunuyordu. Adaletsiz hükümler taşıyan bu kanuna tüm Türk topluluklarıyla birlikte Kırgızlar da karşı çıkıp isyan ettiler. Kadim Türk şehri Hocend'de 4 Temmuz 1916'da başlayan ayaklanma kısa sürede tüm Kırgızistan'a yayıldı (Çorotegin, 2002: XIX, 473; Özgen, 2014: 18-19).

İsyanın başlarında ayaklanan halkı başarıyla yöneten Kırgız beyle-ri aynı olumlu tabloyu sonraki dönemlerde sergileyemediler. Sağlam örgütlenme olmayışı, savaş teçhizatının yetersizliği, Rus ordusunun üstün vurucu gücü ve nihayet bölgeye göç ettirilmiş Rus köylülerinin Kırgız Türklerine karşı silah kullanması gibi sebeplerle ağır yenilgi aldılar. Rus baskı ve zulmünün daha da şiddetleneyeceği kaygısı taşıyan Kırgızlar Çin'e göç etmek mecburiyetinde kaldı. Ürkün ismiyle anılan bu hadisede Kırgızlar çok büyük kayıplar vermişlerdi (Saray, 2004: 81; Özgen, 2014: 19)

Sömürge siyaseti gereği Çarlığın yöneticileri uzun yıllar Kırgızların Rusya'ya kendi istekleriyle gönüllü olarak katıldıklarını iddia ettiler. Bu görüşü Kırgızistan'da edebiyat, eğitim, felsefe ve tarih sahalarında neşredilen bütün eserlerde ısrarla dile getirdiler. Oysa iddiaların aksine Kırgızlar Rusların egemenliğini şiddetle reddetmişlerdir. Sahip oldukları kadim ata topraklarını canları pahasına savunmuş, vatani korurken binlercesi hayatını kaybetmiştir. (Özgen, 2014: 19)

4.Kırgızların Çarlık Rusyası Döneminde Eğitim ve Kültür Hayatı

Dini değerlere kıymet veren Kırgızlar, çocuklarını eski mektepler ile medreselere göndererek eğitim almalarını sağlıyorlardı. Rusya ülkeye zorla egemen olunca vakit geçirmeden resmi okullar açmaya girişti. Bu yıllarda İsmail Gaspıralı'nın Türk dünyasında başlattığı eğitim seferberliğinin başarılı kurumu olan Usul-i Cedit mektepleri Kırgızistan'da da açılmıştı. 20. Yüzyılın hemen başlarında Kırgızistan'da 3 farklı okul çeşidi mevcuttu:

- A. Dini okullar ve medreseler
- B. Rus-Tüzem okulları
- C. Usul-i Cedit mektepleri (Özgen, 2014: 19)

Hokand Hanlığı'nın lideri Alimbek Datka 1850-1875 yılları arasında hanlığın izleyeceği siyaseti dikkatli bir yaklaşımla belirlemişti. Sadece

Kırgızların değil, bütün Türklerin eğitim sayesinde yükseleceğine inanan Alimbek Datka bu yolda yoğun faaliyet sürdürüyordu. Oş şehrinde kurduğu medreseye alanında uzman hocaları davet etmiş, kurumun masraflarını karşılamak için sermayesi kendi şahsi bütçesinden olmak üzere vakıf kurdurmuştu. Basiretli tutumuyla binlerce öğrencinin eğitim almasına vesile olmuştu (Özgen, 2014: 20).

Rusya'nın Kırgızistan'da okullar açmasının başlıca 3 amacı vardı. İlki Kırgızca-Rusça arasında karşılıklı çeviri yapabilecek tercümanlar yetiştirmek, ikincisi devlet kadrolarına memur kazandırmak, üçüncüsü ise Kırgızlara Rus kültürünü tanıtarak sempatik göstermekti. Amaçlarını gerçekleştirmek için Rus-Tüzem okullarının ilkini 1884 yılında Tokmok'ta, ikincisini 1886 yılında Oş'ta açtı. Zaman içinde bu tip okulları Kırgızistan coğrafyasında hızla çoğalttı. Hemen belirtmek gerekir ki, amaç daha çok halka Rusça öğretip, ahaliyi hızla Ruslaştırmak olduğundan bu okulların genel eğitim seviyesi yeterli değildi (Koylubayev, 2010: 15; Özgen, 2014: 20). Avrupa usullerine göre modern tarzda eğitim ve öğretim faaliyetleri sürdüren Usul-i Cedit mektepleri Kırgızistan'da halk tarafından büyük rağbet görmekteydi. Bu okulların 1900 ile 1910 yılları arasında açılarak teşvik edilmesi görevi bizzat Tatar aydınları tarafından yerine getirilmişti.

Bolşevikler Ekim 1917 ihtilali ile yönetimi ele geçirince ülkede köklü değişiklikler yaparak toplumda sosyalist anlayışı egemen kıldılar. Komünist rejimin talepleri doğrultusunda Sovyet insanı yaratmaya çalıştılar. Bununla birlikte tüm gayr-ı Rus halkları Ruslaştırma uygulamalarına hız verdiler. Rejimin ideallerini gerçekleştirmek için yerli halktan Rusça bilen eğitilmiş Türklere ihtiyaç vardı. Ruslar sömürü altında tuttukları Türkistan halkını Ruslaştırmak için en önemli unsurun eğitim olduğunu biliyorlardı. Çarlık Rusyası döneminde temelleri atılan bu eğitim siyaseti Sovyet Rusya döneminde de hız kesmeden devam etti. Türkistan'daki Türk dünyasına yönelik olan bu eğitim programının teorisyenleri Nikolay İlminsky (1822-1891), Nikolai Petrovich Ostroumov (1846-1930) ve A. E. Alektorov gibi Rus misyonerleridir (Egamberdiyev, 2005: 6, 103; Özgen, 2014: 27-28).

İsmail Gaspıralı'nın Türk lehçeleri arasındaki farklılıkları gidererek ortak Türkçe oluşturma çabalarının aksine Nikolay İlminskiy Türk lehçeleri arasındaki farklılıkları çoğaltmak amacıyla yoğun faaliyet gösterdi. Ardından her bir lehçenin ayrı bir dil olarak kullanılmasını sağlamaya çalıştı. Çarlık döneminde yaşamış olan İlminskiy'nin dil politikasını aynı biçimde sürdüren Bolşevikler, önceden Türkistan ismi altında varlığını sürdüren geniş coğrafyayı Sovyetler Birliği bünyesinde 5 ayrı cumhuriyete böldü. Ardından Türk dünyasındaki birlik ve beraberliği bozmak amacıyla Arap alfabesini kullanımdan kaldırma yönünde hazırlıklara başladı. 1928'de yönetimin direktifiyle Sovyetler Birliği genelinde Latin harfleri-

ne dayanan alfabe sistemine geçildi. Aynı yıl Türkiye Cumhuriyeti de Latin alfabesini kabul etmişti. Böylece tüm Türk dünyası Latin alfabesinde buluşacaktı. Bu durumdan rahatsız olan Sovyet Rusya yöneticileri beklenmedik biçimde Kiril alfabesine geçme kararı aldılar. Bir süre sonra Latin alfabesinin kullanımını tamamen yasaklayarak 1939-1940 yıllarında her Türk lehçesi için farklı bir Kiril alfabesi oluşturdular. Ayrıca Sovyetler Birliği'nde ortak bir dil kurmak amacıyla terminolojide Rusça kelimelerin kullanılmasını mecburi hale getirdiler. Ardından okullarda eğitim dilinin tamamen Rusça olması kararlaştırıldı. Bu totaliter dil politikası Türkçe'nin karşı karşıya kaldığı tehlikeli ve trajik bir hadiseydi. Hem resmi dilin hem de eğitim dilinin Rusça olması, Rusça bilmeyenlere hayat hakkı tanınmaması Türkçenin aleyhinedir. Buna rağmen yine Türkçe varlığını inatla sürdürmüştür (Özgen, 2014: 28).

5. Kırgız Edebiyatına Genel Bakış

Sovyetler Birliği döneminde basılan kitaplarda Kırgız yazılı edebiyatının Erkin Too gazetesiyle başladığı belirtilmesine rağmen, araştırmacılar ilk yazılı eserlerin ihtilalden epey önce kaleme alındığını tespit etmişlerdir. Kırgız edebiyatına ait ürünlerin başlangıçta hem Ruslara hem de Sovyet yönetimine muhalif bir tavır ve muhteva taşıdığı görülür. Ancak 1920'li yıllardan itibaren baskı ve dayatmalar neticesinde önce Komünist Partisi'nin, ardından da Sovyet ideolojisinin talepleri doğrultusunda örnekler ortaya çıkmıştır. 1920 ile 1991 yılları arasında devam eden edebiyat dönemine, "Kırgız Sovyet edebiyatı" dönemi adını vermenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

1890'lı yıllardan itibaren Kırgız coğrafyasında Tatar aydın ve din adamlarının öncülük ettiği eğitim faaliyetleri görülür. İsmail Gaspıralı'nın büyük gayretleriyle Türk dünyasında aydınlanma dönemi başlatmaya vesile olan Usul-i Cedit mektepleri kısa süre sonra Kırgızistan'da da açılmaya başlar. Türkçe'nin farklı lehçelerindeki gazete ve dergiler ile dini ve edebi eserler artan bir ilgiyle takip edilmektedir. Gerek Usul-i Cedit mekteplerinin, gerekse Türk dünyasından ulaşan matbuat ürünlerinin tesiriyle Kırgız ediplerinin fikri yapısında belli ölçüde değişme gözlenir. Bilhassa şairlerin tema yelpazesi epeyce genişler. Edipler arasında dini mevzular ile Panislamizm ve Pantürkizm fikirleri daha fazla rağbet görmeye başlar. Rusya'da 1905 yılındaki meşrutiyet hareketinin neticesinde ortaya çıkan kısmi serbestlikten yararlanan Tatar edip ve aydınları milli ve dini içerikli eserler neşrederler. Telif ve tercüme eser basımın çoğalmasıyla birlikte Rusya'da basın dünyasında da canlanma görülür. Kültür ve eğitim sahasındaki faaliyetler yoğunlaşarak Kırgızlara da ulaşır.

1905 ile 1914 yılları arasında Kazak Türkçesi ile neşredilen *Alpamış*, *Ayman Şolpan*, *Boz Cigit*, *Kesikbaş*, *Kerbela*, *Kız Cibek*, *Kız Dariga*, *Sal-*

sal, *Şahimaran*, *Şortonbay* gibi manzum hikâyeler Kırgız Türkleri tarafından da ilgiyle okunmuştur. Ayrıca Ali Şir Nevai'nin bazı eserleri, *Köroğlu Sultan destanı*, Tatar Türkçesindeki *Totuname*, *Min Bir Tün*, *Seid Battal* gibi nesir eserleri Kırgızlar tarafından takip edilmiştir. Bu durum ihtilal öncesinde Kırgızların neşriyat sayesinde gerek Türk dünyası edebiyatını gerekse diğer milletlerin edebiyatını yakından takip ettiğini belgelemektedir. Hemen belirtmek gerekir ki Kazak, Özbek ve Tatar edebiyatlarının çağdaş Kırgız edebiyatının şekillenmesinde epeyce katkısı vardır. İsmi zikredilen kardeş Türk edebiyatlarının çağdaş ürünlerinden ilham alan Kırgızlar, kendi zengin birikimlerini de kullanarak çağdaş Kırgız edebiyatının doğuşunu gerçekleştirmişlerdir.

6.Sovyet Dönemi Öncesinde Kırgız Edebiyatı

Çağdaş Kırgız edebiyatının oluşmasında zengin Kırgız halk edebiyatının büyük katkısı vardır. Kırgız halk şairleri sözlü edebiyat ürünü olan destan, halk hikâyesi, masal ve şiirler kaleme alarak hem tür hem de tema yelpazesini genişletmişlerdir. Savaş ve işgal gibi hadiselerin cereyan ettiği kaotik atmosferde türlü duygularını şiirleri aracılığıyla dile getirmişlerdir. Sovyetler Birliği'ne dahil olmadan önce Kırgızlar okuma yazma bilen veya medrese eğitimi almış kişilere “Molla” ismini vermişlerdir. Ediplerin Moldo Kılıç, Moldo Niyaz ve Togolok Moldo isimleriyle anılmaları bu sebeptendir. Din adamı veya edip olmanın ötesinde mollalar aynı zamanda kültür ve bilim insanı vasıflarına da sahiptirler. Zaman zaman çocuklara okul öğretmenliği yapan bu şahsiyetler arasından güçlü edipler de çıkmış, böylece yazılı edebiyatın gelişmesine katkı sağlamışlardır.

Tarihi seyir içerisinde Kırgızların hayatlarındaki zor süreçlerden biri Çarlık yönetimi dönemidir. Çarlığın ağır vergileri ile baskıcı uygulamaları Kırgızların zamanla trajik biçimde yoksullaşmasına sebep olur. Ayrıca yöneticilerin hukuk tanımaz tavırları da Kırgızların isyan hareketlerine girişmesine yol açmıştır. Bununla birlikte ayaklanma başlatarak Ruslara direnmeleri ne yazık ki Kırgızların aleyhine olmuştur. İçinde yaşadıkları toplumun maruz kaldığı acıları tabii olarak edebi metinlere dökme gereği hissetmişlerdir. Böylece Kırgız yazılı edebiyatının ilk örnekleri de onların eliyle verilmiş olur.

Bu dönemde siyasi ve sosyal hayattaki köklü değişiklikler edebiyatı da derinden etkiliyordu. Çarlık Rusyası'nda esen değişim rüzgarları çok geçmeden Türkistan'daki Türk boy ve topluluklarını tesiri altına almaktaydı. 1917 yılında Sovyetler Birliği'nin kuruluşunun hemen ardından rejimin baskısıyla Kırgız edebiyatında ani ve radikal değişiklikler görüldü. Bu yıllarda ardı ardına yayın hayatına başlayan gazete ve dergiler yeni rejimin propagandasını üstlenmişti. Süreli yayınlarda basılan edebi ürünler, katı sansür politikası nedeniyle yeni ideolojiye uygun olmak zorundaydı.

Bunlar çağdaş Kırgız edebiyatının ilk örneklerinin sergilendiği yayınlar olması sebebiyle önemli sayılabilecek bir göreve sahiptir (Sıdkov, 2014: 7).

Kırgız yazılı edebiyatının 20. Yüzyılın başlarında ortaya çıktığı kabul edilir. Yazar Kılıç Şamırkanuulı'nın (Moldo Kılıç) (1866-1917) *Zilzala* (Zelzele) adlı eseri 1911'de basılır. Esenkalı Arabay Kırgız edebiyatında kullanılmak için 1913 yılında alfabe hazırlamıştır. Aynı yıl Osmanlı Sadukov *Tarih-i Kırgızıyye*'yi yayımlar. 1914 yılında Manap Şabdan tarafından kaleme alınan *Tarih-i Kırgız Şabdaniyye* matbaa yüzü görür. Ünlü edipler Sıdk Karaçev ile Kasım Tınıstanov edebi faaliyetlerini 1920 yılına kadar daha milliyetçi bir çizgide yürütmüşlerdir. Bu iki şahsiyet o yıllarda Kazakistan'da yoğun faaliyet sürdüren ve milliyetçi görüşleriyle tanınan Alaş Orda hareketine yakın fikirlere sahiptir. Rejimin dayatmalarına daha fazla dayanamayan Tınıstanov, Komünist Partisi'ne üye olur. Onun Mariyam Menen Köl Boyunda" "Mariyam ile Göl Kıyısında" başlıklı uzun hikâyesi yazıldığı yıllarda edebiyat çevrelerince beğeniyle karşılanır (Söylemez – Aşlar, 2009: 10).

7. Kırgız Sovyet Edebiyatında Hikâye

7.1. Sovyet Kuruluş Yıllarında Hikâye (1920-1930)

1917 yılındaki Bolşevik ihtilaline kadar geçen dönemde Kırgızca yazılmış birtakım metinler bulunmakla birlikte kullanılan dil, "işlek yazı dili" veya "edebi dil" özelliklerinden uzaktır. Bu yıllarda ilginç bir biçimde gazete ve dergiler Kırgızca çıkmıyor, ilköğretim okullarında Kırgız Dili gibi bir ders okutulmuyordu. Yine Kırgızca bağımsız bir dil olarak değerlendirilmediğinden herhangi bir okulun müfredatında böyle bir ders bulunmamaktaydı. Kırgızca devlet arşivlerinde ve ülkeler arası yazışmalarda da kullanılmıyordu. Bu dönemdeki metinler çağdaş sanatın gerektirdiği edebi kriterlere ulaşamamakla birlikte, edebiyat eseri olarak kabul edilmekten de uzaktı. Batı kaynaklı edebi türlerin işlenmesiyle ortaya çıkan Çağdaş Kırgız edebiyatı esasen Sovyetler Birliği döneminde kendini göstermişti. Kanaatimizce doğru hükümlere varabilmek için Çağdaş Kırgız edebiyatını tarafsız gözle incelemek gerekir. Bunun için Kırgız edebiyat tarihini objektif ve ilmi çerçevede eleştirel bakış açısıyla yeniden ele almak bir zorunluluktur. Her bir eseri tarafsız bakışla incelemek, zamana yenik düşenleri ayıklamak, yıllar sonrasına ses götürecek muhtemel "yüksek seviyeli" eserleri de tespit etmek lazım gelir (Cigitov, 2006: 8).

Çağdaş Kırgız edebiyatının temeli 1924 yılında yayın hayatına başlayan *Erkin Too* (Özgür Dağ) gazetesiyle atılır. Edebi Kırgızca'nın kullanıldığı gazete, Arap alfabesiyle basılmıştır. İkinci olarak *Leninçil Caş* (Leninci Genç) gazetesi yayımlanır. Bu gazetelerin ardından 1927 yılında

Ayaldar Aynegi (Kadınlar Aynası) isimli kadın dergisi çıkarılır. Sovyet yönetiminin güdümündeki dergide Kırgız kadınlarının Bolşevik ihtilali öncesi ve sonrasındaki hayatları mukayese edilerek yeni rejimin kadınlara sağladığı haklar öne çıkarılır.

Kırgızistan, Sovyet rejiminin en sert baskı ve zulmünü Stalin zamanında yaşamıştır. Kırgızistan tarihinde “repressiya cıldarı” (baskı yılları) ismiyle anılan bu dönem ülkede her bakımdan ağır hasar bırakmıştır. Dönem hakkında verilen kısa bilgiler Stalin’in totaliter yönetiminin nasıl faaliyet yürüttüğünü göstermek için yeterlidir. Lenin’in başkanlığını sürdürdüğü Bolşevik Partisi Sovyet hükümetinin ilk yıllarında direnen muhalifleri yok etmek, kendi yönetimini sağlamlaştıırıp güven altına almak için faaliyete başladı. Çoksesliliği yok etmek, farklı görüşteki insanları bertaraf etmek için “parti içi temizlik kampanyası”na girildi. Bolşevik Partisi dışındaki partiler kapatıldı. Lenin’in parti içi gruplaşmaların olmaması gerektiği yönündeki uyarısına rağmen Stalin bu isteği dikkate almamıştı. Lenin’in ölümünün ardından onun önem verdiği “hizipsiz parti” ilkesi bilinçli olarak gündemden düşürülmüştü. Sonuçta parti içi bölünmeler meydana geldi. Stalin, Troçky, Zinovyev ve diğer parti üst yöneticileri arasında iktidar için mücadele başladı. Bu mücadelede Stalin ve Buharin taraftarları “solcu muhalefet” ismiyle bilinen Troçki ve Zinovyev taraftarlarını mağlup etmiştir (Özgen, 2014: 24-25).

Stalin zamanında Kırgızistan’da çok sayıda siyasetçi ve bilim insanı ile öğretmen, gazeteci, edebiyatçı ve sanatçı haklarında sürdürülen soruşturma ve yargılamanın muhatabı oldu. “Alaş-Ordoçu”, “ihtilal karşıtı”, “milliyetçi”, “onçul” (sağcı)- “solçul” (solcu), “Pan-İslamist”, “Pan-Türkist”, “Sosyal Turan Partisi üyesi” gibi suçlamalarla cezalandırıldı. Hukuk kurallarına aykırı biçimde verilen tutuklama ve idam cezalarının muhatapları olarak Belek Soltonoyev (1878-1938), Kasım Tınıstanov, Sıdık Coldoşev gibi dil, tarih ve edebiyat sahalarının başarılı isimleri vardı.

Ayrıca Abdıkadir Orozbekov, Abdikerim Sıdıkov, Caynak Saadayev, Cusup Abdrakmanov, İmanaalı Aydarbekov, Osmonkul Egembayoviç Aliyev, Törökul Aytmatov gibi ülkede yönetici konumunda olan şahsiyetler bulunuyordu. İsimleri zikredilenler o yıllarda zengin ailelere mensuptu. Sovyet rejimine göre “zengin olmak” suç kabul edildiğinden bunun karşılığı sürgün, hapis ve hatta kurşuna dizilme olabiliyordu. Bu sebeple 1930’lu yıllarda Kırgızlar kendi edip, aydın ve sanatçılarının dikkate değer kısmını Stalin terörüne kurban verdi. 5-8 Kasım 1938’de Stalin’in “kızıl kırgın” terörüne uğrayarak kurşuna dizilen bu aydınların cesetlerinin nerede olduğu bilinmiyordu. Öldürülmelerinin üzerinden 53 yıl geçtikten sonra 1991 yılında Bişkek’te Çon-Taş bölgesinde cesetleri tesadüfen bulundu. Ne trajiktir ki eski kerpiç fabrikasının ocağında gömülü bulunan 138 kişi arasında sözü edilen aydınlar da vardı. Yine o yıl ortadan kaybo-

lan 7689 kişinin cesetlerinin nerede olduğu hala bilinmemektedir (Özgen, 2014: 26).

Kırgızistan’da çağdaş nesir edebiyatının ilk örneğinin Kasımalı Bayalınov’un (1902- 1979) 1927 yılında basılan *Acar* isimli eseri olduğu kabul edilir. Uzun hikâye formunda olan bu eserin ana ekseninde Çin’e göç etmek zorunda kalan masum Kırgız halkının acıları vardır.

Ürkün’e sebep olan gelişmeler şu şekilde özetlenebilir: Birinci Dünya Savaşı’nda Çarlık Rusya’sı, zorla askere almaya başlayınca, Kırgızlar bu tavra karşı çıkarak isyan ettiler. Ayaklanmanın içinde yer alan insanların büyük kısmı Rus askerleri tarafından öldürüldü. Tarihçilerin verdiği bilgilere göre bu ayaklanmada 200 bin civarında insan hayatını kaybetmişti (Dıykanbayeva, 2014: 125). İsyen hareketi başarılı olamayınca Kırgızlar Çin’e doğru yönelerek Ürkün adı verilen büyük ve zorunlu göçü gerçekleştirmişlerdi. Eserde kaçış sırasında Kırgız halkında büyük travma yaratan hadiseler hümanist bakış açısıyla tasvir edilmiştir. *Acar* isimli kız kısa süre zarfında önce babasını, sonra annesini kaybeder. Henüz 16 yaşında iken yaşlı ve zengin bir adama para karşılığında eş olarak satılır. Bu durumdan mutsuz olan *Acar*, kocasının ve onun eşlerinin insanlık dışı kötü muamelesine dayanamayarak evden kaçır. Önce annesinin mezarını ziyaret eden genç kadın ardından ormanları aşarak çöle yönelir. Baskın yapan aç kurtlara yem olmamak için insanüstü çaba harcar (Söylemez – Aşlar, 2009: 11). Olumlu karakter niteliğiyle öne çıkan eser başkışısı *Acar*, bir yandan halkın cahilliğinin giderilmesi için çaba harcar, öte yandan Çarlığın baskıcı uygulamalarına karşı çıkmaktadır. Köhne düzenin yıkılması için mücadele sergileyen *Acar*, yeni sistemin temellerinin atılması için kendini feda eder. Ürkün hareketinin hikâye formu içinde tarihi gerçekliğe uygun olarak gözler önüne serilmesi Bayalınov’un başarısı olarak değerlendirilmelidir.

Kasım Tınıstanov’un (1901-1938)) “Mariyam Menen Köl Boyunda” (Mariam ile Göl Kıyısında) başlıklı hikâyesi *Caş Kayrat* (Genç Güçler) dergisinde yayımlanır (Söylemez – Aşlar, 2009: 11). Tamamı Kırgızca yazılmış olan ilk eser niteliğindeki bu örnek Taşkent’te Kazakça basılan *Caş Kayrat*’ın 1924 yılındaki 1-4. sayılarında 4 bölüm halinde neşredilmiştir (Koç, 2002: 62; Özgen, 2014: 234). Kadın hak ve özgürlüklerinin irdelendiği hikâyede Kırgız toplumundaki kadın hukuksuzluğu eleştirel yaklaşımla dile getirilir. Mariyam’ı gerçek bir aşkla seven eserin erkek başkışısı ne kadar uğraşsa da sevdiğine kavuşamaz. Cahil bir adam olan Koçkorkbay, kızı Mariyam’ı yaşlı ve zengin Toltoy’a kuma olarak verir. Bu durumu gururuna yediremeyen Mariyam’a sevdalı genç, büyük üzüntü içerisinde. Kız kendi rızası dışında babası yaşındaki bir adama para karşılığında satılmıştır. Ne ilginçtir ki genç adamı kahreden bu kötü uygulamaya Kırgız toplumunun büyük kesimi hiçbir tepki vermez.

1928-1929 yıllarında Sıdık Karaçev'in (1901-1937) "Erksiz Kündördö (Tutsak Günlerde) ve "Erdik Tanı" (Yiğitlik Tanı) isimli hikâyeleri basıldığında halk tarafından büyük rağbet görmüş ve ilgiyle okunmuştur. (Sıdıkov, 2014: 7-8) Görüşleri yönetim tarafından zararlı bulunan Kasım Tınıstanov ile Sıdık Karaçev rejim muhalifi oldukları gerekçesiyle kurşuna dizilmiştir (Kolcu, 2006: 249; Özgen, 2014: 458).

Canı Madaniyat Colunda (Yeni Medeniyet Yolunda) isimli edebiyat dergisinin yayın hayatına başlaması Kırgız edebiyatına yeni bir ivme kazandırır (Söylemez – Aşlar, 2009: 11). Dergide kadın hak ve özgürlükleri, kadının toplumdan dışlanmışlığı, küçük kız çocuklarının yaşlı adamlarla zorla evlendirilmesi, kız ve kadınların eğitimden mahrum bırakılması gündeme getirilir. Hem kitaplarda hem de gazete ve dergi gibi süreli yayınlarda kadınların bir an önce eşitsizlikten, eğitimsizlikten ve siyasete karşı pasif olmaktan kurtarılması talep edilir. Kadınların toplumun aktif, bilinçli ve eğitilmiş bireyleri olmaları istenir.

Bu yıllardaki eserlerde işlenen konuların başında 1917 ihtilalinden önceki sosyal adaletsizlik, sınıf mücadelesi, kadın-erkek eşitsizliği gelir. Ayrıca eski hayatın zararlı adetleri, batıl inançlar ve cahillik gibi meseleler ele alınır. Bu dönem hikâyeleri olarak Aalı Tokombayev'in (1904-1988) "Munduular Ölümü" (Kederlilerin Ölümü), Kasımaalı Cantöşev'in (1904-1968) "Eki Cetim" (İki Yetim), Mamasaalı Abdukarimov'un (d. 1910) "Kurmuşunun Turmuşu" (Eski Keçenin Hayatı) isimli örnekler dikkat çekmektedir. Aynı yıllarda Raykan Şükürbekov (1913-1964) tarafından kaleme alınmış "Carkınay" hikâyesinde Sovyet dönemi öncesinde Kırgız toplumunda görülen kadın hukuksuzluğu irdelenmiştir.

Şairliğinin yanı sıra güçlü hikâyeci kimliği bulunan Aalı Tokombayev'in (1904-1988) 1940 yılında "Caralangan Cürök" (Yaralanan Yürek) isimli kitabı yayımlanır. Eserin içinde "Akılmandın Coobu" (Bilgenin Cevabı), "Col Comogu" (Yol Destanı), "Daat" (İmdat), "Ölüm Kimdi Korkutpayt" (Ölüm Kimi Korkutmaz) başlıklı hikâyeler mevcuttur. Sıralanan örneklerde lirizm, realizm ve romantizmin güçlü tesirleri birlikte görülür (Alımov, 1987: II, 37; Özgen, 2014: 253)

Gerçek hayattan alınmış hadiselerin anlatıldığı "Caralangan Cürök" (Yaralanan Yürek) isimli uzun hikâyede Aalı Tomobayev'e ait otobiyografik bilgiler de mevcuttur. Hikâyede sadaka istenmesi, eser başkışısının türlü eziyetlere katlanması Tokombayev'in hayat hikâyesini bilen okuyucuda bu hadisenin yazarın başından geçtiği düşüncesi uyandırır. Eserde Kırgız halkında büyük psikolojik travma yaratan "Ürkün" hadisesinin ardından gerçekleşen Ekim ihtilalinin ülke tarihinde dönüm noktası olduğu vurgulanmaktadır. Eserde vuku bulan hadiseler sınıf mücadelesi çerçevesinde kurgulanmıştır. Yine hikâye kişileri zengin-fakir çatışması eksenin-

de olumlu ve olumsuz karakterler olarak kategorize edilmiştir (Cumabay, 2002: VI, 123; Özgen, 2014: 253).

Hem Çağdaş Kırgız edebiyatı hem de Kırgız milli gazeteciliğinin kuruluşu ve gelişmesinde önemli katkısı olan Sıdık Karaçev (1900-1937) üzerinde durmak gerekir. Güçlü bir hikâyeci olarak ortaya çıktığı dönemde Sovyet yöneticilerinin harekete geçirdiği sözde edebiyatçıların ortak çabasıyla önceleri hem Karaçev’e, hem de eserlerine yönelik tepki ve tenkitler görülür. Sovyet rejimi tarafından sakıncalı ediplerden biri olarak yaftalanmasının ardından 1991 yılına kadar devam eden uzun süreçte ise hakkında yorum ve değerlendirme yapılamamıştır. Bununla yetinmeyen yönetim, Karaçev’i uzun süre “halk düşmanı” iftirasıyla suçlamış, basın yayın organlarında isminin dahi zikredilmesine izin vermemiştir.

Çok yönlü edebi kimliğe sahip olan Sıdık Karaçev, “Erksiz Kündördö” (Bağımlı Günlerde) (1928) isimli uzun hikâyesinde Kırgız toplumunun zengin kesiminde gözlenen kadın-erkek eşitsizliğini işler. Kırgız edebiyat dünyasında bir yandan eser üzerinde olumlu-olumsuz tartışmalar sürdürülürken öte yandan edip hakkında ciddi suçlamalar da yapılır. Hikâyenin muhtevasında egemen ideolojiye aykırılık bulunduğu, feodalizmi savunan “muzır eser” olduğu iddia edilir. Arkası kesilmeyen suçlamalar ve “kızıl kalemler” mensuplarının keskin eleştirisi okları Sıdık Karaçev’i epey bunaltır. O devirde benzer suçlamaların muhatabı olan diğer edipler gibi o da sürekli yayınlar aracılığıyla “tövbe” ettiğini söyleyerek aklanmaya çalışır (Özgen, 2014: 216). Buna rağmen Karaçev, 1937 yılında Stalin’in uyguladığı baskıcı politikalar neticesinde Türkistan coğrafyasında girişilen aydın kıyımının kurbanı olur ve aynı yıl idam edilir. Ne ilginçtir ki Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 20. Kurultayında (14 – 26 Şubat 1956) aklanarak itibarı iade edilir, ismine ve eserlerine konan yasak kaldırılır (Cigitov, 2006:15, 94; Özgen, 2014: 214)

Karaçev’in “Üylönüüdön Kaçtı” (Evlenmekten Kaçtı) başlıklı hikâyesinde o yıllarda farklı iki okulda okuyan gençler arasındaki fikir çatışması anlatılır. İlk gruptaki gençler Ekim ihtilalinden önce Çarlık döneminde kurulan Rus gimnaziyasında eğitim alanlardır. İkinci gruptakiler ise İsmail Gaspıralı’nın kurulmasına öncülük ettiği Usul-i Cedit mektebinde okuyanlardır. Güzel vakit geçirmek için yaylaya çıkan bu gençler sohbet etmeye başlarlar. Konu dönüp dolaşıp İsmail Ağa’nın Usul-i Cedit mektebinde okuyan oğlu Sultan’a gelir. Evlenme çağına gelmesine ve yakınlarının baskısına rağmen Sultan evlenmeye sıcak bakmamaktadır. Arkadaşlarının ısrarlı sorularına cevaben görücü usulüyle evlenmeyi yanlış bulduğunu söyler. Kendisinin bilime değer verdiğini, cehaletle boğuşan Kırgız halkına evlenerek değil, bilim insanı olarak hizmet etmek istediğini belirtir. Usul-i Cedit mektebinde okuyanlar Sultan’ın fikirlerini desteklerken, Rus okulunda okuyan Kasımbek isimli genç karşı çıkar.

Kasimbek, Sultan'ın bu yaklaşımının Tatar aydınlarının millet sözünden kaynaklandığını söyleyerek onunla alay eder. Buna karşılık Sultan Rus gimnaziyasında okuyanların okulu bitirdiklerinde Ruslara kâtip veya tercüman olarak hizmet edeceklerini söyler. Rus okullarında okuyanların en büyük amacının para ve zenginlik olduğunu da ilave eder. Oysa kutsallık taşıyan milletin ve millet çıkarlarının her şeyden üstün olduğunu söyler. Böylece Rus hayranı gençlere onların birer Kırgız olduğunu hatırlatarak güzel bir ders verir.

Yine Karaçev'in "*Tendik Colunda*" (1928) ile "*Erik Tanında*" (Hürriyet Şafağında) (1929) adlı uzun hikâyelerinde kırsal toplumda ortaya çıkan sosyalist çizgideki dönüşüm anlatılır. 1920 ile 1930 yılları arasındaki eserler daha çok sınıf mücadelesi, kadın-erkek eşitsizliği, eski-yeni çatışması gibi meselelere odaklanmıştır. Başka bir ifade ile bu eserlerde Sovyet ideolojisinin propagandası yapılmıştır. Hemen belirtmek gerekir ki Sovyet yönetimi, ediplerden bunu talep etmekle kalmaz, aynı zamanda mecbur kılar.

Kırgız Sovyet edebiyatının kuruluş dönemini değerlendirirken Mukay Elebayev (1904-1944) üzerinde bilhassa durmak gerekir. Kırgız hikâyeciliğinde kendine özgü yeri bulunan Elebayev'in eserleri dikkatli göze incelendiğinde siyasi rejimin propagandasını yapmadığı anlaşılır. Aksine satır aralarına ustaca gizlenmiş gerçek Kırgız toplum hayatından alınma hadiseler, kesitler ve tipler görülür (Aşlar, 2014: 133-134). Elebayev'in "Boronduu Künü" (Fırtınalı Gün) başlıklı eserinde Kırgız Türklerinin kaos ve kaygı yüklü trajik hayatından tek bir günü olduğu gibi tasvir eder. Bu eserde edip Kırgız nesrinde ilk kez insanın iç dünyasını ve psikolojisini yansıtmıştır. Bu tavrıyla partinin sanat politikasının dayatmacılığının aksine eser karakterlerini derinlemesine tasvir ederek realist psikolojiye geçme yolunda ilerlediği görülür (Asanaliev, 1987: I, 161; Özgen, 2014: 112).

7.2. Sovyet Edebiyatının Gelişme Döneminde Hikâye (1930-1939)

1930 ile 1940 yılları Çağdaş Kırgız edebiyatının gelişme dönemi olarak kabul edilir. Bu yıllar Sovyetler Birliği genelinde Stalin diktasının ideolojik temizlik siyasetinin tavizsiz biçimde uygulandığı dönemdir. Sözü edilen baskı ve zulüm yıllarında aydınlar ve devlet adamlarının yanı sıra edipler de sıkı takip altında tutulmuştur (Özgen, 2014: 461). 1930-1938 yılları arasında Kırgızistan'da milliyetçi kalemlerle yeni rejim taraftarı edipler arasında keskin ideolojik mücadele yaşanır. Bu yılların dikkat çeken ünlü edipleri arasında, Mukay Elebayev (1906-1944) Cusup Turusbekov (1910-1943) ve Tügölbay Sıdıkbekov (1912-1997) vardır. (Öz, 2014: 22).

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin topluma tam anlamıyla hâkim olmasının ardından ülkenin geniş coğrafyasında iktisadi, siyasi ve kültürel gelişmenin yeni bir basamağına geçilir. Varlıklı insanlar hiçbir istisna olmaksızın güya eskiden yoksullara zalimce davrandıkları gerekçesiyle lanetlenir ve ortadan kaldırılmaya başlanır. Küçük arazilerin birleştirilmesiyle kurulan kolhozlara köylülerin katılması teşvik edilir. Kırgız topraklarında oluşturulan sosyalizm karakterli yenilikleri halka anlatmak için genç Kırgız edebiyatçıları yoğun faaliyete girerler. Yönetim tarafından sanatçı ve edebiyatçıların bu yıllarda toplumun günlük sorunlarını ele alması talep edilmiştir.

Kırgız hikâyesi 1930'lu yıllarda sınırlı bir ilerleme göstermekle birlikte, atılan temeller üzerinde gelişmesi beklenen seviyede olmamıştır. O yıllarda Kırgız hikâyecileri henüz Batılı ülkelerdeki örnekler seviyesinde ürün veremiyorlardı. 1930'lu yıllarda edipler hikâyenin temel nitelikleri ile anlam ve yapı arasındaki incelikleri ancak deneme-yanılma yoluyla öğrenebiliyorlardı.

1932 yılının Haziran ayında kurulan ve 36 edibin üyesi olduğu Kırgızistan İşçi Yazarlar Birliği'nin ilk kongresi 1934 yılının Nisan ayında gerçekleştirildi. Ağustos 1934'te Moskova'da toplanan Sovyet Yazarlar Birliği ilk kongresinde yazarların ideolojik eğitimi konusunda alınacak tedbirler görüşüldükten sonra kararlar uygulamaya geçirildi. Kırgız edebiyatı kısa sürede Sovyet edebiyatının yörüngesine girdi. Puşkin ile Mayakovski'nin eserleri ideal örnekler olarak ön plana çıkarıldı. Halklar dostluğu ile komünizm yardımlaşmasının en önemli konular olduğu söylenerek ediplerin buna göre eserler yazması istendi (Söylemez – Aşlar, 2009: 11).

Bu yıllarda eserleriyle rejime hizmet etmeyen edipler “kızıl kalem” tarafından “karşı ihtilalci”, “Sovyet düşmanı”, olarak damgalandı ve bir kısmı baskılarla edebiyat dünyasının dışına itildi. Totaliter rejimin tekelinde oluşturulup şekillendirilen edebiyat tabii olarak partinin keskin çizgilerle belirlediği sınırın dışına çıkamıyordu. Halkın Sovyet ideolojisine göre eğitilmesi ve komünizmin benimsetilmesi için edebiyat bir silah gibi kullanıldı. Bu amaçla tamamı Sovyet ideolojisiyle yetiştirilmiş bir genç edebiyatçıları topluluğu kuruldu ve sosyalist ülkü birliği çerçevesinde kalem oynatmaları teşvik edildi. Genç edipler merkezden gönderilen sipariş mevzulara uygun biçimde yazı faaliyetlerini sürdürdüler. Sözü edilen gençler edebiyatı sosyalist sistemin silahı olarak görüyor, kendilerini de Sovyet rejiminin neferi kabul ediyorlardı (Özgen, 2014: 458-459).

Diğer Türk topluluklarında görüldüğü üzere Kırgız aydınları arasında da 1930'lu yıllarda milliyetçilerle yeni Sovyet rejimi taraftarları arasında yoğun tartışmalar başladı. Milliyetçi aydınlar bir süre sonra bu keskin

kutuplaşmadan mağlubiyetle ayrıldılar. Kubaniçbek Malikov'un "Azamattar" (1938), Kasımalı Cantöşev'in "Eki Caş" (1938), Cekşen Aşubayev'in (1912-1943) "Teren Keçüü" (1940), Aalı Tokombayev'in "Caralangan Cürök" (Yaralanan Yürek) (1940) ve "Küynün Sırrı" (Ezginin Sırrı) (1940) bu dönemin en önemli hikâyeleri arasında yer alır (Söylemez – Aşlar, 2009: 11-12).

Kasımalı Cantöşev (1904-1968), Satkın Sasıkpayev (1907-1997), Mamasaalı Abdukarimov (d.1910), Tügölbay Sıdıkbekov (1912-1997) gibi hikâyeciler edebiyat dünyasına güçlü adımlarla giriş yapıyorlardı. Adı zikredilen gençler hikâye ile deneme türlerinde kalem oynatmakla birlikte halk edebiyatından ve gelenekten yeterli biçimde beslenememişlerdi. Kırgızistan'da dikkat çeken başka bir durum daha vardı. Milli roman ve hikâyenin şekillenme dönemi olarak kabul edilen 1930'lu yıllarda otobiyografik eserler çokça yazılmaktaydı. Bu dönemin eserleri yeni idrak edilen sosyalist ideolojiyi yalnızca yansıtmakla kalmıyor, aynı zamanda Sovyet sisteminin propagandasını da yapıyordu (Sıdıkov, 2014: 8-9).

Komünist Partisi'nin baskıcı tutumuyla şekillenen Sovyet edebiyatında gerçek anlamda özgürlük ve çok seslilik olmamıştır. Milletler hapishanesi olarak nitelendirilen Sovyetler Birliği'nde adeta aynı kalıptan çıkan "tek tip adam" (homo sovieticus) yetiştirme hedefi bulunuyordu. Rejimin en büyük amacı birbirinin aynı ve tek tip bireylerden oluşan Sovyet toplumu meydana getirmektir. Bu beklentinin gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan edebiyat akımı ise onlara göre "sosyalizm realizmi" idi. (Özgen, 2014: 459).

Edebiyat dünyasına şiirle adım atan Aalı Tokombayev'in (1904-1988) ilk ürünleri *Erkin-Too* gazetesinde gün yüzüne çıkar. Edebiyat hayatının ilk yıllarında Lenin ve Ekim ihtilali konularında epeyce kalem oynatan Tokombayev, 1936 yılında *Kanduu Cıldar* (Kanlı Yıllar) isimli manzum romanı yazmıştır. George Gordon Byron (1788-1824), Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), Maksim Gorki (1868-1936), Mihail Yuryeviç Lermontov (1814-1841), Vladimir Mayakovski (1893-1930), Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837), Friedrich Schiller (1759-1805) gibi tanınmış ediplerin eserlerini Kırgız Türkçesine çevirir. "Aay Mergen", "Caralangan Cürök" (Yaralanan Yürek), "Cool Comogu" (Yol Destanı), "Dnestr Menen Denizge Kuyat", "Küün Sırrı" (Ezginin Sırrı) isimli eserleri onun Kırgız edebiyatında başarılı bir hikâyeci olarak tanınmasını sağlayan örneklerdir.

Aalı Tokobayev'in "Küün Sırrı" (Ezginin Sırrı) hikâyesi eski Kırgız toplumu ile yeni kurulmakta olan Sovyet toplumunu mukayese etmek için yazılmıştır. Amaç eski toplumun zararlı kabul edilen örf, adet ve uygulamalarını tenkit etmektir. Hikâyede özgür bir insanın kaçırılarak köle ha-

line getirilmesi ve zenginlere satılması yaşanmış gerçek hadiseden yola çıkılarak anlatılır. Yazar 50-55 yaşlarında bir adamla tanışır. Etkili tavır ve konuşmalarıyla dikkat çeken adam kendi başından geçen hadiseyi ciddi bir edayla anlatmaya başlar. Kendisi çocuk yaşta iken çaldığı ezgilerle o civarda ünlenmiş yaşlı bir adamla karşılaşmıştır. Dinleyiciler üzerinde büyük tesir bırakan bu hüznü ezginin bir hikâyesi vardır. Yaşlı adam ezgiyi 3 telli kopuzla çalmasına rağmen sır olarak sakladığı hikâyesini kimseye anlatmamıştır. Artık gerçekleri açıklamanın vakti geldiğini söyleyerek nakletmeye başlar. Yaşlı adam henüz 16 yaşında iken silahlı bir adam tarafından tehditle kaçırılarak zengin bir ailenin evine esir olarak götürülür. Zarlık adlı bu genç ağır işlerde erkek hizmetçi (nöker) olarak çalıştırılır. Zengin adamın evlenmek üzere olan nişanlı kızı vardır. Kızın nişanlısı olan genç adam ise inatçı, dik başlı, zorba birisidir. Kızın babası, oğlan tarafından başlık parası yerine cins bir at veya tabanca talep etmiştir. Dik başlı damat adayı bunları vermeyeceğini söylemekle kalmaz, aileyi tehdit etmeye başlar. Zenginliğine güvenen bu adam, kendisine verilmediği takdirde kızı kaçırıp köle ve cariye olarak kullanacağını söyler. Ailesinin zalim nişanlıdan zarar göreceğini tahmin eden kız bu sıkıntılı duruma çözüm bulmaya çalışır. Aklına kendi evlerinde erkek hizmetçi olarak çalışan Zarlık gelir. Yaşça kendisinden küçük Zarlık'a durumu izah ederek onunla köyüne kaçmayı teklif eder. İki genç arasında bir sevgi başlamıştır. Hazırlanıp yola çıktıklarında arkalarından öfkeli nişanlının geldiğini görürler. Önlerini kesen zorba nişanlı, kızın kendisine dönmesini, aksi takdirde öldüreceğini söyler. Tehditlere aldırmayan genç kız zorba nişanlıyı okla yaralayarak kaçmaya devam eder. Epeyce meşakkatli geçen yolculuğun ardından Zarlık'ın köyüne varırlar. Hemen ailesinin yanına giden Zarlık başından geçen hadiseleri tek tek nakleder. Yanında evleneceği kızı da getirdiğini söyler. Köyün yakınında bıraktığı kızı ailesiyle tanıştırmak üzere alıp evine getirmek ister. Ancak hiç beklemediği korkunç bir manzara ile karşılaşır. Genç kız çayın kenarında bir kaplan tarafından parçalanmıştır. Tokombayev, hikâye vasıtasıyla Sovyet sisteminde zorbalığın olmayacağını, zengin-fakir ayrımı yapılmayacağını, insanların köle olarak satılmayacağını vurgulamak istemiştir.

“Küün Sırrı” hikâyesinde sözlü romantik efsanenin çekirdek olayını gerçek şairane ilham ile tasvir eden Aalı Tokombayev, Kırgız Türkçesinin zengin dil malzemesini ustaca kullanmıştır (Koç, 2002: 72).

Şair, romancı, redaktör, gazeteci, tiyatro yazarı gibi niteliklere sahip Mukay Elebayev (1906-1944) bilhassa küçük hikâye vadisinde ün kazanmıştır. Kırgız toplumunun içindeki bilindik tipleri ve özgün konuları yetkin yazarlık gücüyle yoğurarak hikâyelerinde anlatır. İlk hikâyeleri Kızıl Kırgızistan gazetesinde görev yaptığı yıllarda yayımlanır. Eserlerinde gerçek hayattan kesitlere, mahalli konu ve tiplere yer verir. “Fırtınalı

Gün”, “Son Bir Gün”, “Uşak Arteli”, “Zor Zamanlar” başlıklı hikâyeleri yayınlandıkları tarihten itibaren rağbetle okunmuştur. Elebayev’in “Zor Zamanlar” hikâyesinin merkezinde Kabıl adlı bir genç vardır. Gavril isimli bir Rus’un evinde erkek hizmetçi olarak çalışmaktadır. Rusların getirilip Kırgız topraklarına zorla yerleştirildiği 1930’lu yıllarda Kırgız halkı ikinci sınıf insan olarak görülmektedir. O yıllarda Ruslar dışarıda gördükleri Kırgızları dövmekte, onlara türlü eziyetler yapmaktadır. Gavril yanında çalıştırdığı Kırgızlara baskı yapmakla kalmaz, hakaret ederek hayvanca muamelede bulunur. Bu sebeple diğer Kırgızlar gibi Kabıl da Gavril’in zulmüne dayanamayarak bir süre sonra oradan ayrılır (Söylemez-Aşlar, 2009: 12).

Edebiyat dünyasına şiirle adım atan Tügölbay Sıdıkbekov (1912-1997) zamanla kalemini hikâye sahasında da sınamıştır. Onun ünlü “Öç” isimli hikâyesinde Nurbay ve Rayimbek adlı iki kişi arasında cereyan eden öç alma olayından söz edilir. Önceleri yakın arkadaş olan bu iki gencin arası zamanla bozulur. Arkadaş hukukunu gözetmeyen Rayimbek, zaman içinde sadece kendini düşünen bencil bir insan olmuştur. İki kafadar birlikte at çaldıkları sırada sahibi aniden çıkagelir. Rayimbek söylediği yalanla kendini temize çıkarırken arkadaşı Nurbay’ı adeta ateşe atmış, suçu tek başına ona yüklemiştir. Arkadaşının vefasız ve bencilce davranışı Nurbay’ı bir yandan öfkelenendirirken, öte yandan onda öç alma duygusu yaratır. Bir süre sonra Rayimbek’in oğlu kaybolduğunda öç alacağı düşüncesiyle hemen Nurbay’dan şüphelenilir ki bu doğru çıkar. Ancak bu gerçeğin ortaya çıkması için epey zaman geçmesi gerekmiştir. Nurbay, eski arkadaşının oğlunu çalıp çocuksuz bir aileye para karşılığı satmıştır. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra bir gün ansızın bu kez Nurbay’ın oğlu çıkagelir. Rayimbekten atını ister. İyi bir öç alma fırsatı yakaladığını düşünen Rayimbek, Nurbay’ın genç oğluna saldırır. Orada bulunanların yardımıyla oğlan kendini zor kurtarır. Bu hikâyede yine önceki dönem ile Sovyet dönemi mukayesesi vardır. Burada verilen esas mesaj eskiden çokça rastlanan ihanet, hırsızlık ve öç almanın Sovyet rejimi döneminde ortadan kalkacağıdır.

Kırgız edebiyat dünyasında çok yönlü kişiliğiyle tanınan Tölögön Kasimbekov (1931-2011) uzun süre Ala-Too edebiyat dergisinde çalışır. Başarılı hikâyeleriyle dikkat çeken edip bunları *Cılkıcının Uulu* (1956), *Tuulgan Cer* (1958), *Adam Bolgum Kelet* (1960) isimli kitaplarında toplar. *Sıngan Kılıç* romanıyla Kırgız edebiyatında şöhret kazanır. 20. Yüzyıl başındaki Kırgız halkının sosyal ilişkilerini irdelediği *Kelkel* tarihi romanı ilgiyle okunur.

Kasimbekov, “Bozkurt” hikâyesinde bir çobanın bozkurtla olan inatlaşmasını ele almıştır. Koyunlarını otlatan çoban aniden boz bir kurtla karşılaşır. Kendine özgü bir karaktere sahip bulunan bozkurt birkaç kez

sürüden koyun kapar. Öfkeye kapılan çoban öç almak için kurt ailesinin inine girer. Bozkurdun yavrularını alarak kendi evine götüren çoban bozkurdun intikam için geleceğinden habersizdir. İçgüdüleriyle hareket eden kurt, yavrularını kurtarmak isterken çobana yeniden zarar verir. Bu sırada hazırlanmış tuzağı fark edemeyen bozkurt çukura düşer. Daha önceden köpekleri açlık ve sopayla kendine ram eden çoban, bozkurdu da itaatkâr hale getireceğini zannetmektedir. Çoban nasıl acı çektiğini görmek için kurdun derisini canlı canlı yüzer. Karakteri gereği gururuna düşkün olan bozkurt büyük acı çekmesine rağmen çobana af dileyen gözlerle bakmaz. Asil duruşundan ödün vermeden ruhunu teslim eder (Söylemez-Aşlar, 2009: 12).

Edebiyat araştırmacılarının büyük kısmı Bozkurt hikâyesinin yoğun sembolik ve alegorik unsurlar taşıdığını beyan ederler. Hikâyedeki bozkurt geniş anlamda tüm Türk boylarını, dar anlamda Kırgız Türklerini sembolize eder. Çoban ise Türk dünyasını dize getirip mankurtlaştırmayı arzulayan Rusya'yı temsil etmektedir. Çobanın önceden açlık, dayak ve korkuyla sindirdiği bir köpeği vardır. Sahibinin zalimce tavırları sebebiyle adeta “köpekleşen” bu hayvan, Rusya'nın hizmetine giren Kırgızları işaret eder. Başka bir ifadeyle zalim çobanın köpeği, Türk dünyasında soyuna ihanet edip Ruslara yaltaklanan yerli işbirlikçileri temsil eder.

7.3.İkinci Dünya Savaşı Yılları ve Sonrasında Kırgız Hikâyesi (1939-1959)

Kırgızistan İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sovyetler Birliği safında Almanya'ya karşı sürdürülen savaşa katılmış, önemli başarıların kazanılmasına vesile olmuştur. Yaklaşık 360 bin Kırgız'ın katıldığı bu savaşta 90 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Kırgız halkından 30 bini aşkın insan ülke dışındaki büyük fabrika ve sanayi tesislerinde savaş malzemesi üretmek üzere çalıştırılmıştır (Çorotegin, 2002: XIX, 477; Özgen, 2014: 26). Başka bir ifade ile Kırgız halkından eli silah tutan insanlar hem cephede göğüs göğüse savaşıp, hem de cephe gerisinde savaş için üretim faaliyetini sürdürmüştür. Kırgız halkı Sovyet döneminde elde edilen gelirlerin tamamını savaş için kullanmıştır.

Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nda ülkeyi oluşturan halkları savaşa motive etmek ve mücadele gücü aşlamak için uyguladığı baskıları kısmen gevşetmiştir. Ancak savaştan sonra “kızıl baskı” kaldığı yerden devam etmiş, sürgün ve katliam politikası önceden yapıldığı biçimde sürdürülmüştür. Yine savaşın bitişini takiben Kırım ve Ahıska Türkleri hiçbir bireyi istisna edilmeksizin vatanlarından sürülerek uzak ve yabancı diyarlarda yaşamaya mecbur edilmişlerdir. Rus haber alma teşkilatı KGB'nin verdiği bilgilere göre 1924 ile 1953 yılları arasındaki Stalin döneminde ülkenin yayıldığı tüm coğrafyada 60 milyondan fazla insan öldürülmüştür.

Hapishaneler ve Sibiryâ'daki çalışma kamplarında öldürülenler ile bizzat kurşuna dizilenlerin büyük bölümünün Türk olduğunu bilhassa belirtmek gerekir. Sovyetler Birliği'nin ölüm makinesi gibi işleyen uygulamalarından kurtulabilen Türkler, başta Türkiye olmak üzere dünyanın değişik ülkelerine gitmek zorunda kalırlar. (Karakaş, 1996: 286; Özgen, 2014: 27).

Sovyetler Birliği'nde sanat ve edebiyat 1960'lı yıllara kadar, Sosyalizm Realizmi (Sosrealizm- Sosyalist Realizmi) olarak adlandırılan edebi anlayışın tesiri altında gelişmesini sürdürüyordu. Sosyalizm Realizmi, Sovyetler Birliği kurulduktan sonra parti edebiyatı anlayışına göre “sanat ideolojinin reklam aracıdır” sloganıyla dönemin sanatçılarına zorla kabul ettirilen ve keskin çizgileri bulunan bir edebiyattı. Bu realizm anlayışı, yaşamın var olan gerçeklerini değil, sosyalizmin kendi gerçeklerini önde tutuyordu. Daha doğrusu ideolojinin dayattığı ve var olmasını istediği gerçeklerin edebiyata yansımaysıydı (Adıgüzel, 2004: 115).

Kırgızistan'da bu yıllarda yazılan tüm eserler sosyalizm realizmi açısından değerlendirilmiş, edebi eleştiriler bu ilkelere uymayan örnekleri ayıklamaya yönelik olmuştur. Rejim yandaşı eleştirilenler, Sovyet anlayışına uygun görmedikleri eserleri tavizsiz bir tavırla eleştiri hedefine koymuşlardır. Hedef tahtasına yerleştirilen bazı edipler eserlerini yeniden ele alarak, sistemin talepleri doğrultusunda düzeltmek zorunda kalırlar. Kubanışbek Malikov'un “Balbay” isimli manzum hikâyesi de o yıllarda sert tutumlarıyla tanınan “kıızıl kalem”in hedefi olur (Özgen, 2014: 459-460).

Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşına girmesi edebiyatta konu yelpazesinin belli ölçüde genişlemesine vesile oldu. Partinin dayatmasıyla sürekli olarak toprak paylaşımı, ağa-köylü çekişmesi ve kolhoz hayatını ele almak zorunda bırakılan edipler yeni bir hareket alanı buldular. Bu da cephe, savaş ve savaşın ortaya çıkardığı acılardı.

Kırgızistan'da bu dönemde şair ve yazarların büyük bir kısmı vatanseverlik duygularını harekete geçiren eserler yazmış, toplumu zafere inandırmaya çalışmışlardır. Savaşın sebep olduğu acılar tek tek ortaya çıkınca insanlar gerçeklerle yüz yüze geldiler. Toplumcu gerçekçiliğin yerini bir süre sonra psikolojik gerçekçilik almaya başladı. Bu yılların ünlü kâlemleri vatanseverlik konusunu ön plana almakla birlikte, “ulus devlet”e dayanan vatanseverliği değil, Sovyet yurttaşı olmayı ele alabiliyorlardı. Tügölbay Sıdıkbekov “Tarbiya” (Terbiye), “Eköo” (İkisi), “Zenbirekçiler” (Topçular), Aalı Tokombayev (1904-1988), “Aşırbay”, “Ulu Ağamız Urus Eli” (Ulu Ağamız Rus Halkı) başlıklı hikâyelerinde benzer biçimde Sovyet eksenli vatanseverliği işlemişti. Bu yaklaşım savaştan sonra kaleme alınmış bazı hikâyelerde tenkit edilmiştir. Cengiz Aytmatov'un “Yüz

Yüze” hikâyesi Sovyet yurttaşlığını öne çıkaran yapay vatanseverliği keskin ifadelerle eleştiren örneklerdendir (Kolcu, 2006: 250).

Mütercim ve yazar olarak Kırgız edebiyatında kendine yer edinen Uzakbay Abdukaimov (1909-1963) 1928-1929 yıllarında *Canı Madaniyat Colunda* (Yeni Medeniyet Yolunda) isimli dergide yayımlanan “Tan Aldında” (Şafak Öncesi) ile “Bakı Colunda” (Baht Yolunda) hikâyeleri ile edebiyat dünyasına giriş yapar. Abdukaimov 1939-1945 yılları arasında devam eden İkinci Dünya Savaşı sürecinin barındırdığı siyasi ve sosyal ortama uyan eserler de kaleme almıştır. O, “Karındaşıma” (Kız Kardeşime) isimli hikâyesini İkinci Dünya Savaşında yayımladığında edebiyat dünyasında büyük ün kazanır. Edip bu hikâyede ana karakter olarak bir Kırgız gencini öne çıkarır. Cephede ölümcül yara alan bu genç Kresti adlı Rus köyünde tedavi görür. Genci ölümün kıyısından döndüren Rus kızı Nataliya’nın fedakârca davranışları onu derinden etkilemiştir. Memleketine mektup yazıp yaşadıklarını kız kardeşine anlatan genç onun da Nataliya gibi cephe gerisinde özveriyle çalışmasını salık verir. Onu Rus kızı gibi gayretle çalışmaya davet eder.

Kudaybergen Caparov, (d. 1933)’un “Umut” hikâyesi (Söylemez-Aşlar, 2009: 113-123) savaşın hem toplumda hem de bireylerin ruhunda yarattığı travmayı gözler önüne seren başarılı bir örnektir. Hikâyenin başkarakteri Bübüş Ana, birinci ve ikinci oğlunu arka arkaya cepheye yollamış cefakâr bir Kırgız kadınıdır. İki evladının hasreti ruhunda izler bırakmışken üçüncü oğlunun askere çağrıldığı haberi gelir. Bübüş Ana’nın oğlu Erkinbek’le birlikte aynı köyden arkadaşı Kerimkul da cepheye gidecektir. Erkinbek’in askere alınmasının üzerinden bir süre geçtikten sonra Bübüş Ana ortanca oğlunun ölüm haberini alır. Yemeden içmeden kesilmiş, yaşama umut ve sevincini yitirmiştir. Acılarını unutmak için ağır işlerde saatlerce çalışmaktadır. Savaşın bittiği haberi tüm ülkede sevinçle karşılanır. Cephedekiler yavaş yavaş evlerine dönmeye başlar. Bübüş Ana, dönenler arasında yer alan Erkinbek’in yakın arkadaşı Kerimkul’a oğlunu sorar. Onun yakında döneceği söylenmesine rağmen Bübüş Ana buna inanmaz. Normal hayata dönen Kerimkul birkaç yıl sonra öğretmen olmuştur. Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen Bübüş Ana Kerimkul’a hala oğlunu sormakta, onu tükenmez bir ümitle beklemektedir (Söylemez-Aşlar, 2009: 15).

Kırgızistan’da başarılı bir hikâyeci ve dramaturg olarak tanınan Mar Baycıyev (d. 1935) redaktörlük ve gazete muhabirliği de yapmıştır. Onu geniş okuyucu kitlesine tanıtan *Kara Kurt* isimli hikâye kitabı 1961 yılında basılır. Bir sonraki hikâye kitabı 1964 yılında yayımlanan *Kayrılıp Kelüü*’dür. Daha sonra arka arkaya matbaa yüzü gören hikâye kitaplarıyla usta hikâyeci kimliğini perçinler. *Çıtır* (1966), *Biröönün Baktısı* (1969)

(Rusça), *Menin Altın Balığım* (1976) (Rusça), *Mezgil Baraktarı* (1987) isimli kitapları vardır.

Baycıyev'in "Hırsızlık" hikâyesinin merkezinde Taştan isimli orta yaşlı bir adam bulunur. Taştan hırsızlık için evine dadanan ve soyup soğana çeviren kadını yakalamaya çalışmaktadır. Tarlada uygulamalı tarım yapan öğretmen ve öğrencilere çalınan eşyalarından söz ederek hırsızın yakalanması için yardım ister. Tarladakiler bu duruma önce inanmasalar da sonradan arkasından koşarak hırsız kadını yakalarlar. Kadını evine hapseden Taştan, güvenlik kuvvetlerine haber vermek ister. Kadının yoksul ve yardıma muhtaç olduğunu görünce merhamet duyguları kabırır. Kadınla evlenip ondan çocuk sahibi olmayı planlamaktadır. Zira eşi Ayımkan'dan çocuğu olmamıştır. Hatırlı dostlarına böyle bir evliliğin doğru olup olmayacağını sorar. Onların onayını aldıktan sonra hırsız kadınla evlenir. Hamile kadın doğuma kısa bir süre kala aniden evden kaçır. Taştan uzun süre merak ve kaygıyla beklemesine rağmen kadından hiçbir iz bulamaz. Aradan 30 yıl geçmesine rağmen Taştan hala evladını görmeyi umutla beklemektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde ortaya çıkan eserlerde bir yandan savaşın acıları tasvir edilirken öte yandan büyük sıkıntılardan kurtulmanın verdiği huzur anlatılıyordu. Ortak düşmana karşı zafer kazanma coşkusunun ve halklar arasındaki dayanışma duygusunun merkeze alındığı hikâyeler dikkat çekiyordu. Ancak bu hikâyeler çoğunlukla totaliter Sovyet yönetiminin çizdiği şablonun dışına çıkabilen örnekler değildi (Kolcu 2006: 251).

Kırgız edipleri 1940'lı yıllarda temel konu olarak belirledikleri İkinci Dünya Savaşı'nı ve savaşın ortaya çıkardığı türlü sorunları eserlerinde işlemişlerdi. Vatan ve millet sevgisinin yarı kutsal kavramlar olarak ele alındığı eserlerde savaşın kolektif bilinçaltında yarattığı tahribata işaret ediliyordu. Almanlara karşı savaş kazanmış bir ülkenin insanları olarak cephe ve kahramanlık konuları öne çıkarılmakta, her türlü hadise komünizm penceresinden değerlendirilmekteydi. İnsanların zor zamanlarda idealleri için çalışması Sovyetler Birliği'nin savaştan galip çıkmasıyla ilişkilendiriliyor, böylece sosyalist düzenin propagandası yapılıyordu. Tügölbay Sıdıkbekov'un savaş yıllarını işleyen hikâye ve denemelerinin topluca yer aldığı *Abısındar* isimli eseri 1949 yılında yayımlandığında büyük ses getirmişti. Edip, "Paydaga Çeçilgen Çatak" (Barışla Sonlanan Kavga), "Tarbiya" (Terbiye) ve "Kanal Boyunda" başlıklı hikâyelerinde Sovyet yurttaşlarının savaş gibi zor zamanlardaki mücadelesini ve kahramanlık olarak nitelendirilen davranışlarını idealize ederek anlatır. Yine Sıdıkbekov "Sagınbadımbı" (Özlemedin mi) isimli hikâyesinde sevenleri birbirinden ayıran, çocukları babalarına hasret bırakan kanlı savaşın acılarını tasvir eder. Bu hikâyenin yayımlandığı yıldan itibaren Kırgızistan'da

geniş halk kitleleri tarafından ilgiyle okunduğu bilinmektedir. Hikâyede savaşın ortaya çıkardığı ayrılık, özlem, korku ve kaygı insancıl bir yaklaşımla anlatılır. Sovyetler Birliği'nin ilk kuruluş yıllarında yapılan toprak reformu, meraların tarlaya dönüştürülmesi, kolektif çiftliklerin kuruluşu gibi meseleler uzun süre gündemden düşmez. Önceden çöl veya yayla vasfı taşıyan alanların verimli arazilere dönüştürülme faaliyeti eserlerde ısrarla ele alınır. Ekim devriminin 30. Yıldönümü olan 1947'de deneme ve hikâyelerden oluşan *Emgek Azamattarı* isimli antoloji çalışması yayımlanır. Eserin içinde Aytkulu Ubukeyev'in (1905-1973) "Koyçuman'ın Angemesi" (Koyuncunun Hikâyesi), Temirkul Ümötaliyev (1908-1991)'in "Ubada" (Vade), Kubanıçbek Malikov'un (1911-1978)'ün "Saykal Apa" (Saykal Ana), Abdırasul Toktomuşev'in (1912-1995) "Uzun Kıyak", Nasiriddin Baytemirov'un (1916-1996), "Taland" (Hüner), Toktobolot Abumomunov'un (1922-1989) "Dostor" (Dostlar), N. Udalov'un "Çaban" (Çoban) gibi hikâyeleri o yıllardaki Sovyet ve kolhoz algısını gösteren başarılı örneklerdir (Sıdıkov, 2014: 9; Kolcu, 2006: 251).

Stalin'in 1953 yılında ölmesinin ardından yönetimin başına Kruşçev geçer. Bu yıldan itibaren halkla barışma ve kısmi özgürlük döneminin tesarileri Kırgız edebiyatına da müspet biçimde akseder. Eski güdümlü edebiyat örnekleri devam etmekle birlikte savaşın değişik sahnelerini tasvir eden eserler de yazılmaya başlanır. Kırgız edipleri yavaş yavaş eleştirel gerçekçiliğe sempatiyle yönelirken bu konuda olumlu biçimde değerlendirilebilecek örnekler de ortaya çıkar. İşçi ve köylülerin yalnızca işgücüne değil psikolojilerine önem verilmesi anlayışı yerleşmeye başlar (Kolcu, 2006: 251).

7.4. 1960 Sonrasında Kırgız Hikâyesi (1960-1990)

Stalin 1953 yılında ölünce onun yerine geçen Kruşçev döneminde belli ölçüde bir yumuşama görülür. 1937 ile 1939 yılları arasında türlü iftiralarla öldürülenlerin itibarları iade edilir. 1960'lı yılların sonlarından itibaren bir yandan baskı tekrar artarken, öte yandan sosyal ve ekonomik durgunluk Kırgız Türkleri üzerinde olumsuz tesir bırakır. 1985 yılından itibaren başlayan ve "glasnost" olarak isimlendirilen açıklık politikasıyla birlikte rejimin yanlış uygulamalarını ifşa eden gizli belgeler yayınlanır. Bir süre sonra Sovyetler Birliği dağılma sürecine girerken 70 yıl boyunca Rus esaretinde kalan Türk boyları için bağımsızlık ümidi belirir. 1991 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan milli devletlerini ilan ederek bağımsız birer Türk cumhuriyeti olarak tarihteki yerlerini alırlar. (Özgen, 2014: 27)

1950'li yıllardan sonra Kırgız edipleri "yenilikçiler" ve "gelenekçiler" olarak iki gruba ayrılır. O yılların güçlü kalemi olan Cengiz Aytmatov'un yanında saf tutanlar (1928-2008) kendilerini yenilikçiler olarak

adlandırdılar. Şükürbek Beyşenaliyev (1928) ile Nasiriddin Baytemirov (1916-1996) ise gelenekçilerin lideri konumundaydılar. Yenilikçiler grubuna yakın duran Tölögön Kasimbekov (1931-2011) “Adam Bolgum Kelet” hikâyesinde kazandığı üniversiteyi bitirmeden köyüne dönen Asılbek’in yaşadığı sıkıntıları anlatır. Tek çocuk olan Asılbek’in ailesi onun üniversite okumasını çok istemiştir. Oğlunun geleceği için kaygılanmaya başlayan baba Asılbek’e iş bulmak için büyük çaba sarf etmesine rağmen müspet bir neticeye ulaşamaz. Bu kez Asılbek babasının gayretlerinin sonuçsuz kalmasına üzülmemektedir. Üstelik komşu ve akrabaların manevi baskılarından, alaycı bakışlarından bıkmıştır. Nihayet çiftçilik yapmakta karar kılan Asılbek, arkadaşı Çoro ile tarla ekip biçmeye başlar. Asılbek’in dost ve arkadaşlarının bu olumlu gelişme karşısında takındıkları onaylayıcı tavırları, zamanla takdir etmeye dönüşür.

1960 ile 1980 yılları arasında belli bir gelişme çizgisi yakalayan Kırgız edebiyatında Sovyetlerin resmî ideolojisinin dışında daha çağdaş ve güncel meseleler de işlenmeye başlar. Hem yenilik arayışlarının hem de gelenek-modernite tartışmalarının yaşandığı bu dönemde rejimin direktifiyle belli aralıklarla tertiplenen toplantılarda edebî gelişmeler irdelenmiştir. Satkın Sasekbayev’in *Zavod Baldarı* (Fabrika Gençleri) isimli hikâyeler kitabı 1958 yılında basılır. Yine bu dönemde savaş kahramanlarının tasvir edildiği ve kadın sorunlarının ele alındığı hikâyeler arka arkaya yayımlanır.

Aalı Tokombayev (1904-1988), Kasımalı Cantöşev (1904-1968), Uzakbay Abdukaimov (1909-1963), Kasımalı Bektenov (1910-?), Tügölbay Sıdıkbekov (1912-1997), Nasiriddin Baytemirov (1916-1996), Sagındık Ömürbayev (1930-2000) bu dönemde dikkat çeken orta yaşlı hikâyecilerdendir. Öskön Danikeyev (1934), K. Cusupov (), Beksultan Cakiyev (), K. Kaimov (1926), Koskon Osmonaliyev (), Aman Saspayev (1929), Asanbek Stamov (1938), K. Akmatov, Murza Gaparov (1936-2002), Seyit Cetimişev (1936), M. Murataliyev () gibi genç yazarlar o zamanın şartlarına göre başarılı sayılabilecek eserlere imza atarak ün kazanmışlardır. Aman Saspayev “Şeyşep” (Çarşaf), “Şirenke” (Kibrit), “Tatım Tuz” (Bir Tadımlık Tuz) adlı eserleriyle hikâyeci kimliğini perçinlemiştir. Saspayev 1964 yılında basılan “Kayaşa” (Naz-Direnme) isimli hikâyesinin başkışisi Zakeş, Cengiz Aytmatov’un Cemile isimli başkışisine benzer niteliklere sahiptir. Topluma zararlı eski adetlere cephe alan Zakeş’in bazı tavırları gayr-ı ahlaki olarak değerlendirilerek halk tarafından tenkit edilmiştir.

Cengiz Aytmatov’un gençlik yıllarına denk gelen ve acılar yaşatıp türlü sıkıntılara yol açan İkinci Dünya Savaşı, yazarın ruhunda derin izler bırakmıştır. Eğitimini yarım bırakması, köy kolhozunda çalışmak zorunda kalması onun benliğinde bir çeşit psikolojik travma yaratmıştır. Aytmatov’un “Sultanmurat” (Erken Gelen Turnalar) hikâyesinde savaş yılları-

nın genel görünüşü başarılı biçimde canlandırılmıştır. Aynı şekilde “Yüz Yüze” hikâyesinin ana ekseninde savaş ile savaşın ortaya çıkardığı acı ve mağduriyetler bulunur. Yeni evli bir çift olan Seyde ile İsmail’i İkinci Dünya Savaşı birbirinden ayırmıştır. Vefakâr bir Kırgız kadını olan Seyde yeni doğmuş bebeği ve kayınvalidesi ile savaşın sebep olduğu zorluklara göğüs germektedir. Savaş yıllarında köy erkeklerinin hemen tamamı cepheye gitmek zorunda kalmış, her türlü zorluk kadınların omuzlarına yüklenmiştir. Bir süre sonra birliğinden firar edip gizlice köye dönen İsmail, artık bir asker kaçağıdır. Kocasını gördüğüne sevinen Seyde, onun asker kaçağı olmasını zor da olsa kabullenmeye çalışır. Gündüzleri mağarada gizlenen İsmail, gece olduğunda evine dönmektedir. Asker kaçağı olmanın kaygısı ve yeniden cepheye gönderilme korkusu İsmail’in psikolojisini bozar. İnsani tavır ve duygulardan uzaklaşarak yetim malına el uzatan bir yabaniye dönüşür. Kocasının cepheden ölüm haberini alıp üç çocuğuyla dul kalan Totoy’un ineğini çalarak keser. Tek geçim kaynağı olan ineğinden mahrum kalan komşu Totoy perişan olmuştur. İneğin İsmail tarafından çalındığını öğrenen Seyde büyük bir öfkeye kapılır. Kocasının bencilce davranışı onu ziyadesiyle üzmüş, saçları bir gecede bembeyaz olmuştur. Zor bir karar veren Seyde, İsmail’i ihbar ederek, saklandığı mağaranın yerini askerlere gösterir. İsmail, Seyde’nin perişan halini görünce onu tanımakta zorluk çeker. Zira Seyde’nin eşiyle ilgili uğradığı hayal kırıklığı ve çektiği sıkıntılar onu yaşlı kadın sıfatına büründürmüştür. Hikâye İsmail’in Seyde’nin delici bakışlarıyla yüz yüze gelmesiyle neticelenir. (Kolcu, 2006: 276-277).

Aytmatov’un “Cemil”e hikâyesi, Kırgız toplumunda doğrudan doğruya savaşın kötü tesirlerini gösteren örneklerdendir. Hikâye, Cemile isimli genç bir kadının töreye aykırı davranarak yasak aşk yaşaması ve bunun neticesinde memleketini terk etmesi üzerine kurgulanmıştır. Cemile ile evlenen Sadık, düğünün hemen ardından Sovyetler Birliği saflarında askere alınmıştır. Erkeklerin büyük kısmı cephede olduğundan Sovyetler Birliği topluluklarında bütün ağır ve zor işler kadınlar tarafından yapılmaktadır. Eşinin ailesiyle aynı evi paylaşan Cemile, kolhozda işgücü eksikliğinden dolayı, sayısı az olan erkeklerle birlikte bedenen çalışmak mecburiyetinde kalır. Henüz ortaokul öğrencisi olan küçük kayınbiraderi Seyit de onunla birlikte çalışmaktadır. Cemile bu sırada savaştan sakat dönmüş kimsesiz bir genç olan Daniyar’la tanışır. Birlikte kolhoz için yük taşıdıkları sırada aralarında başlayan yakınlık bir süre sonra aşka dönüşür. Kocasını savaş için cephede bulunmasına rağmen Cemile, Daniyar’la kaçarak yeni bir hayat kurmak üzere köyden ayrılır (Kolcu, 2006: 280). Hikâye savaşın barındırdığı sosyal ve ahlaki değişmeyi, ölüm ve yaralanma hadiselerinin insan hayatında oluşturduğu yıkıcı tesirleri göstermesi bakımından başarılı bir örnektir.

1980’li yıllarda Kırgız hikâyelerinde içerik, konu ve yapı çeşitliliğinin arttığı görülür. Halkın maruz kaldığı türlü meseleler, gençlerin aile ortamındaki sorunları, insanlar arasındaki iletişimsizlik, çalışma ve eğitim konuları hikâyelerde daha fazla ele alınmaya başlar.

Kırgız edebiyatının üzerinde durulması gereken kalemlerinden olan Murza Gaparov (1936-2002) hikâyenin yanı sıra sinema alanında yoğun faaliyet sürdürmüş ve senaryo yazarlığı da yapmış bir isimdir. Kaleme aldığı hikâyeleri Kırgız edebiyat dünyasında ses getirmekle kalmamış, çok sayıda yabancı dile de tercüme edilmiştir. Onun yayımlandığı yıllarda üzerinde türlü tartışmaların yapıldığı “Karçiçeği” hikâyesi ibretli mesajlar içeren bir örnektir. Hem içerik bakımından egemen bakış açısının dışında bulunması, hem de totaliter Sovyet yönetiminin dayattığı temalardan farklı olması ile dikkatleri üzerine toplar.

Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’te (Sovyetler Birliği döneminde Firunze) bilim doktoru olmaya çalışan Kıyaz bitirdiği tezini kurul önünde savunmak üzeredir. Gece yarısı gelen telefon aracılığıyla anneannesinin hasta olduğunu öğrenir. Tezi savunmak veya köye gitmek konusunda bir süre ikilem yaşar. Nihayet anneannesini görmenin doğru olacağına karar vererek bilet bulmaya çalışır. Baskıcı Sovyet yönetimi yıllarında bir şehirden başka bir şehre gitmek bile izne bağlıdır. Gidişi için geçerli bir mazeret olsun diye cenazesinin bulunduğunu beyan eder. Bu durum, Sovyetler Birliği’nde seyahat özgürlüğü bulunmadığını gösteren ibretli bir örnektir. İçinde yaşadığı Kırgız Türk toplumunun gelenek-göreneklerinden ve İslam kültüründen büyük ölçüde uzaklaşmış bulunan Kıyaz, ölüm karşısında nasıl bir tepki vereceğini kestiremez. Sovyetler Birliği yıllarında rejimin dayatmaları ile Türk ve İslam kültürünün gelenek ve görenekleri arasında sıkışan birey nasıl davranacağını bilemeyecek hale gelir. Ölen bir insanın ardından ne yapılacağından habersiz olan Kıyaz, “anam oy, anam oy” diyerek sesler çıkarmaktan başka hiçbir şey yapamaz. Bunu yapmacık bir tavırla gerçekleştirirken gülünç hale geldiğinden de habersizdir.

Cengiz Aytmatov, 1952 yılında bir Japon çocuğun hayat hikâyesinden kesitler sunduğu *Gazetçi Dzüdyo* (Gazeteci Jüdyo) isimli ilk hikâyesini yayımlar. Daha sonra “Aşım” (Haşım), “Tünkü Sugat” (Geceki Sulama), “Ak Caan” (Sicim Gibi Yağmur), “Asma Köpürö” adlı hikâyeleri arka arkaya matbaa yüzü görür. Eser kahramanlarının psikolojilerini derinlemesine tahlil etme yeteneğine sahip Aytmatov, eserlerinde o yılların egemen bakış açısından epeyce farklı değerlendirmeler yapmıştır.

Asanbek Stamov (1938) Kırgız kültür ve edebiyatına yaptığı hizmetlerden dolayı takdir edilmiş, bu yolda kaleme aldığı hikâyeleriyle ün kazanmıştır. *Tanışma, Sonbaharın Sonlarında, Yeni Akraba, Doludan Sonra, Mektep, Çüy Destanları, Ak Kar, Yol Üstündeki Yalnız Ev* adlı kitapları

tamamen hikâyelerden oluşan eserlerdir. Asambek Stamov'un "Ateistin Rüyası" hikâyesi Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına yakın zamanlarda yazılmış, rejimin dine karşı tutumunu tenkit eden bir eserdir. Coldoşbek adlı bir bilim insanının yaşadığı büyük ikilemi ve tutarsızlığı anlatır. Hikâyenin merkezinde Allah'a inandığı halde devletin resmi politikasına uyma mecburiyetiyle ateist rolü oynayan Coldoşbek vardır. Son zamanlarda huzursuz günler geçirdiğinden epeyce mutsuzdur. Rüyasında gördüğü melek yaşadığı sıkıntının ne olduğunu sorar. Melek, baştan beri saklanan kayıtlara göre Coldoşbek'in bütün dileklerinin yerine getirildiğini söyler. Ardından ateist olan Coldoşbek'in türlü istekleri için Tanrı'dan yardım dilemesinin ciddi bir çelişki olduğunu hatırlatır. Hikâyede resmi ideolojinin dini inançlara yaklaşımının yanlışlığı, hatta trajikliği vurgulanır.

Sovyetler Birliği dinlerin toplum üzerindeki etkisini kırmak için devletin resmi dinini "dinsizlik" olarak belirlemiştir. Havra, kilise, cami gibi ibadethaneler tamamen kapatılmış, yoğun dinsizlik propagandası yapılmasına rağmen insanlar dinden soğutulamamıştır. Coldoşbek'in içinde bulunduğu traji-komik durum bundan kaynaklanmaktadır. Onun rejim, Tanrı, şeytan arasındaki çaresiz durumu gerçekte rejimin içinde bulunduğu açmazları gösterir. Sovyet devleti uzun yıllar şeytanın emrinde olan bir sistemi egemen kılmaya çalışmıştır. Tanrısız bu sistemde şeytan dilettiği gibi hareket etmektedir. Fakat vicdan denilen büyük mahkeme kişiye Tanrıyı unutturmuş, Coldoşbek bu arızalı sistemin kurbanlarından biri olmuştur. Ateist olduğunu beyan eden Coldoşbek'in her başı sıkıştığında Tanrıya yönelmesi ironik bir durumdur (Kolcu, 2006: 339-340).

8. Bağımsızlık Sonrası Kırgız Edebiyatında Hikâye (1991 Sonrası)

Bağımsızlık sonrası Kırgız nesrinde kitapları bastırmak için ediplerin totaliter rejimin iznine artık ihtiyaç kalmamıştı. Ancak en büyük sorun kaleme alınmış eserleri yayımlatma zorluğuordu. 1991 yılından sonra müellifler tema seçiminde ve bunları kendi sanatçı yetenekleri doğrultusunda geliştirip olgunlaştırmada serbest hale gelmişlerdi. Bu durumu bağımsızlık sonrası Kırgız roman ve hikâyesinin ilerlemesi için umut verici gelişme olarak değerlendirmek gerekir. Sovyet döneminde ediplerin bir kısmı devletin ideolojik dayatmalarını bazen isteyerek bazen gönülsüzce kabul etmişti. Bağımsızlığın ardından Kırgız yazarlarının bu açıdan da bir boşluğa düştüklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Kırgız Sovyet edebiyatı döneminde sanatçılar, eserlerini sosyalizm realizmi çerçevesinde üretiyorlardı. Bu dönemde konuların dar kalıplar içinde kaldığı, ediplerin eserlerine kendi şahsiyetlerini ve yazarlık yeteneklerini yeterince yansıtamadıkları bilinen bir gerçektir. Kırgız eleştirmenleri de zaman zaman bu meseleye dikkat çekerek roman ve hikâyedeki konu, üslup ve hayal

gücü kısırlığını gündeme getirmişlerdir. Ancak sözü edilen eleştirilerin dışında tutulması gereken bir Kırgız yazarı vardır ki, o da Cengiz Aytmatov'dur. Sovyet sisteminin ortadan kalkmasının ardından Kırgız roman ve hikâyecileri kendilerini yeni sisteme ve çağdaş toplum düzenine uyarlama çabasına girdiler. Fakat uzun süren Sovyet yönetiminin akıllara kazıdığı ideolojik dogmalardan sıyrılmak bağımsızlık dönemi Kırgız roman ve hikâyecileri için kolay olmayacaktı. Ayrıca ülke ekonomisinde uzun zamandan beri devam eden dar boğaz yüzünden çok sayıda edebiyat dergisi kapanmak zorunda kalır. Üstelik yayınevleri eserlerini basmak için çoğu zaman masrafların sanatçıların kendileri tarafından karşılamasını talep etmektedir. Böylesi tavırlar yeni eser üreterek okuyucuya ulaştırma gayretindeki ediplerin önünde büyük bir engeldir. Kitap fiyatlarındaki sürekli yükseliş ile Kırgız ekonomisinin kötü durumu okuyucu sayısında düşmeye neden olabilmektedir (Ulutaş - Soldan, 2007: 632).

Kırgızlarda bağımsızlığın ardından hem milli kimliğin hem tarih bilincinin ön plana çıktığı görülür. Bunun neticesi olarak hikâye vadisinde özgürlük, milli kimlik, Türk tarihi konuları sıkça işlenmeye başlar. Sovyetler zamanında baskı sebebiyle yazılamayanlar 1991 yılından itibaren serbestçe dile getirilir.

Pek çok sahada olduğu gibi tarihi nesir sahasında da özgürlüğe kavuşan edipler bilhassa tarihi biyografik roman ve hikâyeler yazmaya yönelirler. Tölögön Kasimbekov bağımsızlık döneminde iki roman kaleme alarak bağımsızlık öncesinde yasak nedeniyle söyleyemediklerini dile getirme fırsatı bulur. Bu eserleri bilim adamı titizliğiyle arşiv kaynaklarından elde ettiği belgelere dayanarak oluşturmuştur. Sözü edilen örnekler *Baskın* ve *Kırgın* isimli romanlarıdır (Azap, 2018:)

Baskın romanında Kasimbekov, Hokand Hanlığı'nın parçalanmışlığını, halkın birlik ve beraberlikten yoksun oluşunu anlatır. Türkistan'ın Rus işgali altında ezilerek yok edilmek istenmesini edebi eser formunda tasvir eder. Bağımsızlık sonrasındaki rahat ortamda bu eserini yazma imkânı bulan Kasimbekov, halkının trajedisini samimi bir üslupla dile getirir. Tarihi gerçekleri Kırgızların hafızasında müspet yer etmiş bulunan Baytik, İshak, Kurmancan Datka, Şabdan gibi halk kahramanları aracılığıyla kurgulamıştır. Ülkede tarihi romanlarıyla ün kazanan Kasimbekov'un bu sahadaki yoğun çaba ve emeğiyle Kırgız tarihi romancılığının kurucusu olduğu söylenebilir. (Akıyev 1994: 89; Azap, 2015: 9-10) Romanda öne çıkarılan husus, sömürgeci devletlerin mazlum milletin topraklarını ele geçirme yarışında o milletin değerlerini çiğnemesi ve "ötekileştirmesi"dir (Azap, 2015: 10).

Tema yönünden *Baskın*'ın devamı niteliği taşıyan *Kırgın*'da, Kırgız tarihinin kanlı hadiselerinden olan Ürkün ele alınır. Binlerce Kırgız Tür-

kü'nün Ruslar tarafından yok edilmesine sebep olan Ürkün ayaklanmasını yeniden gündeme getiren Kasımbekov, hadiseyi resmî belgelere dayanarak kurgulamıştır. Edip arşiv belgelerinin dışında mektup ve halk söylencelerinden de yararlanarak eseri realist bakış açısıyla oluşturmuştur. (Azap 2016: 10)

Kırgızistan'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra devletin maddi yönden desteklememesi sebebiyle edebiyat olumsuz biçimde etkilenir. Bu yüzden Kırgızların bağımsızlık sonrası edebiyatının ve onun ayrılmaz parçası olan Kırgız hikâyesinin tema, yapı ve estetik yönünden beklenen yüksek seviyeye ulaşmakta bir miktar zorlandığı söylenebilir.

6.9. Sonuç

Kırgız edebiyatı uzun yıllar varlığını sözlü edebiyat biçiminde devam ettirmiştir. Bünyesinde zengin ürünler barındıran ve aynı zamanda köklü bir mirasa sahip olan Kırgız edebiyatı 20. Yüzyıl başlarına kadar dünya edebiyatları içinde hak ettiği yeri alamamıştır. Türk toplulukları arasında en son yerleşik düzene geçen Kırgızlar, Manas gibi hacimli bir destana sahiptir. Gerek Manas gerekse diğer destanlar Kırgızların sözlü edebiyatta ulaştığı zirveyi gösterir. Yazılı edebiyata 20. Yüzyıl başlarında geçebilen Kırgız Türklerinin arasından Cengiz Aytmatov gibi büyük bir şahsiyetin çıkması küçümsenmeyecek bir gelişme olarak görülmelidir.

Issık-Göl çevresinde yaşayan Buğu boyunun 1855 yılında Rusya'nın egemenliği altına girmesi Kırgızistan'ın Rusya tarafından ele geçirilmesinin ilk basamağı olur. Ardından Çerik, Sarıbağış, Sayak ve Solto boylarının arazileri de zorla Rus toprakları arasına katılır. Önce Kuzey, sonra Güney Kırgızistan toprakları adım adım Ruslar tarafından işgal edilir. Bu sömürgeci tavır Kırgız coğrafyasında Çarlık Rusyası'na karşı bir nefret dalgası oluşturur. Yayılmacı emellerini hayata geçirme noktasında Rusya'yı zor durumda bırakan en büyük başkaldırı 1916 yılındaki isyan hareketi olur. Çarın fermanıyla Türkistan'da 19-43 yaşları arasındaki tüm erkekler zorla savaşa alınmak istenir. Adaletsiz hükümler içeren bu fermana Türkistan'daki tüm Türk boylarıyla birlikte Kırgızlar da karşı çıkarlar. İsyan hareketi kısa sürede tüm Kırgızistan coğrafyasına yayılır. İyi organize olamayan Kırgızlar Ruslar karşısında yenilgi alırlar. Zulmün artarak devam etmesinden çekinen Kırgızlar Çin'e göç etmek zorunda kalır. Kırgızların büyük kayıplar vermesine sebep olan bu hadise "ürkün" adıyla anılır.

Bolşevikler Ekim 1917 ihtilalinin ardından ülkede Sovyet anlayışını hakim kılmak için vakit geçirmeden baskıcı uygulamaları devreye alırlar. Sovyetler Birliği döneminde neşredilen eserlerde Kırgız yazılı edebiyatının Erkin Too gazetesiyle başladığı ısrarla vurgulanır. Oysa ilk yazılı

eserlerin epeyce önce verildiği anlaşılmaktadır. İlk edebi eserlerini veren müelliflerin Rus yönetimine muhalif fikirler taşıdığı görülür.

Kırgız Türkçesinin işlek bir yazı dili haline gelmesi 1920’li yıllardan sonraya rastlar. Çağdaş Kırgız yazılı edebiyatı ağırlıklı olarak Rus kaynaklarını kendine örnek almıştır. Yazılı edebiyatının ilk temsilcileri o yıllarda eserlerini mecburen Sovyet anlayışına uygun yazmaya çalışmışlardır.

1920’li yıllardan itibaren baskıcı yönetimin dayatmaları neticesinde sosyalist anlayışa uygun eserler verilmeye başlar. 1920 ile 1991 yılları ortaya çıkan edebiyata “Sovyet dönemi edebiyatı” ismi verilir. Bu yıllarda rejim güdümünde neşredilen çok sayıdaki süreli yayın organında Sovyet propagandası yapılır. Dergi ve gazetelerde yayımlanan ürünler çağdaş Kırgız edebiyatının ilk örnekleri kabul edilir. Kırgızistan, Sovyet döneminin en zor yıllarını Stalin devrinde yaşar. Fikirleri beğenilmeyen edip ve aydınlar rejim muhalifi oldukları gerekçesiyle cezalandırılır veya kurşuna dizilerek idam edilir. Ülkede çağdaş nesir edebiyatının ilk örneğinin Kasımalı Bayalınov’un “Acar” adlı eserinin olduğu kabul edilir. Bu yıllarda hikayelerde sosyal adaletsizlik, sınıf mücadelesi, kadın-erkek eşitsizliği konuları işlenir. Sovyet rejiminin hükümlerinde olduğu 1930 ile 1940 yılları arasında Stalin diktasının edipler üzerindeki baskısı devam eder. Bu yıllarda yazılmış hikayelerde bir yandan eski ile yeni toplum düzeni mukayese edilirken öte yandan zengin fakir ayrımı ısrarla vurgulanır.

Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı yıllarında halkı savaşa motive etmek için katı sansür ve baskı politikasında değişiklik yaparak belli ölçüde yumuşamaya gider. “Sovyet vatani”, “Sovyet milleti” gibi kavramları öne çıkarır. Bu yıllarda kaleme alınmış çok sayıdaki Kırgız hikayesinde cephe önü ve arkasında yaşanan türlü acılar dile getirilir. “Sovyet vatani” ifadesiyle tüm Sovyet coğrafyasını kapsayan yapay vatan sevgisi oluşturulmaya çalışılır.

1953 yılında Stalin’in vefatının ardından ülkede yönetime Kruşçev geçer. Baskıyı kısmen gevşetme ve halkla barışma politikası devreye alınır. Kırgız edipleri “Sosyalizm realizmi”nden belli ölçüde uzaklaşarak “eleştirel gerçekçilik” anlayışına yönelmeye başlar. Emekçi insanların sadece işgücüne değil, aynı zamanda psikolojilerine önem verilir.

1950 yılından sonra Kırgız yazarları “yenilikçiler” ve “gelenekçiler” olarak iki gruba ayrılır. Cengiz Aytmatov’un görüşlerini destekleyenler “yenilikçi” grubu oluşturur. Diğer bir kısım edebiyatçı ise eski yaklaşım ve bakış açılarını muhafaza ederek “gelenekçi” grubu öne çıkarır. 1970’li yıllardan itibaren Kırgız hikayecileri resmi Sovyet ideolojisinin kısmen dışına çıkarak çağdaş konulara yönelmeye başlar. Bu yıllarda yenilik arayışları hızla sürerken aynı zamanda gelenek ve modernite tartışmaları de-

vam eder. Bu yıllarda savaş kahramanlarını idealize eden örneklerin yanı sıra kadın sorunlarının ele alındığı hikayeler neşredilir. 1980'li yıllarda Kırgız hikayelerinin içerik, yapı ve konu yelpazesi bakımından çeşitlendiği görülür. Eğitim meselesi, aile içi iletişimsizlik, çalışma hayatının sorunları hikayelerde ele alınan konular arasındadır.

Bağımsızlık sonrasında Kırgızlar özgürlüğe kavuşmuş olsa da ülkede ekonomik kriz hikaye yazarlarını kötü yönde etkiler. Sovyetler Birliği zamanında resmi ideolojiye uygun biçimde yazan edipler devlet desteğiyle eserlerini kolayca yayımlayabiliyorlardı. Bağımsızlık sonrasında aynı kolaylığı göremeyen müellifler maddi kaygılarla hikaye yazmaktan geri durmuşlardır. Tarih bilincinin ön plana çıktığı bu dönemde özgürlük ve milli kimlik konuları hikaye konusu olur.

Bütün olumsuzluklara rağmen Kırgız milli edebiyatının Batı edebiyatları çizgisi üzerinde yürüdüğünü, ilk yıllardaki tür kargaşasını atlattığını ve gelişmeye başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kırgız edebiyat tarihini araştıran bilim insanları ile öğrencilerin bu edebiyatın Doğu halkları edebiyatının tesir dairesinde gelişmediğini bilmeleri gerekir. Kırgız edebiyatı tahminlerin aksine Avrupa ile bilhassa Avrupalılaştırmış Rus edebiyatından gerek tür ve şekil gerekse teorik ve estetik yönlerden etkilendirilmiştir. Sözlü edebiyat geleneğinin kuvvetli köklere sahip olduğu Kırgız edebiyatı kendine örnek aldığı Dünya edebiyatları seviyesine çıkma sürecinde yürüyüşünü hala sürdürmektedir (Cigitov, 2006: 19; Sıdıkov, 2014: 9).

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2004), “İsmail Şihli’nin Ayrılan Yollar Romanı ve Sosyalizm Realizmi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, sayı: 23, s. 115-122.
- Akıyev, K. Baskan Col, *Kırgızistan Basması*, Frunze, Kırgızistan, 1994, 230 s.
- Alımov, B. (2002), “Midin Alibayev”, *Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi*, II. Cilt, ed: Sadıkov, A. vd., Frunze: İlim, Kırgızistan, 378 s.
- Asanaliyev, K. (1987), “Kıskaç Korutundu”, *Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi*, I. Cilt, ed: A. Sadıkov vd., İlim, Frunze, Kırgızistan, 1987, s.105-113.
- Aşlar, H. (2014), “Kırgız Öykücülüğünün Doğuşu ve İkinci Dünya Savaşı’na Kadar Tarihi Seyri Üzerine Bir Edebi Tenkit”, *Çağdaş Kırgız Öyküsü*, Ankara: Hece Yayınları, 2014, s. 127-137.
- Azap, S. (2015), *Tölögön Kasımbekov İnsan – Eser*, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ardahan.
- Azap, S. (2018), “Tölögön Kasımbekov”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tologon-kasimbekov>, 2018.
- Baysariyeva, B. (2003), *Tölögön Kasımbek’in Sıgan Kılıç, Kelkel ve Baskın Adlı Tarihi Romanlarında Kırgız Türklerinin Hayatı*, Hacettepe Üni, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 230 s.
- Cigitov, S. (2006), “Çağdaş Kırgız Edebiyatına Dair”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 2006, Cilt: 3, s. 1, s. 7-20.
- Cumabayev, İ. (2002), “Aalı Tokombayev”, *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, VI. Cilt, ed: Akmataliyev, Abdıldacan vd., Manastanuu, Bişkek: İlim, Kırgızistan, s. 104-128,
- Çorotegin, T. (2002), “Kırgızistan Cumhuriyeti”, *Türkler*, c. 19, Erzurum: Yeni Türkiye Yayınları, s. 472-477.
- Dıykanbayeva, M. (2014), “1916 Yılındaki Kırgız Milli Mücadelesi: Ürkün”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Bursa, 2014, Sayı: 3/3, s.112-126.
- Egamberdiyev, M. (2005), “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’daki Eğitim Politikası (1870-1917)”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Kırşehir, C. 6, sayı: 1, s. 103
- Gömeç, S. (2003), *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, 456.
- Karakaş, Ş. (1996), “20. Yüzyıl Türk Dünyası Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 2, Güz, s. 286.

- Koç, S. (2002), “Kırgız Edebiyatında Nesrin Gelişimi ve Tölögön Kasımbek”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 13, s. 61-80.
- Kolcu, A. İ. (2006), *Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, 624 s.
- Koylubayev, K. K. (2010), [*Cazgıç Akındarın Çıgarmaçılığı Moldo Niyaz, Moldo Kılıç (Aldaş Moldo)*]. Karakol, Kırgızistan, 330 s.
- Osmonov, Ö. C. Mirzakmatova, A. S. (2000), *Kırgızstan Tarihi: Uruntuu Uçurlar*, Pedagogika, Bişkek, Kırgızistan, 443 s.
- Öz, A. (2014), “Kırgız Kültürel Belleği ve Türkçe’deki Seyri”, *Çağdaş Kırgız Öyküsü*, Ankara: Hece Yayınları, s. 21-27.
- Özgen, N. (2014), *20. Yüzyılın İlk Yarısında (1900-1950) Kırgız Edebiyat Tarihi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 508 s.
- Saray, M. (2004), *Modern Kırgızistan’ın Doğuşu*, Ankara: Tika Yayınları, 336 s.
- Sıdıkov, A. (2014), “Kırgız Hikâyesine Kısa Bir Bakış”, *Çağdaş Kırgız Öyküsü*, Ankara: Hece Yayınları, s. 7-10.
- Söylemez, O.- Aşlar, H. (2009), “Çağdaş Kırgız Hikâyesine/Edebiyatına Dair”, *Çağdaş Kırgız Hikâyeleri Antolojisi*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, 303 s.
- Ulutaş, İ – Soldan, U. (2007),“Kırgız Yazılı Edebiyat Geleneği Çerçevesinde Bağımsızlık Sonrası Kırgız Roman ve Hikâyesine Genel Bir Bakış”, 5. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, 11-13 Haziran 2007, Calalabat, Kırgızistan, s. 625-633.

Bölüm 6

KAZAK EDEBİYATINDA HİKÂYE¹

Ayvaz MORKOÇ²

1 “Kazak Edebiyatında Hikâye” başlıklı uluslararası kitap bölümü çalışması Manisa Celal Bayar Üniversitesi’nin 2018 – 021 numaralı “Türk Dünyasında Hikâye” başlıklı bilimsel araştırma projesinden (BAP) üretilmiştir.

2 Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Muradiye Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi Muradiye - MANİSA

1.Giriş

İlk birleşik Kazak Hanlığı'nın Kasım Han tarafından 16. Yüzyıl başlarında kurulmasının ardından bölgede Kazak nüfusunun arttığı görüldü. Nüfusun artışına paralel olarak bir süre sonra tarım yapılacak toprak ile otlak ve mera ihtiyacı kendini gösterdi. Kazak Hanlığı halkın ihtiyaçları doğrultusunda ülkenin sınırlarını genişletme faaliyetine girişti. Bu çabanın sonucu olarak 17. Yüzyıl sonlarına doğru Kazak toprakları bugünkü Kazakistan'ın kapladığı sınırlara ulaştı. Geniş toprakları tek elden idare etmek zor olduğundan ülke “küçük”, “orta” ve “büyük” olmak üzere “cüz” üç bölüme ayrıldı. Bu bölümler ilk zamanlarda dirayetli hanlar tarafından tek merkezden başarıyla yönetilirken zamanla zayıf iradeli yöneticilerin yanlış tutumları yüzünden cüzler birbirinden bağımsız hareket etmeye başladı. 18. Yüzyıl öncesinde Kazaklar göçebe hayat süren, hayvancılıkla geçinen, gelenekleri ve ahlaki değerleri ön planda tutan bir toplum yapısına sahipti. 18. ve 19. Yüzyılda Kazak topraklarını adım adım istila etmeye başlayan Ruslar güya Uzak doğu ticaretini emniyet altına almak amacıyla bölgeye gelmişlerdi. Oysa gerçekler onların iddia ettiği gibi değildi. Rusya ezeli rakibi olarak gördüğü İngiltere'nin Hindistan'ın ardından Türkistan ve Orta Asya'ya yayılmasını kendi çıkarı için uygun bulmuyordu (Hitchins, 2002: 131).

Rusya'nın Türkistan ve Kazakistan'daki sömürgecilik faaliyetlerinde başarılı olmasının sebebi bu yıllarda bölgede Ruslara karşı direnç gösterebilecek dirayetli bir Türk devletinin bulunmayışındır. Türkistan'daki Türk hanlıklarının arasında tarihi rekabetin bulunması, boy ve kabilelerin birbirine düşmesi Rusların Kazak coğrafyası üzerinde kolay hakimiyet kurmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca bölgedeki Türklerin önemli bir bölümünün güçlü savunma silahlarından mahrum olarak yarı göçebe hayat sürmesi Rusların üstün silah gücüne karşı mukavemet etmelerini engellemiştir (Gömeç, 2003: 76). Kendi aralarında birlik sağlayamayan Kazaklar bu dönemde Rus Çarı ile Bolşevikler arasında bir tercihte bulunmak zorundaydı. Binlerce aydının sudan bahanelerle öldürülmesiyle Kazak coğrafyasında halkı yönlendirecek lider ruhlu insanlardan mahrum kalmıştı. 1900'lü yılların başında Rus yöneticileri Kazak topraklarını işgal etmekle yetinmeyip en verimli arazilere Rus köylülerini yerleştirmişti (Asfendiya-rov, 1993: 187).

Çarlık Rusyası'nın Kazak halkı arasında zorla gerçekleştirdiği köklü değişiklik toprak ve mülkiyet haklarıyla ilgiliydi. Kazak topraklarının tamamı devlet malı ilan edilerek kullanım hakkı ve paylaşım şekli idarecilerin keyfi tasarrufuna bırakılmıştı. Kazaklar bu dönemde hem hayvancılığı terk etmeye zorlandı hem de mecburi zirai faaliyetlere yönlendirildi. Bu yaptırım zamanla Kazakların gerek ekonomik gerekse de sosyal yapısını bozdu. Sıralanan olumsuzluklar yetmezmiş gibi Rus yöneticiler kadim

Kazak topraklarını Rus köylülerine dağıtmaya başladılar ki, bu tasarruf halkın büyük tepkisini çekti. 17. Yüzyıldan itibaren İslam merkezleriyle yakın ilişkiler kuran Kazakların bu tercihi onların İslam dinini daha yakından öğrenmesine, toplumsal hayatta İslami kuralları daha fazla uygulamasına vesile oldu. Rusların İslamiyeti kendi varlığına tehdit olarak görüp engelleme çabalarına rağmen Kazaklar İslami prensiplerden ödün vermediler. Bu dönemde eğitimin değerini öne çıkaran ve Kazak milletin kuruluşunu hazırlayan yeni bir aydınlar grubu ortaya çıkmaktaydı. Rusya’da 1905 yılında gerçekleşen Meşrutiyet hareketi Kazak siyasi faaliyetlerine ivme kazandırdı. Meşrutiyetin ardından hükümetin baskıyı bir miktar gevşetmesiyle Kazaklar siyasi ve kültürel faaliyetlerini daha serbest biçimde icra etmeye başladılar. Bu dönemde halka siyasi parti kurma izni verildi ve aynı zamanda gazete ve dergi yayıncılığındaki katı sansür uygulamaları hafifletildi. Kazaklar ilk kez hükümetten hayati ve tarihi değer taşıyan birtakım taleplerde buluyordu. İslamiyet ile Hristiyanlığın aynı hukuki çerçevede tanınmasını, ellerinden alınan toprakların geri verilmesini talep eden Kazaklar, kendi topraklarında sadece Kazakların tam vatandaşlık hakkına sahip olmasını istiyorlardı. O yıllarda diğer Türk topluluklarındaki Pantürkizm akımı Kazaklar arasında da taraftar bulmaya başlamıştı (Hitchins, 2002: 131-132).

1916 yılında Ruslara karşı başlayan büyük ayaklanmanın görünürdeki sebebi Türkistan’da 19 ile 43 yaşları arasındaki tüm erkeklerin askere alınmak istenmesiydi. Oysa Rusların yıllardan beridir yaptığı hukuksuz uygulamalar ile baskı ve zulüm politikası Türkistan Türklerini zaten isyanın eşiğine getirmişti. Ayrıca Rus hükümetinin yanlış toprak taksimatı ve keyfi tasarrufu tüm Türk boylarını zor durumda bırakmıştı ki bunların içinde en mağdur olan Kazaklardı. Halka ağır vergiler kesilmiş, savaş zamanında mallarına yasa dışı yollarla el konulmuştu. Sıralanan bir dizi sebepten dolayı başlayan isyan hareketi Rus birliklerini ilk zamanlarda epeyce zor durumda bıraktı. Ordu ancak büyük kayıplar vererek isyanı bastırabilmişti. Bu hadisenin ardından Kazak-Rus ilişkilerindeki gerginlik artarak devam etti (Hitchins, 2002: 132). 1916 yılında patlak veren büyük milli direnişin diğer bir sebebi Ruslaştırma ve katı sömürgeci uygulamalara karşı çıkmaktı. Zira Ruslar Kazak Türklerini kendi milli dil, edebiyat ve kültüründen uzaklaştırmak istiyorlardı. Bir sonraki basamakta ise “mankurtlaştırma” yer alıyordu. Bunu gerçekleştirmek için ilk olarak ülkedeki yerleşim yerlerinin, şehir ve vilayetlerin Kazakça olan adlarını Rusça’ya çevirdiler (Mirzahmetov, 1993: 126).

1917 yılındaki Bolşevik ihtilalinden sonra Kazaklar özerklik taleplerini yüksek sesle dillendirmeye başladılar. 1917 yılının Nisan ayında Orenburg şehrinde büyük Kazak kurultayı gerçekleştirildi. Uzun süren istişarenin ardından önemli kararlar alındı. Kazaklara siyasi özerklik ve-

rilmesi, yönetimde ve okullarda Kazak Türkçesinin resmi dil olması talepleri gündeme getirildi. Birbirini takiben kısa aralıklarla düzenlenen 2. ve 3. kurultaylarda daha üst seviyede taleplerde bulunuldu. Buna göre Kazaklar kendi ordularını kuracak, anayasasını hazırlayacak ve nihayet serbest seçimlerini gerçekleştirecekti (Hitchins, 2002: 132; Gömeç, 1993: 10). Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesinden sonra 20 Ağustos 1920’de Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oluşturuldu. 1936 yılında “özeklik” statüsü kaldırılarak daha üst seviyeli yönetim olan Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Moskova çok geçmeden Türkistan için yeni kararlar aldı. 1920’li yıllardan başlayarak beşer yıllık ekonomik kalkınma planları devreye girdi. Bu modelin uygulanmaya başlanmasının ardından 1938 yılında kırsal bölgelerdeki halkın %98’i kolektif çiftliklere yönlendirilmiş bulunuyordu. Uygulanan yanlış politikalar Kazakistan’da felakete varan kötü sonuçlar doğurdu. Hem olumsuz çalışma koşulları hem de açlık ve hastalık sebebiyle ne yazık ki 1,5 milyon Kazak hayatını kaybetti (Hitchins, 2002: 132).

Kazak Türklerinin edebiyatı 15. Yüzyıla kadar ortak devir olarak kabul edilen tüm Türk boy ve topluluklarının ata yadigarı eserlerle başlar. Bu itibarla Kazaklar *Atabetü’l Hakayık*, *Codex Cumanicus*, *Divanü Lügati’t Türk*, *Kutadgu Bilig*, *Orhun Yazıtları*, Harezmi’nin *Muhabbetname*’si, Kerderli Mahmud’un *Nehcü’l Feradis*’i ile Rabguzi’nin *Kıyasü’l Enbiya*’sı gibi kitapları kendi edebiyatlarının kaynak ve temel eserleri kabul ederler. Önceleri dağınık halde bulunan Kazak boyları 15. Yüzyılda birlik oluşturmaya başlamış, çok geçmeden de Kazak Hanlığı’nı kurmuşlardır. Kazak Türkçesinin edebiyat dili olma yolunda ivme kazanması ise 15. Yüzyılın ikinci yarısına tekabül eder. Kazak edebiyatı 15. ile 19. Yüzyıl arasında ağırlıklı olarak sözlü edebiyat şeklinde gelişimini sürdürür. Diğer Türk boyları gibi sözlü edebiyat geleneğinin zengin olduğu Kazaklarda ağıt, atasözü, bilmece, destan, dua, masal ve ninniler, halk edebiyatı türlerinin yalnızca bir kısmını oluşturur. Kazak Türklerinde kahramanların hayatları etrafında oluşturulmuş zengin bir destan geleneği bulunduğunu belirtmek gerekir. Alpamis Batır Destanı, Edige Destanı, Er Targın Destanı, Kamber Batır Destanı, Koblandı Batır Destanı ve Köroğlu Destanı uzun yıllar Kazak halkı tarafından sevilerek dinlenmiştir. Destanların bir kısmı yaşanmış büyük aşkları terennüm eder ki *Kız Jibek Ayman-Şolpan ve Kozı Körpeş Bayan Suluv* bunlar arasındadır.

Kazak Türklerinin sözlü edebiyatı 19. Yüzyıldan itibaren hem Kazak folklor uzmanları hem de Rus Türkologları tarafından derlenerek yazıya aktarılır. Çağdaş Kazak edebiyatının kuruluşuna zemin hazırlayan Şokan Velihanov (1835-1865) zengin folklorik ve etnografik içerikli eserleriyle bu sahada daha sonraki araştırmacılara yol gösterici olur. Çağdaş Kazak edebiyatının kurucusu Abay Kunanbay (1845-1904) ise yetenekli şair ol-

manın ötesinde halk edebiyatı ile çağdaş batı edebiyatını yenilikçi çizgide birleştirebilen şahsiyetlerdendir. Aynı zamanda dombra ustası olan edip Avrupalı anlamdaki yeni şiirleriyle Kazak Türkçesini işlek bir yazı dili haline getirmek için çaba sarf eder (Kolcu, 2006: 135).

Kazak Türkçesinin güçlü bir yazı dili haline gelmesinde ilk süreli yayın faaliyetlerinin önemli ölçüde katkısı bulunduğu unutulmamalıdır. Taşkent'te 1870-1902 yılları arasında neşredilen *Türkistan Valayatının Gazeti* ile 1888-1902 yılları arasında Ombı şehrinde yayın faaliyeti sürdüren *Dala Valayatının Gazeti*'nin Kazak yazı dilinin olgunlaşmasında dikkate değer katkıları olmuştur. Bu gazetelerde yayımlanan ilk eserler çağdaş Kazak hikâyeciliğinin başarılı örnekleri arasında sayılabilir.

Kazakistan'da *Sirke* isimli gazete "Kazakça ilk yayın organı" olma niteliğiyle 1906 yılında basılır. Ülkede ayrıca İslamcı çizgide yayın politikası sürdüren *Aykap* dergisi yayımlanır. 1911 ile 1915 yılları arasında çıkarılan *Aykap* Kazaklarda hem milli bilincin şekillenmesine hem de milli edebiyatın gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır (Aşırbayev, 2000: 5)

Daha sonra İslamcı ve milliyetçi fikirleriyle dikkat çeken *Kazakistan* gazetesi gün yüzüne çıkar. Orenburg şehrinde milli söylem ve duyarlılıkla yayımlanan *Kazak* gazetesinin 1913 ile 1918 yılları arasında ilgiyle takip edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca *İşim Dalası* ve *Alaş* gazeteleri de halk tarafından büyük rağbet gören periyodiklerdir. İsimleri zikredilen süreli yayınların hem halkın aydınlatılmasına hem de milli bilincin oluşmasına büyük ölçüde hizmet ettikleri söylenebilir. Ekim 1917 ihtilali sırasında bağımsız olan Kazakistan henüz Sovyetler Birliği'ne dahil değildir. O sırada ülkede yapılan ilk seçimlerde Kazak milliyetçileri iktidara gelirler. *Alaş Partisi*'ni kurmalarının ardından *Alaş Orda* ismiyle Kazakistan'ın artık bağımsız bir devlet olduğunu beyan ederler. Ancak yaklaşık iki yıl sonra 20 Ağustos 1919 tarihinde Rus kuvvetleri Kazakistan'daki milli hükümeti yok ederek Sovyetler Birliğine bağlı Kazakistan Özerk Cumhuriyetini kurarlar. Kazakistan'ın bağımsız devlet niteliğinden özerklik gibi alt seviyeli statüye düşmesinde komünistlerin propagandasına kanan siyasetçi ve aydınların tesiri olduğunu belirtmek gerekir (Kolcu, 2006: 135-136).

Kazak edebiyatında 20. Yüzyıl başlarında büyük edipler ile onların yüksek seviyeli yetkin eserleri ardı ardına gün yüzüne çıkıyordu. Şiir, roman, tiyatro, eleştiri sahalarının dışında uzun ve kısa hikâye vadisindeki verimli örnekler sayesinde Kazak Türkçesi hızla yazı dili haline gelmeye başlamıştı. Bu dönemde adı anılması gereken dikkate değer şahsiyetlerin başında Ahmet Baytursunov (1872-1937)) geliyordu. Ardından Şahingiray Bükeyhan (1850-1921), Cusipbek Köpeyulı (1857-1931), Muhamme-

djan Seralin (1871-1929), Ömer Karaşı (1876-1921), İsfendiyar Köpeyulı (1878-1957), Mirjakıp Dulatov (1885-1935), Jusipbek Aymavıtov (1889-1931), Mağcan Cumabay (1893-1938), Sultanmahmut Toraygırov (1893-1920), Beyimbet Maylin (1894-1938), Sabit Dönentay (1894-1933), Muhtar Avezov (1897-1961), İsa Baycaev (1900-1946) gibi iz bırakmış isimleri zikretmek doğru olacaktır. Adları sıralanan ediplerin yazı çalışmaları ve halkta bilinç uyandırma gayretleri o dönemde “milli edebiyat oluşturma faaliyeti” olarak nitelendirilmekteydi. Bu çaba halkı çağdaş dünyanın gereklerine göre aydınlatma ve batıl inançların zararlı tesirlerinden kurtarmaya yönelikti. Edipler Kazak halkını yeni ilimler ve çağdaş hayatın pratikleri ile tanıştırmak arzusundaydı. Kazak aydınları Rusya’nın Türkistan’a hâkim olma hayalini Türk dünyası için büyük tehlike olarak görmekteydi. Birçok aydınını kurban vermesine rağmen Kazaklar milli bilinç oluşturma gayretinden vazgeçmiyordu. Ancak 1917 yılındaki Bolşevik ihtilali milli ideallerin gerçekleşmesine büyük sekte vuracaktı. Zorla gündemden kaldırılan milli edebiyat, yerini Sovyet rejimine angaje olan, parti, kolhoz ve komsomol edebiyatına bıraktı (Kolcu, 2006: 136).

2.Kıssa ve Masal Döneminden Hikâyeye Geçiş

Kazakların Abay Kunanbay’a kadar yazılı edebiyata sahip olmadıkları genel olarak edebiyat dünyasında kabul gören bir hükümdür. Buna karşılık ülkede şifahi edebiyata ait zengin ürünlerin eski zamanlardan beri nesilden nesile sözlü tahkiye yoluyla aktarıldığı bilinmektedir. Başka bir ifade ile Kazakların “avız edebiyeti” ismini verdiği şifahi edebiyatın devamlılığı “engimelev” (hikâyeye etme) usulüyle sağlanmıştır (İbrayev, 1998: 547) Kazak sözlü edebiyatının anlatmaya dayalı jır (destan), anız (efsane), epsana (menkıbe) ve ertegi (masal) gibi türlerinde çeşitli tahkiye usulleri icra edilerek nesilden nesile aktarılan bir tahkiye geleneği ortaya çıkmıştı. (Melik Gabdullin, 1996: 1-20) Batıda kendini gösteren roman ve hikâyeye gibi nesir türlerinin Rus edebiyatı aracılığıyla Kazak edebiyatına dahil olduğu sürekli dile getirilmiştir. Köklü tahkiye geleneğine sahip ülkede ilk çağdaş Kazak hikâyeleri eski zamanlardan beri varlığını sürdüren “kıssadan hisse çıkarma” ilkesinin izlerini taşır. Esasen aynı durum Türkiye Türklerinin modern hikâyeciliğinin gelişim çizgisinde de kendisini gösterir. Anadolu sahasında da kıssalardan çağdaş hikâyeye geçiş olduğu bilinmektedir. Dilbilimci, eğitimci, halkbilimci ve etnograf gibi kimliklere sahip bulunan İbray Altınşarin (1841-1889) aynı zamanda Kazak edebiyatında ilk çağdaş hikâyecidir. Onun Kazak okullarında ders kitabı olarak okutulmak üzere yazdığı *Kirgizskaya Hrestomatiya (Kazak Hrestomatiyası)* isimli kitabı hikâyeye sahasının ilk önemli eseridir. Edip çocuklar için kaleme aldığı küçük hikâyeleri ile Kazak edebiyatında sarsılmaz bir yer edinmiştir. Hem telif hem de tercüme olan kısa hikâyeleriyle Kazak

çocuk edebiyatında da adı anılan bir kıymetli bir şahsiyettir. Hrestomatiya’da yer alan hikâyeler hem yerli hem de klasik unsurların uygun biçimde sentezlenmesiyle oluşturulmuştur. Altınsarin Rusça’dan çevirdiği hikâyeler üzerinde bazı değişiklikler yapmış, Kazak toplumsal değerleri ile kültürüne adapte etmiştir. Kazak edebiyatının ilk çağdaş hikâyesi kabul edilen İbray Altınsarin’in “Kıpçak Seyitkul” esasen okuyuculara ibret vermek amacıyla yazılmıştır. Eser anlatım biçimi, konusu, olay örgüsü, hikâye tekniği bakımından başarılı bir örnektir. Hikâyede halkı için gayretle çalışıp hayırlı işler yapan Kıpçak Seyitkul örnek alınacak bir karakter olarak sunulur. Altınsarin Kıpçak Seyitkul hikâyesinde Kazakların yerleşik hayata geçmesini ve tarımla uğraşmasını salık vermektedir. Bu dönemin üzerinde durulması gereken şahsiyetlerinden biri Abay Kunanbayev’dir. Esasen şiirleriyle ünlene Abay didaktik içerikli *Kara Sözleri* başlıklı eseriyle Kazak nesrine katkı sağlamıştır.

Kazak hikâyesinde gelişmenin yatay seyir izlediği bu dönemde yapı ve içerik bakımından kısmi değişiklikler görülür. Milliyetçi görüşlere sahip sanatkarlar halkın milli bilincini diri tutmak için gazete ve dergiler yayımlamışlardır. Bu süreli yayınlarda Kazak toplumunun önemli meselelerini gündeme getirerek tartışmışlardır. Tartışılan konular arasında çağdaş hikâyenin yapı ve içerik özelliklerinin nasıl olması gerektiği meselesi de yer alır. (Kenjebayev, 1950: 37).

3.Alaş Edebiyatı Döneminde Hikâye

Başlangıçtan beri Türklerin ortak adı olarak kullanılan “alaş” kelimesi zamanla Kazak adı ile bütünleşmiştir. Kazak tarihinde önemli yere sahip olan alaş kavramı zaman geçtikçe hem Kazak birliğinin sembolü hem de milli nitelik taşıyan her türlü faaliyetin ismi olmuştur. Bu bağlamda 1917 yılında milli duyarlılıkla başlayan siyasi hareketin adının “Alaş Partisi” olması tesadüfi değildir. Rus sömürge siyasetine karşı çıkan ve Kazakların bağımsız devlet kurma idealine bağlı olan Alaş Partisi milli meselelere hususi kıymet vermiştir. Bolşevik ihtilali 1917 yılında gerçekleşince Sovyet yöneticileri Alaş Partisi’nin güçlenmesini bilinçli biçimde engellediler. Hem Alaş Partisi’ne ve hem de genel olarak Alaş hareketine en baştan beri şüphe ile yaklaşan Komünist Partisi en sonunda düşmanca tavrını ifşa etti. Sürekli takip altında tutulup milliyetçilikle suçlanan Alaş Partisi mensupları Stalin’in gadrine ve gazabına uğradılar. “Rejim muhalifi”, “milliyetçi sapmacı” yaftalarıyla kurşuna dizilen, hapse atılan ve çalışma kamplarına gönderilen aydınlar büyük bedel ödediler. İşin ilginç yanı türlü şekilde cezalandırılan kişilerin yakınları da “halk düşmanının akrabası” damgasıyla ömürleri boyunca mağdur edildiler.

Kazak Edebiyatında 19. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak 1920’li yıllara kadar süren devreye kimi araştırmacılar “Milli Uyanış Dönemi”,

kimileri “Gelenekle Yeninin Buluşma Dönemi” ismini vermişlerdi (Seyfullin, 1931: 38; Mukanov, 1932: 43; Avezov, 1933: 122). Başka bir araştırmacı grubu ise “20. Asır Başındaki Edebiyat” şeklindeki bir adlandırmanın doğru olduğunu iddia ediyordu (Ergöbek, 1994: 33). Bu dönemde eser veren edipler Rusların sömürgeci uygulamalarına direnç göstermiş, halkta milli bilinç oluşturmak istemiş, bilgisizlik ve yoksulluğa karşı mücadele etmişlerdir. 20. Yüzyıl başlarında ortaya çıkan ve halk arasında rağbet gören Alaş hareketi Kazaklarda edebiyat, fikir ve siyaset sahalarında belirleyici rol üstlenmiştir. Bu sebeple 20. Yüzyıl başında henüz Sovyetler Birliği’nin ülkeye hâkim olmadığı dönemdeki edebiyata “Alaş edebiyatı” adı verilir. Bu edebiyat gerek ele aldığı temalar gerek milli romantizme verdiği değer, gerekse de tarihi dönem bakımından Türkiye Türklerinin edebi dönemlerinden olan “Milli Edebiyat” devrine karşılık gelir. Alaş edebiyatı mensupları Türkiye’deki benzerleri gibi vatanın milli çıkarlarını ön planda tutmuşlardır. Dikkatli bir gözle bakıldığında Alaş edebiyatının roman ve hikâye türlerine ayrı bir kıymet verdiği anlaşılmaktadır. İlk çağdaş Kazak nesir örneği olan Mirjakıp Dulatov’un “Bakıtsız Jamal”ı (Bahıtsız Cemal) 1910 yılında neşredilmiştir. Alaş edebiyatı döneminde Kazak hikâyecilerinin hem hikâye tekniği hem de tema yelpazesinin genişliği bakımından üst seviyeli örnekler verdiği anlaşılmaktadır. Bu şahsiyetler aynı zamanda estetik ve sanat olgunluğu bakımından başarılı eserler yazmışlardır. Sözü edilen yıllarda her biri sonradan ünlü olan Jusipbek Aymavıto (1889-1930), Ekiram Galimov (1892-1914), Sultanmahmut Toraygırov (1893-1920), Mağjan Cumabay (1893-1938), İliyas Jansugirov (1894-1938), Sabit Dönentay (1894-1933), Saken Seyfullin (1894-1938), Beyimbet Maylin (1896-1937), Muhtar Avezov (1896-1961) gibi şahsiyetler hikâye vadisinde dikkat çekici eserler vermişlerdir.

Stalin’in “kızıl kırgın” zulmünün kurbanlarından olan Jusipbek Aymavıto Alaş hareketinin önemli kalemlerindendir. Farklı türlerde verdiği eserlerinin yanı sıra roman ve hikâye sahasında da kendini kanıtlamıştır. Uzun hikâye formunda olan “Künükeydin Jazığı” başlıklı eserinde kadın hakları meselesini, kadının toplumdan dışlanmasını ele alır. Aymavıto Kazak edebiyatında nesir sahasında ilk kez lirizmi başarıyla kullanmış ediplerdendir. Ayrıca yaptığı ustaca tabiat tasvirleri ve psikolojik tahlilleriyle tanınmaktadır.

Gerçekte Alaş hareketi içinde aktif görev üstlenmemiş olsa da Ekiram Galimov’un aynı görüşte yayın yapan *Aykap* dergisinde yazıları yayımlanmıştır. Bu durum onun yine “alaşçı” olarak anılmasına sebep olacaktır. Edibin 1912’de *Aykap* dergisinde “Beyşara Kız” (Biçare Kız) adıyla yayımlanan hikâyesi dikkat çekicidir. Eserde gelenek-görenek ve töre kıskacında temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılan, yaşlı adamlarla zorla evlendirilen Kazak kızlarının mağduriyetini anlatır. Beyşara Kız’da

küçük yaşta “kalın” karşılığında ve kendi rızası dışında bir gençle zorla nişanlanan Altınay daha sonra damat adayını görünce evlenmek istemez. Reddedilmeyi kabullenemeyen müstakbel damadın ailesi kızı kaçırmaya yeltenir. Boğuşma sırasında ölümcül yara alan çaresiz kız Altınay kısa süre sonra “Ah dünya” nidasıyla son nefesini verir.

Kazakistan’da daha çok şair kimliğiyle tanınan Sultanmahmut Toraygırov hikâye sahasında da başarıyla kalem oynatmış ve 27 yaşında vefat etmiş bir ediptir. Alaş hareketinin aktif üyelerinden olan Toraygırov ilk çağdaş Kazak hikâyeleri arasında adı zikredilen “Kamar Suluv”u (Güzel Kamer)’i 1914 yılında neşreder. “Zarlandım” (Feryadım) isimli hikâyesinde ise eski ile yeni eğitim sistemini mukayeseye girer. Köhne eğitimin türlü zaaf ve aksaklıklarını dile getirir. Öğretmenlerin bilgisizliği, ders kitaplarının niteliksiz oluşu, okulların kötü durumu, toplumun duyarsızlığı gibi durumları eğitimin ciddi meseleleri olarak ele alır. Eski okulların karşısına koyduğu modern okulları başarılı kurumlar olarak idealize eder.

Kazak edebiyatının dirayetli şairlerinden Mağjan Cumabay Alaş hareketi içinde yer almış aydınlardan biridir. Sovyetler Birliği kurulduktan sonra “Alaşçıları” ciddi düşman olarak gören rejim Cumabay’ı sürekli gözetim altında tutmuştur. Stalin’in gadrinden kurtulamayan Cumabay ömrünün 9 yılını hapiste geçirdikten sonra 1938 yılında kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Edibin tek hikâyesi olan “Şolpanın Künnesi” (Şolpanın Günahı) (Cumabay, 2002:170) 1923 yılında Şolpan dergisinde neşredilmiştir (Bekturbekova, 2001: 190).

Kendisine Mirjakıp Dulatov’u örnek alan Mağcan Cumabay, Kazak toplumunda kadının kaderini psikolojik derinliğiyle ele alan ilk yazardır. Uzun hikâye formunda yazdığı *Şolpanın Künnesi* eserinde edip, mutlu bir hayat süren Şolpan ve Sersenbay çiftini anlatır. Uzun zamandan beri evli olan çift, bir türlü çocuk sahibi olamamaktadır. Birbirlerini çok sevmelerine rağmen çocuk yüzünden araları bozulur. Gözünü karartan Şolpan ne pahasına olursa olsun çocuk sahibi olmak istemektedir. Sırf bebek doğurmak için Ezimtay ile gayrimeşru ilişki kurar. Fakat Ezimtay’dan bir türlü kurtulamaz. İlişkiyi öğrenen Sersenbay Şolpan’ı öldürür. Cumabay hikâyede Şolpan’ın ruh hali ve iç dünyasını başarılı bir tahlille anlatır. Mağcan’ın bu uzun hikâyesi Muhtar Avezov (1897-1961) ve Cusipbek Aymavitov’un (1889-1931) eserleriyle beraber Kazak edebiyatında psikolojik nesir türünün ilk örnekleri kabul edilir (Söylemez, 2004: 10).

Daha çok şiir ve destan türündeki ürünleriyle şöhret kazanan İliyas Jansügirov roman, hikâye, tiyatro ve inceleme alanlarında da kalem oynatmış velut bir yazardır. Esasen Alaşorda hükümetinde herhangi bir görev almamış olsa da Sovyet yöneticileri onun eserleriyle Alaş hareketine hizmet ettiğini iddia ederler. Bu sebeple Stalin’in aydın kıyımının kurbanı

olmuş, 1938 yılında kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Edibin 1935 yılında yayımlanan *Kuk* isimli kitabı mizahi kısa hikâyelerden oluşur. Bu örneklerde Jansügirov, dönemin Kazak toplumunun maruz kaldığı sıkıntıları lirik ve mizahi bir üslupla tasvir eder. Hikâyeleriyle Kazak edebiyatında çağdaş mizahın öncü şahsiyetleri arasında yerini alır. Toplumu tesiri altına almaya başlayan yenileşme sürecini hikâyelerindeki orijinal tip ve karakterler aracılığıyla dile getirir. Onun Kazak kadınının acılarla yüklü hayatını tasvir ettiği “Kün Ölimi” (Halayığın Ölümü) hikâyesi yazıldığı yıllarda ilgiyle okunmuştur. Hikâyede zengin bir ailenin evinde hizmetçilik yapan Alga isimli kadın hikâyenin merkezinde yer alır. Hem Alga hem de ailesi bu evde zulüm ve hakarete maruz kalmaktadır. Kötü hadiseler arka arkaya gelir. Alga’nın çocuk yaştaki kızı evin efendisi tarafından mal karşılığında satılır. Kadının oğlu küçük olmasına rağmen yaşı büyültülerek askere gönderilir. Çocuklarının hasretine dayanamayan Alga ölümcül hastalığa yakalanır. Bir kış günü inleyerek ruhunu teslim eder. Halayığın Ölümü Kazak hikâyeciliğinin yüksek seviyelere tırmanmakta olduğunu gösteren başarılı bir örnektir.

Alaş hareketine sempati ile bakan Sabit Dönentay etkili şiirleriyle tanınmakla birlikte olgun hikâyeler de kaleme almıştır. Onun “Körtemtay” hikâyesinde babasını kaybetmiş yetim bir çocuğun maruz kaldığı türlü zorluklar anlatılır (Dönentay, 1999: 131-140) Hikâye Kazak Türkçesi’nde “emengerlik” denilen töre etrafında şekillenmiştir. Kocasını vefat eden kadının kayınbiraderi veya kocasının akrabasıyla zorla evlendirilmesi geleneğine emengerlik ismi verilir. Bu durum Kazak Türklerinin toplumsal hayatını kötü yönde etkileyen bir uygulama olarak o yıllarda çokça görülmektedir. Küçük yaşta yetim kalan Körkemtay’ın annesi, babasının akrabalarından Iskak ile zorla evlendirilir. Pek çok sıkıntılara rağmen anne Körkemtay’ı okula göndererek iyi bir eğitim aldırır. Bu durumu çekemeyen Iskak’ın ailesi Körkemtay’a türlü zulüm ve eziyetler çektirirler. Annesi ölünce hem yetim hem de öksüz kalan Körkemtay sahipsizliğin acısını daha fazla hisseder. Merhamet duygularından mahrum bulunan Iskak zulmünü daha da artırır. Körkemtay üzüntülü dönemde günlerini annesinin mezarı başında ağlamakla geçirmektedir. O sırada kendisine merhametle yaklaşan tek kişi Iskak’ın yeni hanımı olmuştur. Manevi acıları günden güne artan Körkemtay son nefesini annesinin mezarı başında verir.

Ekim ihtilalini takip eden 1920’li yıllarda iz bırakan dört önemli edip vardır. Bu kalemler Saken Seyfullun, Beyimbet Maylin, Muhtar Avezov ve Gabit Müsirepov’dur. O yıllarda genç olan bu edebiyatçılar romanlarının yanı sıra uzun ve kısa hikâyeleriyle tanınmıştır. Dayatılan sipariş mevzularda yazmayı reddettikleri için hükümetin harekete geçirdiği tetikçi şahsiyetlerin eleştirisi hedefi haline gelirler. Saldırlara maruz kalan bu

edipler Türk dünyasındaki pek çok aydın gibi Stalin'in zulümkar siyasetinin kurbanı olurlar.

Kalemini şiir, tiyatro, edebi tenkit, roman gibi farklı türlerde sınamış olan Saken Seyfullin, verimli çalışmalar yaptığı hikâye sahasında da içirik ve yapı bakımından olgun örnekler vermiştir. İlk hikâyelerinden olan ve 1917 yılında neşredilen “Jubatuv” (Teselli) başlıklı hikâyesinde Kazak kadınının acılarıyla yüklü hayat mücadelesini tasvir eder. Gözlem kabiliyetini güçlü anlatımıyla birleştiren Saken Seyfullin, bu hikâyede kadın hukuksuzluğunu büyük bir problem olarak ele almıştır.

Jubatuv hikâyesinde tesadüfen ağlayan bir kızla karşılaşan yazar, onun hem hayat hikâyesini hem de ağlama sebebini öğrenmek ister. Genç kız yaşlı bir adamla kendi iradesi dışında zorla evlendirilmiştir. Merhamet duygularıyla dolan yazarın kızı sakinleştirip avutmak için söylediği sözler esasen bütün Kazak kızları için ortak anlam taşımaktadır. Zira kızların zorla evlendirilmeleri Kazak toplumunun büyük bir kısmı için geçerlidir. Bu durum o yıllarda Kazak halkının adeta “kanayan yara”ıdır. Yazar yüreğinde taşıdığı geleceğe yönelik umut yüklü duyguları genç kıza söyleyerek onu rahatlatmaya çalışır. Seyfullin'in bir diğer hikâyesi olan “İki Karşılaşma”nın merkezinde Cibek isimli bir kız vardır. Serbest fikirli olarak yetiştirilen Cibek köhne Kazak toplumunda kadın hak ve özgürlüklerinin bulunmadığını düşünmektedir. Hikâyedeki hadise iki bölümden oluşur. İlk bölüm 1917 yılında cereyan etmektedir. Güzelliğiyle dillere destan olan Cibek kadın hukuksuzluğu meselesinde çok hassastır. Ne ilginçtir ki hukuksuzluğa önce kendi uğramış, başlık parası karşılığında ihtiyar bir zengine satılmıştır. O böyle bir evliliğe boyun eğip rıza gösterecek karakterde bir kız değildir. İkinci bölüm Sovyet hükümetinin kurulmasının ardından 1921 yılında geçmektedir. Sovyetler Birliği bünyesindeki farklı ülkeleri dolaşan eser başkışısı Cibek ile bir kez daha karşılaşır. Bu bölümde daha önce parayla satılıp adeta köle haline getirilen Cibek tamamen değişmiş, zulme başkaldıran genç kadın kimliğine bürünmüştür. Zira ona insanlık dışı muamele yapan, esareti altında inleyen yaşlı kocasından ayrılmıştır. Artık kendi ayakları üzerinde duran, yüksek iradeli, özgür bir kadın kimliğiyle toplumda yerini almıştır. Saken Seyfullin her iki hikâyede de erkeklerle eşit halklara sahip olması istenen ideal Kazak kadını anlatır (Söylemez, 2004: 10).

Seyfullun'in 1935 yılında matbaa yüzü gören “Ayşa” (Ayşe) hikâyesi de vefakâr Kazak kadının insanüstü gayretini anlatan ilgi çekici örnektir. Edibin 1927 yılında yayımlanan “Omar” (Ömer) hikâyesi Kazakistan'da hukuksuz tavırları sebebiyle halkın nefretini kazanan Ruslarla onların yerli işbirlikçilerini ifşa eden bir örnektir. Hikâye vadisinde kaleme aldığı eserlerde kadın meselesini, işçi ve köylülerin sorunlarını kendine özgü bir

söyleyişle dile getiren Saken Seyfullin, Alaş edebiyatı içinde değerlendirilen şahsiyetlerdendir.

Kazak edebiyatının başarılı simaları arasında gösterilen Beyimbet Maylin diğer milliyetçi edipler gibi Stalin terörünün kurbanı olmuş değerli bir şahsiyettir. Hikâye ve uzun hikâye türlerinde verdiği olgun örneklerle okuyucuların beğenisini kazanan Maylin rejim muhalifi suçlamasıyla 1938 yılında kurşuna dizilmiştir (Özdemir, 2014: 47; Iskakov, 1999: 454). 1914 yılında basılan “Şuganın Belgisi” (Şuganın İşareti) isimli uzun hikâyesinde kadın sorunlarını, Kazak toplumunda göz ardı edilen kadın hak ve özgürlüklerini eleştirel yaklaşımla sorgular. Zengin bir ailenin kızı olan Şuga, yoksul hayat sürdürmek zorunda olan Abdirahman’ı sevmiştir. Evlenip mutlu bir yuva kurmak isteyen gençlerin bu talebi kızın babası Esimbek tarafından reddedilir. Yoksulları hor ve hakir gören Esimbek’e göre zenginler ve fakirler kendi statülerine uygun kişilerle evlenmelidir. Abdirahman’ın köye gelmesini yasaklayan Esimbek buna ilave olarak nüfuzunu kullanıp genci sürgüne gönderir. Yazar hikâyede hem Şuga’yı hem de Abdirahman’ı temiz kalpli, merhamet ve muhabbet ehli gençler olarak tasvir eder.

Abay Jolu (Abay Yolu) romanının yazarı olan Muhtar Avezov “Korgansızdın Küni” (Çaresizin Talihi) hikâyesi ve “Karaş Karaş Okıyğası (Karaş Karaş Vakası) isimli uzun hikâyesiyle Kazak edebiyatının büyük yazarı unvanını almaya hak kazanmıştır. Alaşorda’nın Semey vilayet komitesi üyeliği yapan Avezov “milliyetçi”, “zengin taraftarı” ve “alaşçı” olmakla suçlanarak tutuklanır (Koygeldiyev, 1995: 313) İki yıl süren tutukluluk döneminin ardından 1932 yılında kaleme aldığı ve güya pişmanlığını dile getiren “açık mektup” sayesinde âkibeti diğer “Alaş” mensupları gibi olmaz; öldürülmekten kurtulur. Muhtar Avezov’un 1920’li yıllarda konu, olay örgüsü, şahıs kadrosu, anlatım tekniği gibi nitelikleriyle Kazak hikâyeciliğinin en olgun örneklerini verdiği söylenebilir. Onun ilk hikâye örneği sayılan “Korgansızdın Küni” 1921 yılında *Kızıl Kazakstan* dergisinde neşredilmiştir. Eserde insanın hem mutluluğuna hem de özgürlüğüne ket vuran ve çağın gerisinde kalan köyün köhne gelenek ve görenekleri tenkit edilir. Hikâyede yoğun felsefi fikirlerle birlikte estetik bakış açısı dikkat çekmektedir. Eserin ana ekseninde yer alan Gaziyya’nın (Azize) yaşadığı büyük üzüntü dondurucu kışla paralel biçimde anlatılır. İnsan tabiatındaki saflık ve temizliği, kötülük ve adaletsizliğin karşısına çıkarak ruhsal değişimleri tasvir eden Avezov’un Kazak edebiyatında psikolojik nesrin ilk temsilcisi olduğu söylenebilir. Onun hikâyelerindeki özgün hava Avezov’un gerek sanat anlayışı gerekse üslup bakımından kendine mahsus bir edip olduğunu gösterir.

4.Kazak Sovyet Edebiyatı Döneminde Hikâye

4.1.Sovyet Edebiyatının Başlangıç Yıllarında Hikâye

Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'ı zorla ele geçirmesinin ardından edebiyatın izleyeceği yol hakkında tartışmalar başlar. Mevcut edebiyatın daha çok çiftçilik ve tarım meselelerinden söz ettiği, oysa sanayi sahası ile işçi haklarının ön plana çıkarılması gerektiği söylenir. Bu yaklaşım tüm Sovyetler Birliği coğrafyasında işçi sınıfı oluşturma çabasının ilk adımıdır. 1920'li yılların sonunda Kazakistan'da planlı ekonomik kalkınma dönemlerine geçilir. Bunun paralelinde kültür ve medeniyet sahasındaki gelişmeler ivme kazanır. Kazakistan Yazarlar Birliği'nin ilk toplantısı 1934 yılında Almatı'da gerçekleştirilir. Birliğin yayın organı olan Kazak Edebiyatı gazetesi çıkarılır. *Edebiyat Meydanı* dergisi ile Rusça *Literaturny Kazahstan* dergisi yayın hayatına başlar. Sovyet edebiyatının izleyeceği ideolojik yol haritası belirlenerek muhtemel gelişme çizgisi tayin edilir. Hedeflere ulaşmak için atılacak adımlar tek tek belirlenir. Bu çabaların neticesi olarak bir süre sonra edebiyat kayıtsız şartsız partinin güdümüne girer. Sovyet edebiyatının sanat metodu olarak “Sosyalizm realizmi” kabul edilir (Söylemez, 2004: 12).

Kazakistan'da 1920 yılından sonra iç muhalefetin susturulmasını takiben Komünist Partisi sanat ve edebiyata istikamet vermeye başlar. Bu tarihten sonra gelecekte devlet kademelerinde yükselme ve başa geçme ihtimali bulunan aydınların bir kısmı takibata uğrar, bir kısmı hapse atılır, önemli bir kısmı ise idam edilir. Bunda maksat Kazakistan'ın özgürlüğü için çabalayan milliyetçi aydınları ortadan kaldırmaktır. Sovyet rejimi “sakıncalı” olarak görülen ediplerin yazı faaliyetini zorla sonlandırarak onların yerine sosyalist düzeni benimsemiş kalemleri getirir. Bir sonraki adım olarak Sovyet sistemini ülkeye tam hâkim kılmak üzere 12 Ağustos 1925 tarihinde Kazakistan Proleter Yazarlar Birliği kurulur (Narımbetov, 1999: 390).

1924 yılında başlayan Sovyet dönemi Kazak edebiyatı 1991 yılında noktalanmıştır. Komünist Partisi ideolojisinin belirlediği sanat anlayışı çerçevesinde eser verilen bu dönemde Rus klasiklerine ait çok sayıda örnek Kazak Türkçesine çevriliyordu. Sovyetler Kazakistan'a hâkim olmadan önce başarılı çalışmalarıyla öne çıkan Cusipbek Aymavıtov, Sabit Dömentay, Beyimbet Maylin ve Muhtar Avezov bu dönemde de ürün vermeye devam ediyorlardı. Sovyet döneminde Kazakistan'da eserleriyle dikkat çeken edipler arasında İliyas Cansugirov (1894-1938), Saken Seyfullin (1894-1938), Abdullah Tacıbayev (1900 ?), Sabit Mukanov (1900-1973), Gabiden Mustafin (1902-1984), Gali Ornanov (1907-1978), Tahavi Ahtanov (1923-1994), Abış Kekilbayev (d. 1939), Sultanali Balgabayev (d. 1946) gibi isimler yer alıyordu (Kolcu, 2006: 136).

Kazakistan 1930’lu yıllar boyunca büyük siyasi ve sosyal bunalımlara, köklü değişimlere sahne olur. Rejimin dayattığı sanat anlayışı doğrultusunda kaleme alınan Sovyet yanlısı eserler baş döndürücü bir hızla süreli yayınlarda yerini alır. 1932-1933 yıllarında Stalin’in kolhozlaştırma siyasetinin bir sonucu olarak ortaya çıkan açlık, Kazak halkının neredeyse yarısının ölümüne yol açmıştır (Mihaylov, 1992: 17). Ülkenin geleceğini derinden etkileyen bu hadise, Sovyet idaresinin yasaklarından dolayı o dönem hikâyelerinde ele alınamamıştır.

Kazak edebiyatının en dikkat çekici isimlerinden olan Sabit Mukanov baştan itibaren Sovyet rejimine sempati ile yaklaşmıştır. Eserlerinde sosyalizmin kuruluşunu ve yeni toplum düzenini idealize ederek anlatmıştır. Farklı türlerde epey eser veren edip diğer niteliklerinin yanı sıra usta bir hikâyeci olduğunu da kanıtlamıştır. Hikâyelerini *Aziya* (1924), *Azgın* (1927), *Ker zaman* (1928), *Suvalmaz Savın* (1933), *Altın Aymag* (1934-1937), *Şındıktağı Ertegi* (1939), *Eki Kün* (1939), *Alıp Aynaş* (1942), *Til Aluvşılar* (1942), *Batır Kız* (1944) isimli kitaplarda toplamıştır.

Mukanov’un 1939 yılında neşrettiği “Eki Kün” (İki Gün) hikâyesinde Kazak halkının o yıllardaki yaşantısı tablolar halinde tasvir edilir. Eserde komünizm öncesi ve sonrasının toplum hayatı birbiriyle kıyaslanır. Edip, yalnızca hikâyelerinde değil, yazdığı bütün eserlerinde sosyalizm realizmine değer vermiş, yeni düzenin türlü yönlerini olumlu yaklaşımla değerlendirmiştir.

Esasen romancı olarak kendini kanıtlamış bulunan Gabiden Mustafa zamanla hikâye vadisinde olgun eserler kaleme almıştır. Kazak Sovyet edebiyatının ilk temsilcilerinden olan edip romanlarında Kazak toplumunun açmazlarını, çatışan zümreleri, Sovyet sistemini benimsemiş bireylerin değişme sürecini uzun uzadıya tasvir eder. *Er Şoyın* adını taşıyan hikâye kitabı onun edebiyat vadisindeki yürüyüşünün ilk ürünüdür. Kitapta yer alan hikâyelerin hemen hepsinde Kazak köy halkının yaşantısını gözler önüne serer. “Tutkın”, “Külmegen Adam”, “Kulağan Kuz” ve “Kerven” isimli hikâyelerini 1953 yılında yayımlanan *Jıyırma Bes* kitabında toplar. Gabiden Mustafa’nın “Külmegen Adam” (Gülmeyen Adam) hikâyesinde bir zenginin yanında boğaz tokluğuna çalışan fakir Beysekey’in acılarla yüklü hayatı tasvir edilmiştir. Hikâye baş kişinin ruh halini ustaca tahlil eden edip aynı zamanda o yılların toplum yapısını, köyü ve köylünün hayatını gerçekçi tablolarla aksettirir.

Edebiyatta ismini 1920’li yılların sonunda duyurmaya başlayan Gabit Müsirepov Kazak Sovyet edebiyatının ünlü simalarındandır. “Tuvlagan Tolkında” (1928), “Kök Üydeki Körşiler” (1929), “Küsen” (1930), “Ömir Ertegi” (1930), “Tunnel” (1935), “Jaylav Jolında” (1936), “Tutgın Kız” (1938), “Kezdespey Ketken Bir Beyne (1966) uzun hikâyeleri edebiyat

dünyasında yüksek seviyeli örnekler olarak değerlendirilmiştir. 20’den fazla hikâyesinde ise köy hayatı, yeni toprak düzeni, modern tarım usulleri gibi konulara ağırlık verir. Müsirepov’un “Kos Şalgar”, “Kök Üydeki Körşiler” ve “Küsen” hikâyelerinin ana ekseninde sınıf mücadelesi vardır. Bu örneklerde Kazak köylülerinin kolhozlaştırma uygulamaları sırasında maruz kaldığı sıkıntılar öne çıkar. Genel olarak hikâyelerinde zengin-fakir çatışması, köhne-yeni düzen kıyaslaması temel meseleler olarak ele alınmıştır.

Kazak edebiyatında nesrin gelişmesi esasen Sovyet dönemine denk gelmiştir. İhtilalden önce Mirjakıp Dulatov (1885-1938) tarafından yazılan Bahtsız Jamal isimli eser 1912 yılında basıldı. Bu eserin halk arasında sevilip rağbet görmesinin ardından uzun hikâyeler arka arkaya gün yüzüne çıkmaya başladı. Tahir Cömertbayev’in (1884-1937) “Kız Körelik” (1912), Akıram Galimov’un (1891-1913) “Bışara Kız” (1912), B. Ercanov’un “Okuvga Muhabbat” (Okuma Sevgisi) (1912), Spendiyar Köbeyev’in (1878-1956) “Kalın Mal” (Başlık Parası) (1913), Muhammed Salim Haşimov’un (1884-1935) “Munlı Mariyam” (1914), Sultanmurat Toraygirov’un (1893-1920), “Kamar Suluv” (Güzel Kamer) (1914), Beyimbet Maylin’in (1894-1939) Şuganın Belgisi (Şuganın Yazgısı) (1914) ve Saken Seyfullin’in (1894-1938) Cubatu (Teselli) adlarını taşıyan uzun hikâyeler matbaa yüzü gördü. İsimleri sıralanan bu örneklerin hemen tamamında eğitim meselesi ortak konu olarak ele alınmaktaydı.

20. yüzyıl başında Kazak edebiyatının güçlü ve başarılı sanatkarlarından Mircakıp Dulatov’un tesiri kendinden sonraki edipler üzerinde açıkça görülüyordu. Dulatov bilgisizlik ve eğitim eksikliğinden kaynaklanan muhtemel tehlikeye karşı Kazak halkını uyarmaktaydı. Hikâyelerin ekseriyetinde geleneksel evliliğin kurbanı olan kadınların acılarıyla yüklü hayatları anlatılıyordu. Hikâyelerin sonunda kadın karakterler çoğunlukla trajik hadiseler sonunda hayata veda ediyorlardı. Halkı cehalete karşı uyaran aydınlar içinde Dulatov ve Köpeyev eserlerinde kadın meselesinin haricinde Kazak milli kimliğini öne çıkaran söylemleriyle dikkat çekiyordu. Uzun hikâyelerde Kazakistan coğrafyasındaki kırsal bölgeler ile bu bölgenin insanları canlı tablolar halinde tasvir edilmekteydi. Hikâyeciler halkı bir yandan cehalete karşı uyarırken, öte yandan yaklaşan Rus tehlikesini ısrarla dile getiriyorlardı (Söylemez, 2004: 9-10).

Kazak kırsal kesiminde meydana gelen köklü değişiklikleri kısa ve uzun hikâyeleri aracılığıyla anlatan Beyimbet Maylin “On Beş Ev” ile “Kırmanda” isimli eserlerinde Kazak hayvan yetiştiricilerinin kıtlıktan sonraki zorlu yaşantılarını gözler önüne serer. Maylin, “Gülşara Cenge” (Gülşara Yenge) (1923) ile “Ravşan Kommunist” (1929) adlı hikâyelerinde Ekim ihtilalini öven bir dil kullanmasına rağmen eleştiri oklarının hedefi olmaktan kurtulamaz. Yükselen tepkileri azaltmak için “Talak”

(Boşanma) (1926) ve “Şerigat Buyruğı” (1928) başlıklı din karşıtı hikâyeleri yazmak zorunda kalır. Maylin hikâyelerinde sıradan halkın içindeki küçük insanı anlatır. Onların basit hayatını gerçekçi bakış açısıyla tasvire yönelir. “Seyit’in Sırrı” hikâyesinde bir zenginin oğlu olan Seyit’in kendisi hiçbir gayret sarf etmeden fakir köylüleri çalıştırarak para kazanmasını tenkit eder. Babasından kalan servete güvenen ve feodal düzeni benimsemiş bulunan Seyit, Sovyet düzenine karşı çıkmaktadır. Zira yeni Sovyet kanunları onun rahat hayatına son verecektir. Eski kaygısız günlerini aramaya başlayacağını tahmin eden Seyit yeni düzene bir türlü uyum sağlayamaz.

Romancı, akademisyen, mütercim, dramaturg gibi nitelikler taşıyan Muhtar Avezov aynı zamanda edebiyat dünyasında başarılı hikâyeleriyle tanınmaktadır. Edibin ilk eserleri *Abay*, *Sana*, *Şolpan*, ve *Tan* dergilerinde neşredilir. Ağırlıklı olarak Kazak toplumunun sorunları, kadın meselesi, felsefe, dilbilim, medeniyet ve millet gibi konularda ilmi makaleler yayımlar. Kazak folkloruna hususi kıymet veren Avezov, Doğu edebiyatının güzide eserlerini dikkatli gözle inceler. Araştırma sonuçlarını sağlam içerikli makaleler halinde neşreder. Büyük değer verip üstat kabul ettiği Abay, onun dil ve üslubunun şekillenmesinde etkili olur. Ayrıca İvan Sergeyeviç Turgenyev (1818-1883), Fyodor Mihayloviç Dostoyevski (1821-1881), Lev Nikoloyeviç Tolstoy (1828-1910) gibi ediplerden ilham alır. 1916 yılında Türkistan coğrafyasında ortaya çıkan isyan hareketlerini ele aldığı “Kıyılı Zaman” hikâyesini yayımlayınca tutuklanarak uzun süre hapsedilir. Onu yalnızca Sovyetler Birliği’ne değil, tüm dünyaya tanıtan eseri *Abay Yolu* romanıdır. Realist bir yazar olarak ünlenen Avezov, bu romanıyla büyük edipler arasında yerini alır. Edebi ve estetik seviyesi yüksek olan *Abay Yolu* romanı aynı zamanda muhtevastaki etnografik, felsefi, psikolojik ve tarihi unsurlar yönünden zengin bir örnektir. Eser yalnızca Kazak halkının değil, tüm Türk dünyasının zirve romanlarından biridir. 20 cildi bulan eserlerine Kazak Türkçesinin bütün incelik ve zenginliğini aksettiren Muhtar Avezov, bu başarısıyla Kazak edebi dilinin kucusu kabul edilir.

Abay Yolu romanının merkezinde yer alan büyük Kazak şairi Abay Kunanbay aynı zamanda eserin belkemiğini oluşturur. Ayrıca Abay’ın babaannesi Zere, annesi Ulcan, üvey anneleri, üvey kardeşleri ve babası Kunanbay da tarihi gelişmelere uygun olarak gerçekçi karakter yapılarıyla okuyucu karşısına çıkarlar. Avezov romanı kaleme alırken Abay’ın hayat hikâyesini anlatmanın ötesinde Kazakların son yüzyıldaki tarihi yürüyüşünü ve medeniyet sahasındaki ilerlemesini tasvir eder. Avezov’un dört ciltlik Abay Yolu romanının yoğun bilgilerle yüklü bir “Kazak ansiklopedisi” niteliği taşıdığı söylenebilir.

“Okumuş Adam”, Muhtar Avezov’un ses getiren hikâyelerinden olmuştur. Eserde “Okumuş insan”la törelerin şekillendirdiği “geleneksel insan” arasında cereyan eden çıkar çatışması ele alınır. Hikâye başarılarıyla dikkat çeken ve sevilen Maksut öğretmenin ağır hastalığından söz edilmesiyle başlar. Maksut, zengin bir ailenin kızı olan Kadişa (Hatice) ile evlidir. Çiftin Jamila (Cemile) isimli bir kızları vardır. Sağlık durumu kötüleşmeye başlayan Maksut sevdiği arkadaşlarını görmek istediğini söyler. Davet edilenler arasında yer alan Meyirhan olumlu nitelikleriyle tanınan yardımsever bir kişidir. Bir süre sonra Maksut hayatını kaybeder. Vefatın ardından yakın arkadaşları Meyirhan ile Jumağul Maksut’un evine sık sık gelerek aileye manevi destek olmaya çalışırlar. Jumağul gidiş gelişler sırasında Maksut’un eşi Kadişa ile fazlaca yakınlaşır. Vefatın hemen ardından Kadişa ile Jumağul evlenmeye karar verirler. Kazak toplumunun geleneklerine uygun olmayan bu tavır Meyirhan tarafından epeyce yadırganmıştır. Düğünden hemen sonra yeni evli çift, damadın ailesine yakın bir eve taşınır. Çok geçmeden Jumagul’un ailesi ile yeni evliler arasında miras yüzünden anlaşmazlıklar çıkar. Resmi olarak Maksut’un annesinin üzerinde görünen mal-mülk hileli yollarla kendisinden alınır. Oysa görünüşte her şey yasalara uygun yapılmıştır. Önce Jamila babasının tek mirasçısı haline getirilmiş, ardından üzerindeki mallar görünüşte kanunlara uygun biçimde ele geçirilmiştir. Böylece babaannenin sahip olduğu bütün değerler elinden alınmıştır. Büyük haksızlığı uğrayıp mal mülkü gasp edilen yaşlı kadın bir lokma ekmeğe muhtaç hale gelmiştir. Yaşlı kadın mağduriyetini belirterek Meyirhan’dan yardım ester. Meyirhan haksızlığı düzeltmek istese de başarılı olamaz. Evinin kanun zoruyla elinden alınmasına dayanamayan yaşlı kadın son nefesini verir. Genç çift hak etmedikleri mallara yasadışı yollarla sahip olur. Hikâye okul ortamında eğitim alan her insanın vicdani ve ahlaki bakımdan olgunlaşamayacağı tezi üzerine kurulmuştur. Yani okumuş her kişi iyi insan olamaz. Hikâyede verilmek istenen diğer bir mesaj ise ölmüş arkadaşın eşiyle kırkı bile çıkmadan evlenmenin ahlaki açıdan doğru olmadığıdır. Hikâye genel olarak Kazak toplumunda beliren bozulma, çözülme ve yozlaşmaya yönelik tenkitler içermektedir.

Kazak edebiyatının usta kalemlerinden olan Muhtar Avezov, Sovyet öncesi kırsal kesimin cemiyet hayatını tasvir ettiği için yoğun bir tenkide uğrar. Bu yüzden ilginç biçimde bazen aynı eseri yeniden yazmak veya değiştirmek mecburiyetinde kalır.

Bu yıllardaki süreli yayınlarda ismi çokça görünür hale gelen Gabit Müsirepov’un bilhassa anne konulu hikâyeleri edebiyat dünyasının ilgi ve dikkatini çeker. Bunun üzerine diğer yazarlar da benzer örnekler yazmaya başlar. Adı Kazak Sovyet edebiyatının kurucuları arasında ilk sıralarda yer alan Gabit Müsirepov, romancı, hikâyeci, eğitimci, edebiyat araştır-

macısı, tiyatro yazarı gibi farklı niteliklere sahiptir. Basın yayın faaliyetleri sahasında uzun yıllar değişik görevlerde bulunur. Tanıştığı ve birlikte zaman geçirdiği Saken Seyfullin'in edebiyat vadisindeki çalışmalarından etkilenir. İlk eserlerinden biri olan “Tulağan Tolkında” (Coşan Dalga Üzerinde) isimli hikâyesi 1927 yılında neşredildiğinde edebiyat dünyasında kısa sürede ün kazanır. Rus ve diğer Batı klasiklerinin edebi eserlerini ayrıntılı olarak incelemeye yönelir. Sovyetler Birliği'nin kuruluşunun ardından Kazak toplumunda meydana gelen baş döndürücü değişiklikleri eserlerinde ayrıntılarıyla ele alır. Müseripov'un kaleme aldığı “Annenin Arabuluculuğu”, “Besleyen Ana”, “Anaların Anası” başlıklı hikâyeleri arka arkaya gün yüzüne çıkar. Ardından gelen “Yassı Burun” onun ustalık dönemi eseri olarak yerini alır. Müsirepov hikâyelerinin ana ekseninde kendi ayakları üzerinde duran, haksızlıklara tepki gösteren güçlü kadınlar yer alır. Bunlar maneviyatı kuvvetli olan, merhametli ve cefakâr Kazak kadınlarıdır. Müsirepov'un neşredilmesinden itibaren ünlü eserler arasına giren “Yassı Burun” hikâyesi kırsal bölgede ortaya çıkan değişmelere karşı direnişin mizah yüklü örneğidir. Müslüman bir Kazak köy halkı farklı bir kültürün ürünü olan “domuz” ile ilk kez karşılaşmıştır. O zamana kadar domuzlara yaklaşmayan Kazaklar sevimsiz olarak gördükleri bu hayvanın gelişine memnun olmazlar. Yöneticilerin aldığı bu karar Kazakları önce Hristiyanlaştırmamanın sonra da mankurt hale getirip Ruslaştırmamanın ilk adımıdır. Eserde halkın Kazak-Rus veya Müslüman-Hristiyan kaynaşmasına direnç gösterip karşı çıkması güldürü unsurlarıyla anlatılmaktadır.

Sovyetler Birliği rejimi halk nezdinde kendini iyice kabul ettirdikten sonra Parti 1930'lu yıllarda taktik değiştirir. Edebiyatı kendi güdümünde tutmak için yazarlara istikamet vermeye başlar. Sıkı takip altında tutulan Kazak edipleri zaman zaman “rejim muhalifi”, “pantürkist”, “panislamist” olmakla suçlanır. Kimi yazarların daha önceden yayımlanmış eserlerinden dolayı halktan özür dilemeleri istenir. Rejimin bu politikası Kazak ediplerinin eserlerindeki milliyetçilik unsurlarını tamamen ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bu yıllarda kendi kişiliklerini koruyup sağlam duruş sergileyen kimi edebiyatçılar da mevcuttur. Bunlar Alcappar Abişev, İliyas Cansugirov, Muhtar Avezov, Sabit Mukanov ve Saken Seyfullin'dir. Abişev 1936 yılında yayımlanan “Zeval” hikâyesinde Karagandı şehrinde zor şartlar altında çalışan işçilerin birlik oluşturarak özgürlük uğrunda verdikleri mücadeleyi anlatır. Hikâyenin belkemiğini oluşturan temel hadise ihtilalden önce geçmektedir. İhtilal öncesi İngiliz hakimiyeti ile ihtilal sonrası Sovyet Rusya hakimiyeti mukayese edilmiştir.

Abişev'in “Kökdavul” hikâyesi de yazıldığı yıllarda ses getirmiş örneklerdendir. Eserin merkezinde yer alan cins at, bir insan gibi akıllı olmakla birlikte sahibinin hayatını kurtaracak kadar faydalı bir hayvandır. Kökdavul'un sahibi Asan bir gün 5 kişiden oluşan hırsız çetesinin

saldırısına uğrar. Zeki bir at olan Kökdavul, sırtında binici olmadan eve gider ve Asan'ın kızına kötü bir gelişme olduğunu hissettirir. Yaralı adam Kökdavul'un uyarısıyla yanına kadar gelen kızına durumu izah eder. Bölgedeki karakol komutanı Andrey'e haber vermesini ister. Kısa sürede ortak çabayla yakalanan hırsız çetesi adalete teslim edilir. Bu hikâyede Kazaklar ile Rus halkını temsil eden Andrey arasındaki samimi dostluk ve yardımlaşma ideal bir davranış biçimi olarak öne çıkarılır. Stalin terörü 1937 yılında Sovyetler Birliği'nin tamamında kötü yüzünü gösterir. Eserlerinde Sovyet ideolojisini ve parti anlayışını yeterince yansıtmayan edipler “antisovyet” ve “halk düşmanı” olmakla suçlanır. Benzer biçimde “Alaş-Ordacı” ve “milliyetçi” olmakla itham edilen Saken Seyfullin, Beyimbet Maylin, İliyas Cansugirov tutuklanır. Muhtar Avezov, Sabit Mukanov, Gabit Müsirepov siyasi faaliyetler yürüttükleri gerekçesiyle uzun süren bir kovuşturma ve mahkeme sürecine tabi tutulurlar. Sabit Mukanov ile Gabit Müsirepov “sakıncalı edipler” oldukları iddiasıyla partiden çıkarılır. Alınan bu kararlar diğer aydın ve ediplere gözdağı verilmiş olur.

4.2.İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Hikâye (1939-1945)

Almanya'nın 22 Haziran 1941 tarihinde aniden saldırmasıyla Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı'na katılmış oldu (Özdemir, 2014:75-76; Karatayev vd., 1972: 107) 1945 yılına kadar devam eden savaşa Kazakistan'dan Bir milyon iki yüz bin kişi asker olarak katıldı. (Özdemir, 2014:76; Kazak SSR Kısaşa Ensiklopediyası, 1984: 27) Bunların üç yüz elli binden fazlası cephede hayatını kaybetti (Smayıl, 1988: 3) Çok sayıda Kazak edebiyatçısı bizzat cephede savaşa katılmıştı. Bunlar Tayır Jarok, Jumağalıy Sayaev, Dıyhan Ebil, Ebüv Sersenbay, Kasım Amanjol, Abdolla Jumağalıy, Kalmakan Ebdikadir, Kalıyjan Bekhoja, Bavırjan Momuşev, Bavbek Bulkışev, Seyitjan Omaruli, Askar Leker, Zeynelğabıy İymanbay, İlyas Esenberlin gibi dönemin meşhur şair ve yazarlarıdır.

İkinci Dünya Savaşı başlayınca idareciler Sovyetler Birliği terkinde bulunan halkları zorla savaşa dahil ettiler ki Kazaklar da bunlar arasındaydı. Savaş şiddetlenme eğilimi gösterdiğinde stratejik bir kararla Sovyetler Birliği'nin batı tarafında bulunan nüfusun bir kısmını Kazakistan'a göç ettirdiler. Parti direktifiyle “Sovyet milleti” ve “Sovyet vatani” kavramları öne çıkarılarak halkın savaş duyarlılığı canlı tutulmaya çalışıldı. Savaş dönemi Kazak edebiyatının muhtevası cephe önü ve arkasının çok yönlü tasvir edilmesi olarak belirlendi. Edebiyat savaşta birlik ve yardımlaşmanın cesaret ve fedakarlığın temel aracı olarak adeta kutsandı. O yıllarda Almanlara karşı halkın nefret ve öç alma duygularını diri tutmak amacıyla edebiyattan azami derecede yararlanıldı. Parti tarafından edebiyatın görevi cephe önü ve arkasında mücadele sürdürenleri “takdir ve taltif etmek” olarak belirlendi ki, bu tutum edebiyatın estetik yönünün zayıf kalması-

na sebep oldu. Edebiyatçılar daha önceden yazmayı planladıkları konuları bir kenara bırakarak rejimin direktifleri doğrultusunda eser vermek mecburiyetinde kaldılar. Savaş dönemi Kazak edebiyatının oluşumuna ediplerin büyük kısmı eserleriyle katkı sağladı. Alcappar Abişev, Ebdilda Tacibayev, Gabit Müsirepov, Muhtar Avezov, Sabit Mukanov bu ediplerin sadece birkaçıdır (Söylemez, 2004: 16).

Savaş Kazak edebiyatı üzerinde yön değiştirici bir tesir yarattı. Önceden ağırlık verilen sosyalizm, eşitlik, hürriyet, sınıf mücadelesi, kadın hakları gibi konular bir süreliğine terk edildi. Edebi eserlerde savaş, vatan, vatanseverlik, birlik olma, yiğitlik, fedakârlık gibi temalar öne çıktı. Komünist Partisi önceki talimatını değiştirerek ediplerin savaşa odaklanmasını talep ediyordu. Ancak bu yıllarda yazılanlar içinde nitelikli eserlerin sayısı çok düşüktü. Zira “sosyalizm realizmi”nin edebiyatı yalnızca bir dönüştürme aracı olarak gören yaklaşımı vardı. Savaş yıllarında uygulanma imkânı ortaya çıkan bu yaklaşım neticesinde edebiyat savaşın açık propagandasını yapan bir araç haline geldi.

Savaş yıllarında Gabit Müsirepov “Kazak Batırı” uzun hikâyesiyle dikkatleri üzerine toplarken, Safargali Begalin ve Alcappar Abişev’in hikâyeleri gerek ifade vasıtaları gerekse dil ve üslup bakımından güçlü örnekler olarak ortaya çıkar. İkinci Dünya Savaşı’nın tüm hızıyla devam ettiği yıllarda Abişev, “Sarcan” ve “Tölegen Toktarov” gibi hikâyelerinde vatanseverlik ve fedakarlık kavramlarını yüce değerler olarak tasvir eder. Sovyet kahramanı niteliğiyle lanse edilen Toktarov’un savaşta gösterdiği büyük yararlılıklar ayrıntılarıyla anlatılır. Hemen belirtmek gerekir ki Abişev hikâyelerini savaş döneminde halkı ve bilhassa gençleri yürekletirmek için kaleme almıştır.

Savaş temalı eserleriyle o yıllarda büyük ün kazanan Safargali Begalin “Gerçek Usta Alet Seçmez” hikâyesinde zenginlere karşı gerçekleşen ayaklanmaya katılmış bir kişiyi çok yönlü olarak tanıtır. Bu şahıs isyan öncesinde şehirdeki fabrikada işçi olarak çalışmaktadır. İsyana katıldığı tespit edilince cezalandırılarak hapse atılır. Hapis yıllarında basit bir çivi ile ağaç oyarak küçük bir kutu yapar. Ortasına tahtadan oyulmuş bir serçe yerleştirir. Kutu açıldığında serçe kanatlarını açmakta, kapandığında ise kanatlarını toplayıp kutunun içine muntazam biçimde yerleşmektedir. Ağaçtan sabırla oyulmuş bu güzel kutu Çar sarayındaki bir idarecinin kızının eline geçer. İstek üzerine kutuyu imal eden sanatçı bulunur. Kendisine orijinal sanat eseri olarak ahşaptan oyulan bu kutunun sırrı sorulur. Usta serbest bırakılması karşılığında sırrını açıklayabileceğini söyler. Şehir dışına çıkmamak koşuluyla hapisten çıkarılarak serbest bırakılır. Mükemmel bir eser oluşturmuş bulunan usta ne ilginçtir ki sanatının inceliklerini başka sanatkarlara öğretmeden hayatını kaybeder. Ölümünün üzerinden uzun zaman geçmiş olsa da bu mucize kutu onun adını ve ününü yaşatma-

ya devam edecektir. Begalin ilk hikâyelerinde Kazak köylülerinin tarım ve hayvancılık faaliyetlerini ayrıntılarına varıncaya kadar ustalıkla tasvir eder. Ekim ihtilalinden sonra hem şehir hayatını hem de emeğiyle geçinen şehirli insanları anlatmaya yönelir. Savaş yıllarında ise ön ve arka cephe- de mücadele sürdürenleri idealize ederek kahraman ve fedakâr nitelikle- riyle anlatır. Gençleri cepheye gitmeye teşvik etmek için kendine özgü duygusal bir söylem geliştirir. Daha sonra bu tavrı başka ediplerce taklit ve tanzir edilen bir üsluba dönüşür. Yazı serüveni boyunca çocuk eğiti- mi, hayvan sevgisi, tabiat tasvirleri, iyi ile kötünün mücadelesi Begalin'in ağırlık verdiği konulardır (Söylemez, 2004: 16-17).

4.3.Savaş Sonrası Dönemde Hikâye (1946-1956)

İkinci Dünya Savaşı Sovyetler Birliği bünyesindeki Türklere zarar vermekle kalmadı, onları maddi ve manevi yönden yıkıma uğrattı. Sta- lin'in baskıcı uygulamaları hız kesmeden devam etti. Bu yıllarda ülke yöneticileri edebiyatçıları ısrarla “sosyalizm realizmi” ilkelerine ve parti prensiplerine uymaya davet ediyordu. Kazakistan Komünist Partisi'nin çıkardığı gizli karar doğrultusunda B. Kencebayev, E. İsmayilov, E. Memmetova, İ. Keneşbayev, K. Cumaliyev, K. Satpayev, Muhtar Avezov, Sabit Mukanov gibi aydınlar izlendiği gibi haklarında fişleme çalışmaları da yapıldı. Bu kapsamda “milliyetçi” veya “rejim muhalifi” oldukları ge- rekçesiyle çok sayıda tarihçi takibata uğrayarak sorgulandı. 1951 yılında gerçekleştirilen Kazak Yazarlar Birliği 3. Kurultayı'nda üç önemli konu öne çıkarılarak üzerinde değerlendirmeler yapıldı. Buna göre ilkin ülkede 1954 yılına kadar olan edebiyat tecrübesinin kazanımları sıralandı. İkinci olarak edebiyatın estetik alt yapısı ve gelişme çizgisi incelendi. Üçüncü ve en mühim madde olarak baştan beri ortaya çıkan eksiklikler ele alındı. Planlandığı halde yerine getirilemeyen hususlar, beliren türlü aksaklıklar gözden geçirilerek düzeltme adımları belirlendi. Alınan kararlar çok geç- meden edebiyat dünyasında tesirini gösterdi. Kurultayın hemen ardından savaş sırasında yayını geçici olarak durdurulan *Kazak Edebiyatı* gazetesi yeniden çıkarılmaya başlandı. Cepheden dönen edipler aracılığıyla savaş konulu hikâyelerin sayıca çoğaldığı görülür. 1950'li yıllarda tüm Sovyet- ler Birliği coğrafyasında olduğu gibi Kazakistan'da da “endüstrileşme” önem kazandığından bu tema roman ve hikâyelerde çokça kullanılır oldu. Kazak topraklarında yeni sanayi merkezlerinin kuruluşu ve burada çalışan işçilerin hayatları hikâyelerde idealize edilerek işlenmeye başladı.

Savaş konulu eserlerin tecrübeli ismi Bavırjan Momuşev'dir (1910-1982). Momuşev Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya karşı sürdürdüğü sa- vaşın başından sonuna kadar aktif görev almış başarılı bir subay olarak vazifesini tamamlamıştır. Müellifi olduğu eserlerin büyük bir kısmı ön veya arka cephesini tasvir ettiği savaştır. Kazakistan'ın kırsal kesiminde

doğup büyümüş olan Momuşev henüz küçük yaştan itibaren aşına olduğu halk edebiyatı ürünleriyle edebiyatçı kimliğini zenginleştirmiştir. Kalem aldığı çok sayıdaki eseri savaş yıllarındaki izlenimlerinin ürünüdür. Bilhassa uzun ve kısa hikâyeleri dikkatli gözle incelendiğinde Momuşev'in parti direktifiyle hareket etmediği görülür. Edip eser karakterlerinin iç dünyasını psikolojik derinlikle tasvir eder. Realist yaklaşımının bir sonucu olmak üzere mekân ve tabiat tasvirlerine hususi kıymet verir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra edebiyat dünyasına adım atan Adi Şaripov (1912-1993) savaş ve cephe konulu çok sayıda eserin müellifidir. Edibin uzun hikâye formundaki “Partizan Kızı” isimli eseri Kazak edebiyatında doğrudan doğruya partizanların hayatını dile getiren ilk örnekler arasındadır. Onun “Ton” (Kürk) isimli hikâyesinin ana teması yine savaştır. Şaripov kürk kelimesini çift anlamda kullanmıştır. İlk anlamıyla kürk savaşın ağır şartları altında insanlar arasında samimi ilişki kurmaya yarayan araçtır. İkinci anlam olarak savaşın devam ettiği sırada insanı soğuktan koruyan kıyafettir. Edip savaş temasının dışında Kazakistan tarihi, kadın hakları, aydınların fedakarlıkları gibi konularda da kalem oynatmıştır. Şaripov uzun ve kısa hikâyelerinde gerçek hayatta karşılaştığı hadiseleri tarihi gerçekliğe uygun biçimde tasvir etmiştir.

İlk edebi ürünleri savaş yıllarında neşredilen Mukan İymanjanov'un başarıyla kurguladığı hikâyeleri onu geniş halk kitlelerine tanıtmıştır. Yalnızca savaş temasını kullanmakla yetinmeyen edip Kazak toplum hayatı, insanlık, yardımseverlik, erdemlilik gibi konularda da eser yazmıştır. Lirizm ile romantizmi sentezleyerek oluşturduğu hikâyeleri edebiyat dünyasında ilgiyle karşılanmıştır. Edip on binlerce kişinin hayatına mal olsa da İkinci Dünya Savaşı'nın Sovyet toplumunda birlik duygusu oluşturmada, halkın moralini yükseltmede etkili olduğunu iddia etmiştir. Adam Tuvralı Anız, Jırtık Depter, Koş Bol Şığs Ulı, Jastık isimli hikâyelerinde insanın doğasında yer alan olumlu ve samimi duyguları tasvir eder.

Eserlerinde cephe ve cephe gerisini en çok tasvir eden ediplerden olan Kasım Kaysen (1918-2007) Kazak savaş edebiyatının gelişmesine katkı sağlamıştır. Bizzat komutanlığını yaptığı emrindeki askerlerin başarı ve kahramanlıklarını gerçekçi bir yaklaşım ve içten bir söyleyişle anlatır. Onun hikâyelerinde partizanlık yapan çok sayıda karakter bulunur. Ayrıca Kazak toplumundaki küçük insanı ustaca anlatır. Kaysen'in çocukluk yıllarında başından geçen hadiseleri anlattığı “Kanılırt Kupiyası” (Teneke Kutunun Esrarı) isimli hikâyesi dikkat çekicidir. Eserde otlatmak için çayıra hayvan götüren küçük çobanlar yol kenarında ilgi çekici bir kutu bulurlar. Büyük merakla inceledikleri kutunun ne işe yaradığını bir türlü anlayamazlar. Artık onların kafasında esrarlı bir cisme dönüşen bu kutunun gizemini çözmeye çalışırlar. Köydeki tecrübeli büyüklere ısrarla sorarlar. Nihayet bu kutunun konserve olduğunu öğrenince esrar çözül-

müş olur. Bilhassa hikâyelerinde Kazak Türk halkına duyduğu sevgiyi açıkça dile getirir. Kaysen'in Ajal Avzınan (Ecel Ağzında), Üydegi Okıyga (Evdeki Vaka), Jenis Jolında (Zafer Yolunda) hikâyelerinin ortak niteliği partizanlıktır.

Sayıda daha fazla eser üretmeye başlayan Kazak hikâyecileri Stalin sonrası dönemde toplumun türlü meseleleriyle birlikte tarihi geçmişe ve tarihi hadiselerle ağırlık verirler. Bu dönemin hem ünlü hem de aktif kalemlerinden olan Tahavi Ahtanov muhteva ve üslup yönünden kendine mahsus hususiyetler taşıyan hikâyeler yazar. Tahkiyeye dayanan kuvvetli anlatım tarzıyla savaşı en belirgin tema olarak öne çıkaran Ahtanov cephe ve cephe gerisindeki hadiseleri somut ve çarpıcı ifadelerle tasvir eder. “Beklenmedik Karşılaşma”, “Kaybolan Dost”, “Küy Efsanesi” Kazakların zengin tarih ve kültürünü aksettiren başarılı hikâye örnekleridir. “Küy Efsanesi” kaynağını Kazaklar arasında yaygın biçimde anlatılan bir efsaneden alır. “Karşılıklı sevginin değeri” bu hikâyenin anafikridir. Yaşlı bir küyşi (ozan) olan Estemes ile genç yardımcısı Orazımbet Kazak obalarını dolaşarak mesleklerini icra ederler. Yetkin bir küyşi olan Estemes elli yaşlarında hiç evlenmemiş yalnız bir adamdır. Yanında çırak sıfatıyla bulunan Orazımbet’e sanatın inceliklerini kavratmaya çalışmaktadır. Estemes çırağının kendisi gibi eşsiz, ailesiz ve sevgisiz bir hayat sürmesini temenni etmez. Başka bir ifadeyle onca yaşına rağmen hayatı kendisiyle paylaşacak bir ömür yoldaşı bulamamıştır. Estemez, küyşi olarak halk arasında bir miktar ün sahibi olmanın dışında bir şey kazanamamıştır.

Küyşiler yorucu yolculuğun sonunda vadi içinde tek yurtluk bir oba görürler. Burada sadece yaşlı bir babayla 16 yaşındaki güzel kızı Canıl yaşamaktadır. Bu iki kişilik aile o kadar yoksuldur ki misafirlerine sunacak yiyecek ve içecekleri yoktur. Yaşlı adam fakirliklerini konuklarına uygun dille anlatır. Yeni yavrulamış ve üzüntüden sütten kesilmiş anaç deveden başka bir şeylerinin bulunmadığını belirtir. Dombıra ile birkaç türkü terennüm eden Estemes bu sırada gözlerini genç kızdan ayıramaz. Tavrı ve davranışlarıyla Canıl adlı genç kıza talip olduğunu belli eder. Baba durumu kıza sorar. Kız iki küyşinin yarışma yoluyla yeteneklerini sergilemelerini ister. Kim ezgileriyle devenin gerginliğini giderir sütünü yeniden aktırsa onunla evleneceğini beyan eder. Ardından kovayı alarak sütü sağmaya hazırlanır. Estemes dombırayla çok tesirli bir ezgi terennüm etmeye başlar. Canıl önceden sütü bulunmayan devenin memelerinin yavaş yavaş dolmaya başladığını parmakları arasında hisseder. Canıl akmak üzere olan memeleri serbest bırakmaz. Bu tavrıyla Estemes’in kazanmasını istemediğini göstermiş olur. Genç kızın kendisine yönelik ilgisinin bulunmadığını, başka bir ifadeyle eş olarak istenmediğini anlayan Estemes dombırayı bırakarak Orazımbet’in devam etmesini sağlar. Orazımbet dombırayı eline alıp çalmaya başladığında deveden bolca süt akmaya baş-

lar. Bu bahiste hem Canıl'ın, hem yaşlı babanın, hem de Orazımbet'in dileği yerine gelmiş olur. Hikâyede karşılıklı sevginin çözemeyeceği meselelerin bulunmadığı mesajı verilmektedir. Yaşlı bir adamın evladı yaşındaki genç kıza âşık olmasının hoşgörüyü karşılanmayacağı fikri öne çıkmıştır. Biçim, ifade vasıtaları ve söylem bakımından olgunluk taşıyan Küy Efsanesi bozkırdan dünyaya seslenen başarılı bir hikâyedir.

Tahavi Ahtanov'un "Kaybolan Dost" eseri aynı cephede savaşırken kader ortalığı yapan iki iyi arkadaşın uzun yıllar sonra yeniden karşılaşmasının hikâyesidir. Cephedekiler ölüm kalım savaşı verirken cephe gerisindekiler tüm zorluklara rağmen ayakta kalmanın mücadelesi içindedir. O yıllarda korku ve özlem duygularıyla iç içe yaşayan Kazak kadını adeta sabır timsalidir. Küçük kızı Galyaş'la beraber yaşayan hikâyenin başkışisi Gayni savaşın zorluklarına göğüs geren cefakâr genç bir kadındır. Hem anne hem de kız evin babasının savaştan dönmesini dört gözle beklemektedir. Sovyet ordusunda subay olarak görev yapan baba Mirzahmet savaştan yaralı olarak dönmüştür. Ancak ne hikmetse kendi ailesinin yanına gitmemiş, yeni bir aile kurmayı tercih etmiştir. İşin ilginç yanı kendisi sağlıklı olduğu halde ailesine yaşadığını dahi bildirmemiştir. Onun bencilce ve incelikten yoksun tutumu doğru değildir. Bunu öğrenen arkadaşı Mangas belki de empati kurduğundan kendini çok kötü hisseder. Arkadaşının küçük kız Galyaş'a bu durumu bir türlü anlatamaz. Zira Galyaş babasının cephede düşman kurşunuyla hayatını kaybetmiş bir savaş kahramanı olduğunu düşünmektedir. Bunun farkında olan Mangas küçük kızın hayallerini yıkmak istemez. "Kaybolan Dost"ta ağırlıklı olarak cephe gerisindekilerin çektiği büyük acılar tasvir edilmektedir. Hikâyede dostluk, hayal kırıklığı, özlem, sevgi ve ihanet duyguları birbiriyle harman olmuş ve iç içe geçmiş durumdadır.

4.4.Stalin Sonrası Dönemde Hikâye (1956-1990)

Stalin'in vefatının üzerinden üç yıl geçtikten sonra onun ağır sonuçlar doğuran hataları ve halkı canından bezdiren zulümleri sorgulanmaya başladı. Artık eski uygulamaların terk edildiği, yeni demokratik kuralların devreye alındığı beyan edildi. Bu kararın edebiyat vadisinde tesirleri bir süre sonra kendini gösterecekti. Stalin zamanında güya edebiyatın gelişmesi için üretilmiş yalan teoriler Stalin'in ölümünün ardından edipler tarafından önce tenkit edilmeye, sonra da reddedilmeye başlandı (Söylemez, 2004: 18; Kirabayev, 1998, 113). Sosyalizm Realizmi denilen sanat anlayışının edebiyatta bekleneni vermediği, ideal toplum düzenini kurmada fayda sağlamadığı ifade edildi. Stalin döneminde "rejim muhalifi", "halk düşmanı", "milliyetçi sapmacı" gibi yaftalarla haksız biçimde suçlanan ediplere itibarları iade edildi. Kazakistan'da önceden "kara liste"ye alınmış bulunan Beyimbet Maylin, İliyas Cansügirov, M. Devletbayev,

S. Şeripov, Saken Seyfullin gibi ediplerin eserleri “sakıncalı” olmaktan çıkarılarak yeniden serbest bırakıldı.

Abiş Kekilbayev, C. Moldogaliyev, Dükenbay Doscanov, D. Ebilov, E. Elimcanov, İlyas Esenberlin, Kadirbek Segizbayev, Muhtar Magavin, S. Cunisov, Sabit Mukanov, S. Smatayev, Şerhan Murtaza gibi edipler arka arkaya eserler verirler. Hikâyelerde Kazak tarihi ile Kazak örf-adetlerinin ele alınıp işlendiği görülür.

Bu devrin dikkat çekici gelişmesi partinin sanatçılara yüklediği yeni misyondur. Alınan karara göre edebiyatçılar halkın arasına karışacak, kol-hozları tek tek dolaşarak gözlem yapacak, edindikleri izlenimleri edebi eserin bütünlüğü içinde kullanacaktı. Bu zoraki uygulama neticesinde kısa sürede gözleme dayalı eserler çoğalmaya başlasa da ortaya çıkan ürünlerin edebi ve estetik değeri epeyce düşüktü. Stalin’in ardından başa geçen Nikita Kruşçev’in en önemli projesi bakir toprakların işlenmesiydi. Bilhassa Kazakistan ekilmeyen boş vaziyetteki topraklarıyla dikkat çekmekteydi. 1954 yılında alınan karara göre atıl durumda bulunan geniş Kazak toprakları tarıma açılıp işlenecekti. Bu yıllarda kaleme alınan eserlerde toprakların tarıma açılması meselesi çokça dile getirilmekteydi. 1950’li yıllarda romantizm Kazak topraklarında yeniden gündeme geldi ve eserlerde neoromantizm ismiyle yer almaya başladı. Ayrıca bu yıllarda edebiyatçılarda bilim-kurgu, felsefe ve mitolojiye duyulan ilgi arttı. Abiş Kekilbayev *Dala Balladaları* ile *Anızdın Ağırlığı* isimli eserlerinde, Oralhan Bökey ise “Kar Kızı” ve “Muhtav isimli uzun hikâyelerinde mitolojik unsurlar kullanmakla yetinmeyip aynı zamanda mitolojik anlatım tarzını tercih ettiler.

Stalin sonrası Kazak edebiyatında bilhassa hikâye türü bir yandan yapı bakımından olgunlaşırken, öte yandan tema yelpazesi epeyce genişler. Berdibek Sokpakyayev’in “Menim Atım Koca” hikâyesinde mantıklı sözleriyle dikkat çeken ve hayal dünyası zengin olan Koca adlı bir çocuk psikolojik derinliğiyle tasvir edilir. Edip çocuğun iç dünyasını, kendi kendisiyle konuşmasını ilim adamı titizliğiyle irdeler. Bu örnekten yola çıkarak o yıllarda Sokpakyayev ve onun gibi genç ediplerin hikâye vadisinde yeni arayışlar içinde olduğu söylenebilir. (Söylemez; 2004: 21) Sokpakyayev “Anne Yüreği” hikâyesinin merkezine Belkiya Anne’yi almıştır. Kadın savaşa giden ve kendisinden bir daha haber alınamayan oğlu için kaygılanmakta, sürekli ölüm haberi alacağı korkusuyla yaşamaktadır. Bu ruh hali içinde iken evinin kapısında uyuyakalmış küçük bir Rus çocuğu görür. Annelik merhametiyle kendi evladı gibi sevmeye başladığı çocuğa yakından ilgi gösterir. Seryoja’nın babası askere gitmiş, annesi rahatsızlanınca hastaneye kaldırılmıştır. Bu dönemde çocuk tamamen sahipsiz kalmıştır. Seryoja bu hadiseden sonra her başı sıkıştığında manevi annesi olarak gördüğü Belkiya’ya sığınmaktadır. İyi niyetli ve akıllı ta-

vırlarıyla olgun bir portre çizen Seryoja, Belkiya Anne'ye evde yardımcı olmaktadır. Bir süre sonra Seryoja yanında bir kadın ve bir adamla birlikte çıkagelir. Çocuk anne ve babasını Belkiya ile tanıştırmak istemiştir. Aradan uzun zaman geçtikten sonra kapıyı subay kıyafetli bir genç çalar. Bu genç askeri okul sınavını kazanmış Seryoja'dan başkası değildir. Kadın onu gördüğüne çok sevinmiştir. Annesi vefat etmiş Seryoja'nın düğününün Belkiya'nın evinde yapılması herkesi mutlu etmiştir. Sokpakbayev hikâye vasıtasıyla Kazak-Rus dostluk ve yardımlaşmasının önemine vurgu yapmak istemiştir.

Dönemin önemli hikâyecilerinden Safuan Şaymerdanov daha çok aç gözlü, mal düşkünü kişileri tasvir ettiği eserlerinde insanoğlunun maddiyatın esiri olmasını ve manevi fakirliğe düşmesini anlatır. Onun vermek istediği asıl mesaj şudur: Dünya malına aşırı değer veren bireyler bir süre sonra hem insanlık görevlerini hem de insanlık borcunu unuturlar. Mal, mülk, servet peşinde koşanlar adeta “maddiyatın mankurdu”na dönüşürler (Söylemez, 2004: 21-22; Berdibayev, 1980: 59).

Şaymerdanov gerek “Hayat Nuru”, gerekse “Selin Çabukluğu” adlı hikâyelerinde dünya malına düşkün aç gözlü insanları tenkit hedefine koyar. “Hayat Nuru”nda evi için yeni mobilyalar alan görgüsüz ve gösteriş meraklısı Şamşigül adlı kadının tutarsız davranışları gözler önüne serilir. Şamşigül yeni döşettiği evini görmek üzere misafir geldiğinde onların gözünü boyamak, sırf hava atmak için lüzumsuz bir gayretin içindedir. “Selin Çabukluğu”ndaki başkışı Şarban da ev eşyasına aşırı değer vermekte, “gösteriş budalası” sıfatını hak edecek yanlış tavırlar sergilemektedir. Aynı Şarban ne ilginçtir ki deprem meydana geldiğinde eş ve çocuklarının hayatını düşünmez. Ev eşyasının kırılmasını engellemeye çalışır. Şaymerdanov insan hayatında samimiyet, haysiyet ve onur kavramlarını öne çıkararak Kazak halkının bu değerlerle kendini zenginleştirmesini istemiştir (Söylemez, 2004: 22; Elevkenov, 1980: 131).

Dikkatli bir gözle incelendiğinde Şerhan Murtaza'nın eserlerinde özlem, sevinç, ümit, acı ve keder gibi temaları sıklıkla kullandığı görülür. 1963 ile 1977 yılları arasında “Bulunmuş Deniz”, “Bulutsuz Günün Şimşegi”, “Meşhur Askerin Çocuğu”, “Silahsız Savaş” gibi hikâyeleri arka arkaya gün yüzüne çıkar. Ardından “Kırkbir Yılının Gelini” isimli hikâye kitabı basılır. Murtaza, aynı zamanda kitaba da adını vermiş olan Kırkbir Yılının Gelini”nde Kazak halkının savaş döneminde maruz kaldığı sıkıntıları ve uğradığı mağduriyeti gerçekçi bir bakış açısıyla anlatır. “Bulunmuş Deniz” hikâyesinde savaş sonrası yıllarda insanların samimi dostluk ve yardımlaşma çabaları somut örneklerle anlatılır. Hikâyelerde iyilik, yardımseverlik, vatanperverlik ve saygı başlıca temalar olarak belirlir. (Söylemez, 2004: 22-23; Kazak SSR Ansiklopedisi, 1989: 428)

Kazak edebiyatında nesir vadisindeki faaliyetleriyle tanınan Abiş Kekilbayev, *Bir Şökim Bult* (1966) ve *Dala Balladaları* (1968) isimli kitaplarıyla bu sahada yeteneğini kanıtlamıştır. Bir kısım uzun ve kısa hikâyelerini topladığı *Kuş Kanatı* (1978) isimli kitabında çağdaş Kazak toplumundaki insanları çok yönlü olarak tasvir eder. Kazak halkının hayatı ve zamanı kavrayışını ele alır. İkinci Dünya Savaşı'nın cephe gerisine mercek tutan edip savaşın açtığı maddi ve manevi yıkımı gözler önüne serer. Kırsal bölgenin ve köylünün milli hasletlerini vurguladığı eserlerde Kazaklara özgü örf ve adetleri anlatır. Hikâye kişilerini çok yönlü olarak tasvir ettiği örneklerde psikolojik çözümlemelere girer. “Aş Böri” (Aç Kurt), “En Bakıttı Kün” (En Mutlu Gün), “Songı Ayaldama” (Son Durak) gibi hikâyelerde Kazak insanının iyi ve kötü olarak nitelendirilebilecek karakter özelliklerini sergiler. Kekilbayev “Tosbakanın Şöbi” (Kaplumbağanın Otu) hikâyesinin merkezine Onbay ile Karabala isimlerini taşıyan iki kişiyi yerleştirir. Fakir bir ailenin çocuğu olan Onbay çalışkan, düzenli ve biraz da inatçıdır. Karabala ise saf ve uyuşuktur. Okulda öğrencilik yıllarında dişe dokunur bir başarı gösteremeyen Karabala arkadaş çevresinde temiz kalpli oluşuyla tanınmaktadır. Kazak halk inanışına göre bir kişi kaplumbağanın ağzındaki otu alırsa her isteğine nail olacaktır. Bir gün gerçekten kaplumbağanın ağzından otu alma başarısı gösteren Karabala'nın ilginç biçimde her işi rast gitmeye başlar. Başkalarının büyük çabalarla gerçekleştiremediği zor işleri o tereyağından kıl çeker gibi kolaylıkla yapmakta ve muvaffak olmaktadır. Arkadaşları bu gelişmenin Karabala'nın kaplumbağanın ağzındaki otu almasına, böylece bir çeşit tılsım ve uğur kazanmasına bağlarlar.

Kazak edebiyatında 1960 neslinin dikkate değer ediplerinden olan Muhtar Magavin edebiyat tarihçisi, romancı ve hikâyeci gibi niteliklere sahiptir. Matbaa yüzü gören ilk hikâyesi 1964 yılında *Juldız* dergisinde neşredilen Keşkurım (Akşamüstü)'dir. Sonraki yıllarda yazı faaliyetini yoğun biçimde sürdüren edip, “Akşa Kar” (1969), “Bir Atanın Balaları” (1973), “Cılandı Caz” (Yılanlı Yaz), “Cüyrik” (Topal), Kıyandağı Kıstav (1977), “Kök Kepter” (1979), “Ömir Jırı” (1994) (Ömür Türküsü), “Kök Balak” (2004), “Tazının Ölimi” (2004), “Şakan-Şeri”, (2005) Ayel Muhabbeti” (Kadın Sevgisi), “Yanılsu” (Yanıлма), “Kütpegen Kezdesü” (Beklenmedik Karşılaşma) gibi uzun ve kısa hikâyelerini yazmıştır. “Ayel Muhabbetinde” Muhtar Magavin hikâyeyi Batıma adlı genç kadının üzerine kurgulamıştır. Batıma ile sevdiği kişi anlaşmazlık sebebiyle ayrılırlar. Karşılıklı sevgilerinin büyüklüğünü birbirlerinden uzak kalınca daha iyi anlarlar. Ancak ne kadar isteseler de geri dönüş yoktur. Ayrılığın acısına dayanamayıp ruhsal durumu iyice bozulan Tölegen'i akıl hastanesine yatırmak zorunda kalırlar. Uzun yıllar süren aramanın sonunda Tölegen'i

bulan Batıma çok duygulanmış ve aynı zamanda şaşırmıştır. Zira Tölegen elinde Batıma'nın resmi bulunduğu halde ruhunu teslim etmiştir.

Muhtar Magavin eserlerinde çoğunlukla İkinci Dünya Savaşı'ndaki köy ve şehir hayatını, çağdaş bireyi ve halklar arasındaki dostluğu konu edinir. Ele aldığı temaları Kazak örf ve adetleri eşliğinde işler. Yenilikçi kimliğiyle tanınan Magavin son dönemde olay örgüsü, konu, şahıs karakterizasyonu, ile dil ve üslup yönlerinden yenilik arz eden eserler oluşturmuştur. Yaklaşık 50 yıllık sanat hayatına sahip edip ilk hikâyesinden başlayarak şahsına karşı sürdürülen türlü baskılara rağmen edebi kişiliğinden ve sanatçı duruşundan taviz vermemiştir. Eserleri dikkatli bir gözle incelendiğinde milli meselelere hususi kıymet verdiği anlaşılmaktadır. “Tulımhannın Bakıtı”nda ahlaki açıdan çözülme eğilimine giren Sovyet toplumuna yönelik eleştiriler vardır. Milli duyarlılıktan ve milli geleneklerden mahrum kalan Kazak ailesinin ahlaken kötü durumunu gözler önüne serer. Kazak halkına hususi kıymet veren Magavin eserlerinde toplumu içten içe kemiren ve yozlaştıran yanlış uygulamalara işaret eder. Aynı zamanda birey ile toplum arasındaki karmaşık ilişkiyi ve uyumsuzluğu anlatır. Hayvan sevgisi ve hayvan hakları konusunda duyarlılığı ile tanınan edip kimi eserlerinde insanın karmaşık iç dünyasını hayvanlarla olan ilişkisi bağlamında çözmeye çalışır.

İlk hikâyeleri 1968 yılında yayınlanmaya başlayan Kadirbek Segizbayev karmaşık insan ilişkilerini ele aldığı eserlerinde, erdemlilik, içtenlik ve konukseverlik temalarını kullanır. Kazak halkının örf, adet ve geleneklerine değer veren edip bunları hikâyelerinde ustaca işler. “Dak” (Leke) hikâyesinde çıkar ve karşılık beklemeden sergilenen Kazak misafirperverliğine dikkat çeker. Yaşadıkları şehirden ayrıлып küçük bir köye gelen Turap ve Nadya köylülerin içten konukseverliği karşısında hayrete düşerler. Köy halkı tarafından sergilenen samimi davranışların karşılıksız yapıldığını gördüklerinde memnuniyetleri bir kat daha artar. Segizbayev “Arkarkara” hikâyesinde ise oğlunun ölümünün ardından büyük üzüntü yaşayan ihtiyar bir adamdan söz eder. Oğlunun ölümüne sebep olan atı öldürmeye ant içen adam ne kadar uğraşsa da bu cins ata bir türlü kıyamaz (Söylemez; 2004: 26).

1975 yılından sonra hikâye türüne ağırlık veren Sultanali Balgabayev arka arkaya hikâye kitapları neşretmeye başlar. “Culduzun Cansın” (1977), “Altın Sagım” (1979), “Kum ile Kızgaldak” (1982), “Şöl” (1984) isimli eserleri onun hikâyeci kimliğini perçinleyen örneklerdir. “Kuma Kadından Doğan Büyük Lider” hikâyesinde Sovyet döneminde halk üzerindeki parti ve lider zulmü ironik bir dille tenkit edilmiştir. Bazı Kazak tarihçilerinin gerçekleri görmezden gelerek tarihi hadiseleri çarpıtmaları alaycı dille anlatılmıştır. Hiçbir ilmi araştırmaya dayanmayan kitaplardaki iddialar ciddiyetsizlikten öte komiktir. Tarihçilerden biri güya Lenin'in

aslında bir Kazak olduğunu ispatlamaya çabalamaktadır. Başka bir tarihçi ilginç biçimde Amerika Birleşik Devletleri başkanı Bill Clinton'un Kazak kökeninden geldiğini iddia etmektedir. Bu zorlama bilgiler Sovyetler Birliği'nde rejimin direktifi doğrultusunda yazılan eserlerin doğruyu yansıtmadığını gösteren çarpıcı örneklerdir. 70 yıl boyunca egemenliğini sürdüren rejim ilmi gerçeklerden uzak, tamamen hayal mahsulü bilgileri ciddi bir belge gibi kullanmıştır. Bu yüzden kanaatimizce Sovyet döneminin bütüncül bakış açısıyla yeniden ele alınması gerekmektedir. Hikâyedeki esas kişiler yalancı, düzenbaz, çıkarıcı, kurnaz ve namussuz sıfatlarıyla karakterize edilmiştir.

5. Bağımsızlık Dönemi Kazak Hikâyesi

Konstantin Ustinoviç Çernenko, 1985 yılında vefat edince Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne Mihail Sergeyeviç Gorbacov getirildi. Gorbacov'un görevi devralmasından önce ülkede milliyetçilik hareketleri artmış, ekonomik sistem bozulmuş, hantal bürokratik düzen işlemez olmuştu. Sovyetler Birliği'nin bu büyük sorunlarla varlığını sürdüremeyeceğine kanaat getiren Gorbacov "Glasnost" ve "Perestroyka" isimleriyle anılan "Açıklık" ve "Yeniden Yapılanma" siyasetini yürürlüğe koydu. Glasnost ile bu geniş coğrafyada fikir ve ifade özgürlüğü hâkim kılınmak istenmişti. Siyasi ve ekonomik değişim arzusu taşıyan Perestroyka hareketi ise Sovyetler Birliği'nde tek merkezden yürütülen baskıcı idare sistemini ıslah etmeyi ve yeniden kurmayı amaçlıyordu. Glasnost ve Perestroyka Sovyetler Birliği'nin dışında diğer sosyalist ülkelerde de değişimin işaret fişegi ve itici gücü olarak görüldü. Ancak hantal yapıya sahip Sovyet sistemini tam olarak düzeltmeden toplum hayatında demokratikleşmenin yapılamayacağı acı biçimde öğrenildi. Hem siyasi hem de toplumsal hak ve özgürlükler ülke ekonomisinde beklenen ivmeyi sağlayamayınca Glasnost ve Perestroyka siyaseti büyük başarısızlıkla sonuçlandı. Nihayet 29 Aralık 1991 tarihinde imzalanan Almatı anlaşması ile Sovyetler Birliği resmen yıkıldı.

Sovyetler Birliği'nin çökmesine vesile olan en mühim gelişme 16-19 Aralık 1986 tarihinde Almatı şehrinde patlak veren ayaklanmadır. Kazak Türkçesi'nde Aralık ayının ismi Jeltoksan olduğundan bu ay içinde vuku bulan hadiseler "Jeltoksan Ayaklanması" adı verilmiştir. Ayaklanmanın fitilinin ateşlenmesine sebep olan gelişme Mihail Gorbacov'un Kazak halkını hiçe sayarak Rus Gennadi Vasiliyeviç Kolbin'i Kazak Türklerinden olan Dinmuhammet Konayev'in yerine Kazakistan Komünist Partisi sekreterliğine atamasıdır. Alınan kararı protesto amacıyla gençler tarafından başlatılan ayaklanmaya kısa süre sonra halktan binlerce kişi katıldı. Almatı'da patlak veren şiddet olayları çok geçmeden Kazakistan'ın diğer şehirlerine de yayıldı. Üç gün süren hadiseler zorlukla bastırılabilirdi. Jel-

toksan ayaklanması Moskova tarafından “Kazak milliyetçiliğinin tezahürü” olarak yorumlanmış, ayaklanmaya katılanlar ağır biçimde cezalandırılmıştı. Ne ilginçtir ki, Kazak gençlerinin özgürlük mücadelesi Sovyetler Birliği’nin tarihi seyrini değiştirmekteydi. Zira bu hadiselerin üzerinden 5 yıl geçtikten sonra Sovyetler Birliği resmen dağıldı. Jeltoksan ayaklanması ülke bağımsızlığına kavuştuktan sonra Kazak roman ve hikâyelerinde daima kendine ana tema olarak yer bulmuştur. 1980’li yılların başında ortaya çıkan toplumsal değişim tabii olarak Kazak edebiyatına yansımıştır. Roman ve hikâyeleri değerlendirmede önceden dayatılan “sosyalizm realizmi” ilkeleri kıymetini yitirmiş, sanat artık gerçek estetik bakış açısıyla değerlendirilmeye başlamıştı. 1930’lu yıllarda Stalin terörünün kurbanı olan Kazak aydınları, Gorbaçov’un yeni siyaset tarzının neticesi olarak aklanmış ve itibarları iade edilmişti. Bu aydınlar arasında Şekerim Kudaiberdiev (1858-1931), Ahmet Baytursinov (1873-1938), Mirjakıp Dulatov (1885-1935), Jusipbek Aymavıtov (1889-1931), Mağcan Cumabay (1893-1938) gibi değerli edipler yer alır (Özdemir, 2014: 142-143).

Kazakistan 1991 yılında bağımsızlığını kazanınca Kazak yazarları eserlerinde Kazak tarihi ve kültürüne daha fazla ağırlık verdiler. Hikâye konuları büyük ölçüde değişti. Halkta bıkkınlık oluşturan, acı, ıstırap ve mağduriyet yaratan Sovyet sistemi yoğun biçimde tenkit edilmeye başlandı.

Bağımsızlıktan sonra edebi faaliyetlerini sürdüren Şerhan Murtaza, Muhtar Magavin, Gabdeş Cumadil, Beksultan Nurjekeev, Tınımbay Nurmaganbet, Kuvandık Tümenbay, Ekim Tarazıy gibi kalemler yenilikçi arayışlarıyla Kazak hikâyeciliğinin gelişmesine katkılarını sürdürdüler (Özdemir, 2014: 144).

Şerhan Murtaza bağımsızlıktan sonra da hikâye vadisinde verimli çalışmalarıyla dikkat çeker. Edip, “Tevekkel Toy” (Hesapsız Toy) hikâyesinde ailelerin göz boyamak için birbirleriyle yarışırçasına gösterişli düğün yapmalarını tenkit eder. Müellif, toplumda gösteriş, kıskançlık ve rekabet duygularından kaynaklanan birbiriyle yarışma dürtüsünün Kazak halkına zarar verdiğini ısrarla vurgular. Şerhan Murtaza’ya göre, Kazaklarda hastalık haline gelen gösteriş merakı ve yüksek düğün harcamaları aileleri borç batağına sürüklemektedir.

Muhtar Magavin “Salahaddin’in Ükmi” (Salahattin’in Hükümü), “Kangıbastar men Şakaldar” (Evsizler ve Çakallar), “Tortay Şaldın Esegi” (İhtiyar Tortay’ın Eşeği) gibi hikâyelerinde Kazak toplumundaki küçük insanların zorluklarla yüklü hayatını tasvir eder. “Kos Ağaç” (Çift Ağaç) hikâyesinde ise millî kimliğe ve millî bilince vurgu yapar. Hikâyede zamanın yıkıcı etkisine maruz kalıp kurtlanan ağacın bir süre sonra kuruduğu görülür. Magavin’e göre bir milleti yok edecek esas tehlike aşırı

özenti ve taklittir. Bunlar milletleri içten kemiren zararlı alışkanlıklardır. Burada milli bilinçten yoksun halkın taklit hastalığına tutulması sonucunda asimile olacağına işaret edilir. Edip “Ult Aralık Janjal” (Etnik Çatışma) hikâyesinde yine milli bilinci gündeme getirir. Ona göre Kazakistan bağımsızlığına kavuştuğu halde halk kölelik psikolojisinden kurtulamamıştır. Sömürgecilik siyaseti doğrultusunda Kazakistan’a yüzlerce milletten insan getirilip zorla iskân edilmiştir. Özgür devletini kurmuş olsa da Kazak halkı ne yazık ki kendi öz yurdunda azınlık durumuna düşmüştür. Bu hikâyede Magavin halkın sömürgeciler eliyle uğradığı haksızlığı eleştirel bir söyleyişle dile getirmiştir.

Bağımsızlık döneminde hız kesmeden hikâye üretmeyi sürdüren Gabdeş Jumadıl, eserlerinde 1990’lı yıllardan sonraki toplum hayatını tüm aksaklıklarıyla tasvir eder. “Jaldamalı Küyev” (Kıralık Koca) hikâyesinde eşini ve çocuklarını yüz üstü bırakarak zengin kadın Aysuluv’u tercih eden Baymirza’nın tutumunu ahlaki açıdan tenkit eder. “Tilenji” (Dilenci) hikâyesinde Sovyetler Birliği’nin yıkılışından sonra Kazak toplumunun yaşadığı ekonomik buhranı ve bu durumun ortaya çıkardığı problemleri irdeler. “Akınının Akırdağı Künderi” (Şairin Son Günleri) hikâyesinde ise rejim muhalifi olduğu gerekçesiyle kurşuna dizilerek öldürülen Saken Seyfullin’in hayatını kaybetmeden önceki son günlerini etkileyici bir dille tasvir eder.

Bağımsızlık döneminin hikâye sahasındaki önemli isimlerinden Beksultan Nurjekeev büyük ses getiren hikâyelerinde kadın-erkek ilişkilerini irdeleyen bir yaklaşım sergiler. Aynı dönemin tanınmış müelliflerinden Tınımbay Nurmağanbet kırsal kesim insanlarını başarıyla tasvir ettiği kısa hikâyelerinde köyde işsiz kalanların şehre göç etmesini realist sahnelerle anlatır. Ekim Terazıy ise hikâye başkışilerini bizzat tanıdığı insanlar arasından seçtiği için yüksek bir gerçeklik duygusu uyandırır.

Bağımsızlıktan sonra hem içerik hem de teknik özellikler bakımından değişiklikler gösteren Kazak hikâyesinde milli meseleler ile halk edebiyatı ve folklor a ait unsurlar yaygın biçimde kullanılmaya başlar. Dünya edebiyatında ortaya çıkan çağdaş yenilikler ve hikâye teknikleri kısa sürede Kazak edebiyatında da kendini gösterir. 1986’daki Jeltoksan ayaklanması ile çevrecilik ve çevre felaketi gibi konular edebi eserlerde eleştirel yaklaşımla anlatılır. Dinî konularda daha fazla kalem oynatmaya başlayan Kazak hikâyecilerinin sembolik ve alegorik kullanımlara ağırlık verdiği görülür.

Yaklaşık yüz yıllık süreçte oluşan güçlü hikâye geleneğini bağımsızlık yıllarında da devam ettiren Kazak hikâyecileri bu sahadaki yenilik arayışlarını kesintisiz sürdürmüşlerdir. Sovyet devrinde hem “sakıncalı” hem de “yasaklı” konular listesinde yer alan dini ve milli meseleler bu dö-

nemde yeniden revaç bulmuştur. Çok sayıda müellif insan ruhunun derinliklerini ve insan psikolojisini irdeleyen eserleriyle okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Son dönem Kazakistan’ında köklü geleneksel hikâyecilik ile Batı kaynaklı akımlar sentezlenerek güçlü bir hikâye altyapısı oluşturulduğu söylenebilir. Eskiye göre daha özgür bir çizgide gelişimini devam ettiren Kazak hikâyeciliği yenilikçi akımlar eşliğinde sağlam adımlarla yürüyüşünü sürdürmektedir.

6.Sonuç

Kazak edebiyatının 15. Yüzyıla kadar ortak devir olarak bilinen tüm Türk boylarının ata yadigarı eserlerle başladığı kabul edilir. Bu sebeple Kazaklar Atabetü’l Hakayık, Codex Cumanicus, Divanü Lügati’t Türk, Orhun yazıtları gibi belgeleri kendi edebiyatlarının kaynak eserleri olarak görürler. Kazak Türkçesinin edebiyat dili olma yolunda ivme kazanması 15. Yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Kazaklarda 15. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında sözlü edebiyatın çok güçlü olduğu söylenebilir. Bu dönemde hepsi birbirinden değerli çok sayıda destan görülür.

Kazak Türkçesinin güçlü bir edebiyat diline evrilmesinde ülkede ilk süreli yayın faaliyetlerinin önemli katkısı vardır. Türkistan Velayatının Gazeti, Dala Velayatının Gazeti, Serke, Kazak Gezeti, Kazakistan, Eşim Dalası, Kazak ve Aykap gibi periyodikler Kazak yazı dilinin gelişip olgunlaşmasını sağlamışlardır. 20. Yüzyıl başlarında Ahmet Baytursinov, Şahingiray Bükeyhan, Cüsipbek Köpeyulı, Mirjakıp Dulatov, Jusipbek Aymavıtov, Mağcan Cumabay, Sultanmahmut Toraygırov, Beyimbet Maylin, Sabit Dönentay, Muhtar Avezov gibi iz bırakmış zirve şahsiyetleri saymak gerekir. Adı zikredilen edipler yazı faaliyetleriyle halkta milli bilinç oluşturmaya çalışmışlardır.

Zengin ve köklü sözlü edebiyatın varlığı sebebiyle Kazakistan’da kıssa ve masal döneminden modern hikâyeye geçiş kolay olmamıştır. Eğitimci, araştırmacı, yenilikçi gibi nitelikleri bünyesinde barındıran İbray Altınсарın aynı zamanda ilk Kazak hikâyecisidir. Onun Kazakların toplumsal değerlerini ve kültürel mirasını eserleri aracılığıyla diri tutarak sonraki nesillere aktarmaya gayret ettiği görülür. Kazakistan’da Alaş edebiyatı dönemi Kazak milli uyanış yılları olarak kabul edilir. Milli romantizme değer verilen bu yıllardaki hikayelerde halkın milli çıkarları ön planda tutulur. Bu dönemde Kazak hikayecilerinin gerek hikâye tekniği gerekse tema yelpazesinin genişliği bakımından olgun örnekler verdiği anlaşılmaktadır.

Kazakistan Sovyetler Birliği tarafından işgal edilince ilk yıllarda edebiyatın takip edeceği yol konusunda tartışmalar yaşanır. Ülkede cılız muhalefetin 1920 yılından sonra susturulmasıyla rejim sanat ve edebiyatı katı

kurallarla denetimi altına alır. Mili ve dini duyarlılığı bulunan edipler susturulurken onların yerine sosyalist düzeni benimsemiş müellifler öne çıkarılır.

İkinci Dünya Savaşı başladığında idareciler Sovyetler Birliği bünyesinde bulunan halkları savaşa dahil ederler ki Kazaklar bunlar arasında başta gelir. Partinin yönlendirmesiyle “Sovyet milleti”, “Sovyet vatani” gibi kavramlar öne çıkarılarak halkın savaşa karşı duyarlı olması istenir. Bu dönemde diğer edebi türlerin yanı sıra hikâyede de cephe önü ve arkası ince ayrıntısına varıncaya değin tasvir edilir. Halkın maruz kaldığı sıkıntılar ve çektiği acılar çok sayıda örnekte ele alınır. Savaş dönemi Kazak edebiyatının şekillenmesine katkı sağlayanlar arasında Alcabbar Abişev, Ebdilda Tacibayev, Gabit Müsirepov, Muhtar Avezov, Sabit Mukanov gibi müellifler bulunur. Savaş, Kazak edebiyatında yön değiştirici bir tesir yaratır. Sosyalizm, sınıf mücadelesi, kadın hakları gibi konular bir süreliğine terk edilerek savaş, vatanseverlik, yiğitlik ve fedakârlık konuları öne çıkarılır. Bu dönemde sayıca çoğalan hikâyeler içinde nitelikli olanların yanı sıra zayıf örnekler de görülür.

İkinci Dünya Savaşı’nın bitişinin ardından savaşın Kazaklara verdiği zararlar daha belirgin biçimde ortaya çıkar. Stalin’in baskıcı uygulamaları hız kesmeden devam eder. Bu dönemin bazı hikâyelerinde karakterlerin iç dünyasının psikolojik derinlikle tahlil edildiği görülür. Kazak tarihi, kadın hakları, fedakârlık gibi konular ele alınır.

Stalin sonrası yıllarda onun kötü yönetimi Sovyetler Birliği genelinde tenkit edilmeye başlar. Önceden haksız suçlamalarla idam edilen veya hapse atılan Kazak müelliflerinin itibarları iade edilir. Beyimbet Maylin, İlyas Cansügirov, Saken Seyfullin gibi yazarların eserleri “sakıncalı” listesinden çıkarılarak yeniden okurla buluşması için serbest bırakılır. Stalin sonrasında Kazak hikâyeleri bir yandan yapı bakımından olgunlaşırken öte yandan tema yelpazesi bakımından genişler. Ayrıca hikâyelerde çocuğun iç dünyası ile psikolojisi derinlemesine tasvir edilir. Genel insanlık meselelerinin ele alındığı örneklerde yardımlaşma, fedakârlık gibi konular öne çıkarılır.

Sovyetler Birliği yıkılınca bağımsızlık döneminde Kazak edipleri ülkenin tarihi ve kültürünü ele alan çok sayıda hikâyeye kaleme alırlar. Bağımsızlığın ardından Şerhan Murtaza, Muhtar Magavin, Gabdeş Cuma-dil, Beksultan Nurjekeev, Tınımbay, Nurmaganbet, Kuvandık Tümenbay, Ekim Taraziy gibi şahsiyetler hikâyeye vadisinde yeni arayışlarıyla dikkat çekerler. Bağımsızlık sonrası hikâyelerde Sovyet sisteminin aksaklıkları eleştirel bakış açısıyla dile getirilir. Toplumda çatışan değerler, kıskançlık, gösteriş merakı ile kadın erkek ilişkilerindeki tutarsızlık dile getirilir.

Kazaklardaki güçlü hikâyeye geleneği günümüzde devam etmekte, dini ve milli meseleler hikâyeye konusu olarak tercih edilmektedir. Batıdaki yeni akımları yakından takip eden Kazak hikâyecileri olgun ve başarılı örnekler vermeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- ASFENDİYAROV, S. İstoria Kazahstana, Almatı, Kazakistan, 1993, 440 s.
- AŞIRBAYEV, “Baspasöz Damuvının Kazırgı, Şındığı Onın Tüp-Törkinin Tanıv-da”, Kazak Edebiyeti Gezeti, Kazakistan, S. II, s. 5-6.
- AVEZOV, M. 18-19. Gasırlardaki Kazak Edebiyeti, Almatı, Kazakistan, 1933, 330 s
- BEKTURBEKOVA, F. K. Ultık Poeziya Padiyşası, Ortalık Gılımıy Kitaphana Yay, Almatı, Kazakistan, 2001, 260 s.
- BERDİBAYEV, R. (1980), “Biyik Parız”, Vakıt Cane Kalamger, Cazuvşı, Almatı, Kazakistan, 1980, 290 s.
- CUMABAY, M. Köp Tomdık Şığarmalar Jıynağı I, Ölender, Dastandar, Engime, Jazuvsı Yayınları, Almatı, Kazakistan, 2002, 320 s.
- DÖNENTAY, S. Urpağıma AJazuvsı Yayınları, Almatı. ytarım: Ölen, Engime, Oçerk, Felyeton, Makala, Estelikter, Kazakistan, 1999, 230 s.
- ELEVKENOV, Ş. “Zamandas Parasatı” Vakıt Cane Kalamger, Cazuvşı, Almatı, Kazakistan, 1980, 220 s.
- ERGÖBEK, K. XX. Gasır Basındağı Edebiyet: Hrestomatiya, Bilim, Almatı, Kazakistan, 1994, 460 s.
- GABDULLİN, M. Kazak Halgının Avız Edebiyeti, Sanat Yayınları, Almatı, Kazakistan, 1996, 320 s.
- GÖMEÇ, S. (1993), “Tarihte ve Günümüzde Kazakistan”, Yeni Forum, 14/287, Ankara, 1993,
- GÖMEÇ, S. TÜRK Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, 456 s.
- HITCHINS, K. “Kazaklar”, TDV İslam Ansiklopedisi, 25. c. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, 571 s.
- ISKAKOV, D. “Maylin Beyimbet”, Kazak Edebiyeti: Entsiklopediya, Kazakistan Damıv İnstitutu Yayınları, Almatı, Kazakistan, 1999, 570 s.
- İBRAYEV, Ş. “Avız Edebiyeti”, Kazakistan: Ultık Entsiklopediya I, Kazak Entsiklopediyası Yay. Almatı, Kazakistan, 1998, 360 s.
- Kazak SSR Entsiklopediyası, c. II, Almatı, Kazakistan, 1989, 450 s.
- Kazak SSR Kıskaşa Entsiklopediya I Kazak Sovet Entsiklopediyasının Bas Redaktsiyası, Almatı, Kazakistan, 1984, 442 s.
- KENJEBAYEV, B. (1950), Kazak Baspasözünün Tarihınan, Almatı, Kazakistan, 420 s.
- KİRABAYEV, S. Keneş Devrindegi Kazak Edebiyeti, Bilim, Almatı, Kazakistan, 1998, 432 s.

- KOLCU, A. İ. Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı, c. 1, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2006, 624 s.
- KOYGELDİYEY, M. Alaş Kozğalı, Sanat Yayınları, Almatı, Kazakistan, 1995, 230 s.
- MİHAYLOV, V. Hronika Velikogo Djuta, Almatı, Kazakistan, 1992, 270 s.
- MİRZAHMETOV, M. Kazak Kalay Orustandırıldı, Almatı, Kazakistan, 1993, 335 s.
- MUKANOV, S. XX. Gasırdağı Kazak Edebiyeti, Kızılorda, Kazakistan, 1932, 452 s.
- NARIMBETOV, E. “Kazakstan Jazuvşılar Odağı”, Kazak Edebiyeti: Ensiklopediya, Kazakstan Damış İnstitutı Yay, Almatı, Kazakistan, 1999, 420 s.
- ÖZDEMİR, A. Kazak Edebiyatında Hikâye, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, 636 s.
- SEYFULLİN, S. Kazaktın Eski Edebiyet Nuskaları, Kızılorda, Kazakistan, 1931, 222 s.
- SMAYIL, K. “Gasırdı Şığarıp Salarda” Zaman Kazakstan Gazeti, 16 Kantar 1988.
- SÖYLEMEZ, O. Çağdaş Kazak Hikâyeleri Antolojisi, Elips Kitap, Ankara, 2004, 268 s.

Bölüm 7

SOMUT-SOYUT ONTOLOJİSİ BAĞLAMINDA EDEBİYAT KURAMLARI¹



Emre SAY

¹ Dr. Öğr. Üyesi Emre Say, Dokuz Eylül Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü

Somut mu soyut mu? Değişkenlik mi değişmezlik mi? Tümevarım mı tümdengelim mi? Gözlemlenebilir olan mı akıl yoluyla kavranabilir olan mı? Varlık felsefesiyle (Ontoloji) bilgi felsefesine (Epistemoloji) dair bu sorular insan var olduğundan beri olmasa da en azından duyularına ve zihin yetilerine tam olarak egemen olduğundan beri insanın yaşadığı ‘temel’ varoluşsal ikilemlerinin başlıcaları arasında sayılabilir. Bu ikili zıtlık eşleşmeleri arasında somut-soyut karşıtlığının en belirleyici kavram çifti olduğu savunulabilir çünkü her iki nitelik de doğrudan varlığı tanımlamaktadır. Yani, ilksel kavramlardır. Diğer ikili zıtlık kavram eşleşmeleri ise bu ilksel varlık yapısı düşüncesinden doğrudan ya da dolaylı olarak türemiş olan ikincil kavramlardır. Örneğin, değişkenlik-değişmezlik çerçevesinde bir akıl yürütmede bulunurken somut ya da soyut olarak algılanan bir varlığın olduğu ister istemez öngörülmüş oluyor. Ya da gözlemlenebilir-akledilebilir ayrımında daha da güçlü biçimde vurgulandığı gibi, bu varlığın ‘doğa’sına dair sırasıyla somut ya da soyut niteliği varsayan bir yargıda zaten bulunulmuş oluyor. Tümevarım-tümdengelim zıtlık eşleşmesi ise, Ontoloji’den çok Epistemoloji’nin ilgi alanıyla daha yakından ilişkilendirebileceğimiz yöntemsel bir ikilem olarak karşımıza çıkıyor ve böylece ikincilliği güçlü bir şekilde vurgulanıyor.

Peki, tarihsel süreçte – ki burada esas alınan nokta günümüze ulaşmayı başarmış yazılı felsefi metinler – insanlığın yönelimi ya da devinimi nasıl olmuş? Bu soruya yanıt ararken ilk olarak başvurabileceğimiz metinler *Presokratikler* olarak terimleştirilmiş olan doğa filozoflarının yaklaşımlarıdır. Yaptıkları gözlemlerden yola çıkarak varlığın özüne dair önermelerde bulunmuş olan bu düşünür-bilim meraklısı olarak tanımlayabileceğimiz insanların ontolojiye dair verdikleri temel yanıtlarda somut-soyut ayrımına dair bir duruştan söz edilebilir mi? Evet, söz edilebilir. Peki, öyleyse bu düşünürlerdeki baskın eğilim ne yönde? Yani (mutlak) varlığı somut olarak mı soyut olarak mı konumlandırıyorlar? Bu soruya rahatlıkla genel eğilimin somut yönde olduğu yanıtı verilebilir. İlksel mutlak varlığı su olarak kabul eden Thales’e de baksak, bu varlığı hava olarak gören Anaximenes’e de kulak versek, ateşin ilksel temel varlık olduğu önermesinde bulunan Heraklitos’u da göz önünde bulundursak ve hatta bu ilksel varlığı doğrudan doğada gözlemlenebilir bir elementle doğrudan eşleştirmeden “sınırsız” olarak ifade eden Anaximandros’a da kulak kabartsak, varlığı somutla ilişkilendirme eğiliminin baskın olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Ontolojinin somut evresi olarak adlandırabileceğimiz doğa filozofları döneminden kabaca Coğrafi Keşifler Dönemi’nin ortalarına kadar gerek ‘somut’ gerekse de ‘soyut’ anlamıyla egemen ontolojik bakış olacak soyut evreye geçişte, bu geçişin adeta kendisinde vücut bulduğu bir isim var? Pisagor. Aslında kendisi de aynı zamanda tıpkı yukarıda ismi geçen düşü-

nürler gibi bir doğa gözlemcisi olan Pisagor'u kabaca çağdaşları olan bu insanlardan ayıran temel nokta matematiğe, özellikle de geometriye olan ilgisi. Ve belki de kafa yorduğu bu alanın 'ontoloji'sini ontolojik dünya algısı olarak da benimsemesi. Tümdengelimci matematiği, tümevarımcı doğa bilimlerinden ontolojik olarak ayıran mutlak bir önkabul noktasını 'esas' olarak çıkarımlarda bulunması. İşte, bu önkabul eğilimi matematiği ontolojik olarak soyutla özdeşleştirebileceğimiz çerçeveye oturtuyor ve dolayısıyla Pisagor'u somuttan soyut ontolojik evreye geçişin ilk kıvılcımını olarak konumlandırabilmemizi sağlıyor.

Somuttan soyut evreye geçişin güçlü biçimde vurgulandığı kavram-sallaştırma ise, Platon'un ünlü *idealar dünyası* teorisiyle tam bir gövde gösterisi yapmış oluyor. Takip eden yaklaşık iki bin yıllık süreç, işte bu soyut mutlak varlık algısının egemen olduğu, Monoteizm'in sadece varlık algısını değil sosyo-politiği de başat unsur olarak belirlediği upuzun bir tarihsel dönem olarak karşımıza çıkıyor. Peki, kabaca Coğrafi Keşifler Dönemi'yle eşleştirebileceğimiz Yeni Çağ'da somut-soyut ontolojisi anlamındaki değişimin sergilediği tutumu nasıl tanımlayabiliriz? Dengelenme. Yani, yaklaşık iki milenyum önceki somuttan soyuta geçişteki gibi sert bir güçler dengesi değişimi yaşanmıyor. Bununla birlikte, soyut ontoloji algısı artık tek başat belirleyici yönelim değil. Artık hemen hemen onunla aynı canlılıkta somut ontoloji algısının kavramsallaştığı, duyuları önceleyen, gözlemi vurgulayan bir felsefi bakış var: Deneycilik (Empirizm). Elbette, Deneycilik'e zıtlık teşkil eden Kıta Avrupası'nın Akılcılık ve kısa bir süre sonra İdealizm'i de doğuracak olan soyut ontoloji algısı da bir o kadar güçlü. Ancak, en azından artık 'taht'ında rahat değil.

Ve sonra 18.yüzyıl: Aydınlanma. Sonra 19.yüzyıl: Sanayileşme. Yani, aşağıda ele alınan altı edebiyat kuramından üçünün doğrudan altyapısını oluşturan – Psikanaliz, Feminizm, Marksizm – ideolojilerin doğduğu, diğer üçünün ise – Queer, Postkolonyal, Ekoeleştirici – nüvelerini içeren dönem. İşte şimdi, yukarıda çizilmiş olunan ontolojik çerçeve ışığında edebiyat kuramlarının temel savlarına, varoluş nedenlerine ve etik tutumlarına ilişkin önermelerde bulunmaya başlanabilir. Ayrıca, her kurama dair ontolojik boyutun tartışıldığı metinden sonra o kuramın ana çizgilerine İngilizce olarak yer verilmesinin, okuyucunun bu kuramlara dair bilgi edinmesi ya da var olan bilgilerini pekiştirmesi bakımından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Psikanalitik Kuram

Kendisi başlı başına kapsamlı ontolojik bir değerlendirme olan Psikanalitik kuramın ontolojisine dair değerlendirme yaparken Yapısalcılık ve Postyapısalcılık kuramlarına referans vermek oldukça zihin açıcı olabilir. Bu bağlamda psikanalizin ontolojisine, bu kuramın yaratıcısı olarak

adlandırabileceğimiz teorisyen olan Freud ve Freud'un kurmuş olduğu köklü yapıya en gözle görülür çeşitlemeyi getirmiş olan Lacan üzerinden değineceğim. İşte bu noktada Yapısalcılık ve Postyapısalcılık arasındaki bakış farkı, Freud ve Lacan tarafından ortaya konan psikanalitik yaklaşım arasındaki farka ışık tutması bakımından oldukça zihin açıcı olabilir. Öngörülebileceği gibi, Freud'un Psikanalitik kuramının ontolojisi Yapısalcılık'a daha yakinken, Lacan'ın bu kurama getirdiği çeşitlemeler Postyapısalcılık'a göz kırpmaktadır. Elbette, Freud gibi Lacan da teorisini geliştirirken birtakım temel referans noktası oluşturan kavramlar ortaya koymuştur. İşte bu referans noktalarının bulunması uygulamada Lacan'ın Yapısalcı bakışa yaklaştığı yerler olarak görülebilir. Ancak bu durum, Lacan'ın sergilediği genel tutumun ontolojik olarak Postyapısalcılık'a yakın durduğu önermesini çürütmez. Şu nedenle ki; gerek Postyapısalcılık'da gerekse de Lacan'ın psikanalitik tutumunda sürekli bir arayış, şüpheli bir tutum gözlenebilir. Ve her ikisinde de bu arayışın sürdürüldüğü temel alan dilin kendisidir. Yapısalcılık'ta ve Freud'ta ise, ne bu denli şüpheli bir yaklaşımdan ne de dilin üzerine bu denli güçlü bir yoğunlaşmadan bahsetmek zordur. Yapısalcılık-Freud ve Postyapısalcılık-Lacan eşleşmeleri üzerinden ortaya koyabileceğimiz böyle bir ontolojik benzerliğin, bahsi geçen kuramların anlaşılmasında da katkı sunacağı düşünülebilir. Bununla birlikte zihnimizin hep bir yerinde duran somut-soyut ikilemi açısından Psikanalitik kuramın ontolojisine dair bir çerçeve çizilecek olunursa, ister Freudyen ister Lacancı tutum ele alınsın, bu kuramın ilksel nedeni somut olan beden yani maddedir. Asıl olan *somadır*, *psike* ondan türeyendir. Bir diğer ifadeyle, paradoksal bir söz oyunuyla ifade edecek olursak, soyut somutun dışı vurumudur.

Major Maxims of the Theory

Freudian

- Discrepancy between the conscious and the unconscious mind
- Establishment of connection(s) between explicit content and implicit content of a literary work
- Exploration of unconscious drives and emotions regardless of whether they pertain to the author or character(s)
- Discussing assumable manifestations belonging to or corresponding to oral, anal, and phallic phases of emotional and sexual development
- Encompassing aggrandized applications of psychoanalytic concepts to literature, literary history, or literary theory

-Maintenance of (as far as possible) a full-fledged psychic context rather than a social or historical one foregrounding individual's psychodrama instead of social drama

Lacanian

-Exploration of unconscious drives and emotions with a particular emphasis on the text itself rather than the author or only characters: Excavation of a text in a deconstructive manner

-Discussing manifestations of psychoanalytic terms or phases coined by Lacan such as Signifier/Signified (in the way applied by Lacan to psychoanalysis as a borrowing from Saussure's linguistic coinage), Imaginary Realm, Mirror Stage, and Symbolic Order

-Analysis of lack or desire in a literary text from a Lacanian perspective which necessarily involves an assiduous examination of the text's 'mechanics' or 'infrastructure'

-Keen focus on the connection(s) between language and the unconscious: Reflection on the interaction between the Signifier and the Signified in a way as to highlight the latter's elusiveness: And, of course, this elusiveness – i.e. ambiguity of assertions made about the text – is what calls for scepticism.

Feminist Kuram

Feminizmin geniş bir düşünce çeşitliliğini içinde barındırmasını, önemli ölçüde diğer ideolojilerle etkileşime girerek yeni melez kuramları (Liberal Feminizm, Ekofeminizm, Marksist Feminizm gibi) ortaya çıkarma özelliğini içermesine atfedebiliriz. Peki, Feminist kuramın tüm çeşitlemelerinde az ya da çok ortak bir düşünce iskeletini ya da felsefi hareket noktasını bulabileceğimiz nokta(lar) var mıdır? Varsa bu/bunlar nedir/nelerdir? İlk soruya yanıtım: Evet, vardır. Takip eden soruya yanıtım ise, yani bu ortak noktanın/noktaların ne/neler olabileceğine yanıtım ise, şu iki temel noktada yoğunlaşmaktadır: Ataerki karşıtlığı ve Özcülük karşıtlığı. Birbirine en uzak duran Feminizm çeşitlemelerinde (örneğin Liberal Feminizm ve Radikal Feminizm arasında) bile kategorik olarak bir ataerki ve özcülük karşıtlığı görülebilir. Elbette, değişen oranlarda. İşte bu yüzden, ataerki ve özcülük eleştirisini rahatlıkla Feminist kuramın tüm çeşitlemelerini içerecek şekilde kapsayıcı felsefi temel çıkış noktaları olarak vurgulayabiliriz. İşte bu noktada Feminist bakışın ataerkiyle ve özcülükle nasıl mücadele edilebileceği ve entelektüel boyutta da nasıl güçlü eleştirisinin yapılabileceği konularında benimsediği yaklaşımlar, sözü geçen bu Feminizm çeşitlemelerini doğurur. Bu bağlamda, örneğin Liberal Feminizm'in ataerkiye ve özcülüğe verdiği tepkinin çok daha yüzeysel

kaldığı iddia edilebilirken (büyük oranda sosyal-hukuki düzenlemelerle sınırlıyken), Radikal Feminizm'in gösterdiği tepkinin çok daha doyurucu ve 'köklü' olduğu savunulabilir. Feminist teorinin temelini oluşturan şu iki hareket noktasına dönecek olursak; evet, ataerkinin tanımı zaten şu ana kadar yaptığımız okumalar, gözlemler ve izlenimler sayesinde zihnimizde vardır: Kısaca tanımlayacak olursak, ataerki, sosyo-politik anlamda erkek ya da erkeksi olanın varoluşsal-kültürel anlamda ise penis merkeziliğin (Phallocentrism) egemenliğini öngören dayatmacı bir bakış açısıdır. Peki, özcülük? Özcülük'ü kısaca tanımlayacak olursak; insanın doğuştan gelmiş olduğu varsayılan fiziksel özelliklerinin (cinsiyet, ırk, fiziksel güç vb.) ve bu özelliklerden ortaya çıktığı varsayılan tutumlarının (cinsel yönelim, cinsiyete veya ırka bağlı olduğu iddia edilen karakter özellikleri vb.) değişmezliğini vurgulayan katı bir tutumdur. Ataerkinin özcü olmasının nedeni, işte bu katı değişmezlik ilkesinin işine gelmesinde ve onun da ötesinde kendi 'öz'ünü oluşturmada yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ataerkinin 'öz'ünde 'özcülük' vardır. Ataerki özcü bakışı temel alarak, erkek(si) olanın egemenliğini gizliden ya da açıktan vurgulayan savlarını geniş ölçekte dayatma fırsatı bulmaktadır. Yazının başındaki zıtlık ikilileri silsilesi hatırlanacak olursa, somut-soyut bağlamında değişmezlik, soyut ontolojiyle özdeşleştirebileceğimiz bir niteliktir çünkü somut olan, yani *mat(t)eryel* olan değişir, dönüşür, devinim içindedir. Soyut, yani *mat(t)eryel* olmayanda ise en azından değişim, dönüşüm, devinim olmak zorunda değildir. Tam da bu nedenle, katı değişmezliği vurgulayan özcü ataerkinin karşısında duran Feminist kuram belirgin biçimde somut ontolojiye denk düşmektedir.

Major Maxims of the Theory

- Exhumation of texts written by women and excluded from the Canon
- Re(e)valuation of women's experience
- Scrutinizing representations of women in literary works
- Defying entrenched representations of women as 'Other', 'lack', or 'embodiment of nature'
- Close examination of how patriarchy works as represented in a literary work with a view to knocking it down or at least debilitating it: Literary Criticism as a Political Concern
- Discussing the role assumed by or assigned to the language in the proceedings of patriarchal imposition
- Defiance of Essentialism

-Exploring the availability (and desirability) of a female or male style of writing

-Reassessment of psychoanalysis to explore gender identities

-Doubting the current notion of ‘the death of the author’

-Revealing the ideological background of presumably ‘neutral’ literary criticism

At this point briefly I would like to draw your attention particularly to the last two maxims stated above in relation to Feminist theory. Well, what can be the common point indicated by ‘the death of the author’ as well as ‘neutral criticism’ and contemplated by feminist sensitivity as – let’s say – precarious? Namely, what can be the trap set by diverting our attention from the author and proposing neutrality as a desirable quality in literary criticism? Well, I think here the menace intuited by Feminist theory consists in that under the pretext of objectivity we may be distracted and thereby the workings of patriarchal mindset can smoothly be screened off from us. In other words, as readers if we are excessively engrossed by an ostensibly ‘objective’ obsession, we grow more and more oblivious to what patriarchy tries to drift away from our attention and thus may much easier be tricked into patriarchal subjectivity to which patriarchy is eager to ‘subject’ us.

Queer Kuramı

Queer kuramı, Feminist kuramın barındırdığı duyarlılığın daha kapsayıcı bir gelişimi ya da evrimi olarak görülebilir. Neden daha kapsayıcı? Şu nedenle: Batı düşünce tarihinin yaşadığı önemli kırılmaların başlıcalarından olan büyük harfle yazdığımız (yani aynı zamanda bir ideoloji de olan) Feminizm’in 19.yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığından ve bu çıkışta da başta ontolojik bir ızdıraptan çok dönemin ağır sosyo-ekonomik koşullarının başlıca rol oynadığından dem vurulabilir. Elbette takip eden tarihsel süreçte Feminizm ontolojik entelektüel boyutu da ön planda olan güçlü bir dünya görüşü olarak yerini aldı. Ancak en azından ilk ortaya çıktığı süreç dikkate alınacak olursa, Feminist söylemin de belki istemsiz şekilde temel aldığı heteroseksüel kadın ve heteroseksüel erkek imgeleriydi. İşte, Radikal Feminist görüş ile Queer kuramının Feminizm’e kattığı duyarlılık genişlemesi tam da bu başlangıçtaki heteroseksüel insan imgesine olan (belki de istemsiz) odaklanmadan heteroseksüel olmayan insanın yaşadığı acıya da ışık tutması olmuştur. Bu bağlamda, Queer kuramının da karşıt olduğu temel baskı kaynakları Feminist kuramla aynıdır: Yani, ataerki ve onun düşünsel arka planını oluşturan özcülük. Öyleyse, şimdi şu soru yöneltilebilir: Queer kuramının getirdiği başlıca yeni duyarlılık noktası nedir? Şudur: Bireyi sabit kadın-erkek (ki bir kez daha altını

çizmek istiyorum ki bu kadın-erkek imgeleri birçok insanın zihninde istemsiz şekilde heteroseksüel oldukları varsayımını içermektedir) karşıtlığından kurtararak heteroseksist (burada şu ayrıma dikkat çekmek yararlı olacaktır ki, heteroseksüel değil heteroseksist, yani heteroseksüelliğin tek kabul edilebilir cinsel yönelim olduğunu savunan ataerkil özcü bakış) baskının sorunun kaynağı olduğu savını dile getirmesidir. İşte bu ayrım, çok ama çok önemli bir kırılma noktasını işaret etmektedir. Zira, böylece, özcü ataerkinin eleştirisini yapan kişinin farkında bile olmadan özcü bir söylemle dirsek temasına girmesini engellemiştir. Buradan yola çıkarak, Queer kuramına göre denilebilir ki, önemli olan insanın cinsiyeti ya da cinsel yönelimi değil heteroseksist söyleme karşı sergilediği tutumdur. Bu ifadeden şu çıkarım yapılabilir: Pratik anlamda heteroseksüel bir kadın ya da erkek olmak kişiyi tek başına heteroseksist yapmaz. Heteroseksist söylemi içselleştirmek, bireyi cinsiyetinden ve cinsel yöneliminden bağımsız biçimde heteroseksist yapar diyebiliriz. Aşağıdaki alıntının sonunda Judith Butler'ın kullandığı heteroseksüel zorunluluğun pekiştirilmesi ifadesi, tam da bu heteroseksist söylemin içselleştirilip dayatılması tutumunu vurgulamaktadır. Butler'ın her bir ifadesi çok önemli olan aşağıdaki alıntısında altını güçlü biçimde çizdiği bir diğer nokta da, cinsiyetin normatif olarak sunulmasıdır. İşte Queer söylemine göre, herkes tarafından içselleştirilmesi beklenen bu normal(!) norm, ataerkinin özcü motivasyonla belirleyip dayattığı heteroseksizmdir:

The category of 'sex' is, from the start, normative; it is what Foucault has called a 'regulatory ideal'. In this sense, then, 'sex' not only functions as a norm, but is part of a regulatory practice that produces the bodies it governs, that is, whose regulatory force is made clear as a kind of productive power; the power to produce – demarcate, circulate, differentiate – the bodies it controls. Thus, 'sex' is a regulatory ideal whose materialization is compelled, and this materialization takes place (or fails to take place) through certain highly regulated practices. . . . (T)he regulatory norms of 'sex' work in a performative fashion to constitute the materiality of bodies and, more specifically, to materialize the body's sex, to materialize sexual difference in the service of the consolidation of the heterosexual imperative.

(Bodies That Matter, Judith Butler)

Major Maxims of the Theory

-Establishing a canon of homosexual writers whose works build up a distinct tradition in literature

-Identification and examination of homosexual characters, relationships, and manifestations in literary works concretely without reducing their analysis to mere symbolism

-Appreciation of an expansive and metaphorical sense of homosexuality with a view to challenging and, if possible, removing ‘essentially’ established patriarchal impositions and interdictions

-Revealing the homophobic ‘essence’ of mainstream literature and literary criticism as manifest in the voluntary omittance or impudent disparagement of a homosexual author or homosexual aspects of an author’s work

-Accentuating (either deliberately or unintentionally) neglected homosexual aspects of popular literary works

-Discussion of literary subgenres which have assumed a crucial role and have exerted a considerable influence on the establishment as well as entrenchment of convictions predicated on and promoting distinct gender identities (e.g. adventure narratives)

Marksist Kuram

Marksist kuram bağlamında Özcülük’le ilgili şu noktaya dikkat çekmek yerinde olacaktır: Hatırlanacağı üzere, giriş bölümünde Presokratikler’i takiben Pisagor ve ardından Platon’la yaşanan kırılma bağlamında bilginin elde edilmesinde birbiriyle önemli ölçüde zıtlık oluşturan iki temel yaklaşıma değinilmişti. Matematikle özdeşleştirebileceğimiz tümdengelim ve doğa bilimleriyle özdeşleştirebileceğimiz tümevarım. Tümdengelim-tümevarım ikilisinin içerdiği yöntemsel karşıtlığın ontolojik boyutta işaret ettiği durumlar nelerdi? Sırasıyla, soyut ve somut. İşte, tümdengelim-soyut ve tümevarım-somut olarak önerebileceğimiz böyle bir eşleştirme insanların farkında olarak ya da olmayarak gerek Epistemoloji (bilgi felsefesi) gerekse de Ontoloji (varlık felsefesi) karşısında takındığı temel ayırıcı tutumu içeriyor denilebilir. Özcülük de bu zıtlık aksinde, öngörülebileceği gibi, tümdengelimci yaklaşımla bağdaştırabileceğimiz katı bir varlık algısını temsil ediyor.

Öyleyse, Marksizm göz önünde bulundurulduğunda Özcülük’le zıtlık oluşturan görüş ne olabilir? Felsefi anlamda Materyalizm, yani asıl ve belirleyici olanın somut madde olduğunu öne süren varlık okuması. Ontolojik olarak Materyalizm’in Özcülük’le karşıtlık oluşturmamasının nedeni ne olabilir? Maddenin özellikleri arasında sayabileceğimiz değişebilme, dönüşebilme, devinim içinde olabilme potansiyelleri. Acaba, maddenin bu niteliklerinin Marksist kuram içinde en açık kristalize olmuş durumda ‘gözlemlenebileceği’ durum nedir? Sorunun yanıtı aşağıda Marksist kurama dair belirtilen satırbaşlarından biri olan toplumun olumlu anlamda gelişmesi (“advancement of society”) ilkesinde kendisini belli eder. Marksist kuramın ontolojisinin omurgasını oluşturan, somuta parmak basan bu maddeci yaklaşımın, değişimin olası olduğu görüşünün dayan-

dığı epistemolojik arka planda tümevarımcı metodoloji ile uyum içinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. İşte bu uyumun sosyo-ekonomik-politik düzlemdeki yansımaları da toplumun geliştirilip, değiştirilip, dönüştürülebileceğine olan vurguda ‘beden’ bulunmaktadır.

Bu noktada denilebilir ki; Marksist teorinin tümdengelimci özcü yaklaşımıyla karşıtlığını vurgulaması açısından Feminist, Queer ve Psikanalitik kuramlarla yapacağı dirsek teması çok değerli ve ufuk açıcı olabilir. Örneğin, aşağıda koyu harflerle vurgulanan toplumsal bilinçaltı (“social unconscious”) ifadesi, Marksist kuramın Psikanaliz’e (yani *mat(t)eryel* olarak bireye ve mikrokozmosa) ait bir kavramı alarak kendi düşünce yapısı içinde büyük ölçekte (topluma yani makrokozmosa uygulayarak) önemli bir referans noktasına ‘evriltmesinin’ harika bir örneği olarak görülebilir. Öyleyse, Feminist ve Queer kuramlarıyla ontolojik olarak Marksizm’in örtüşebileceği düzlem ne olabilir? Çok açık: Egemen sosyo-politik zihniyete ve bu zihniyetin getirdiği “kök”lü ön ve “öz” kabullere (ki bu Marksizm için Kapitalizm, Feminizm ve Queer içinse ataerkidir) karşı ‘geliştirdikleri’ güçlü eleştirel tutumdur.

Major Maxims of the Theory

-Distinguishing between the explicit content and the implicit content of a literary work by relating the latter to socio-politico-historical backdrop conditioning the author’s frame of mind and thereby moulding the work’s ‘structure’ by referring to fundamental Marxist themes such as class conflict or the advancement of society traceable through various historical phases

-Excavation for the author’s Social Unconscious: Connecting a literary work’s context with the author’s social-class status

-Exploring the emergence or preponderance of a particular literary (sub)genre by relating its rise to the prevalent socio-politico-historical circumstances and tendencies of the period in which it has originated and flourished

-Examining the reception or ‘consumption’ of a literary work by resorting to social convictions, political tendencies, and historical atmosphere of the time in which it has been written

-Politicisation of Literary Form: Literary forms are constructed and promoted by prevailing political mindset

Postkolonyal Kuram

20.yüzyılın özellikle ikinci yarısında baskın olan sosyo-politik görüşün önemli ölçüde liberal düşüncenin ilkelerinden etkilenecek şekilde

lendiğini savunulabilir. Peki, bu durumun düşünce ve edebiyat eleştirisi alanındaki yansıması neydi? Postmodernizm’de ve önemli ölçüde onun edebiyat kuramlarındaki karşılığı olan Postyapısalcılık’ta su üstüne çıkan, kesin yargılardan kaçınma tutumunda. Liberal edebiyat kuramının iskeletini oluşturan, belirsizliği vurgulayan, sürekli sorgulama durumunda bulunulmasını teşvik eden bu dünya görüşü aynı zamanda (beklenebileceği gibi) insan doğası denilen ve mutlak, değişmez, biricik olduğu varsayılan alanı da tartışmaya açıyordu. İşte, Postmodernizm’le ve Postyapısalcılık’la özdeşleştirebileceğimiz bu düşünsel tutumun, Postkolonyal teorinin arka planını oluşturan felsefeye ışık tutması bakımından oldukça zihin açıcı olduğu söylenebilir. Ama neden? Çünkü aşağıdaki ilkeler arasında da sıralandığı gibi, Postkolonyal kuramın da mutlaklık ya da biriciklik gibi sunulan önkabullere karşı kuşkucu bir tutum benimsediği açık. Postkolonyal bakış açısının genelgeçer evrensel edebiyat algısına karşı takındığı olumsuz tavır, tam da bu durumun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Elbette, Postkolonyal kuramın böyle bir tutum geliştirmesinde, sosyal-ekonomik-politik tarihsel sürecin payı yadsınamaz. Bu anlamda, Postkolonyal kuramın gözettiği etik duyarlılığı da gözardı etmemek iyi olur. Bu noktada önemli olan, Postkolonyal kuramın Feminist ve Queer teorileriyle uygulamada ne ölçüde beraber hareket edebileceği. Aslında ilkesel olarak bakıldığında, bu kuramları ortaya çıkaran duygu-düşünce kodları irdelendiğinde ortak hareket noktaları bulmak zor olmasa gerek. Dışlanmış, hor görülmüş (Otherness) olan için geliştirilen duyarlılık her üç kuramda da vurgulanan bir nokta. Aynı şekilde, çeşitliliğin desteklenmesi de. İşte bu noktada kritik soru şu: Düşünsel kökler olarak aynı düzlemde durdukları duygusunu ısıyan bu kuramlar, iş ‘somut’ sosyo-politiğe dökülünce ne derece aynı ilkesel tutuma bağlı kalma tutarlılığını sağlayabilecekler? Daha açık biçimde ifade edilecek olursa, Feminist duyarlılığı olan bir insanın ırkçı bir tutum sergilemesi ya da Postkolonyal duyarlılığı olan bir insanın cinsiyetçi-homofobik bir zihniyete sahip olması, ilkesel olarak aynı düzlemde bulunduğu düşüncesini veren bu kuramlar için de derin, rahatsız edici bir çelişki barındırmaktadır. Bu çelişki nereden kaynaklanmaktadır? İlkesel olarak karşı çıktıkları özcü zihniyetle uygulama boyutunda benzer bir tavır takınmış olmalarından.

Öte yandan, Psikanaliz-Postkolonyal kuram ilişkisi için ne yorumda bulunulabilir? Burada, ilkeselden çok işlevsel bir ilişkiden bahsetmek daha olası gözüküyor. Yani, Postkolonyal kuram, bir eseri kendi bakış açısındaki duyarlılıklarla incelerken rahatlıkla Psikanaliz’i bireysel ya da toplumsal ölçekte uygulayabilir. Bu uygulamayı yaparken ortaya konan metaforik okumalar oldukça ufuk açıcı olabilir. Ancak ne var ki Psikanaliz’le Postkolonyal kuram arasında ciddi bir polemik noktası da – en azından potansiyel olarak – vardır, var olmuştur ve var olacaktır. Bu po-

tansiyel sürtüşme noktası nasıl tanımlanabilir? Postkolonyal kuramın, Psikanalitik teorilerin temel aldığı verileri eklektik bularak bize çizmiş olduğu ontolojik tabloyu güvenilirmez ya da en azından sınırlı-kısıtlı olarak değerlendirmesiyle.

Major Maxims of the Theory

-Repudiation of claims to literary universalism by asserting Western literary canon's incapability to involve and sympathize with other cultures and ethnicities

-Exploration and criticism of how other cultures are represented in Western literature

-Reflection on canonical literature's presumably indifferent attitude to colonisation and imperialism

-Accentuation and examination of cultural distinction and variety in literary works

-Acclamation of hybridity and cultural multidimensionality

-Promotion of marginality and plurality where forms of 'Otherness' are cherished as stimulants of a possible affirmative change

Ekoeleştirir

Ekoeleştirir'nin ontolojisi üzerine düşünürken şu soruyu sorarak başlamak yerinde olabilir: “‘Doğa’ kavramı somut mudur, soyut mudur?” İlk bakışta, oldukça basit bir soru izlenimi verdiği düşünülebilir. Sözcük anlamıyla “doğa” elbette somut, maddesel bir kavram. Metaforik boyutuyla ise soyut bir kavram: İnsan doğası, balık doğası, sürüngen doğası ve hatta maddenin doğası gibi. Maddenin doğası? “Doğa” kavramının somut ve soyut boyutlarını bünyesinde doymuş biçimde harmanlamış bir ifade duygusu uyandırıyor. Herhangi bir maddenin doğası (ki burada maddeyi lütfen sadece cansız nesneler olarak düşünmeyip canlı varlıkları da içerecek kapsayıcı biçimde alalım) somut anlamda neyi içerir? Onu meydana getiren *mat(t)eryalleri*. Öte yandan, soyut anlamda neyi içerir? ‘Öz’lü biçimde dile getirilecek olunursa, kalıplaşmış ya da en azından kalıplaştığı varsayılan davranış özelliklerini. Sorulara verilen bu yanıtlardan yola çıkılacak olunursa, “maddenin doğası” olarak isimlendirilen, gözlemlenip ölçülebilen ve üzerinde fikir yürütülebilen olma özelliklerini bünyesinde barındıran bu ontolojide ilk neden somut boyuta, bu somuttan türeyen ya da en azından türediği varsayılan ise soyut boyuta işaret etmektedir. İşte, aşağıdaki kuramın temel özellikleri bölümünde edebiyat kuramı olarak temel “davranış özellikleri” sıralanan Ekoeleştirir'nin dayandığı felsefi temel anlamında, tam da böyle bir somutun ‘ilk neden’ olduğu somut-soyut

harmanlaması görünmektedir. Hiç şüphesiz denilebilir ki, Ekoeleştirici duyarlılıkları ve savları anlamında ayakları son derece ‘yeryüzüne’ basan bir dünya görüşüdür. Bu çıkarımı destekleyecek ifadeleri, aşağıdaki ilkeler arasında bulmak da son derece olası. Ancak aşağıdaki altı çizili ifadelerden öyle birisi var ki, tam da somuttan yola çıkarak soyuta ulaşma idealini ve hatta Platoncu anlamda *ideasını* dışa vuruyor. O ifade hangisi olabilir? Evet, kolayca tahmin edilebileceği gibi Aşkincılık (Transcendentalism). Aşkincılık nedir? Genel hatlarıyla tanımlayacak olursak, somut boyutu aşarak ya da somut boyuttaki kısıtlanmışlıktan kurtularak (artık hangi ifadenin tercih edileceği aşkinci bireyin ne kadar yoğun aşkinci bir ‘erek’ sahibi olduğuna bağlı) özgürleştirici (olduğu varsayılan) soyut boyuta ulaşma isteği. Peki, Romantizm – yani, Rousseaucu anlamda, doğaya dönerek özgürleşme – bu ilişkinin neresinde? Bu soruya yapabileceğimiz yorum, ‘doğa’ya yüklediğimiz ‘ana’ anlamın somut ya da soyut ağırlıkta olmasıyla şekilleniyor sanki. Biraz açacak olursak, eğer ‘doğa’ya (bu arada ‘doğa’ ile kastedilen, sadece yeryüzü şekilleri değil aynı zamanda bitki örtüsü ve hayvan varlığıdır da) yüklediğimiz anlam somut ‘ilk neden’ ağırlıklıysa, bu tutum, Ekoeleştirici’nin daha baskın olduğunu düşündüğüm metaforik boyutu sınırlı buna karşın elle tutulur duyarlılık boyutu geniş ‘ilksel’ somut ontolojik yönüne işaret eder. Peki, tam tersiye? Yani, eğer ki ‘doğa’ya yüklenen somut ilk nedensel anlam bir süre sonra ‘ilk neden’ sel olmaktan çıkıp soyut ereğe ulaşma anlamında araçsallaş(tırılı)ıyorsa ve hatta daha da ileri gidip ‘ilk neden’ olduğu varsayımı da unutuluyorsa, işte o zaman artık Romantik’ten Aşkinci evreye geçilmiş demektir. Ve saf Aşkinci vurgulu boyutuyla artık bu tutumun – en hafif ifadeyle – ne kadar ‘ilksel’ ekoeleştirisel duyarlılığı taşıdığı da oldukça tartışmalıdır.

Major Maxims of the Theory

-Reassesssment of major literary works with a focus on the representation of nature and elements of landscape

-Extension of ecological concepts in a way as to apply them to the criticism of themes and ideas which are not always directly related to nature and landscape such as growth and energy, balance and imbalance, symbiosis and mutuality, sustainable or unsustainable consumption of energy

-Accentuation of writers in whose works nature stands as the focal concern as can distinctly be observed in the inclinations of Romantics and Transcendentalists

-Expansion of literary-critical practice into essays, travel narratives, memoirs, and regional literature to highlight contemplative topographical subjects

-Rejection of ‘social constructivism’ and ‘linguistic determinism’ prevalent among major literary theories and instead promotion of diligent observation, collective moral accountability, and care for the claims of non-human natural domain

BİBLİYOGRAFYA

- Barry, P. (2017). *Beginning Theory*. Manchester: Manchester University Press.
- Butler, J. (2011). *Bodies That Matter*. New York: Routledge.
- De Beauvoir, S. (1997). *The Second Sex*. (H. M. Parshley, Çev.) London: Vintage Books.
- Emerson, R. W. (2011). *Selected Writings of Ralph Waldo Emerson*. (W. H. Gilman, Ed.) New York: Signet Classics.
- Freedman, E. B. (Ed.) (2007). *The Essential Feminist Reader*. New York: The Modern Library.
- Freud, S. (2010). *Beyond the Pleasure Principle*. (J. Strachey, Çev.) New York: Norton.
- Freud, S. (1990). *Civilization and its Discontents*. (J. Strachey, Çev.) New York: Norton.
- Freud, S. (2013). *Die Traumdeutung*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Kant, I. (2009). *Critique of Judgement*. (J. C. Meredith, Çev.) Oxford: Oxford University Press.
- Lacan, J. (2001). *Ecrits: A Selection*. (A. Sheridan, Çev.) New York: Routledge.
- Marx, K. ve Engels, F. (2015). *The Communist Manifesto*. (S. Moore, Çev.) London: Penguin Little Black Classics.
- Nietzsche, F. (2003). *The Birth of Tragedy*. (S. Whiteside, Çev.) London: Penguin Classics.
- Russell, B. (2004). *History of Western Philosophy*. New York: Routledge.
- Wheelwright, P. (Ed.) (1997). *The Presocratics*. New Jersey: Prentice Hall.

Bölüm 8

GERGER AĞIZLARININ SES VE ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ¹

Mehmet YEŞİLKAYA²

¹ Bu çalışma “Gerger Merkez ve Köyleri Ağızları” adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak üretilmiştir.

² İstanbul Medeniyet Üniversitesi Doktora Programı Öğrencisi

1. Giriş

Dil biliminin bir dalı olan ağız bilimi (diyalektoloji) veya ağız araştırmaları bilimi, sadece bir yöreye özgü konuşma biçimini araştırması, incelemesi, yöreden veri derlemesi gibi basit bir amaca indirgenemez. Dilin arkaik yapısı ile birlikte eşzamanlı ve artzamanlı kıyaslamalar yoluyla ağız özelliklerini ortaya koyar. Bu ağız özellikleri sayesinde çeşitli etnik grupların, oymakların, aşiretlerin, boylarının birbiriyle ilişkisi ortaya konur, tarihsel süreç içinde etkileşimde bulundukları diğer gruplar hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılır. Derlenen ağız malzemesi sadece dil değil, folklor, tarih, etnografya gibi birçok alana malzeme sağlar (Güneş, 2012, s. 22).

Türkiye’de ilk kez 1867’de Maksimov ile başlayan (Güler, 2012) ağız araştırmaları süreci 1940 yılında Ahmet Caferoğlu ile devam eder. Anadolu’nun çeşitli yerlerinden derlenen malzemeler bugün geçerliliğini büyük çoğunlukla yitirmiş olsa da birçok araştırmacının yararlandığı kaynak olması bakımından oldukça değerlidir.

Caferoğlu’ndan günümüze çok sayıda ilin ağız incelesi yapılmış, çok sayıda akademik nitelikte eserler verilmiştir. Tüm bu çalışmalar ağız atlası oluşturmak için birer altyapı niteliğindedir. Günümüzde henüz üzerinde ağız çalışması yapılmamış yerleşim birimleri bulunmaktadır. Ağız araştırmacılarına düşen, incelenmemiş bölgeleri de hızla incelemek, mümkün oldukça çok veri toplamak ve ülkenin ağız atlasının hazırlanmasına katkıda bulunmaktır.

Ağız atlasının hazırlanabilmesi için ağız araştırmacılarından beklenen, derleme yaptığı yerleşim yerlerinden ses bilgisi, şekil bilgisi, söz dizimi üzerine tüm ayrıntıları içeren çalışmalar yapmasıdır. Unutulmamalıdır ki ağızlar üzerinde yapılan çalışmalarda ses, yapı ve söz dizimi özelliklerini içine alan gramatikal ölçütlerin yanında leksik ölçütler de önemlidir (Karahan, Gramatikal Ölçütlerle Belirlenen Türkiye Türkçesi Ağızlarında Leksik Verilerin Anlamlılığı Üzerine Bir Araştırma, 2013). Toplanan leksik veriler, ağızların gruplara ayrılmasında ölçüt olarak kullanılabilir.

2. Gerger Hakkında

Gerger adının kaynağı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri eski Gerger’in bulunduğu yerdeki kalenin eski adından kaynaklanmaktadır. Berber Kalesi adı sebebiyle şehre önce Berber, sonra Gerger dendiği ileri sürülse de bu iddia dayanaktan yoksundur. Ayrıca b>g dönüşümü için ünsüz benzerliği bulunmamaktadır. İkinci bir görüş

Ermenice “Gargar” kelimesinden türediği ve anlamının “taş kilise” olduğudur (Gerger Postası, 2020). Üçüncüsü; “taşlık, kayalık” anlamına gelen ve Kürtçe olduğu düşünülen “Karka veya Karkaron” kelimesinden türediği iddiasıdır (Bakırcı, 2017, s. 73).

Adıyaman’ın kuzeydoğusunda yer alan Gerger’in kuzeyinde Malatya-Pütürge, doğusunda Diyarbakır’ın Çüngüş ve Çermik ilçesi ile Şanlıurfa-Siverek, güneyinde Kahta, batısında Sincik ve Pütürge ilçeleri bulunmaktadır. İlçenin batı bölümünde Fırat Nehri yer almaktadır.

Gerger İlçesi, il merkezine 105 km. uzaklıktadır. Ulaşım karayolu ile yapılmaktadır. Karayolu ağı Adıyaman, Kahta, Narince, Gerger ve Gölyurt’ta kadar gitmektedir. Deniz seviyesinden yüksekliği 770 metredir (Gerger Kaymakamlığı, 2020). Gerger tümüyle dağlık bir bölgede kurulmuş olup, Kürdek, Hacı Bazı ve Kımıl önemli dağlarıdır. Yüzölçümü 702 km² ve km²’ye 46 kişi düşmektedir. Gerger İlçesinde bulunan yaylalar; Çet, Kürdek, Ovacık, Kımıl dağı ve Beyaz çeşme yaylarıdır. İlçe sınırlarında bulunan göller ise; Güngörmüş ve Gürgenli köylerin arasındaki kara göldür. İlçenin 5 km. uzaklığında Eskikent köyünün kuzeyinde Murfan mağaraları da bulunmaktadır. Toplam 32587 nüfusa sahip olan Gerger’de bu nüfusun 3854’ü ilçe merkezinde geri kalanı köylerde yaşamaktadır.

1954 yılında Malatya’dan ayrılıp Adıyaman’a bağlanan Gerger’in 66 yıllık bir geçmişi vardır (Gerger-Vikipedi, 2020). Gerger’de, M.Ö. 3. yy’da yaşadığı tahmin edilen Arsemas adındaki Selevkos kralının Fırat Nehri üzerinde Arsemia isminde bir şehir kurduğu, daha sonraki krallar zamanında da Gerger Kalesinin dibindeki bu şehri kışlık olarak kullandıkları düşünülmektedir (Adıyaman Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020).

Gerger, ismini tarihî Berber Kalesi’nden almaktadır. Berber Kalesi ismi günümüze Gerger Kalesi olarak gelmiş, ilçenin ismi de Gerger olarak kalmıştır. 1957 yılında ilçe olan Gerger, 4 mahalle, 45 köy ve bu köylere bağlı 107 mezradan oluşmaktadır. Belediye teşkilatı sadece ilçe merkezinde bulunmaktadır. 1958 yılında Belediyesi kurulan ilçe 4 mahalleye hizmet vermektedir. İlçe genel olarak dağınık bir yerleşim görünümündedir. Köylerin çoğu dağ eteklerinde kuruludur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Dil Atlası’ndaki verilere göre ilçede Türkçe, Kürtçe, Zazaca konuşulmaktadır (Buran, 2009).

İlçede iki farklı dil özelliği tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi; “Gerger Merkez Ağzı” diye adlandırdığımız, çeşitli köylerden göç etmiş insanların, merkezdeki Kürt ve Zaza grupların Türkçe konuşmalarından

tespit ettiğimiz ağızdır. İkincisi; ilçenin genel tarihi başlığı altında anlattığımız Arsemia diye adlandırılan Oymaklı Köyü ve Gerger Kalesi dibindeki diğer köylerin (Seyitmahmut, Beybostan, Popar, Kerzel) konuşmalarından tespit ettiğimiz “Eski Gerger Köyleri Ağızı”dır.

3. Ses Bilgisi

3.1. Ünlüler

Gerger Ağızlarında Türkiye Türkçesi ünlülerinden farklı olarak a-o arası (ǣ), a-ı arası (ǣ), a-e arası (ǣ), kapalı e (è), ı-i arası (i), o-u arası (y), ö-ü arası (ô) ünlüleri bulunmaktadır.

Ünlülerin boğumlanma noktaları IPA Tablosuna göre belirlenerek aşağıdaki tabloda işlenmiştir.

Tablo 1: Gerger Ağızlarında Ünlüler

	Ön	Orta	Art
Kapalı	İ • Ü	İ • U	ı • u
Kapalıya Yakın	è • ö	•	• O
Açığa Yakın	e •	•	á •
Açık	•	•	ǣ •

Tablo IPA ünlüler tablosuna göre yapılandırılmıştır.¹ Tabloya göre çizginin sol tarafında bulunanlar düz ünlülerdir, sağ tarafında bulunanlar yuvarlak ünlülerdir. Üst tarafta olan sesler ağzın açıklık-kapalılık durumuna göre kapalı durumda, alt taraftakiler açık durumdadır. Tabloda soldan sağa doğru ünlülerin ön ve art durumları gösterilmiştir. Gerger ağızlarında görülen ara sesler boğumlanma noktasına göre konumlandırılmıştır. Buna göre kapalı e sesi, e ile i ünlüsü arasında

¹ IPA Ünlüler tablosuna www.ipachart.com adresinden ulaşılabilmektedir.

boğumlanmaktadır. Açık e sesi, e ile a sesleri arasında boğumlanmaktadır. ı-i ile u-ü arası sesler en kapalı konumda olup ara sesler de aynı konumda fakat ortaya yakın boğumlanırlar. A-o arası ses ile a-ı arası ses geride (art) boğumlanırlar. A-o arası ses yuvarlak ünlüler bölümünde, a-ı arası ses düz ünlüler bölümünde gösterilmiştir.

3.1.1. Ünlü Uyumları

Gerger ağızlarında kelimelerde kök itibarıyla kalınlık-incelik ünlü uyumu güçlüdür. Fakat ek aldıklarında her iki ağızda da ünlü uyumları zayıflamaktadır.

Kalınlık-İncelik Uyumu

Türkiye Türkçesinde kalınlık-incelik yönünden uyum sağlamayan kelimeler benzeşme yoluyla ilçe ağzında uyum sağlamaktadır.

lawazım<levazım, zından<zindan, esker<asker, alazığ<Elazığ, tene<tane, alaman<eleman.

yanı<yani, zulumluğ<zulümlük, gardaş<kardeş, hanı<hani, usulumuz<usülümüz, insan<insan, eşye<eşya, Çamı<cami, mezer<mezar, lewhe<levha, zalım<zalim, ahır<ahir nazarat<nezaret, beremer<beraber, misafir<misafir

Gerger ağızlarında çok nadiren de olsa çokluk eki kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. heyeller<hayaller, insenler<insanlar, heyellerde<hayallerde

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Gerger ağızlarında düzlük-yuvarlaklık uyumuna rastlanmamıştır. Genel olarak düzlük-yuvarlaklık yönünden bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Yuvarlaklaşma yönünden tespit ettiğimiz sadece bir örnek bulunmaktadır. Kırgızcada da bu uyum yuvarlaklık yönünden gelişmiştir (Ercilasun, 2000). mürüd<mürit

Kalınlık-İncelik Uyumunun Bozulması

Kelime köklerinde kalınlık-incelik uyumsuzluğunun en dikkat çekici yönü genellikle ikinci hecenin uyumu bozduğudur. İlçenin her iki ağzında da ikinci hece veya son hece kalınlık-incelik uyumunu bozmaktadır. Kalın kelimelerin son hecesinin i, ü şeklinde değişmesi belirgin bir şekilde görülmektedir. ırğat<ırgat, öbır<öbür, muftı<müftü, ore<ora, kayın<kayın, yağmür<yağmur, yardım<yardım, ilbıh<ibrik, sarmisa<sarmısak, gıbı<gibi, zayıf<zayıf, yeni<yeni, keklığ<keklik, ayıp<ayıp, oyun<oyun, ömır<ömür, sitıl<sitil, tebağ<tabak, sefa

merwa<Safa Merve, poste<posta, şimdi<şimdi, sedeka<sadaka, penır<peynir, kimın<gibi, çiPlah<çıplak, elli<elli, hizmet<hizmet, ceyız<çeyiz, yüzıg<yüzük, tepsı<tepsi, hema<hemen, belli<belli, ankera<Ankara, adıyaman<Adıyaman.

Zaman ekleri ilçenin her iki ağzında da kalınlık-incelik uyumunu bozmaktadır. kurtulicahsın<kurtulacaksınız, gelidı<geliyordu, gididı<gidiyordu, girdım<girdim, seçtım<seçtim, gönderdı<gönderdi, gelmiş<gelmiş, sewındı<sevindi, kahi<kalkıyor, öldım<öldüm, atlarne<atlarla, ederim<ederim, bilısın<biliyorsunuz, gidecehsın<gideceksin, tembeleduh<tembihledik.

Yapım ekleri kalınlık-incelik uyumunu bozmaktadır. Kalın ünlülü sözcüklerden sonra ince ünlü taşıyan yapım eki, ince ünlülü sözcüklerden sonra kalın ünlü taşıyan yapım eki gelmektedir. yetiş-<yetiş-, öldür-<öldür-, aşçı<aşçı, kışle<kışla, mezerlīg<mezarlık, yıdıncı<yedinci, ağlıyor<ağlıyor, işçi<işçi, tople-<topla-, kirlı<kirli, dikenlı<dikenli, götür-<götür-, yendır-<indir-, terefa<tarafa

Çokluk eki -lar, -ler bulunmasına rağmen genellikle -ler tercih edilmektedir. bazıler, kadınler<kadınlar, aşçiler.

Zarf-Fiil ekleri için de genel bir uyumsuzluktan söz etmek mümkündür. giyıp<giyip, görınce<görünce

İlgi ekleri ilçemiz her iki ağzında da uyumu bozmaktadır. mekkenın<Mekke'nin, senın<senin, bizim<bizim, benim<benim, dawın<devin

İyelik ekleri kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına sebep olmuştur. gözı<gözü, içı<içi, arwadin<avradın, güwerçinımız<güvercinimiz, gözın<gözün, sesın, ingesi<yengesi, dedelerımız<dedelerimiz, işı<işi, ellerım<ellerim, igenım<yeğenim, kökı<kökü, yemeği<yemeği.

Olumsuzluk ekleri -an sıfat-fiil ekiyle birleşince veya -yor şimdiki zaman ekini alınca dar, ince ünlü olan -i 'ye dönüşmektedir. olmiyanları<olmayanları, olmiyor<olmuyor

3.1.2. Ünlü Daralması

y, ş, ç, s, l, m, n, r, t, z gibi ünsüzlerin yanlarındaki ünlüler üzerinde inceltici etkisi yapmasından başka daralma etkisi de yapmaktadır (Korkmaz, 1994, s. 52-59). Kelime kökleri dışında çeşitli sebeplerle eklerde de geniş ünlüler daralabilmektedir. İlçe ağızlarında en çok daralan ünlüler düz-geniş özelliğe sahip olan a ve e ünlüleridir. Bunlar sırasıyla ı, i ünlülerine dönüşmektedirler.

a > ı :

mığara<mağara, cendirme<jandarma, olıcam<olacağım,
 çerşime<Çarşamba, dıwıl<davul, bırmağ<parmak, mıhale<mahalle,
 mıkara<makara, mındal<mandal, anıhtar<anahtar, bıraj<baraj,
 mısraf<masraf, cınawır<canavar.

a > i :

wıliyat<vilayet, mesarif<masraf, sırtliya<sırtlaya

a > u :

toplum<toplama, suhur<sahur, muğara<mağara, huslet<haslet

e > ı :

memliket<memleket, tılawziyon<televizyon, yıdı<yedi,
 yıtmış<yetmiş, cınaze<cenaze

e > i :

tankir<tanker, şükriden<şükreden, inişte<enişte, yi-<ye-, gice<gece,
 çekit<ceket, isır<esir, inge<yenge

e > ü :

yümiye<yevmiye, üliyat<vilayet, üjdaha<ejderha

o > ı :

sırfa<sofra, telefin<telefon, zıkkak<sokak, kançı<kayınço

o > u :

kumşu<komşu, yuk<yok, oruspu<orospu, kuy-<koy-, kuşu<koşu,
 buğaz<boğaz, çucuh<çocuk

o > ü :

milün<milyon, ürüş<oruç, leymün<limon

3.1.3. Dar Ünlülerin Genişlemesi

Diş ve ön damak ünsüzleri ilk hecede dar ünlüleri genişletme eğilimindedirler. Gerger ağızlarında genel olarak ilk hecedeki dar ünlülerin genişlemesinden söz edilebilir. Bunların dışında çeşitli nedenlerle orta ve son hecelerde de ünlü genişlemesi örneklerini görmek mümkündür. Sık görülen genişleme örnekleri i > e ve ü > ö seslerinde meydana gelmiştir.

i > a :

cahan<cihan, hakeye<hikaye, sahab<sahip

i > e :

pelhewan<pehlivan, zeyret<ziyaret, endır-<indir-, leymün<limon,
 reca<rica, sehir<sihir, zencir<zincir, yen-<in-, gene<yine

u > o :

towleT<tuvalet, korşun<kurşun

u > ö :

sö`be<şube, ön<un, örken<organ

ü > ö :

ögey<üvey, söre<süre, sört-<sürt-, gögerçin<güvercin,
hörmet<hürmet, sör-<sür-, özüm<üzüm, dönüye<dünya

3.2. Ünsüzler

Ölçünlü dildeki ünsüzler dışında Gerger ağızlarında patlaklılığını kaybetmiş p (P), patlaklılığını kaybetmiş t (T), patlaklılığını kaybetmiş ç (Ç), patlaklılığını kaybetmiş k (K) ünsüzleri, düşmek üzere olan ^{y h r} ünsüzleri, çift dudak v (w) ünsüzü, artdamaksıl k (ϕ), gırtlak h (£) ve hırıltılı h (Ϡ) ünsüzleri bulunmaktadır.

3.2.1. Artdamaksıl N Sesinin Varlığı:

Bazı Anadolu ağızlarında bulunan ve özellikle belirli kelimelerde ve eklerde bulunan artdamaksıl n (ñ) sesine Gerger ağızlarında rastlanmamıştır.

3.2.2. İç ve Son Seslerde /g/ Korunması:

Ağız gruplarını belirlemede önemli bir ölçüt olan iç ve son seslerde g ünsüzünün korunması (Karahan, 1996, s. 53) durumuna Gerger ağızlarında rastlanır.

bebegi>bebeği, ügey>üvey, gügerçin>güvercin

3.2.3. /y/ Düşmesi:

Anadolu ağızlarını belirlemede kullanılan ana ölçütlerden biri olan bazı belirli kelimelerde önses y ünsüzünün düşmesine Gerger ağızlarında rastlamak mümkündür.

ilan>yılan, üzüg>yüzük, ileg>yelek

3.2.4. “Gibi” Kelimesinin Varyantları:

Ağız gruplarını ve alt ağız gruplarını belirleyici bir özellik olan “gibi” kelimesine Gerger ağızlarında iki şekilde rastlamak mümkündür. Gerger merkezde “gibi, gıbı” söyleyişleri yaygınken, Eski Gerger (Arsemia) bölgesinde “kimin, kimin” söyleyişi yaygındır.

4. Şekil Bilgisi

4.1. Gelecek Zaman Eki:

Gerger merkez ağzında gelecek zaman eki standart dildeki ile aynı iken (-acak, -ecek), Eski Gerger ağzında kalınlık-incelik uyumu dikkate alınmaksızın -icah şekline bürünmüştür.

Gelicah, olicah, yapicah ...

4.2. Geniş Zamanın Olumsuz Çekimi:

Gerger merkez ağzında geniş zaman kipinin 1. Çokluk şahıs olumsuz çekimi mA+şahıs eki iken (gel-me-y-iz) şeklinde iken, Eski Gerger ağzında bu ek standart dilin dışına çıkararak mAz+İh şekline dönüşür.

Gelmezik, yapmazıh, okumazıh, dinlemezik...

4.3. Şimdiki Zaman Eki:

Gerger merkez ağzında standart dildekine benzer olarak -yor kullanılır, Eski Gerger ağzında -i, -i(y), -(y)i kullanılır.

kahi>kahyor, diy>diyor, seviy>seviyor ...

4.4. Vasıta Eki:

Vasıta eki bakımından Gerger ağzı ile Eski Gerger ağzı benzerlik gösterir. Her iki ağızda da Türkiye Türkçesinden farkı olarak -nA, -nAn ekleri kullanılır.

bunna>bununla, atlarne>atlarla kulağinnen>kulağıyla ...

4.5. Şahıs Zamirleri:

Gerger ağızlarında tespit edilen şahıs zamirleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2: Şahıs Zamirleri

	Yalın Hal	İlgi Hali	Yükleme Hali	Yönelme Hali	Diğer Kullanımlar
1. Teklik	ben	benım	benı	Baa, bee	benle(Vasıta Hali)

2.	Teklik	sen	senin	seı	saa	-
3.	Teklik	o	Onın, onunki	onı	ona	-
1.	Çokluk	Bız, biz	bízım, bızımķiler, bızķi	bızı	bıze	-
2.	Çokluk	Sız, sız	sızın	sızı	size	-

4.6. İşaret Zamirleri:

Gerger ağızlarında tespit edilen işaret zamirleri tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: İşaret Zamirleri

Yalın Hal	İlgi Hali	Yükleme Hali	Yönelme Hali	Diğer Kullanılışlar
bu	Bunun, bunun	bunı	-	
şu	-	-	-	
O, öbırı, öteki	Onın	onı	Oraya, oraye	Ôndan, (Ayrılma Hali)
Bular, bullar, bunlar, bunar	-	-	-	
şura (şu ara	-	-	-	Şurda (Bulunma Hali)

kelimeleri-nin birleşimi)				
onar	-	onlara	-	

4.7. Şahıs Zamirlerinin Yönelme Hali Çekimindeki Değişiklikler:

Standart dildekinden farklı olarak Eski Gerger ağzında teklik 1. ve teklik 2. şahıs zamirlerinde değişiklik gözlenmiştir. Zamir kökündeki n ünsüzü düşmüştür. Bu duruma Adıyaman il merkezinde ve Samsat ilçesinde de rastlanır (Günay, 2008, s. 39 ve 111).

baa>bana, saa>sana

4.8. Birinci Çokluk Şahıs Ekinin Varyantları:

Gerger merkez ağzında kullanılan birinci çokluk şahıs ekleri standart dildeki ile aynı iken, Eski Gerger ağızlarında bu durum farklılık gösterir. -ih, -iz kullanılan eklerdir ve eklerin sadece kalın biçimleri bulunmaktadır.

deyilih>değiliz, beraberih>beraberiz, biziz>biziz, acuh>açız ...

5. Sonuç

a) Gerger ağızlarında normal v yok denecek kadar azdır. Çift dudak v'si hâkim durumdadır: towlet, hawa, çiwi, ecewit, pezeweng, SiwaS, tawşan welhasıl.

b) Ölçünlü dildeki a,e,i,i,o,ö,u,ü ünlüleri dışında a-o arası (å), a-ı arası (á), a-e arası (æ), kapalı e (è), ı-i arası (i), o-u arası (y), ö-ü arası (ô) ünlüleri bulunmaktadır. Bunlardan å sadece Gerger Merkez Ağzında, ô ise sadece Eski Gerger Köyleri Ağzında bulunmaktadır.

c) Alfabemizdeki 21 ünsüz dışında bölgemiz ağızlarında patlaklağını kaybetmiş P, T, Ç, K ünsüzleri, düşmek üzere olan ^{y h r} ünsüzleri, çift dudak v (w) ünsüzü, artdamaksıl k (ϕ), gırtlak h (£) ve hırıltılı h (Ɑ) ünsüzleri bulunmaktadır.

d) Türkiye Türkçesindeki ünlülerden farklı olarak normalden uzun ünlüler, normalden kısa ünlüler, normalden yuvarlak ünlüler ve ayınlı ünlüler bulunmaktadır.

e) Kalınlık-incelik uyumu kalınlaşma yönünden incelemeye nazaran daha ağır basmaktadır. yırımı, lawazım, zından, alazığ, yanı, zulumluğ, çardaş, anı, usul zalım, aır, alaman.

f) İncelme yönünden daha az örnekle karşılaşılmıştır: esker, tene, insen, eşye, mezer, lewfe

g) İyelik ekleri nadiren bölgemiz ağızlarında kalınlık incelik uyumuna uyar. çalbıne<kalbine, moralı<morali, rabım<Rabbim, usulumuz<usülümüz

h) Düzlük-yuvarlaklık uyumuna rastlanmamıştır. Genel olarak düzlük-yuvarlaklık yönünden bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Yuvarlaklaşma yönünden tespit ettiğimiz sadece bir örnek bulunmaktadır. mürüd<mürüt

i) Gerger ilçesinin her iki ağzında da ikinci hece veya son hece kalınlık-incelik uyumunu bozmaktadır. Kalın kelimelerin son hecesinin i, ü şeklinde değişmesi belirgin bir şekilde görülmektedir. öbır<öbür, muftı<müftü, ore<ora, çayın<kayın, yağmür<yağmur, yardım<yardım, ilbı<ibrik, sarmisaç<sarmısak, gibi<gibi, zayıf<zayıf, yeni<yeni, keklığ<keklik, ayıp<ayıp, oyun<oyun, ömır<ömür, sitil<sitil, tebağ<tabak, sedeça<sadaka, penır<peynir, kimın<gibi, çiPla<çıplak, elli<elli, ızmet<hizmet, ceyız<çeyiz, yüzığ<yüzük, tepsi<tepsi, hema<hemen, belli<belli

j) l, w, y ünsüzleri, kalın ünlülerin incelmesinde ön plana çıkmaktadır. y, ç, r, s, ş, z ünsüzleri de inceltici ünsüzler olarak sıralanabilir: pere<para, emlek<emlak, filen<filan, erwad<avrat, beyaT<bayat, acewa<acaba, nezer<nazar, mesarif<masraf, olmeyan<olmayan, aeTe<hata, wıliyat<vilayet, mesarif<masraf, sırtliya<sırtlaya, çayın<kayın, timar<tımar, siR<sır, çire<çıra, siwiş<sıvış-, ilan<yılan.

k) Sayıca en fazla kalın ünlüye dönüşen, e ünlüsüdür. Artdamaktan çıkan ünsüzlerin kalınlaştırıcı etkisi bulunmaktadır. çaküt<ceket, hamman<hemen, wıliyat<vilayet, alaman<eleman, alma<elma, adat<adet, tura<türe-, ma`mala<muamele, dalal<tellal, kirwa<kirve, assas<esas, albise<elbise, nazarat<nezaret, merwa<Merve, kötlığa<kötülüğe, atraf<etraf, bazan<bazen

l) Ünlü düşmesi genellikle vurgusuz hecelerde meydana gelmiştir. Ayrıca iki ünlünün yanyana bulunduğu durumlarda da ünlü düşmesine rastlamak mümkündür. O, ö ünlüsü hariç hepsinde de düşme örnekleri bulunmaktadır. arba<araba, seyfat<seyahat, zeyret<ziyaret, maefaza<muhafaza, aşāTa<aşağda, yuardan<yukarıdan,

dağlım<dağılım, kündü<ikindi, eytım<eğitim, ceyz<çeyiz, iylen-<iyileş-, elne<eline, a^ɾret<ahiret.

m) Ünlü türemesi sadece iç seslerde görülmektedir. Daha çok iki ünsüzün yan yana bulunması sebebiyle araya ünlü girmiştir. Amaç, kelimenin okunuşunu kolaylaştırmaktır. tarator<traktör, çaral<kral, mesarif<masraf, yalanuz<yalnız, pırefesor<profesör, tıren<tren, çırız<kriz, çoloniya<kolonya, filim<film.

n) Gerger'in iki ağzında da "h" ünsüzü birçok yerde ^ɾ ünsüzüne, bazen de ^ɬ ünsüzüne dönüşmüştür. Kelime başında, ortasında ve sonunda da değişimin örnekleri bulunmaktadır. ^ɾarçlı^ɾ<harçlık, ^ɾorban<harman, şe^ɾ<şeyh, ^ɾır^ɾız<hırsız, ^ɾos<hoş, ça^ɾma^ɾ<çakmak, ç^ɾa^ɾ-<kalk, ^ɾawer<haber, ^ɾesta<hasta, çiPla^ɾ<çıplak, ^ɾızır<hızır, ^ɾoca<hoca, ^ɬan<ı<hangi, ^ɬörmət<hürmet, lew^ɬe<levha, ^ɬete<hatta, ^ɬella ^ɬella<halla halla, ma^ɬfed-<mahvet-, ^ɬer^ɬalde<herhalde, mer^ɬameTsız<merhametsiz, wel^ɬasıl<velhasıl, na^ɬiye<nahiye, ^ɬel ^ɬeyket<hal hikâye, sebba^ɬ<sabah, ^ɬaywan<hayvan.

o) Türkiye Türkçesinden geniş zamanın olumsuz çekimi konusunda pek farklılık göstermez. 1. Çokluk şahısta -meyiz, -mayız şeklinde iken, Eski Gerger köyleri ağzında -mazıh, -mezıh şeklindedir.

p) Şimdiki zaman kipi ilçe ağızlarında farklılık göstermektedir. Gerger Merkez ağzında şimdiki zaman eki -yor, -yur, -yo şeklinde iken, Eski Gerger Köyleri ağızlarında-i, -(y)i şeklindedir.

q) Gelecek zaman kipi Gerger merkez ağzında -AcAh/AcAk şeklinde kullanılırken, Eski Gerger Köyleri Ağzında -icAh kullanılmaktadır.

r) Dilek kiplerinde standart dildeki kullanım şekillerinden bir farkı yoktur. Yalnızca gereklilik kipi bağlamında çoğunlukla cümle içinde "... lazım, ... gerek" sözcükleri kullanılarak gereklilik anlamı kazandırılır.

KAYNAKÇA

- Özçelik, S. (1997). *Urfa Merkez Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S., & Boz, E. (2001). *Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Adıyaman Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2020, 03 03). <https://adiyaman.ktb.gov.tr/TR-61338/gerger.html> adresinden alındı
- Bakırcı, M. (2017). *Gerger Yöresi Beşeri Coğrafyası*. İstanbul: Çantay Yayınları.
- Buran, A. (2009). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Dil Atlası*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Ercilasun, A. B. (2000). *Kars İli Ağzıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erten, M. (1994). *Diyarbakır Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güler, M. (2012). Türkiye'de İl ve İlçe Ağzıları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), 1835-1861.
- Gülseren, C. (2000). *Malatya İli Ağzıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, E. G. (2008). Adıyaman Merkez Kahta Gerger Samsat Yöresi Ağzı. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Güneş, B. (2012). Karşılaştırmalı Ağız Araştırmalarının Önemi ve Türkiye'deki Karşılaştırmalı Ağız İncelemeleri üzerine Bir Deneme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 20-44.
- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum İli Ağzıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gerger Kaymakamlığı. (2020, 03 02). <http://www.gerger.gov.tr/gerger-tarihi> adresinden alındı
- Gerger Postası. (2020, 03 04). <https://www.gergerpostasi.com/haber/gerger-yada-gargar/1378> adresinden alındı
- Gerger-Vikipedi. (2020, 03 05). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gerger> adresinden alındı
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karahan, L. (2013). Gramatikal Ölçütlerle Belirlenen Türkiye Türkçesi Ağzılarında Leksik Verilerin Anlamlılığı Üzerine Bir Araştırma. *Diyalektolog*(7), 1-9.
- Korkmaz, Z. (1994). *Nevşehir ve Yöresi Ağzıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sağır, M. (1995). *Erzincan ve Yöresi Ağzıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bölüm 9

**SON ASIRDA GELENEK VE YENİLİK
ARASINDA MANZUM VE MENSUR
TASAVVUFÎ BİR ESER:HEDİYYE-İ
MÜJDE-RESÂN-I NECÂT-I
EBEDİYYE¹**

*Özgür Kıyçak
Mustafa Yasin Başçetin*

1 Özgür Kıyçak (Dr. Öğr. Üyesi), Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kars / Türkiye, e-mail: kiyca kozgur@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1415-1443>

Mustafa Yasin Başçetin (Arş. Gör. Dr.), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara / Türkiye, e-mail: mybasçetin@ybu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1771-0223>

Çalışmada metin ve inceleme tümüyle ortak mütalaayla oluşturulmuştur.

XIX. asır, klasik Türk edebiyatı geleneğinin nihayete erdiği bir dönemdir. Osmanlı nazım ve nesir geleneği, karakteristik kimi vasıflarıyla varlığını bu dönemde sürdürmektedir. Bu asırda yeniliğin biçim ve muhtevadaki somut izlerini görmek mümkündür. Klasik Türk edebiyatında manzum, mensur ya da manzum ve mensur karışık olarak birçok tasavvufî eser kaleme alınmıştır. *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye* bu asır içerisinde kaleme alınan manzum ve mensur tasavvufî bir eser olarak XIX. asra ait kimi vasıf ve temayülleri de bünyesinde bulundurmaktadır. Bu çalışmada Hüseyin Hulûsî ve *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye* adlı eseri, bütün yönleriyle tanıtılmaya çalışılacaktır.

Hüseyin Hulûsî Efendi (d.1835?-öl.1889 ds.)’nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği

İstanbul’un Kasımpaşa Semsî’nde Seyyid Ali Çelebi Mahallesi’nde 1835-1838 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Hüseyin Hulûsî Efendi’nin *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye*’de belirtilen, Nakşibendiye tarikatine intisab yaşı ile Mir Seyyid Nigârî’nin 1855-1858 yılları arasında İstanbul’da bulunduğu tarihler birlikte düşünüldüğünde sanatkârın doğum tarihi 1835-1838 yıllarına tekabül etmektedir (Kıyçak ve Arı, 2020: 11). Hüseyin Hulûsî Efendi’nin annesi Trabzonlu Kethüdâzâdelerden Hâce Emine Hanım’dır (Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye: 6a). Mehmet Arslan, sanatkârın İstanbullu olmasıyla ilgili tereddütlerini şöyle belirtmektedir: “*Eserinin başındaki bir notta ‘İstanbulî’ şeklinde bir bilgi varsa da İstanbul’da mı doğduğu yoksa hayatının önemli bir kısmını İstanbul’da mı geçirdiği konularında başka malumat yoktur*” (Arslan, 2015). *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye*’de kayıtlı “Tevellüdümüz Kâsım Paşa’da Seyyîd ‘Alî Çelebî Mahallesi’nde olup” ifadesi sanatkârın İstanbullu olduğunu açıkça göstermektedir (2b). Sanatkârın İstanbullu olduğu yine eserinin zahriyesindeki kayıtta, “Yesârî Hüseyin Hulûsî el-İstanbulî” ifadesinden anlaşılmaktadır (1a). “Nümüne-i Âşâr-ı ‘İbret” başlıklı ve “...ım Saâdetdir” redifli şiirinde eşinin adı olan Saadet yer alır. Bu şiire düşülen serhte “Zevce-i mu’tallağam olan mezbûre Sa’âdet” ifadelerinden Hüseyin Hulûsî’nin, eşinden ayrılmış olduğu anlaşılmaktadır (37a-37b). Sanatkâr, ikinci bir evlilik yapmıştır. Bu evliliğinden İsmail Subhi adlı bir oğlu dünyaya gelmiştir (Kıyçak ve Arı, 2020: 14). Nakşibendiye tarikatı müntesibi ve Seyyid Hamza Nigârî’nin müridlerindendir. Hüseyin Hulûsî Efendi’nin Nakşibendiye tarikatına 21 yaşında Mir Seyyid Nigârî vesilesiyle intisab edişine dair *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye*

isimli eserinde şu ifadeler yer almaktadır: “Seyyîd ‘Alî Çelebî Maḥallesinde olup akrân u emşâl arasında arzû-yı nâm u şân ve hevâ-yı nefisle envâ‘-ı hezeyân-ı ef‘âl-ı kabîḥâları berzâhında ser-gerdân iken sinnimiz yigirmi bire bâliğ olduğu eşnâda tevfiḳ-i Bârî refiḳimiz olup bi-‘avni‘llâhi te‘âlâ birdenbire arzû-yı nefsimizi ferâğat ve zâhiren tarîḳ-i taḥḳîḳde bi‘l-ictihâd kıyâfetimizi ve ef‘âl u aḳvâlimizi kıtâb u sünnete taṭbîken îmân u i‘tikâdımız ḳal‘asında kemâl derece icrâ-yı metânet itdigimiz ve bi‘l-âhere bâṭinen şeyḥ-i kâminden bi‘l-intisâb seyr ü sülûk ve vüṣûlden şonra me‘mûriyet-i irşâdımız muhtaşaran işâret olındı. Tarîḳ-i ‘aliyye-i Nakşibendiyye’ye vâsiṭâ-i intisâbımız olan Ḥasanḳal‘ alı Poslı Maḥmûd Efendi...” (2b).

Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye’de yer alan “Mevlânâ Mürşidinâ eş-Şeyḥ Seyyîd Ḥamzatü’n-Nigârî Ḳuddise sırrıḥu’l-Bârî Efendimiz Ḥazretlerinin...” başlıklı mesnevi Hamza Nigârî’ye methiye olarak kaleme alınmıştır. Bu mesnevide geçen “Kelbim dise iftiḥâr iderdim / Ol zevḳle cân nişar iderdim - Yâ Rab bizi ayru ḳoyma andan / Her dem geçelim yolunda cândan” beyitleri onun şeyhine olan bağlılığını göstermektedir. İstanbul’da yaşadığı dönemde “Şiddet-i fakr ol dereceye vardı ki ‘âc u bî‘ilâc ḳaranlıkda ve kış günleri pür-mihnet soğukda ḳaldığımız hâlde mezbûre nâ-çar taḥammül ile el işi görür. Fakîre dahı fâ’idesi olur” (38a-38b) ifadelerinden maddi sıkıntılar yaşadığı anlaşılır. Bu dönemde “Tâliblere Ta‘lîm Olunan Ḥaṭ u İmlâ Derslerinin Ḳuyûdı” başlıklı bölümde bu duruma açıkça işaret edilmektedir” (43a-43b) ifadelerinden anlaşıldığına göre muallimlik görevi de icra etmiştir. Daha sonra Şam’da memuriyet görevinde bulunmuştur (Kıyçak ve Arı, 2020: 20). Hayatının belli bir dönemini Karabağ bölgesinde de geçiren (Kıyçak ve Arı, 2020: 20) Hüseyin Hulûsî Efendi’nin 1888’den sonraki bir tarihte vefat ettiği düşünülmektedir. Sanatkâr, Seyyid Nigârî’nin vefatına dair *Dîvân*’ında yer alan manzumelerde tarihler düşürmüştür. Buna göre Seyyid Nigârî’nin vefat tarihi olan 1888’de hayatta olduğu ve vefatının bu tarihten sonra gerçekleştiği kesinleşir (Kıyçak ve Arı, 2020: 17).

Hüseyin Hulûsî’nin iki eseri vardır. Bunlar; *Dîvân* ve *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye* isimli tasavvufî eseridir. Bu eserlerin bir arada bulunduğu 105 varaklık mukabele kayıtlı tek nüsha Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu Manzum No: 132/1-2’de yer almaktadır. Hüseyin Hulûsî Efendi *Dîvân*’ında¹ “*Hulûsî*” mahlasının yanı

¹ *Dîvân*’ın İBB Kütüphanesi 387/2’de Hüseyin Hulûsî adına kayıtlı olduğu belirtilen nüshasının tetkikimiz neticesinde katalog kaydının yanlış olduğu ve Ömer Hulûsî Güzel Hisar’a ait olduğu anlaşılmıştır.

sıra bazı şiirlerinde “*Yesârî*” mahlasını da kullanmıştır. *Dîvân*’da 100 gazel, 8 kıta, 8 nazm, 4 murabba, 3 kaside, 2 mesnevi, 1 müstezad, 1 muhammes, 3 tahmis, 1 müseddese, 1 terci-bend, 3 matla, 2 müfredin yanı sıra 7 mani yer almaktadır (Kıyçak ve Arı, 2020: 21).

Son asır klasik Türk edebiyatı şair ve nasiri Hüseyin Hulûsî Efendi, hem geleneği devam ettiren hem de bu asır yeniliklerini bünyesinde barındıran bir şahsiyettir. Sanatkâr olmanın özündeki orijinallliği ve XIX. asır klasik Türk edebiyatının genel bir vasfı olan taklitçiliği/üstat sanatkârlara benzeme çabasını Hulûsî’de bir arada görmek mümkündür.

Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye

Eserin tespit edebildiğimiz bilinen tek nüshası Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Manzum No: 132/1’de kayıtlıdır. Nüshanın 1a varlığında *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye*’yi tanıtan kısa bir kaydın yanı sıra mukabele kaydı ve bunun altında Hüseyin Hulûsî’nin mührü yer alır. 1b’de Hulûsî, dostlarına hitaben eserin kullanımına dair tenbihlerde bulunmuştur. 2a’da ise *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye* ve *Dîvân*’ın fihristi yer almaktadır. 50 varaklık manzum ve mensur karışık olarak kaleme alınmış olan bu yazmanın tavsifi şöyledir: *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C. IV, 1967, s. 973. Yazma ölçüleri: “229x180 mm., yz.; cilt özellikleri: Avrupakt, siyah szb, arkası bez, üstü kâğıt kaplı ct.; varak:1-50 arası; satır: 17; yazı: nesih; eserin başı: Muḳaddime, Terk ü Tecrîd, Bi’smî’llâhî’r-raḥmâni’r-râḥîm, Aşlım zi-‘adem ki faẓl-ı Ḥaḳḳım / Ser-mest-i şarâb-u vaşl-ı Ḥaḳḳım; eserin sonu: Bi’t-tamâm ḥalḳ tâ ṭuta ‘âlemi ḥukm-i pertev-i cemâl. V’ey şems-i ḥaḳîkat-i bî-nevâl!

Eserin yazılma sebebi şöyledir: Seyyid Nigârî’nin “*Dîvân*”ı müridlerinden Poslî Mahmud Efendi tarafından Seyyid Nigârî’den habersiz neşredilmiştir. *Dîvân*’da yer alan Muaviye karşıtı görüşler halk arasında bazı kesimler tarafından tepki görmüştür. Bunun sonucunda Poslî Mahmud Efendi ile Nigârî arasında bir küslük cereyan etmiştir. Hüseyin Hulûsî, bu küslüğün giderilmesi ve Nigârî’nin Muaviye’ye dair eserde yer alan ifadelerinin haklılığını savunmak amacıyla İslam tarihi, ayet ve hadislerle desteklediği *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye* adlı eseri kaleme almıştır. Eserde Hulûsî Efendi, yer yer İslam tarihindeki hadiselerle o dönemde cereyan eden hadiseler arasında benzerlikler kurar. Poslî Mahmud Efendi ile Nigârî arasındaki hadiseyi “Ba’zen aralarında bilâ-garâz yek diğerine muḥâlefet vuḳû‘ bulsa daḥı ihtilâf-ı ümmeti raḥmeten vâsi‘aten ḥadîṣ-i şerîfiyle işbât olundığı mişillü ‘ilm ü

hâllerinin istikmâli için muhâlefetleri hâklarında hayr olur.” ifadeleriyle ehl-i hak arasında bu tür hadiselerin hayır olarak görülmesi gerektiğini dile getirir. Eserin bu temel yazılış sebebi ve muhtevasının yanı sıra çeşitli hususlara da yer verilmiştir.

Eser çok çeşitli muhtevası içerisinde bir hatırat özelliği sergiler. Hatırat türü bilinen ve görülenleri tüm çıplaklığıyla dile getirme, başkalarının yaşamı ile bulundukları çevreyi anlatma, kendi dünya görüşünü aksettirme, gerçeğe uygun ve içten olma, kendisiyle ilgili gerçekleri örtüp değiştirirken başkaları ile ilgili olanları abartılı olarak anlatma, içe bakış ve monolog gibi ayırt edici vasıflara sahiptir (Babacan, 2019: 9-12). *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye* anılan bu özelliklere sahip olarak hatırat türünün güçlü özelliklerini taşır. Yeni türlerin ortaya çıktığı bir edebî geleneğe geçişte eser, yer yer hatırat özelliği göstermesi bakımından bu türün ilk örnekleri arasında sayılabilir. Hatırat türünün yanı sıra aynı zamanda bu geçiş sürecinde hasb-i hâl, sergüzeştname, nasihatname, hicviye gibi türlerin özelliklerinin de bir arada görülebileceği bir eserdir. Sergüzeştâmeler, otobiyografiye dayanan kurmaca sergüzeştâmeler ve hatıra esaslı sergüzeştâmeler olarak ikiye ayrılabilir. Klasik Türk edebiyatında kısmî örnekler hariç turulduğunda modern anlamda hatırat türünde sergüzeştâmeler yoktur (Gökalp: 2006).

Dinî-tasavvufî konuda kaleme alınmış olan eser, didaktik bir görünüm arz eder. Bununla beraber eser içerisinde tasavvufîla dolaylı da olsa bağ kurulabilecek birçok mevzu yer almaktadır. Sanatkârın şahsi-nefsî tecrübeleri buna örnek gösterilebilir. Eser hakkında *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu*’nda şu bilgi kayıtlıdır. “Nüshanın 1-50. yapraklarında Dîvânın sahibi Hulûsî Hüseyin’in *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye* adında mensur eseri yazılıdır ki içinde terbiyeye aykırı pek çok müstehcen tâbirler vardır. Nüshanın her yaprağı ortasından koparılmış, sonradan birer ucundan yapıştırılmıştır. Muhtemelen okuyanlardan biri müstehcen tabirler dolayısıyla eseri mahvetmek istemiştir” (İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazmalar Kataloğu, 1967: 973). Esere dair bu tespit bütün bir yazmaya teşmil edilemeyecek kadar azdır.² Eserdeki müstehcen tabirler dolaylı olarak nefis kavramı çerçevesinde yorumlanmıştır. Dinî-tasavvufî mevzuların yanı sıra çeşitli başlıklar altında manzum ve mensur karışık olarak kimi

² Daha önce *Dîvânı* üzerine yapılan bir çalışmada *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye*’nin müstehcen muhtevasına dair tespitler eserin tekrar incelenmesi sonucunda düzenlenmiştir. Çalışma için (bkz. Kıyçak ve Arı, 2020: 16).

mevzular ele alınmaktadır. Hulûsî'nin şairliği ve nasirliği iki başlık çerçevesinde değerlendirilebilir.

Hüseyin Hulûsî Efendi'nin Şairliği ve *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye*'deki Manzum Kısımlar

Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye'de 7 mesnevi, 4 nazm, 18 beyt, 3 gazel, 1 murabba ve 1 muhammes bulunmaktadır. Sanatkârın şairliği, *Dîvân*'ı da göz önünde bulundurulduğunda temel bazı çizgiler çerçevesinde ele alınabilir. Nakşibendiyye tarikatına mensup olan Hulûsî'nin şiirlerinde güçlü bir tasavvufî doku vardır. Tasavvuf onda “Mekkârelik itdi dehr kândım / Nefsim yolum urdu nâra yandım- ‘İbretle göründi çok havâdiş İkâzıma yetdi sırr-ı hâdiş / Qur’ân u sünen imâmım oldu / Sevdâya beşir-i tāmım oldu” (m.1/6-7-8) gibi beyitlerde didaktik bir üsluba dönüşürken “Aşlım zi-‘adem ki fażl-ı Hâkķım / Ser-mest-i şarâb-ı vaşl-ı Hâkķım- Pervâne-i şem‘-i rûy-ı yârim / Dîvâne-i çeşm-i şeh-nigârim” (m.1/1-2) gibi beyitlerde ise estetik bir ifadeyle karşımıza çıkar. Şiirlerinde “Pāk oldu nuķuş-ı mâ-sivâdan / Şu tek eridi tenim hayâdan” (m.1/10) gibi beyitlerde tasavvufî terminoloji yoğun olarak kullanılmıştır. Nakşibendiyye tarikatının esasları, manzumelerinde bir terminoloji olarak yer yer varlık gösterir. Nakşibendiliğin “zâhirde halk, bâtında Hak ile olmak” (Algar, 2006: 335) düsturu “Zâhirde hitâma irdi rāhım / Bâtında açıldı kıblegāhım” (m.1/17) beytinde ve rabita (bkz. Tosun, 2007: 378-379) anlayışı “El virdi hâzretiñ oldu reh-ber / Ta‘rif ile rāhı tıtdum ez-ber” (m.2/21) beyitlerinde dile getirilmiştir.

Kendi şiirini şerh etme gibi klasik şerh geleneğinde nadiren karşılaşılan bir hususiyet Hulûsî’de görülür. Eserdeki birinci mesnevide geçen “duzağ” kelimesi derkenarda “Duzāğ’dan murād bu ‘âlem-i ecsād ve âşl-ı mekân-ı ‘âlem-i ervāhdır ki...” (1b) ifadeleriyle şerh edilmiştir. Şerh, şiirin anlam dünyasının anlaşılmasında fevkalade bir öneme sahiptir. Ancak bu hususta aşırı yorumların yanlış sonuçlara götürdüğü de vakidir. Bu çerçevede bir sanatkârın, kendi şiirine şerh düşmesi, şiirin daha doğru anlaşılması için önemlidir. Eserdeki muhammes nazım şekli tür olarak bir bakıma bahnâmedir. Muhammesle ilgili olarak derkenarda şu şerh yer alır: “İhvânımızdan Şekli Derviş Hacı İbrâhîm Efendi i‘tikâdına hâlel getürmemek için hayâ perdesini açdığımız cemâli hânelerinin me‘âlini hüsn-i zan ile te’vîl ider. Ya‘nî şanemi emânete Allāh’ı muhâfazaya kesb-i iktidâr idemeyen tâlibe veyâ tâlibeye memelerini dağı ma‘şûm mişâlinde olan sâ’ir tâlibleri besleyüp kemâle irişdirecegi menba‘-ı füyûzâta incir ta‘bır olunan fercin ballanmasını dağı kâbil-i zevķ şâhih-i esrâr olacağı vakte yolunun açılmasını dağı ilķâ

olunan kelimeden âşinā-yı rāz olmasına bisteri teslim maḥalline ḳanı perde açılıp bi'l-müvācehe şübheden ḳurtulmasına mīvesini ve naḥliniḡ dallanmasını nev-be-nev silsile-i ḡayrāta ve envā'-ı berekāta teşbīh ider. Diğer iki ḡaneyi daḡı ber-minvāl-i meşrūḡ te'vīl ü tevcīḡ idüp her birini bir şey'e benzerdir.” (39b) Bu şerhte Şekli Hacı İbrahim Efendi isimli bir dostu tarafından kendi şiirine aşırı teville tasavvufî anlamlar yüklendiği Hulûsî tarafından dile getirilmiştir. Umberto Eco'nun metin yorumlarında aşırılığın doğurduğu yanlış sonuçlar ve bunların sebeplerinin tasnifiyle klasik Türk edebiyatı metin şerhlerinde görülen kuralsız ve sınırsız yorumların mukayeseli bir tespiti Babacan tarafından yapılmıştır. Buna göre kimi eski şârihler geleneksel şerhlerin sınırsız ve yer yer kuralsız yorumlar içerebileceğini iddia etmiştir. Bu bakış açısında klasik şârihlerin kuralsız ve aşırı yorumlarının sebebi olarak tasavvufî metinlerin sınırsız ve şahsî yorumlara açık bir yönünün olması üzerinde durulmakta ve bunlar örneklendirilmektedir (Babacan, 2017: 195-201). Ayrıca bütün edebî metinleri tasavvufî bakış açısıyla yorumlamanın yanlışlığı Akar tarafından da vurgulanmıştır (Akar, 1994: 15).

Klasik Türk şiirindeki muhteva değişimi ve halk edebiyatı nazım şekilleri ile hece veznini kullanma, çift mahlas tercihi gibi biçimsel değişimler ya da farklılıklar Hulûsî'nin şiirlerinde dikkat çeken bir özelliktir. Hulûsî'de mecazi ve hakiki aşkın her ikisi görüldüğü gibi aşk anlayışında mahallî tesirin izlerine de rastlanmaktadır. Onun şiirlerinde aşkın maddi bir boyut kazanması aşk anlayışındaki bir çözülüş olarak düşünülebilir.³ Sevgili anlayışındaki farklılaşma, gelenekteki en büyük muhteva değişimlerinden biridir. XVIII. asırdan itibaren görülen bu hususiyet, XIX. asırda dikkat çekici boyutlara ulaşır.⁴ Hulûsî'de sevgilinin isminin açıkça anılması, düşkün sevgili profili bu bakımdan çok dikkat çekici örneklerdir. Hüseyin Hulûsî, boşanmış olduğu eşi Saâdet Hanım'a methiye olarak kaleme aldığı murabbada eşinin ismini açıkça anmakta ve sevgiliyi, düşkün sevgili profilinde resmetmektedir (mr.1). Bu durum geleneğin oldukça dışındadır. Hulûsî Efendi, boşandığı eşi Saâdet Hanım'dan ayrılma sebebi olarak murabbada ve derkenardaki izahatta, maddi sıkıntı çektikleri dönemde eşinin göstermiş olduğu itaatsizliğe değinmektedir. Bu durum şöyle anlatılmaktadır: “Zevce-i muṡallaḡam olan mezbûre Sa'âdet hengām-ı 'âfiyetde ızḡâr itmiş olduğı da'vā-yı maḡabbet üzerine min-ṡarafı'llāḡ imtiḡān beliyyesine giriftār

³ Şairin Divânı'ndan hareketle onun edebî kimliğine dair bir değerlendirme için bkz. Kıyçak ve Arı, 2020: 16-29.

⁴ Klasik Türk edebiyatında muhteva değişimi için bkz. Özgül, 2018: 456-494.

olarak dā'ire-i iṭā'atdan daḥī çıktığı cihetle ibtilāsı günden güne kesb-i iştidād ile 'āqıbet 'adem-i ṭaḥammülünden nāṣī müfāraḳatını ṭaleb eyledigine binā'en ayrılmış ise de melāmet ü sefālet derece-i nihāyeye vardıkda mazhar-ı taḳvıyet-i Sübhānī olup nık ü bedi fark u temyīze irişmiştir ki üzerimizde olan ḥuḳūḳı ḳāyī' olmadığını müş'ir mezkūr murabba' tanzīm idildi" (37a).

Manzum ve mensur karışık bir eser olan *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye* mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış olan "Terk ü Tecrîd" başlıklı manzum bir mukaddimeyle başlamaktadır. Mukaddimenin başlangıcında İslami kitap tanzimine uygun olarak besmeleye yer verilmiştir. Bu manzum girişten sonra çeşitli konularda beş mesnevi ve bir nazm şekline yer verilmiştir. Daha sonra çeşitli meseleler mensur olarak işlenmiş ve yer yer mensur bölümler arasına konuya mutabık nazım şekilleri yerleştirilmiştir. Manzum ve mensur karışık bölümlerde bazen bir manzume, mensur olarak şerh edilmekte; bazen de mensur olarak anlatılan bir bölümde nazımın ifade gücünden yararlanmak, mensur ifadenin oluşturduğu monotonluğu kırmak gibi çeşitli sebeplerle nazma yer verilmektedir. Bu kısımlarda manzum parçalar telif olmakla birlikte iktibas ve tazmin edilen örnekler de görülmektedir. Mensur bölümler içerisindeki nazım şekilleri, mensur bölümlerin sürekliliği içerisinde bir ara soluk gibidir. Bu nazım biçimleri bazen "Anlayana sivri sipek sâz gelür / Almayana zürnâ ṭabl az gelür" (12a) beytinde olduğu gibi atasözü veya özlü bir deyiş mahiyetinde olabilmektedir.

Hulûsî'de yüksek seviyede bir belagat görülmez. Ancak edebî sanatlar yer yer başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Eserin manzum kısımlarında tasavvufî anlayış zaman zaman mecazi bir çerçevede işlenmiştir. "Aşlım zi-'adem ki faẓl-ı Ḥaḳḳım / Ser-mest-i şarāb-ı vaşl-ı Ḥaḳḳım - Pervāne-i şem'-i rüy-ı yārım / Dīvāne-i çeşm-i şeh-nigārim" (m.1/1-2) beyitlerinde hakiki aşk klasik Türk edebiyatının şarāb, pervāne, şem', dīvāne gibi klişeleşmiş mecazları çerçevesinde ustalıkla nazmedilmiştir. Edebî sanatların kullanımında nazım parçalarının tamamına şamil yüksek bir belagat söz konusu olmamakla birlikte yer yer edebî sanatların güzel örnekleri ile karşılaşılır.

Eserdeki manzum unsurların bir diğer özelliği de XIX. asır nazım geleneğinde zaman zaman görülen şiirlerin başlıklandırılması hususudur. Eserdeki nazım şekilleri çeşitli konuları işlemektedir. "Terk ü Tecrit" başlıklı birinci mesnevi varlık üzerine tefekkür, hakiki-mecazi aşk, tasavvufî hâl ve hissiyatlar, tasavvufun varlık ve yaradılış telakkisi gibi

konuların işlendiği bir tevhittir (m.1/1). Birinci mesnevinin ilk üç beytinin yaratılış telakkisini muhtevî olduğu, Hulûsî Efendi tarafından derkenarda “Hulâsâ-i me’âl: Başdan üç beyt *elestü bi-rabbiküm* hitâbına işareten kıyâm u sücûdumuzu îmâ ider.” ifadeleriyle açıkça belirtilmiştir. “Mevlânâ Mürşidinâ eş-Şeyh Seyyid Hamzatü’n-Nigârî Kıddise sırrıhu’l-Bârî Efendimiz Hâzretlerinin Evşâf-ı Cemîlelerinden Bir Bendesi” başlıklı ikinci mesnevi Nakşibendiliğin esaslarından biri olan mürşid mefhumunun ve Hamzatü’n-nigârî’nin çeşitli vasıflarının ele alındığı bir methiyedir (m.2). “Fenâ vü Bekâ Seyrinde Ahvâl-i Cünûnümüzün Muhtaşaran Zikri” başlıklı mesnevi tasavvufî ruh hâlleri ve tasavvufî yolculuğun söz konusu edildiği bir habs-i hâldir (m.3). “Li-ecli’l- İrşâd-ı Fırça-i Tenezzül ile Câdde-i Şerî’atde İstikâmetimize Da’ir Münâcât” başlıklı mesnevi bir münacattır (m.4). “Fazîletli Poslı Maḥmūd Efendi’nin Tezkiye-i Hâline Dâ’ir Li-Ecli’l -İşkât Tâ’inlere Virilen Cevâb-ı Şâfî” başlıklı mesnevi, tarikata girmesine vesile olan Poslu Mahmud Efendi hakkındaki olumsuz hükümlere karşı reddiye niteliğinde olup onun güzel hasletlerinin anlatıldığı bir methiyedir (m.5). “Pendnâme-i Câmî” başlıklı altıncı mesnevi mürşide bağlanmanın gerekliliği, mürşid olarak Hamzatü’n-Nigârî’nin övgüsü ile dinî-tasavvufî konularda nasihatler içeren bir pendnâmedir (m.6). “Beyân-ı Ahvâl-i İbtîlâ ve Esbâb-ı İhtidâ ki Tarîk-i Mecâzda ‘Aşk-ı Haḳîkînin Muḥâfazasına Şarf-ı Himmet İdenlerde Huzûr-ı Dâ’imînin Zuhûruna Dâ’ir Bir Nümûne-i Vâzih Virir Neşâyıdır” başlıklı yedinci mesnevi mecazi aşk içerisinde haḳîki aşkın muhafaza edilmesine dair bir pendnâmedir (m.7). Hulûsî Efendi, gelenek içerisinde nadir olarak bu mesnevinin 37. beytinde mensur bir ara söz ekleyerek mecazi aşktan hakiki aşka geçtiğini dile getirmiştir. Eserdeki muhammeste sevgili, müstehcen ifadelerle shevi aşk anlayışı içerisinde konu edinilmiştir. XVIII. asırdan itibaren gazelin konusunun genişlediği fikrî, dinî pek çok hususun, gazel nazım şekli içerisinde yer edindiği görülür (İpekten, 2010: 18). Eserdeki gazellerde klasik gazel konularının dışına çıkmış ve bu gazellere başlıklar verilmiştir. “Tarîk-i Şenâdan Tebliğât” başlıklı birinci gazel Hz. Ali’nin methi ve onun düşmanlarının kınanmasını içeren bir naattır (g.1). “Necâtiyye” başlıklı ikinci gazel ise manevi kurtuluş için tavsiyeler içeren bir pendnâmedir (g.2). Üçüncü gazel, Nâbî’nin meşhur gazelinin “Şakıḡ terk-i edebden kūy-ı maḥbûb-ı Hudâdır bu Nazargâh-ı İlâhî’dir maḳâm-ı Muştâfâ’dır bu” matla beytinin tazmin edildiği, Hz. Peygamber’e saygı ve edep içerikli bir naattır (g.3). “Hâzret-i Mevlânâ’nın Münkirleriçün Vârid Olan Reddiye” başlıklı nazm,

Nigârî'nin Muaviye hakkındaki görüşlerini destekleyici muhtevaya sahip bir methiyedir (n.1). “Eşrâtiyye” başlığını taşıyan “-dır bilmiş ol” redifli ikinci nazm, kıyamet alametlerinden bahsedilen bir pendnâmedir. Bu pendnâmede nazmın orta yerinde mensur olarak izahatlar yapılarak bu izahatların manzum ifadesi olan manzumeden ayrı iki beyit nakledilmiştir (n.2). Üçüncü nazm, tufan tasviri içerisinde Hz. Ali sevgisinin kurtuluş gemisine benzetildiği bir naattır (n.3). “Ebyât-ı İsti‘âze” başlıklı dördüncü nazm ise bir münacattır (n.4). “Nümüne-i Âşâr-ı ‘İbret” başlıklı murabba, Hulûsî Efendi'nin boşanmış olduğu eşi Saâdet Hanım'a yazılmış bir methiyedir (m.1). “Temîz ‘Akâyide Dâ’ir Muḥammes-i Mizânü'l-‘Uḳûl” başlıklı muhammes Hulûsî Efendi ile bir genç kız arasında cereyan eden hadiseye binaen kaleme alınmış bir bahnâmedir (mh.1). Eserde, sanatkâr tarafından mensur kısımlarda kelam-ı kibar ve irsal-i mesel mahiyetinde konuya uygun ve özetleyici ara söz şeklinde beyitler yerleştirilmiştir. Birinci beyitte basiretli olmanın önemine (b.1), ikinci beyitte batılla mücadelenin gerekliliğine (b.2), üçüncü beyitte zahir ile bâtın karşılaştırması yapılarak bâtının önemine (b.3), Fuzûlî'den iktibas edilen dördüncü beyitte zahir ve bâtın, mücadele ve şehadet arzusunun yanı sıra dünya hayatının vefasız ve semeresiz oluşu ile baki bir hayatın elde edilebilmesi için aşk şehidi olmanın gerekliliğine (b.4.), beşinci beyitte cihadın önemine (b.5), altıncı beyitte Hz. Ali'nin yolundan giderken çekilen en küçük sıkıntının bile çok değerli olduğuna (b.6), yedinci beyitte âşıkların aşktan uzaklaşmalarının haram olduğu ve zorlukların onlar için bir sıkıntı ve eziyet değil olgunlaşma sebebi olduğuna (b.7) değinilmiştir. Sekizinci ve onuncu beyitlerde, Fuzûlî'den iktibas edilen rindane ifadelerin zahir ehli tarafından anlamının yanlış anlaşılması ile Nigârî'nin eserindeki düşüncelerinin yanlış yorumlanması arasında bağlantı kurulur (b.8, b.10). Dokuzuncu beyitte hakikatin güneş gibi açık ve asıl kusurun onu göremeyenlerde olduğu ifade edilir (b.9). Onbirinci beyitte benlikle alakalı olarak nefsi hakir görme telkin edilir (b.11). On ikinci beyitte, kıyametin, yaratılmışların kötülüklerinden dolayı kopacağı ve bu sebeple hissedilen korku dile getirilir (b.12). On üçüncü beyitte boşanmış olduğu eşi Saâdet Hanım'la olan ilişkisini karga ve tûtî teşbihiyle anlatır (b.13). On dördüncü beyitte dünya malının âşıkları cezbe etmeyeceği (b.14), on beşinci beyitte mana ehlinin surete aldanmayacağı ve hakikati mecaza feda etmeyeceği dile getirilmiştir (b.15). On altıncı beyit, Hak nazarıyla bakan kimsenin her yerde Hakk'ı göreceğini ifade eden Seyyid Nigârî'den iktibas edilmiş bir beyittir (b.16). On yedinci beyitte hakiki güzelliğe hayran olan kimsenin dünya

güzelliğine meyletmeyeceği belirtilir (b.17). Nâbî'nin "Sakın terk-i edepten, kûy-ı Mahbûb-ı Hudâdır bu; Nazargâh-ı ilâhîdir makâm-ı Mustafâdır bu" beytine nazire olarak yazılan on sekizinci beyitte bu dünyanın imtihan olduğundan bahsedilir (b.18). Müfredler, "Müfredâtü'l-Hucec" başlığı altında toplanmıştır. Konuları şöyledir: Hakikatin delili (mf.1), hakikate erme (mf.2), âşıkların yoluna uyma (mf.3), Allah'ın kuluna kâfi olması (mf.4).

Eserdeki manzum kısımlarda aruzun genel olarak başarılı bir şekilde kullanıldığı görülür. Az sayıdaki vezin kusurlarının dışında sanatkârın vezne hâkim olduğu söylenebilir. Hece vezni kullanılarak yazılmış bir muhammes bulunmaktadır. Özellikle XVIII. asırla başlayan klasik Türk edebiyatı ve Türk halk edebiyatı yakınlaşması bu asırda da biçim ve içerik çerçevesinde görülür. Hulûsî Efendi'nin *Dîvân*'ında da klasik Türk edebiyatı nazım şekillerinin hece vezni ile kaleme alındığı örnekler bulunmaktadır. Hulûsî Efendi, manzumelerinde Türkçe deyimlere sıklıkla yer vermiştir. Eserde kullanılan atasözü ve deyimlerden birkaçı şöyledir: "Şu tek ebkzridi tenim hayâdan" (m.1/10), "nâra yanmak" (m1/6), "yol urmak" (m.1/6). Eserin manzum kısımlarında dil genel anlamda sade ve anlaşılırdır. Bu bölümde uzun terkipli, girift bir dil yoktur. Monotonluğu kırmak ve manzum parçalar vasıtasıyla estetik bir hüviyet kazandırılmak istenilen eserde mensur kısımlardaki öğretici üslubun doğurduğu sadeliğin manzum parçalara da yansıdığı görülür. Eserde az sayıda "duzağ (m1/4), tek (m1./10)" gibi arkaik kelime kullanmıştır.

Hediye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye Bağlamında Hüseyin Hulûsî'nin Nasirliği

Eserdeki temel muhteva din ve tasavvuftur. Buna bağlı olarak tasavvufî ve dinî kavram ve mevzuların izahı eserde yoğunluktadır. Örneğin; eserin yazılış sebebinde de önemli bir yer tutan, Hz. Ali ve Muaviye ile ilgili mevzularda sanatkârın bakış zaviyesi açıklayıcı ve bir hükme varıcıdır. Eserde, sanatkârın şahsi hayatından izlerle de zaman zaman karşılaşılır. Sanatkârın karşımıza müstehcen bir ifadeye bürünerek ortaya çıkan şahsi hayat tecrübeleri bir bakıma tasavvufla ilişkilendirilebilir. Örneğin; sanatkârın nefsinе yenik düşmesinin konu edildiği "Temîz 'Aķāyide Dā'ir Muħammes-i Mîzānū'l-'Uķūl" başlıklı manzumenin nesren açıklandığı bölüm, okuyucuya aşırı derecede müstehcenlik çağrıştırmaktadır. Ancak mevzunun diğer bir yönünde sanatkâr nefsinе yenik düşmesini ve sebeplerini anlatmak istemiştir. Mecazi bir dilin hâkim kılınamaması sanatkârın bir başarısızlığı olarak

görülebilir. Örneğin, müstehcen ifadeler Mevlânâ'da mecazi ve sembolik bir anlamı karşılarken (Güleç, 2008: 45-48). Hulûsî'de bu ifadelerin temel anlamında kullanılması okuyucuyu yadırgatmakta ve edebîliğe zarar vermektedir.

Bu asırda, nazımda görülen mahallîleşme tesirleri, nesir geleneğinde de kendisini gösterir (Banarlı, 2001: 842-843). XIX. asır nesir geleneğindeki sadeleşme temayülü Hulûsî'de de görülür. *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye* XIX. asır sade nesir geleneği içerisinde ele alınabilecek bir üslup özelliğine sahiptir. Eser; öğretme, bildirme ya da telkin amacı güttüğünden genel anlamda didaktiktir. Meselelerin açıklanmasında Türkçe atasözü ve deyimlerden faydalanılması bir üslup özelliği olarak görülür. Sıkıntılara katlanılmasının ve gayretin gerekliliğinin ifade edildiği nesir kısmında yer alan “bi'l-^ç aks zamānede lâf ile pilāv pişirenleri ve deryâlar kadar yağ tedârik idenleri görmekte ve işitmekdeyiz” (21a) ifadelerindeki deyimlerle kurulu somutlaştırıcı özlü sözler bu üslup özelliğine örnek teşkil eder. Eserde secillerle süslenmiş insicamlı bir üslup görülmez. Lakin özellikle aşk bahsinin konu edildiği bölümlerde “Ya'nî pervāneniñ şem'e muvāsalatı ve dā'imî hem-dem ü muşāhib olmaklığı kendüsini yakup mahv itdikden şonra müyesserdir ki pervāne, bülbül ve şem' gül kisvetinden bezm-i şafāda cilve-nümā olurlar. Zāt-ı 'arîfāneleri dağı āgüş-ı yeşilligimde lehce-güşā dil-i 'andelibim ise feryād-zen-i şenādır. Hattā gülün açılıp sâ'ir şükūfeye sulţānlığı bülbülün feryādı ile olur. Zirā anıñ naqd-i cānını sevdiğine fedā itmekden mā'adā bir kārı yokdur” (48b) ifadelerinde olduğu gibi mecazlarla üslubun süslenmesi dikkat çekmektedir. Yazıldığı dönem içerisinde orta düzey kültür birikimine sahip herhangi bir kimsenin rahatlıkla anlayabileceği bir dil özelliği gösterir. Sanatkâr yer yer okuyucuyla konuşur gibi soru sorup kendisi cevaplamaktadır. “Eger Hāzret-i Murtaẓā'ya tâbi' olur isek muhālîflere kılıc urur iken anlara rahmet okuyarak mı hāmle idecegiz, yoḥsa tekbîr alarak la'net mi okuyacağız? Elbette la'net okuyacağımızdan...” (13b) ifadesinde edebîlikten ziyade bir mevzuyla haklı çıkarma amacı görülmektedir. Bunun yanı sıra eserde ayet, hadis ve kelam-ı kibar kullanımına bağlı olarak Arapçanın kullanıldığı ve Farsçanın ise çok az sayıda manzum bölümlerde yer aldığı görülür. Bu bakımdan eser, sanatkârın sahip olduğu ilmî birikimin bir yansımasını içermektedir. Aynı zamanda eserin yer yer nasihat içeriği taşıması üslubun şekillenmesinde ayet hadis ve kelam-ı kibarlarla mevzunun delillendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Nasihat-nâmelerde benzer bir anlayış çerçevesinde ayet, hadis ve kelâm-ı

kibarların sıklıkla kullanılmıştır (Güzel, 2014: 478-479; Aça vd., 2011: 595). Örneğin; Muaviye taraftarlarıyla mücadelenin gerekliliği mevzusunun anlatımı *ve kâtîlühum hattâ lâ tekûne fitnetun*⁵ ve *uzîne lillezîne yu kâtêlûne bi-ennehum zulimû ve inna'llâhe 'alâ naşrihim le-kâdirun*⁶ gibi ayeti ve *niyyetü'l-mü'min hayrun min-'amelih*⁷ (11b) gibi hadislerle desteklenmek istenmiştir. “Kemterin çizî der-în reh ser buved / Ki der-âncâ qadr güher ü zer buved” manzum örneğinde de yine sanatkarın Farsça bilgisi görülmektedir.

Eserde, sanatkarın hususi hayatının realist ayrıntılarına yer verilmiştir. Roman ve hikâye geleneğinin yaygınlık kazandığı bu dönemde, yeni hayat tarzının doğurduğu pek çok yeni tür ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan eser, yeni bir edebî gelenekte bireysel hayatın realist yansımalarını içeren bir hatırat özelliği de göstermektedir. Eserde hatırat türünün bir üslup özelliği olarak mevzuların yer yer tahkiye edildiği görülür. Örneğin Hulûsî'nin şahsi bir hatırasının anlatıldığı “Ta‘âm itdik. Müzeyyen bir oğada rāhat **olmaklığımı** ve aḥşām ḥıdmetinden ‘avdetle şöḥbet **idecegimizi** beyân **itdikden** sonra **gitdi** ota kapısı kapalı **oldığından uyumak** üzere **yatmış** idim. İkinci vaktine yakın ota kapısı **açıldı**. Tahmînen sekiz yaşında **bulunan** bir kız içerü **girdi**. İzḥār-ı ta‘accüb ü taḥayyür ü lu‘biyyât bahānesiyle yakınıma **geldi**. Dervîş baba sen nerelisin? **diyerek** bizi **konuşdurmağa başladı**. Su‘allerine **cevâb** **virme**kte iken sen **olmayasın** oğlun kızın var mı? dir ve hem de şakalımı ve yüzümü **şıgar idi**” (40a-40b) ifadeleri bu çerçevede değerlendirilebilir. Tahkiyevi anlatımın hâkim olduğu bölümlerde Türkçe fiil soylu kelimelerin yoğunluk kazanması dikkat çeker.

Eserde ele alınan bir hususun teşbihlerle somutlaştırılması bir üslup özelliği olarak görülmektedir. Hz. Ali ve Muaviye arasındaki hilafet mevzusunun anlatıldığı kısımda Muaviye'nin zahiren işlemiş olduğu hayır işlerin ihlasla yapılmadığı için ona bir fayda sağlamayacağı teşbihlerle şöyle somutlaştırılmıştır: “Meşelâ mi‘desi fesâdda olan bir marîziñ evvel-emrde mi‘desini taḥliye vü pāk itmedikçe mu‘alece’niñ te‘şîri görülemeyüp zahmetini artıracağı gibi iḥlâş ile qalb ṭahâretde bulunmaz ise ḥayr-a‘ māl daḥı zarar olur, fâ‘ide virmez” (12b).

⁵ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ : “Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın!” (Enfal: 39). Ayetlerin mealinde Diyanet İşleri Başkanlığının: <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/adresli-acik-erisiminden-yararlanilmiştir>.

⁶ أَذْنُ لِلَّذِينَ يَقَاتِلُونَ بَانِهِمْ ظَلَمُوا وَإِنْ اللَّهُ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ : “Saldırıya uğrayanlara zulme mâruz kaldıkları için savaş izni verildi. Allah onları muzaffer kılmaya elbette kâdirdir” (Hacc: 39).

⁷ نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ : “Müminin niyeti, amelinden daha hayırlıdır.” (Tâberânî, el-Mu‘cemü'l-Kebîr, Hadis No: 5942; Yılmaz, 2008: 734).

Eserde çeşitli başlıklar hakkında bahisler açılmıştır. Bu başlıklar ve muhtevaları şu şekildedir: “Ba‘zı Ta‘rifât ki Ahvâl-i Muhtaşar-ı Ehl-i Hâl-i Ahşen-Hışâl ve Redd-i Muḳallidân-ı Akbeḥ-fi‘âl Beyânındadır” başlıklı kısım, tasavvuf ehlinin hâllerinin mazur görülmesi ve mukallidân denilen tasavvuf ve tarikat adabını bilmeyenlerin taklidî hâllerinin kınanmasına dair mecaz ve hakikat çerçevesinde bazı açıklamalar içermektedir (7b). “Sultânü’l-Evliyâ-ı Ḥazret-i ‘Aliyyü’l-Murtażâ Kerrema’llāhu Veche ve Raḍîya’llāhu Te‘ālâ ‘Anh Efendimiz Ḥakkında Ḥaḳ u Bâtıl Tefrîḳine Dâ’ir Mebḥaşa-ı İlzâmiye” başlıklı mensur kısımda Hz. Ali ve Muaviye arasındaki hilafet mücadelesinin sonucunda ehl-i İslam’ın, ehl-i hak ve ehl-i batıl olarak ikiye bölündüğü anlatılmaktadır. Mürşidi olan Nigârî karşıtlarını, Hz. Ali karşıtı olan Muaviye taraftarlarına teşbih eder. Sanatkâr, Hz. Ali’nin haklılığına dair düşüncelerini hadislerle delillendirerek Muaviye için hazret ve radiyallahu gibi övücü ifadelerin kullanılmasına karşı çıkar ve ona lanet okunmayı hak görür. İslam tarihiyle ilgili bilgiler vererek Hz. Ali’yi hilafete layık ve ehil görür. Nakşibendilik’teki mürşid anlayışı çerçevesinde hakikatin bulunmasında rehberin gerekliliği ve ona itaatin önemine dikkat çekerek, zahir ve bâtın arasında bâtının önemine vurgu yapar. Boş sözler kınanarak, ceht gösterip meşakkatlere katlanmanın gerekliliği seyr ü süluktaki devamlılık ve kemâlatla birlikte dünyada imtihan olarak benlik ve nefsin arzularına karşı dikkatli olunması Muaviye örneğinde açıklanmaktadır. Muaviye’ye karşı muhabbet beslemenin Hz. Ali’ye karşı kin tohumu ekmek olacağı ve “Mu‘âviye ‘avrat şıfatlu mekkâre dünyâya teşbih olunup anı sevenler ehl-i dünyâ ve aḡa buḡz idenler ehl-i ḥaḳ dimekdir” ifadelerinde Muaviye’ye ve Hz. Ali’ye olan muhabbete bakışı açıklanarak vahdet yolunun Hz. Ali’ye muhabbetten geçtiği belirtilmekte ve bu konuda ikazda bulunmaktadır. Ümmet arasında geçmişten bugüne devam eden ihtilafın kaynağı olarak Muaviye görülmekte ve kıyamet zamanında zuhur edecek olan Hz. Mehdî’nin Muaviye ve taraftarlarının baş düşmanı olacağı ve yaşadığı dönemde de Muaviye ve taraftarlarına lanet edenlerin bulunduğu belirtilerek “Mu‘âviye baḥşî şâḍıḳ ile kâzibi tefrîḳ için min-ṭarafı’llāh bir mi‘yâr-ı şer‘î olmuştur” ifadesiyle o dönemde sadık ve kazibin ayrımı için bir ölçüt ortaya konulmuştur.

Hulûsî Efendi, Muaviye ve Hz. Ali ile ilgili manzumelerden sonra sözü bir murabba ile boşanmış olduğu eşi Saâdet Hanım’a getirir. Bu murabbanın yazılış sebebinin ve Hulûsî Efendi’nin hayatına dair hatırat niteliğinde ayrıntıların bulunduğu bir şerh kaleme alınmıştır. Bu

kısımda Hulûsî Efendi, hayatının belli bir döneminde fakir düştüğünü, eşinin güzel günlerde göstermiş olduğu itaati bu zor dönemde göstermediği için boşandıklarını ifade etmiştir. Bu boşanma sonucunda eşinin düşmüş olduğu perişan hâl “Ve’l-ḥāşıl bî-çāreniñ mufāraḳatına sebeb oldılar. Rāḫat iderim ümīdiyle ayrıldı. Ḥālbuki mezkūr dostları bi’l-‘umūm düşmānı olup yüz çevirdiler. ‘Ākıbet iftirāya uğrayarak başıldı ve süfehā ḳapularında ḫizmetkār olarak māl u cānı ucuz bahā ile şatıldı” (38b) ifadeleriyle dile getirilmiştir.

“Temīz ‘Āḳāyide Dā’ir Muḫammes-i Mīzānū’l-‘Uḳūl” başlıklı manzumeden sonra, Hulûsî Efendi’nin sekiz yaşındaki bir kız çocuğuyla olan yakınlaşması sonucu düşmüş olduğu durumun sebepleri üzerinde izahatta bulunulan bölüm bir hatırat niteliğindedir. Bu kısımda “Zāten İstānbūl’da ekşer-i aşḫāb şervetiñ çokları genc ü mücerred uşāḳlar ḳucağında büyüdüğünden serbesçe alışırlar, diyüp ma‘zūr ṭutar idim.” (40b) gibi ifadeler yaşam tarzındaki değişime dönük bir eleştiri olarak yorumlanabilir.

Mecazi aşk içerisinde hakiki aşkı bulmanın konu edildiği pendnâme türündeki yedinci mesneviden sonra sanatkârın Tülbendçilerin Begire Hanım özelinde mecazi bir aşkı anlattığı bölüm mensur kısa bir sergüzeştname mahiyetindedir. Nigârî’nin, *Dîvân*’ının tashihini ricası üzerine hat sanatını öğrenen ve daha sonra hat ve imla muallimliği de yapmış olan Hüseyin Hulûsî Efendi, bu mevzuyla ilgili “Ṭāliblere Ta’līm Olunan Ḥaṭ u İmlā Derslerinin Ḳuyūdı” başlıklı bir bahis açmıştır. Bu bölüm mensur bir nasihatname özelliği göstermektedir. Genel olarak hat ilminin önemi üzerinde durulur. Gençlerin bu ilmi öğrenmelerinin onlara sunacağı faydalardan bahsedilir. Hat ilminin öğrenilmesinde, gayret ve hocaya saygının, öğrenmeyi hızlandıracağına vurgu yapılarak insan-ı kâmilin özelliklerinden bahsedilir. Hüseyin Hulûsî’ye göre başta ibadetlerin yerine getirilmesi sonra ise çeşitli ilimlerin öğrenilebilmesi için ebeveynlerin gerekirse cebren hat ilmini çocuklarına öğretmeleri gerekmektedir. Doğru bir imla, belîğ kitaplardan ve fasih kimselerden öğrenilerek yazılmak suretiyle olur. İlmin amacı güzel ahlaktır. Dünyadaki güzellik ve mal hayır işlerde kullanılmalıdır. Âşıklar için şehvetle bakılmayan dış güzellik de hakiki aşka ulaşma yolunda faydalıdır. Arif olanlar, bir kimsenin zenginliğine ve güzelliğine değil sözüne, ilmine ve ahlakına değer verir. Siret güzelliği suret güzelliğinden daha önemlidir ancak siret ve suretin bir arada bulunması bunların en değerlisidir. Dış güzellik ve mal sahibi kimselerin dostu çok olmasına rağmen sadık dostları azdır. Kemâl sahibi fakir kimselerin ise dostu az

olmasına rağmen sadık dostları fazladır. Daha sonra edeb hakkında Nâbî'nin “Şaķın terk-i edebden kūy-ı maħbūb-ı Ĥudādır bu Nazargāh-ı İlāhî'dir maķām-ı Muşţafā'dır bu” matanın tazmin edildiği gazel tasavvufi açıdan şerh edilir. Mecazi güzellerde hakiki güzelliğin temaşasına dair bir bahis açılmıştır. Burada öğrencisi Behire Hanım'ın güzelliğinde hakiki güzelliği temaşa ettiğine dair şahsi hayatından bir hadise nakleder. “Ĥayālimde Olan Mūnise-i Şādıķam Ĥanım Ĥazretlerine Ĥiţāben Ĥasb-i Ĥāl” başlıklı bölümde Hulūśî Efendi, hayalî sevgilisiyle tasavvufi çerçevede hasbihāl eder. Mensur bu hasb-i hāl kurmaca bir yapıya sahip olup konusu sevgilidir. Bundan sonra söz, kâmil bir mürid olmaya getirilerek her talibin, kâmil bir mürşidin izinden gidemeyeceği, meşru olmayan ilmin tahsilinin caiz olmadığı, o dönemde İslamiyet'in doğru bir şekilde yaşanmadığı, artık yöneticiler ve kadıların İslam'a uygun karar vermedikleri için Allah'ın gölgesi konumunda olmadıkları ve İslamiyet'i muhafaza edecek kimse kalmadığı zaman ise kıyametin kopacağı ifade edilir. Son kısımda Hulūśî Efendi, gönlünü Hz. Yusuf'a benzeterek içinde bulunduğu hâlden Hz. Yusuf'un zindandan sultan olarak çıktığı gibi çıkmasına duyduğu arzuyu dile getirerek besmeleyle başlayan eseri bu son bölümde dua ile tamamlamıştır.

SONUÇ

Bir Dîvân tertip edecek kadar şairlik vasfına sahip olan Hüseyin Hulūśî Efendi, *Hediyye-i Mūjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye* isimli eseriyle de karşımıza bir nasir olarak çıkar. Eser, sade bir üslupla manzum ve mensur karışık olarak kaleme alınmıştır. Dinî-tasavvufi muhtevalı eser içerisinde yer alan manzumeler; monotonluğu kırma, bir estetik oluşturma ve özetleme gibi fonksiyonlar üstlenmiştir. Manzum kısımlarda hece ölçüsünün kullanılması gibi halk edebiyatının tesirleri görülür. Fuzûlî ve Nâbî'den beyit tazminleri Hulūśî Efendi'nin bu şairlerden etkilendiğini gösteren örneklerdir.

Eserdeki manzumelerin zaman zaman şerh edilmesi sanatkâra bir şârih görünümü kazandırmıştır. Sanatkârın aşırı yorumun hangi boyutlara ulaşabileceğine dair derkenarda yer alan ifadesi dikkat çekmektedir. Eserin mensur kısımlarında yer yer modern şerh yönteminin uygulandığı görülür. Sanatkâr bunu yaparken kimi zaman derkenarları kullanmıştır. Kimi zaman da bir beyit ya da manzumelerde ne anlatıldığı nesir cümleleriyle uzunca açıklanmaktadır. Bazen de nesir cümleleriyle ele aldığı konuyu nazımla kısaca ifade etmeyi tercih eder. Bazı şerhlerin

Hulûsî Efendi'nin hatıraları üzerinden yapılması oldukça özgün bir özelliktir.

Eserde hâkim tema, din ve tasavvuf olmakla beraber sanatkârın kimi hayat tecrübelerine de yer veridliği görülür. Değişen kültürel ve sosyal hayat yeni bir edebî anlayışı doğurmuş ve bu yeni edebî gelenekte sanatkârın şahsi hayatından izler görülmeye başlanmıştır. Böylelikle edebî geleneğimizde kolektif hayallerden daha gerçekçi hayat sahnelerine uzanan bireysellik ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu yönüyle *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye*'de yer yer hatırat türünün özellikleri açıkça görülmektedir. Bunun yanı sıra eserde hasb-i hâl, nasihatnâme, hicviye, sergüzeştname gibi birden çok türe ait özellikler görülmektedir.

Eserde sade bir üslup hâkimdir. Didaktik içerikli, yer yer mecazlı anlatım ve edebî sanatlar çerçevesinde edebî bir üslup oluşturma çabasının görüldüğü eserde Arapça ve Farsça unsurların kullanımı dilin sadeliğinin önüne geçmez. Arapça unsurlara delillendirme amacıyla ayet ve hadis iktibaslarında yer verilmiştir. Farsçanın ise yok denecek kadar az kullanıldığı görülür. Bir üslup özelliği olarak somutlaştırma ile yer yer konuşma üslubu esere hâkim kılınmıştır.

Eserin kaleme alınmasının temel sebebi Nigârî'nin Muaviye hakkındaki görüşlerinin haklılığını ispatlamak olmakla birlikte; sanatkâr, şahsi hayatından sahneler, mecazi ve hakiki aşk anlayışı, hat ilminin faydaları gibi çok farklı mevzulara da eserinde yer vermiştir. XIX. asırda tasavvuf; şair ve nasirler tarafından çokça ele anılan bir konudur. Bu açıdan eserin tasavvufi içeriği bu asrın genel temayülüne uygunluk göstermektedir. Bunun yanı sıra XIX. asırda geleneğin çözülmesine bağlı olarak aşk anlayışının maddileşmesi ve cinselliğin ön plana çıkması, sevgilinin ismi zikredilecek kadar gerçek bir hâle dönüşmesi, düşkün sevgili profili gibi hususlar muhteva değişimi olarak *Hediyye-i Müjde-resân-ı Necât-ı Ebediyye*'de de gözlemlenmektedir. Bu bakımdan Hüseyin Hulûsî, klasik Türk edebiyatının son döneminde nazım ve nesir itibarıyla gerek biçim gerek muhteva bakımından yeniliğin güçlü izlerinin görüldüğü bir sanatkârdır.

[2b]

Muḫaddime
Terk ü Tecrîd
Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-rāḥim
[Meşnevî 1]

--./.-./.--

1. Aşlım zi-‘adem ki fażl-ı Hakkım
Ser-mest-i şarāb-ı vaşl-ı Hakkım
2. Pervāne-i şem‘-i rūy-ı yārım
Dīvāne-i çeşm-i şeh-nigārım
3. Cem‘ oldı serimde derd-i sevdā
İmdādıma yetdi ḥüsn-i bî-tā⁸
4. Düşdüm bu duzağa⁹ nā-gehānî
Qaldım unudup aşl-ı mekânı
5. Pey-der-pey içüp şarāb-ı ğaflet
Ağyār ile ḥaylî itdim ülfet
6. Mekkârelik itdi dehr kıandım
Nefsım yolum urdu nāra yandım
7. ‘İbretle göründi çok ḥavādiş
İkâzıma yetdi sırr-ı ḥādiş
8. Qur‘ān u sünen imāmım oldı
Sevdāya beşîr-i tāmım oldı
9. Coşduqça göñül mişāl-i deryā
Göz yaşına ğarq olup ser-ā-pā
10. Pāk oldı nuḳûş-ı mâ-sivādan
Şu tek eridi tenim ḥayādan
11. Medhûş qalup cehāletimden
Göz açmaz idim ḥacāletimden
12. Tevfîkini kıldı yār hem-rāh
Pā-bend-i ğam oldı nefsi-i güm-rāh
13. Esrār-ı ‘acîbe açdı ol ān

⁸ Derkenar: Ḥulāşā-i me‘āl: Başdan üç beyt *elestü bi-rabbiküm* hitâbına işareten kıyām u sücûdümüzü imā ider.

⁹ Derkanar: Duzâğ’dan murād bu ‘âlem-i ecsād ve aşl-ı mekân-ı ‘âlem-i ervâhdır ki tevellüdümüz Qasım Paşa’da Seyyid ‘Alî Çelebî Mahallesinde olup akrân u emşāl arasında arzû-yı nām u şân ve hevâ-yı nefle envâ‘-ı hezeyân-ı ef‘âl-ı kabîhâları berzâḥında ser-gerdân iken sinnimiz yigirmi bire bâliğ oldığı eşnâda tevfîk-i Bârî refîkimiz olup bi-‘avni’llāhi te‘ālâ birdenbire arzû-yı nefsimizi ferâġat ve zâhîren tarîk-i taḥḳîkde bi’l-ictihād kıyâfetimizi ve ef‘âl u aḳvâlimizi kıtâb u sünnete tatbîken imân u i‘tikâdımız kal‘asında kemâl derece icrâ-yı metānet itdigimiz ve bi’l-âḥere bâṭnen şeyḥ-i kāmilden bi’l-intisāb seyr ü sülûk ve vüşûlden şonra me’mûriyet-i irşādımız muḥtaşaran işâret olındı. Tarîk-i ‘aliyye-i ‘Nakşibendiyye’ye vâsiṭâ-i intisābımız olan Ḥasanḳal‘alî Poslî Maḥmûd Efendi

- İtdi beni hikmetinde hayrân [3a]
 14. Gönlüm yana yana oldu tahir
 Âşâr-ı nedâmetimle zâhir
 15. Âgyârı koyup necât buldum
 Hâk-râhda hoş-şebât buldum
 16. Bâl u per-i cehd açup giderken
 Bâtıl ile Hâkķı fark iderken
 17. Zâhirde hitâma irdi râhım
 Bâtında açıldı kıblegâhım
 18. Bî-vâşıta gönlüm aldı dehşet
 Her yan görünürdi havf u vahşet
 19. İz gâ'ib idüp delîl arardım
 Âvâz iderek sinem yarardım
 20. Bir zâ'iri gördüm anda dâ'î
 Etvârı laţîf ü hayra sâ'î
 21. El virdi hâzretin oldu reh-ber¹⁰
 Ta'rif ile râhı tıtdum ez-ber
 22. Çok sa'yla kârvâne yitdim
 'Uşşâk ile 'izz ü şâna yitdim
 23. Bu yolda seçildi zümre-i hayr
 Tafşilini açdı Mantıķu't-tayr¹¹

[Meşnevî 2]

Mevlânâ Mürşidinâ eş-Şeyh Seyyîd Hamzatü'n-Nigârî Kıddise sırrihu'l-
 Bârî Efendimiz Hâzretlerinin Evşâf-ı Cemîlelerinden Bir Bendesi¹²

--./.-./.--

1. Müştâķ-ı hayâl iken nihânî
 Buldum reh-i vaşl-ı lâ-mekânî
2. Pür-şevķ idüp 'azm-i bârgâha

¹⁰ Vezin aksamıştır.

¹¹ Derkenar: Mantıķu't-tayr sâlik-i râh-ı tecridin ahvâl-i sülûkile esrâr-ı vüşûlünden bahş ider manzûm bir kitâb-ı merğûbdur.

¹² Derkenar: Nazar-ı ulu'l-ebsâra mestûr degildir ki memât-ı şûrî ile memât-ı ma'nevî lâzım gelmez. Mevlânâ'nın âşâr-ı teveccüh ü taşarrufı daķı nâm u şânın tâbe-kıyâmet terakkîsiyle nümâyan olur. Binâ'en 'aleyh rabıţamızda olan kuvvet-i zât-ı reşâdet-penâhîlerini hayât-ı şûrî ile nüshâ-i kübrâ olan vücûdumuz mülkünde mutaşarrıf gösterdiği gibi "fermânı ile döner bu devrân" mısra'ında olduğu mişillü nüshâ-i suğrâ olan bu 'ilmde daķı hayy-ı dâ'imî ile hayy olduğunu izhâr itmek diler. "Allâhumme beşşir fütühâtinâ ve yessir murâdâtinâ" (Allahım fetihlerimizi kolaylaştır muradımızı ulaşılabılır kıl) hattâ "Kullu nefsin zâ'ıķatü'l-mevt" (Her can ölümü tadacaktır-Ankebût/29:57) âyet-i kerîmesi daķı rişte-i hayâtının kaţ'ine delîl tutulmaya ki bizim murâdımız hayat-ı nefs-i hayvanî degildir. Evlâd-ı ma'nevîyyeleri ise yevmen-fe-yevmen 'alem-i istikâmeti bi'l-intişâr fütühât ile nâm-dâr olmaķdadırlar şümme şümme el-hamdu li'llâh.

- Ol menba[‘]-ı nūr-ı mihr ü māha
3. Şāhenşeh-i mülk-i ‘aşkı gördüm
Düşdüm qademinde cān virdim
 4. Maḥv oldu özüm göründi cānān
Nefḥ itdi bu cisme tāze bir cān [3b]
 5. Baqđım ki yüzünde nūr-ı Yezdān
Pervānesi şems ü māh-ı tābān
 6. Qāf üzre mişāl-i murğ-ı ‘anqa
Destinde esīri cümle eşyā
 7. Her kim göre ber-murād olurdu
Ġamnāk ise gerçi şād olurdu
 8. Sultān-ı serīr-i taht-ı ‘irfān
Fermānı ile döner bu devrān
 9. Mānendi yok öyle hoş-liqādır
Mehdī-i zamān disem sezādır
 10. Meydān-ı sūḥanda ferd-i kāmīl
Seyyīd özi emr-i Ḥaqla ‘āmil
 11. Her bir sözi ṭiğ-i bī-emānı
Qaşd eylese fetḥ ider cihānı
 12. Deccāl-i zamāna ḥalef ammā
Uymuş o imāma Ḥıẓr u ‘İsā
 13. Her qande bulunsa bir talebkār
Ṭayyen şunar aḡa cām-ı serşār
 14. Evşāf u kemālī bī-nihāyet
Deryā-yı ledün bi-ğayr-ı gāyet
 15. Çün oldu Nigārī nām-ı pāki
Zer eyler o baksa tīre ḥākī
 16. İhlāş ile bil ki ol ‘alīdir
Esrār-ı Ḥudāyı gör celīdir
 17. Çeksem mey-i vaşfı kāmā yitsem
Tā ‘ömrüm olunca şerḥin itsem
 18. Yüz biḡde birin beyāna yitmez
Küffār ile kenz-i medḥi bitmez
 19. Ben ‘āciz-i vaşf-ı şīr-i ‘aşkı
Şermende-i rüy-ı pīr-i ‘aşkı
 20. Kelbim dise iftiḥār iderdim
Ol zevkle cān nişār iderdim
 21. Yā Rab bizi ayru qoyma andan [4a]
Her dem geçelim yolunda cāndan

[Meşnevî 3]

Fenâ vü Beķā Seyrinde Aķvāl-i Cününümüzün Muķtaşaran Zikri

--./.-./.--

1. Çekdim mey-i ‘aşķı pîr elinden
Dirdim bâġ-ı vaķdetiņ ġülünden
2. Mecnûn gibi rāh-ı ‘aşķa girdim
Şan ķatre idim ki baķre irdim
3. Buldum bu hevesle ĥûb ĥaşlet
El-ķışşı müyesser oldu vuşlat
4. Ser-mest-i mey-i vişāl iken āh
Biņ emr-i mühimme açdı bir rāh
5. Virdi nice va‘de çekdi perde
Şaldı yeņiden diyār-ı derde
6. Yok idi o yirde nām-ı āġyār
Cānān dilegiyledir ķamu ķār
7. Bir deşt-i belā ki bî-nihāyet
Sālikleri şād u bî-şikāyet
8. Geh vaşlla bî-nişān olurlar
Geh sūziş-ile ‘ayān olurlar
9. Miķnetleri birbirinden efzûn
Āb ile aş anlara ġam u ĥûn
10. Zümre-i melāmîdir bu merdān
Fırķa geleni olurdu sulţān
11. Ebvāb-ı tekellûf mesdûd
Sen ben sözi ķār u kesbi mefķûd
12. Bes ķār u cünûna ‘aķl irmez
Dīvānede ķāh-ı fikre girmez
13. Nā-ķār tenezzül-i emr lâzım
İrşād yolundan oldum ‘āzim

[Meşnevî 4]

Li-eclî’l- İrşād-ı Fırķa-i Tenezzül ile Cādde-i Şerî‘ atde [4b]

İstikāmetimize Da’ir Münācāt

--./.-./.--

1. Üftāde-i ġurbetim Ĥudāyā
Şeh-rāh-ı talebde zār u şeydā
2. Aķvālîme raķm ķıl ki bî-tāc
Ĥayret-zedeyim ĥazîn ü muķtāc

3. ‘Afv eyle beni be-ḥaḳ-ı şaḥbā
Eyyām-ı cezāda kılma rüsvā
4. İn‘ām-ı liḳādan itme me’yūs
Fırḳat bucağında zār u maḥbūs
5. Vir derdiñi arta sūz u şevḳim
Günden güne kıl ziyāde zevḳim
6. Deryā-yı ledünden eyle sīr-āb
Ṭab‘ımdan aḳıt kelām-ı şehd-āb
7. Luṭfuñla enīsım eyle sāḳī
Neş‘em ḳala tā damağda bāḳī
8. Kūyın gezeyim ḥarāb ü ser-mest
Teşḫīr ideyim cihānı der-dest
9. Bezmimde şanemler olsa dem-sāz
Pür-zevḳ iderem şenāya āğāz
10. Her dem kıluram saña tazarru‘
Senden seni eylerem tevaḳḳu‘
11. Vir kāmımı her iki cihānda
Ḳoyma beni ḥ‘ār ḳayd-ı cānda
12. Der-dāmen-i ‘işmet eyle maḥfūz
Meyḥāne-i ‘aşḳın içre maḥzūz
13. Ḳaşdım bu ki dem-be-dem der-in ḥāk
Virsem saña cānı zevḳ-ilen pāk
14. Pür-nāle Ḥulūşiyem ki ber-bād
‘Aşḳıñla esāsım oldu bünyād

[Meşnevî 5]

Faziletli Poslı Maḥmūd Efendi’nin Tezkiye-i Ḥāline

[5a]

Dā’ir Li-Eclī’l -İşkāt Ṭa‘inlere Virilen Cevāb-ı Şāfi

--./.-./.-

1. Ṭa‘in saña n’itdi dest-gīrim¹³

¹³ Derkenar: Sebeb-i ṭa‘n: Pīrimiz reşādetlü Seyyīd Ḥamzatü’n-Nigārī Ḳuddise Sırrıhu’l-Bārī Efendimiz Ḥazretleri tertīb buyurdıkları Farsî ve Türkî divān-ı belāğāt-‘unvānlarının bi’ti-ṭab‘ neşr olunmaḳlığını murād itdigine binā’en Poslı Ḥ‘āce daḥı ṭāliblerin zuḥūr iden teşvīḳatı üzerine ḥidmet ārzūsıyla mezkūr divānları bi’l-istişḥāb İstanbul’da ṭab‘ u eṭrāfa neşr buyurmuşlar ise de ba‘zı muta‘aşşıblar derün-ı divānda Mu‘āviye’ye ve Mu‘āviye’yi teşāhub idenlere la’net olındığını bi’l-müşāhede fesāda ḳıyām iderek ‘umūm-ı ihvānımıza ṭa‘n u ṭa‘arruż birle ‘āḳıbet müşārun ileyhimāyı ḥabs u nefy gibi zulm ü ihānete ictisār eyledikleri eyyām bir arada iken ḥ‘āce-i mümā ileyh mürşide ri‘āyet ādābını bi-ḥaḳḳın muḥāfaẓa idemeyüp ba‘zı lāyḳsız ḥareketlerde bulunduğundan Ḥazret-i Mevlānā’yı gücendirdiğini ba‘de’l-fehm ‘afvını niyāz ile kemāl-i teslimiyeti görülmemesinden ‘ibaretdir.

- Var mı bu ezāya emr-i pīrim
2. İnşāfla hāḡḡı eyle ikrār
Vardır üzerinde itme inkār
 3. Gel çıkma deliliniḡ yolundan
Zikr eyle Hūdāyı geḡ ḡulundan
 4. Ḥarṣū-yı fesādda gezme vāhī
Aḡyāra uyup ṣaşıрма rāhı
 5. Noḡṣān dime sa‘yı ḡidmetinde
Çok sır açā Hāḡ bu ḡikmetinde
 6. Hālince güzel eṣer ḡomuşdur
Şöhret ḡatırından el yumuşdur
 7. Ger olmasa da muḡarrebīnden
Ebrār sevilür mükellefinden
 8. Açıldı be-ān bahāne perde
Demdir görinem her ehl-i derde
 9. Bir nebze açam rumūz-ı hālī
Dikḡatle ‘ayān olur me‘ālī
 10. ‘İbret naḡarıyla al naṣībḡ
Dermān ide derdiḡe ṭabībḡ
 11. Ben ister idim ḡurūca meydān
Şabr it didiler ṭaḡıla dīvān
 12. Ḳoydum cānımı ṭarīḡ-i dīnde
Seyr eyler idim delil izinde
 13. Ser-dār aranıldı ište nā-geh
Ṭurdum ṣaf-ı imtiḡānda āgeh [5b]
 14. Her ikimize de ‘arz olundu
Teshīl-i umūra yol bulundu
 15. Va‘dimde ḡarūrī vardı te‘ḡir¹⁴
Poslıda görüldi cezm ü teşmīr
 16. Ehliyyetine güvendi der-‘ahd
Noḡṣān idi re‘yi n‘eylesün cehd
 17. Ḡayretle girişdi şandı āsān
‘Aczini ṭanıtıdı kār-ı merdān

¹⁴ Derkenar: Va‘dimde ḡarūrī vardı. Te‘ḡir demekden murādımız ne olduḡı mestūr ḡalmaya ki dīvānların Ḥazret-i Mevlānā ḡuzūrunda ser-ā-pā bi‘t-taṣḡih şübheden vāreste olduḡdan sonra ṭab‘ u neşrine müsā‘ade ideceğinden baḡşle münāsib bir muṣaḡḡih iḡtizā itdiğini ifāde buyurmuş idi. Fakīr daḡı o tārīḡde fenn-i ḡaṭ u eṣ‘ārda henüz kesb-i mahāret idemediḡime binā‘en lisān-ı ḡāl ile ‘adem-i iḡtidārımı ‘arz itdikden sonra ḡaṭ u eṣ‘ār fūnūnuna sa‘y u ihtimām eyledim tā ki ma‘nāda olunan işāret üzerine ḡuzūr-ı reṣādet-penāhīlerine ‘azīmet idüp vūs‘um miḡdārı ḡudsiyyelerine iḡtītām virdim.

18. Zāhir-revişinde düzdi te'vîl
Bâtında sülûkı oldu taḥvîl
19. Müştāk-ı cefâ degildi nâ-çâr
Ṭarlık ile gördi ḥayl-âzâr
20. Şekvâsını görsen itme ta'yîb
Ma'zûr ola tütme râh-ı ta'zîb
21. Ref' olsa ḥicâbı bulur iḳbâl
Teslîmiyetinde itmez iḥmâl
22. Güçdür der-i evliyâda ḥidmet
Keşretle olur mürîd ric'at
23. Bî-rûḥ u şu'ur yaşarsa dervîş
Mürşid dilegince işleyüp iş
24. Bir kâra kâdem kırmaz emirsiz
İhlâş ile dir şehâ ne dirsiz
25. Olmaz ebedî garaḫla maḥcûb
Maṭlûbı olur rızâ-yı maḥbûb
26. Zîrâ yolumuzda yok irâde
Şabreyle yiter yiten murâda
27. Ehliyyetine güvenmeyeydi
Elvân boyaya boyanmayaydı
28. Tedrîc ile Ḥaḫ iderdi bîdâr
Der-bezm-i bekâ görürdi dîdâr
29. 'Aşkıyla çekerti bârı dâ'im
Nâz eyler idi mişâl-i kı'im [6a]
30. Yok lîk bu kâra anda kudret
Mevlâ açâ belki râh-ı nuşret
31. Ṭâlibler içinde iş-güzârdır
Da'vâcılar üzre farkı vardır
32. Evvelce sevildi red olunmaz
Münkir dime anda kîn bulunmaz
33. Kâm ister idi 'azâbda kaldı
Söylerse 'abeş n'ola buḡaldı
34. İncitme anı bula selâmet
İnşâf ide tâ gele nedâmet
35. Ne çâre henüz ḥicâbı çokdur
Ezvâḫ-ı melâmet anda yokdur
36. Nâziklik ile şafâya irdi
Sehven özine kemâl virdi
37. Oynatdı atın velî ne ḥâşıl

- Kerrār gibi degildi vāşıl¹⁵
38. Bir hamlende çün yıkıldı bî-tāb
Ezmekde henüz sitemle aḥbāb
39. ‘Aşkın yolu pür-belādır ey cān¹⁶
Ey niceler anda oldu bî-cān
40. Nāzın gidemez bu rāh-ı ‘aşka
Ol fırka için tarīk başka
41. Lākin o reviş zenāna lāyık
Korçağ ere zen-fedāyī fāyık
42. Olsa yiridir ki geçdi cāndan
Bî-şübhe kemālidir bu andan
43. Vaktinde olur ne olsa peydā
‘Ākıl görünür geçenki şeydā
44. Şād olmayayım mı bî-şikāyet
Hidmetle içüp mey-i hidāyet [6b]
45. Aldım nazarın şeh-i cihānın
Sālārıym imdi kārvanın
46. Sākī baḡa tırma cām-ı nāz vır
Tālilbire bāde-i niyāz vır
47. Ser-mest-i zülāl-i vaşl-ı yār it
Düldül-i şiyākıma süvār it
48. Hun-rız ola zü’l-fiḳār-ı nālem
Te’şir ala cümle ḥalk-ı ‘ālem
49. Yansunlar olup fiḡāna mā’il
Tā kim bileler vücūdı ḥā’il
50. Nāzım gören olsa cāvidānı
Teslīm ile kor yolumda cānı
51. Vüs‘umca işimde diḳkatim var
Artık yüke girmem eylerim ‘ār
52. Tadrīc ile kām olur müyesser
Āḥir görünür serimde efser
53. Bu baḥşde biz iki emīriz
‘Oşmān ile Murtaẓā gibiyiz

¹⁵ Derkenar: Kemālide ḥ‘āceye fā’iḳ olduğu tebeyyün iden aḥbāb ḥāl diliyle sitem iderler ki onların sitemi ḥ‘ācenin te’dibini mücib olur. Yoksa me’zūnun sitem itmege şalāḥiyyeti olamaz. Ḥattā kendi başının selāmetiçün ta’ n u ezāsı memnū’ dur.

¹⁶ Rāh-ı ‘aşkdan başka nāziklik yolunu zikrden murādımız mişl-i zenān ḳalbleri te’lif olunan kimselerin henüz iltifāt-ı şūrden kurtulmadıkları cihetle tarīk-i ‘aşka ḳadem başmadıklarını ya’nı nāziklikden kurtulmadıklarını bildirmektir. Fedāyī-zen daḥı işāret-i Mevlānā ile rütbe-i kemāli ḥ‘āce-i mūmā ileyhdn ziyāde olduğu tebeyyün iden Trabzonî Kethüda-zādelerden ḳā’in vālidem Emīne Ḥ‘āce Ḥanım’dır.

54. Almış ruh-ı lāleden o meşķi
Postunda görüñdi dāğ-ı ‘ aşķı
55. Sev lāleyi lāle dāğ-nümādır¹⁷
Gül tek açılınca dil-güşādır
56. Cāmında şarāb-ı āteşinvār
Nüş eyle nedir bu ʔa‘ n u āzār
57. Düş hāk-i niyāza gel a ḥod-bīn
İncindi saḡa şehinşeh-i dīn
58. Gezme aramızda böyle mağrūr
Bāde-i cehilden olma mesrūr
59. Ādāb yola degilsin āgāh
Esrārı ne aḡladın a güm-rāh
60. İḥvān-ı tarīķa itme taḥķīr
Noḡşānına baķma gözle tevķīr
61. Öp kelb-i deliliniḡ ayaḡın
Farķ itme ebed siyāh u aḡın
62. Ḥidmet kemeri belinḡde ṡursun
Herkes saḡa bār-ı seng ursun
63. Maḡviyyet ile geḡüp serinḡden
Ḳurtulsan ‘ adüvv-i ekberinden
64. Her gördiḡini Ḥızır bilürdiḡ
Ḥāke döşenüp rızā dilerdiḡ
65. Ḳalbinḡde mekān ṡutardı sübhān
Maḡlūķasını iderdi sultān
66. Bir söz ile ḡaşmı ḡatlı iderdiḡ
Erler gibi ḡan döküp giderdiḡ
67. Yok sende bu er nişānı aṡlā
Deccāl gibi açma şerli da‘ vā
68. Lākin ḡulu Ḥaḡ yaratdı ma‘ zūr
Tā kim görelim ne ola maḡdūr

¹⁷ Derkanar: İşbu lāle beyitlerinin me‘ālī ma‘lūm ola ki ḡ‘āce anıḡ Poslı nāmıyla mülāḡķab olmasına sebeb didikleri vücūdundaki kesretle görülen büyük büyük himmet-i teberrūk beḡleri her ne ḡadar lāle dāḡına beḡzer ise de aṡl-ı merāmımız ḡidmet itdiḡi üstāz-ı kāmīl yolunda nāmı şāyi‘ oldıḡını bildirmekdir. Āşār-ı muḡabbeti ise ibtilāsıyla ma‘lūm olur. Sen daḡı o kāmīla bi‘l-i‘ tirāz ḡidmetinde bulun tā ki bir nām alasıḡ . Niḡe müddet böyle ḡaḡ dostuna ʔa‘ n u ezā ile ‘ ömrün geḡer. Ḥālbuķi sen anıḡ ḡadar işe yaramasıḡ ve bu gibi vaḡifenin ḡāricinde işlere ḡarıṡmaḡ ḡafletinḡden neş‘et ider. Zirā sālik āşār-ı İllāhī‘ye bi‘l-i‘ tirāz vaḡıfesi dā‘iresinde müstaḡīm olmadıḡça dervīş ‘addolunmaz. Kendi da‘vāsınḡ daḡı ziyānını görüp ḡāline ḡā‘ide-i terāḡķisi bulunmaz. Ḥatime beytinde daḡı cilve-i ezeliyyeye binā‘en be-ḡāyetu‘llāhī teālā ‘adālet-i İslāmiyye‘nin meydāna ḡıķmasına ma‘rifet-i dervīşānem vesīle olacaḡı sāķī vū da‘vetḡi ta‘birātıyla işārāt idilmişdir. Ḥattā ʔā‘ini ism ü resmiyle zıķr itmekden murādımız cümle ehl-i inşāfin ‘ibret almaḡlınḡ ve vaḡıfelerinden ḡāric şeylere müdāḡelelerden ictināb eylemekleridir.

69. Sākī bu oyun bütün seniñdir
Da‘ vetçī benim düğün seniñdir

[Nazm 1]

Ḥazret-i Mevlānā’nın Münkirleriçün Vārid Olan Reddiyye¹⁸

-.--/-.-/-.-/-.-

1. Bāb-ı da‘ vāyı açup düzdi ḥafī cehrī ḥudūd¹⁹
Farḡ-ı şıdḡ u kızb ehl-i ‘ilm içün bozdi südūd
2. Dīde-i çarḡ görmedi devrinde böyle şeh-süvār
Anı inkār eyleyen merdūd-ı ḥaḡdır ey ḥasūd
3. Devr-i Mehdī oldığın fehm itdi devrān bā‘ d-ez-īn
Ġāfil olmaḡ dir cihād itmek gerek ehl-i şühūd [7b]
4. Vaḡ‘ a-i Şıffını tecdīd itdi taḡdīr-i Ḥudā
İtmesün mi vaḡtidir kim farḡ ola münşif ‘anūd²⁰
5. Kıblemiz birdir dimenḡ zīrā münāfiḡ şekdedir
İçmedi vaḡdet şarābın bā-nifāḡ eyler sücūd
6. Baḡ İmām-ı Ḥaḡ nice ḥüccetler ibrāz eyledi
Fehm iden açdı cenāḥın ‘ilmle eyler su‘ūd
7. Tā kıyāmet cem‘ olur Ṭūr üstüne erbāb-ı dil
Ḥalk içinden ayrılup söyler o yā Ḥayy u Vedūd

Ba‘ zı Ta‘ rifāt ki Ahvāl-i Muḥtaşar-ı Ehl-i Hāl-i Ahşen-Ḥuşāl ve Redd-i Muḥallidān-ı Akbeḡ-fi‘ āl Beyānındadır

Ṭarīḡ-i istiḡāmetde bulunanlar bi‘l-cümle ṭālib-i Ḥaḡḡ olduklarından dost ve düşmānı farḡ idüp ‘adüvv-i ekberleri olan nefislerini taḡt-ı ḡumandalarına alan müsta‘idler şehvetsiz ‘ale‘d-devām her nereye naḡzar itseler naḡşdan naḡḡāşı temāşā itmekdedirler ve bir ān Ḥaḡ sübhānehu ve te‘ālā ḡazretlerinden ġāfil olmadıkları cihetle her nev‘ sözleri zıkr ü sükūt bulundukları vaḡt nefislerini muḡāsebeye çekerek ‘aḡıbet-i ḡāllerini ve ma‘rifet-i [8a] İlähiyye‘yi fıkr ü naḡzarları ‘umüm

¹⁸ Derkenar: Kā‘il-i fedāyilerin ‘ibādātını izḡār içün mürāyilere ta‘n ile işbu “ser-be-zemīn düm be-hevā mī-koned” ya‘nī “‘ibādātı Ḥudā mī-koned” beytinde murād itmiş ola ki esrar-ı ḡāne-i tevḡide vāşıl olmadığı ḡāle kendüsini zümre-i İslām’a ya‘nī silk-i ehlu‘llāhe dāḡil oldum ḡānniden münkir-i ehlu‘llāh mürāyī şūfī başını yere koyup götünü hevāya ḡaldırır. Şanki Ḥudā‘ya ‘ibadet idiyor. Ḥalbuki ḡuḡzūra geldiḡi vaḡt ene mevḡümü terk itmedi. Envā‘-ı ḡavāṭır ile ḡālbini vesvese-i İblis iḡāṭa eylediginden ‘avretlikden ḡurtılamaz. Zīrā erler gibi lā-İlähe illā‘llāh ḡāf‘ asını dā‘imā muḡāfāza içün cihād-ı ekber meydānına ḡirişmemişdir ve henüz tecdīd-i imān ve taḡviyyet-i iḡān lezzeti cān dimāḡına ve evḡāt-ı ḡamsede da‘vet-i mī‘rācü‘l- evliyā ḡālb ḡulaḡına irişmemişdir.

¹⁹ “Bāb-ı da‘ vāyı açup düzdi ḡafī vü cehrī Ḥudūd” şeklindeki mısraḡa atıf vavı kaldırılarak vezin aksaklığı giderilmiştir.

²⁰ “İtmesün mi vaḡtidir kim farḡ ola münşif u ‘anūd” şeklindeki mısraḡa atıf vavı kaldırılarak vezin aksaklığı giderilmiştir.

üzerine ‘ibret olur ki ba‘zıları meşreblerine göre benî âdemin kemāl-i mazhariyyetine binā’ en hâzret-i maḥbûbı arzû ve ‘aşîkâne bezm-i likāya şitâb ile maḥbûb u maḥbûbelerinin ḥāl ü ḥaṭṭ u serv-kāmetleriyle dil-firîb sâ’ir ‘alâmetlerini temâşâ vü taḥayyül itdikleri ḥalde cemāl-i bâ-kemāl-i ḥaḳîkat için pertev ü gâyetle serîü’l-vüṣûl ü mü’essir olduğundan sîretâ ‘aşḳ-ı mecâza mâ’il şûretâ şer‘-i şerîf ve sünnet-i seniyye ile ‘âmil bülend-himmetle imtiyâz bulanları daḥı dünyâda iken vâsıl olurlar. İşte aşḥâb-ı şuffâ ve ehl-i dil esbâb-ı mezkûreye mebnî mey-i maḥbûb-ı mey-ḥâne şâḳî-i pîr-i muḡân ta‘bîrâtıyla rindâne kelimâtı dîvânlarında zîkr ve bu nâm ile ḥâllerini setr iderler bir takım ehl-i heva ise anlara taklîd eylerler ḥâlbuki mürşid-i kâmil terbiyesinde ḥaddeden geçerek zevḳ-i şâḥîḥa irüp âdâb u şürûṭ ile erbâb-ı ḥâl olmadan biz de ḥuzûr ehliyiz diyerek ‘avâm-ı nâs meyânında ḥaḳîkatden dem urup taṣavvuf sözlerini müstehzîler arasında bî-perde şatmak maḥzâ celb-i dünyâ için nefis ü şeyṭâna tâbî‘ olmakdan neş’et ider ki ne‘uzu bi’llâhi te‘âlâ kendülerini ‘azâb-ı İlâhiyye’ye uğratmışlardır. Fe’emmâ ehl-i istikâmetden biri da‘vâ itmeksizin bir meclis-i muşâḥâbetde bi’l-münâsebe açsa bi’l-aḡraḡ rızâ-yı Bârî için olduğundan [8b] müstemî‘lerin daḥı ḥişsemend olacakları bedîhîdir. Ancak müta‘aşşıbların bulundukları maḥalde ketm evlâdır ve bu gibi mu‘terizlere ḡalebeye te’mînât küllî olmadıkça izḥâr-ı ‘adâvet itmek ve yalnız Cenâb-ı Ḥaḳ’dan anın ta‘aşşubdan ḥalâşını ricâ veyâḥud “bizde böyle maḥbûb kalmış olaydın ḥâlimiz nice olurdu” diyerek ḥamd u şenâ birle kendüsünün ve ḡayrın istikâmet ve selâmeti için du‘â eylemek iktizâ ider. Ma‘lûm ola ki bu zîkr olunan cadde-istikâmet şeh-râh-ı Muḥammediye’dir. Zîrâ muḳaddem ü mü’ehḥir mükellefin için başka cehdin ve mezheb iḥdâz olunmadığından ḥilâfı bi’l-‘umûm İblîs-i râcî‘ perişân yollar olup *e’t-turuku ila’llâhi bi-‘adedi enfâsî’l-ḥalâyîḳ*²¹ nutḳ-ı şerîfiyle beyân buyrılan tarîḳler daḥı yâr u aḡyâr muḳadderât-ı İlâhiyye’ye göre nâr ile nûrdan mürûr itdikden sonra aşîllarına muvâşalatlarını câmi‘ tarîḳlere işâret idüğü âyetde ḥaḳ u bâṭıl tefrîḳine dâ’ir ḳaleme aldığımız mebhâş-ı ilzâmiyye mütâla‘asıyla şarahaten meydâna çıkar. Eger enfâs-ı ḥalâyîḳ ‘itibârıyla ḥürriyete müsâ‘ade olunup ihtilâf-ı mükellefin terk idilse cihâdın ḳaṭ‘ı lâzım gelür idi. Ḥâlbuki el-yevm dünyâdayız. Her zamânın ise ‘adâlet ile ḡalebe iden şâḥib-taşarruf bir imâmı vardır ki [9a] ḥaḳ yolunda muḥâlifleriyle gerek zâhir gerek bâṭın muḥâşamaları ḳaṭ‘ olunmaz.

²¹ الطرق إلى الله بعدد أنفاس الخلايق : “Allah’a (giden) yollar, yaratıkların sayısı kadardır.” (Yılmaz, 2008:857). (Hadis kaynaklarında bulunamamıştır.)

**Sultānū'l-Evliyā Ḥazret-i 'Aliyyū'l-Murtaẓā Kerrema'llāhu Veche ve
Rađīya'llāhu Te'ālā 'Anh Efendimiz Ḥakkında Ḥaḡ u Bāṭıl Tefrīkine
Dā'ir Mebhāş-ı İlzāmiye**

İmām 'Ali kerrema'llāhu veche rađīya'llāhu te'ālā 'anh efendimiz ḥazretlerinin zamān-ı ḥilāfetinde kendülerine devlet-i bi'at naşib olmayup ızhār-ı 'adāvetle fesādları 'ālemin ḥarābına sebebiyet virerek mü'ebbeden maḡhūr ve ni'am-ı na-mütenahiden mehcūr ḡalmış olan Mu'āviye ve taraf-dārlarının ötedenberü ḡayret-keşleri eksik olmayup bu mübahāşeden tolayı ehl-i kıble iki taraf olurlar. Ve el-yevm bir taḡım kezzāb müdde'iler vardır ki mübahāşe-i ma' hūdeyi tāzeleyerek *fitnetü'l-lisāni eşeddu min-fitneti's-seyf*²² ḥadīs-i şerīfinin mā-şadaḡınca şūret-i ḡaḡdan ḡorinüp ḡalkı tarīḡ-i şevābdan men' ve erbāb-ı istiḡḡāka ezā vū ihānet eylerler. Ḥalbuki ḡazret-i Murtaẓā'nın medḡine ve muḡāliflerinin zemmine dā'ir *men kuntu mevlāhu fe'Aliyyun mevlāhu Allāhumme ve āle men vālāhu ve 'ādī men 'ādāhu va'ḡzul men ḡazeleh ve'nşur men naşarahu ve edri'l-ḡaḡka me'ahu ḡaysu kāne*²³ [9b] *ene medīnetü'l-ilmī ve 'Aliyyun bābuhā*²⁴, *'Aliyyun ḡalīfeti 'aleykūm ḡayātī ve memātī*²⁵, *men ezā 'Aliyyen fe-ḡad ezānī*²⁶, *ḡāle li-'Aliyyin lā-yuḡibbuke illā-mu'minun velā yubḡduke illā münāfiḡūn*²⁷, *ente minnī bi-menzileti Ḥārūne min-Mūsā 'a.m. ente minnī ve ene minkūm laḡmuke laḡmī cismuke cismī*²⁸, *velā yebḡadanā ehle'l-beyti aḡadun illā edḡalehu'llāhu'n-nāre*²⁹ gibi nice eḡadīs-i şaḡiḡa vardır ki bi'l-cümle taḡriri mūcib-i taḡvildir. Ve ez-cümle Ḥehār-Yār'dan ve Āl-i 'Abā'dan olup āyet-i kerīme ile defa'ātle şenāları müsellemdir. Velev ki ḡaḡlarında

²² فتنه اللسان أشد من فتنه السيف “Dil fitnesi kılıç fitnesinden daha şiddetlidir.” (Ebū Dāvūd, Fiten 3: Hadis No: 4265).

²³ من كنت مولاه فعلي مولاه اللهم وآل من والاه وعاد من عاداه واخذله من خذله وانصر من نصره وادر الحق معه حيث كان: “Ben kimin efendisi isem Ali de onun efendisidir. Allah'ım! Ona yardım edene sen de yardım et; ona düşmanlık edene sen de düşmanlık et. Ona düşmanlık edeni terk et, onu terk edene yardım et, ona yardım edene nerede olursa hakkını ver” (Hadis bir kısmı işe şu kaynak yer almaktadır: Ahmed bin Hanbel, Müsned C.5 s. 347).

²⁴ أنا مدينة العلم وعلي بابي: “Ben ilmin şehriyim, Ali ise onun kapısıdır.” (Hakīm e'n-Nişāburī, el-Müstedrek ale's-Sahihayn, c.2 s.126-127; Tāberānī, el-Mu'cemū'l-Kebīr, 11: 65, nr: 11061).

²⁵ علي خليفتي عليكم حياتي ومماتي: “Ali hayatımda ve ölümümde benim size bıraktığım halifemdir.” (el-Hillī el-Hasan bin Yusuf bin el-Mutahhar, Minhācū'l-Kerīme fi-Marifeti'l-İmāme, s.147-148).

²⁶ من إذا عليا فقد آذاني: “Kim Aliye eziyet ederse bana eziyet etmiştir.” (Hadis Ali ifadesi yerine ashab ifadesi ile şu kaynaktan geçmektedir: Ahmed b. Hanbel Müsned, c. 5, s.57).

²⁷ قال لعلي لا يحبك إلا مؤمن ولا يبغضك إلا منافق: “Ali'ye şöyle dedi: seni sadece mümin sever. Sana sadece münafık buḡz eder.” (Taberānī, el-Mucemū'l-Evsat, c.5, s.87).

²⁸ أنت مئي بمنزلة هارون من موسى أنت مني وأنا منكم لحمي جسمك جسمي: “Sen benim nazarımda Musa'nın kardeşi Harun mesabesinde. Sen bendensin ben sendenim. Senin etin benim etim senin, bedenim benim bedenim.” (Buhārī, Sahihū'l-Buhārī, Megāzī: 78).

²⁹ ولا يبغضنا أهل البيت أحد إلا أدخله الله النار: “Bizi, ehli beyti sevmeyen kimseyi Allah cehenneme sokar.” (Muteber hadis kaynaklarında böyle bir hadis bulunamamıştır).

hiç bir günā āyet olmasa da esās iddi‘a ne üzerine vuku‘ bulmuştur ve haq kimin yedindedir güneş gibi aşikar olur. Şu meşel dağı kāfidir ki: *Teftirīkū fike ummetī kemā ifterekat benū İsrā‘ile fi-‘İsā ‘aleyhi’s-selām*³⁰ hadis-i şerifinin muḳteżā-i hükmi ḫazret-i ‘Alī efendimiz ḫaḳında mü‘min ve kāfir şarahaten fark itmiştir. ‘İsā ‘aleyhi’s-selām’ın zamān-ı ba‘şında Yahūdiler Kāfir ve ḫavāriyyūn ile tā‘bileri mü‘min oldukları mişillü Şıffin’de ise Şāmiler ḫazret-i Murtażā’yı ele getürseler ‘İsā ‘aleyhi’s-selām gibi envā‘-ı ‘uḳūbetler ile ḳatle cür‘et idecekleri āşikār idi ve ‘ale’l-ḫuṣūş o vaḳ‘ada nice aşḫāb-ı kibār ki [10a] ‘Ammar İbn Yāsir ve efdāl-i tabi‘inden Üveys el-Ḳaranī ḫazret-i Murtażā’yı ele getürseler kirām mel‘ūn Şāmiler’in tīg-ı zulmleriyle şehīd oldılar ve Şāmiler tarafında ṭama‘-ı dünyāsı dīde-i başıretini kör iden bir kaç kaçakdan ma‘adā aşḫābe nāmıyla kim var idi. Hülāṣa-i kelām Mu‘āviye mürd oluncaya ḳadar bu ḫıyānetinde muşır olup ba‘de’s-şulḥ el altından çend def‘a Ḫazret-i Ḫaşan efendimizi temsime ictisār ile ‘āḳıbet muvaffaḳ olarak oğlu Yezīd-i Pelīd’i velī‘-ahd idüp ümmet üzerine tasalluṭ ve sā‘ir şerr ü fesād atını icrāya meydān bulmuştur ve ḫattā minberlerde cum‘a ve bayram günleri ve aḫād-ı nas meyānında dā‘imī cenāb-ı Murtażā’ya luḡat okutmaḳlığı ve ḫannās Yezīd’in fışk u fesādını bilür iken nice biḡ ḫileler ile musallaṭ ḳılıp vaḳ‘a-i Kerbelā ki ne derecelerde ciger-süzür ve ḫānedān-ı nebeviyyeye ḫaḳaretleri ve sā‘ir zulm ü fesādları kendülerini peşrev-i ehl-i şekāvet ḳılmışdır. Şeytānın Ādem ‘aleyhi’s-selām’a secde itmedigi gibi bu ümmetde dağı Mu‘āviye Ādem-i evliyā’ Ḫazret-i ‘Aliyyū’l-Murtażā efendimize muṭī‘ oldı. Eger āḫir-i ‘ömründe Mu‘āviye’ye tevbe ve nedāmet naşib olmuştur dirseniz ne vechle [10b] işbāt idebilürsünüz ki hiç olmaz ise İmām-ı Ḫaḳḳ’a la‘neti ve Yezīd’in velī‘ahd olunmasını men‘e ḳādir idi ve ba‘de’l-irtiḫāl maḡfūrın zümresinde dāḫil olmuş olsa da dünyāda işledigi çirkin işlerini der-ḫāṭır itdikçe kendi nefsine levīm itmesi lāzım gelir. Nerede ḳaldı ki ḡayrılarının la‘ninden rencīde ola. Zira bu zıddiyyet zulm ü ḫaḳsızlığını bile bile o mel‘ūnı şenā iden mu‘annid Yezīd’lerin yüzünden vuḳū‘ bulmaḳdadır ki anlar zem iden kimselere teslim olsalar Mu‘āviye’nin ne adı anılır ve ne de aḡa la‘net-i vird-i zebān olur idi. Ey iḫvān-ı dīn! Bir ṭaḳım muşannifin kitāblarında bu mel‘ūna ḫazret ve raḍīye yazıldığından müteḫayyir iseniz ihtimāl ki ol zevāt ḫaḳıḳat-i ḫālī taḫḳıḳ itmemiş olar. Veyāḫud ‘aḳāyide müte‘allik degil diyerek ḫalkın öteden berü ‘uḳde-dār olan ḫilāf-ı

³⁰ تتفرق فيك أمّتي كما افترقت بنوا اسرائيل في عيسى عليه السلام: Senin içinde ümmetim İsrail oğullarının İsa’da bölünmesi gibi bölünüyor. (Bu lafızla hadis kaynaklarında bulunamamıştır).

ma' lümâtlarını güşâd ile mücib-i perişânî vü fesâd olmasun içün tarîk-i setri tutmuşlar veya sâ'ir tedâbir üzerine vâkı' olmuş ola. Zîrâ İmâm-ı A'zam hazretlerinin şehâdeti ve İmâm-ı Şâfi'î hazretlerinin giriftârlığı ve sâ'ir kibâr zevâtın perişânlıkları [11a] Âl-i 'Abâ'ya mahabbet ve muhâliflerine 'adâvetlerinden nâşî olmuşdur ve bundan evvel mürşid-i kâmiller tarafından bu keyfiyetin ba'zen açılup ve ba'zen örtülmesi le-hikmetin ³¹ ma'halline göredir. Zîrâ sâlik-i râh tahkîk-i mahabbet-i İlâhiyye'ye düşünce bu eşkiyânın haksızlığını ve hazret ü radîye diyen kibârın niyetlerinden sebep ü hikmetini anlar. Şimdi ise hamden li'llâhi te'âlâ ³² setre ma'hal kalmayup hakikat-i hâl meydâna konmuşdur ve ba'zılar Mu'âviye'nin ve hevâ-dârlarının ellerinde bunca belde-i İslâm fet' olmuşdur ve daha sâ'ir hayrâta bâ'îş olmuşlardır, biz bunlara nasıl la'net okuyalım, dirler. Fi'l-vâkı' öyledir. Fakat bir kerre inşâfâne te'emmül ü 'ibretle nazar olına ki müslim ve gayr-ı müslim selâfından kangısıdır ki mülkünün vâsi' ü ma'mûr olma'lığını istemeye. Zîrâ i'tibâr ihlâş ile niyyetidir. Mu'âviye bin Yezîd ve 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz rahmetu'llâhi 'aleyhimâ ³³ da vu'kû' buldığını gibi ya'nî Mu'âviye bin Yezîd tahta cülüsundan kırk gün sonra da dem-i Mu'âviye ve pederüm Yezîd hükümet-i İslâmiye'yi be-gayr-ı hak zulmle zabt itdiler. Biz ehli degiliz, diyerek terk itmiştir. 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz da'ı hüsn-i tedbir ile İmâm 'Alî Efendimize olunan la'neti kaldırıp daha sâ'ir 'âdilâne [11b] hareketlerde bulunmuşdur ki bu mişillülerin fi'llerinden ihlâş ile hayr-niyetleri rû-nümâdır ve Hazret-i Bârî te'âlâ kullarının a'mâl ü aqvâline nazar eylemez. Kalblerindeki ihlâş u niyetlerine nazar buyurur. Şüretâ İslâm ve hayr-a' mâlde görölse de ibtidâsı esâssız ve niyet-i fâsid oldukça böyle hayrın fâ'iline zarardan gayrı bir fâ'idesi olmayacağı der-kâr degil midir? Ve zarardan murâd nedir, diyu su'âl vârid olur ise *niyyetü'l-mü'min hayrun min 'amelih* ³⁴ ve daha emşâli hadîs-i şerîflerden anlaşılır ki muhlîş kulu' hayr-niyeti kifâyet ider. Hayrâtı kuvveden fi'le çıkmaz ise de fe'emmâ henüz ihlâş ne şeydir ve fi zamânına işlenecek hayrındır fark u temyîz idemeyen kimselere evvel-emrde ihlâşlarını temyîze çıkarmak elzemdir. Tarîkatın ve sülûku' da'ı esâsı bunun üzerinedir. İmdi bu fesâdın bânisi olan Mu'âviye ve taraf-dârları ne ihlâş üzerine İmâm-ı ber-hakk'a muhâlefetle fütûhât-ı İslâmiye'de hayra bâ'îş oldılar ve hâlâ ne ihlâş üzerine hayr işlerler? Eger Hazret-i Murtaza'ya muhâlefetde

³¹ Hikmet için.

³² Allah u tealaya hamd olsun.

³³ Allahın rahmeti üzerlerine olsun.

³⁴ نية المؤمن خير من عمله: "Müminin niyeti, amelinden daha hayırlıdır." (Tâberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, Hadîs No: 5942; Yılmaz, 2008: 734).

Mu‘āviye haklı idi, dimiş olsa, Hzret-i Murtaẓā’nın haksızlığına kâ’il olmaklığımız lâzım gelür. [12a] Cenāb-ı Murtaẓā ise hāk üzere İmām degil mi idi? Ve ‘ulemāya ihānet-i küfr olduğına dā’ir fetvālar vārdur. Hzret-i ‘Alī efendimiz ise zāhir ü bāṭın ‘ulūmunun menba‘ı olduğında şübhe yokdur. Mu‘āviye’nin daḥı ol Hzret’e ne derecelerde ihānetde bulunduḡı aşikārdır. Ne ‘aceb Mu‘āviye’ye ve taraf-dārlarına kāfir diyerek hükm idemezler ve lā’inlere ‘adāvet ızhār idüp ol mertebe mel‘ūnı elden bırakamazlar ve uğruna dīnlerini ve cānlarını fedā iderler ki hālā bilā-tahkik esāssız bahāneler ile ehl-i hākka ezā itmekdelerdir ve ‘inādlarında muşir olarak bāṭılı Hāk şüretinde zīnetleyüp şefi‘-i ittihāzile selāmet ṭama‘ındadırlar. Heyhāt heyhāt! Bu ne ṭurfe hāletdir ki ehl-i hāk dişi ile erkegi ‘alāmet-i fāriķasıyla bu derecelerde tefrik idüp gösterirler. Muḡalifleri yine kabūl itmezler. Fe’emmā Hzret-i Hālīku’l-Cebbār ki bir kula tevfiķini refik itmeye, anın rāh-ı şavābı bulamaması ‘aceb degildir. Hattā Mu‘āviye ile Hzret-i Ḥasan efendimizin şulḡı muķābeleyle kādır olamayacağından Bi’z-zarūr olup Hicret’den kırk sene sonra mülk-i ‘aḡūd devrider, buyurulmuş olan ḡadiş-i şerifin sırrı Mu‘āviye’de zuhūra geldi. [12b] ve bu gibi cebbār zulmlerin şüretā ḡayr a‘māli kendülerinin pey-der-pey ḡubb-ı dünyā ile tekebbürlerini ve āḡiretde şiddet-i ‘azāblarını mūcib oldu. Meşelā mi‘desi fesādda olan bir marizinin evvel-emrde mi‘desini tahliye vū pāk itmedikçe mu‘ālece’nin te’şiri görülemeyüp zahmetini artıracāḡı gibi iḡlāş ile kalb tahāretde bulunmaz ise ḡayr-a‘māl daḡı zarar olur, fā’ide virmez. Pes çok kıl ü kāl mūcib-i melāl olup

Beyt 1

-.--/--/--/-

Aḡlayana sivri siḡek sāz gelür

Almayana zūrñā ṭabl az gelür

ķaba ta‘rifi de vāfidir. Zīrā ehl-i inşāf bilirler ki da‘vā-yı zekāvet idüp de henüz hākķı bāṭıldan tefrik idemeyen ve bu ḡamāķatlarıyla berāber ehl-i hākķın ḡilāfına ḡareket ve erbāb-ı istiḡķāķa ezā vū ihānet eyleyenlere bu gibi kelām-ı ḡuşūnet pek azdır. Munşif mu‘tekid ile ḡayr-ı munşif münkir cemā‘atın ‘ind-i İllāhī’de iki taraf olduğunda dīn ü mezheb daḡı şart degildir ki bāde-i maḡabbetu’llāh iķenler leşker-i Hāk olup iķmeyüp henüz ṭalebde daḡı bulunmayan hevāyiler fırķa-i Deccāl ve ‘avene-i şeytāndırlar ve naşıl ki bilā-tahkik Şāmiler Mu‘āviye’ye teba‘iyetle Hzret-i Murtaẓā ile muķātele itdiler ise şimdiki taraf-dārlarının daḡı ‘inādlarında ısrār ile [13a] imām-ı ber-hākķa muḡalifleriķün ehl-i kitābdan Yehūd u Naşārā’nın dīn-dārlıķlarına i‘tibār olmadığı gibi bu

ümmetde dağı bu mişillülerin ehl-i tevḥīd olduklarına ve cevāmi‘ ü tekyelerde ‘ibādetlerine i‘tibār yokdur. İçlerindeki şāf-dil ve Yezīdī meşāyih ve ḥācelere aldanmayan ve Ḥaḳ yolunda fedā-yı cān iden şūleḥādan ğayrısı ümmet-i nāciyeden ḥāric ve devlet-i imāndan bī-naşib ve pençe-i ḳahra giriftār ve la‘net-i dā‘imī ile mu‘azzeblerdir. Şāyed seyf-i zāhir ḳalkup muḥāliflerin ‘ömrleri her ne ḳadar uzun olsa da ‘ākıbet ölümünden ḳurtulmazlar. Ol vaḳt dağı göreceklerini görürler. Ey müşekkikler! Bir kerre pāk tevbe vü nedāmet ile Ḥaḳḳ’a tābi‘ ve bātıldan müctenib olduğınız ḥālede niyāzāne ‘arīz u ‘amīḳ taḥḳīḳ ve ḥiç olmaz ise İslām ve ecnebī tāriḥlerine nazar-ı diḳḳat eyleyesiniz ki maḥall-i tereddūd olmadığı gün gibi āşikārdır. Āgāh olun ki ehl-i maḥabbet olan Mu‘āviye’ye ve ṭaraf-dārlarına la‘net eyler ve henüz maḥibb-i Ḥaḳ ve ṭaleb-i farḳ u temyīz olmayanlar dağı bu bābda sūkūt üzere maḥcūb ḳalurlar. Veyāḥud muḥālefetle müsteḥaḳ-ı ‘azāb olurlar. Zīrā selefde dağı enbiyāya imān itmeyen ḳavme āḥirü’l-emr nebileri ağızından la‘net itdirildiği āyetle şābit ve vāriş-i ḥātemü’l-enbiyā Ḥazret-i ‘Alīyü’l-Murtaẓā efendimizin dağı bu eşḳiyāya la‘net okudığı senedāt-ı şahīḥa ile müşbetdir. [13b] Farz idelüm ki bu ‘aşrda Ḥazret-i Murtaẓā bulunsa veyāḥud biz o ‘aşrda bulunsaḳ ḳaḅı ṭarafa teba‘iyetimiz lāzım gelür? Çünki her iki ṭaraf vefāt idinceye ḳadar da‘vālarında muşir idi. Vaḳ‘a-i Cemel muḥālifleri gibi Mu‘āviye ve ṭaraf-dārları terk-i muḥālefet ve Ḥaḳḳ’a ric‘at itmediler ve ḥālā itmemekdedirler ve muḥālifler ile muḳāteleye *veḳātilūhum ḥattā lā-tekūne fitnetun*³⁵ ve *uzine li’llezīne yuḳātelūne bi-ennehum ḳulimū ve inna’llāhe ‘alā naşrihim le-ḳadīrūn*³⁶ āyet-i kerīmeleriyle ve daha sā‘ir āyāt-ı beyyināt ile delīl-i şābitdir. İmām Mehdī ḥazretleri dağı nesl ü ḥuḳūk cihetinden ṭaraf-dār-ı Ḥazret-i Murtaẓā’dır. İmdi ṭariḳ-i hidāyet ve ṭariḳ-i ḳalālet-i şādiḳ ile kāzibi tefriḳ için iki yoldur. Her zamān dağı Mehdī’si ve Deccāl’i bulunmaḳ ḳābil degildir. Pes ma‘lūm oldu ki biz Ḥaḳ’la olduḳça Ḥaḳ dağı bizim iledir. ‘İsā ‘aleyhi’s-selām olsun velev sā‘ir-i enbiyā’-ı ‘izām ve evliyā’-ı kirām ḥazērātı bi-ecma‘ ihim³⁷ bizden ayrı degillerdir. Eger Ḥazret-i Murtaẓā’ya tābi‘ olur isek muḥāliflere ḳılıc urur iken anlara raḥmet okuyarak mı ḥamle idecegiz, yoḥsa tekbir alarak la‘net mi okuyacağız? Elbette la‘net okuyacağımızdan mü‘minler için zamān deḡişmekle düşmān dost olamaz ve ḥaḳ meydānda iken bī-ṭaraflık dağı bilā-ḥuccet ḥavātır-ı nefis

³⁵ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ: “Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın!” (Enfal: 39).

³⁶ أَذِنَ لِلَّذِينَ يَقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ: “Saldırıya uğrayanlara zulme mārüz kaldıkları için savaş izni verildi. Allah onları muzaffer kılmaya elbette kādirdir” (Hacc: 39).

³⁷ Tamamıyla.

[14a] ve iblis'den zühûra geldiginden haṭâdır. Bu sebebdan nâşî ehl-i ḥaḳ dünyâda olduḡça her ḥâlde şemşîr-i 'adâleti elinden bırakmaz. Velev şaḡîr velev kebîr eger zâhîren bi'l-ittifâḳ seyfle fesâdın men' ü def'-i mümkün ise 'âlem-i şuḡrâda bulunan a'dâ-yı dîn ile ve illâ 'âlem-i kübrâda 'adüvv-i ekberi ile muḥârebe-i dâ'imî üzere ṭarîḳ-i şalâḥda müstaḳîmdirler. Şurası daḡı maḥall-i diḡḳatdır ki Ḥazret-i 'Alî efendimiz ḥaḳḳında *yehliḳu fike reculâni muḥibbun mufriṭun ve kezzâbun müfterin*³⁸ ḥadıṣ-i şerîfinde işâret buyurulan ṭarafeynden ya'nî 'Alî Allâḥ diyerek ifrât-ı maḥabbet iden ve ḳatlı-i 'Oşmân ve sâ'ire ile iftirâ eyleyen kimselerden olmayup vâriş-i vaşî-i maḥbûb-ı Rabbü'l-'Âlemîn bilerek iştiyâḳ üzere ḥırdmetinde bulunmak lâzım gelür ki ümmetden ḥiç bir ferdiñ o zât-ı 'âlî-ḳadrden ilerü ḳadem başmak ḥaddi degildir ve bu meydânda Mu'âviye'nin ve ṭaraf-dârlarının la'netden başḳa naşîbleri ne olabilir? La'netu'llâhi 'aleyhim ecma'in³⁹ ba'zılar daḡı bu vâḳı'ayı meydâna ḳıḳarmakda ma'nâ nedür, dirler. Fi'l-ḥaḳîḳa 'aḳâyide müte'allıḳ şey' degil idi. Faḳat öteden berü ḡaylî kibâr ṭaraflarından setr olunup henüz tuḡyânda olan zâhîr-perestler daḡı ekşer târiḡ muṭâla'a [14b] itmediklerinden her ne ḳadar ḥaḳîḳat-i ḡâlî fehm itmîşler ise de bir kerre ızhâr-ı 'adâvetle şeyṭân bâṭılı ḥaḳ şüretinde zînetleyerek âfet-i şöhret daḡı kendülerini yakup 'ilmelerine ve kemâllerine maḡrûren ḡalkı ol derece ifsâda bâ'îş olmuşlar ki Yezîd-cibillet mürâyîler 'âlemi tutmuş ve muḡlişânu *e'n-nâdiru ke'l-ma'dûm*⁴⁰ ḥükmünde ḳalarak münkirlerin ezâsı ḥaddi tecâvüz itmîş olmaḡla *el-eşyâ'u merḡûnetun bi-evḳâtiḥâ*⁴¹ işâretinden münfehem olduḡı mişillü,

Beyt 2

-.--/-.-/-.-.-/-.-.

Cefr-i aḡmerden ṭaḡıldı tiḡ-i ḡûn-rîz erlere

Bedr olur ṭoḡduḡda meh urmak sezâ şer-serlere

Ya'nî ḥaḳḳın ızhârı ḡayr, ızmârı şerdir ve ḡayr, şer her ne ise artmaklıḳ sa'ya mevḳûfdur. İmdi Mu'âviye'ye ve ṭaraf-dârlarına la'net itmekligi men' ü ketm eyler iseñ şerre ve ḡalkı la'nete teşvîḳ ve bâṭılı ḥaḳdan tefriḳ ider iseñ ḡayra bâ'îş oluruz, dimekdir ki Yezîdiler aradan ḳıḳmadıḡça veyâḡud ḳalblerdeki nefsâniyet ve ḡubb-ı dünyâ izâle olmadıḡça şalâḡiyet

³⁸ يهلك فيك رجلان محب مفرط وكذاب مفتر "İçinizde iki adam helak edecektir: aşırı ve düşkün; yalancı ve müfteri." (Hadis kaynaklarında bulunamamıştır).

³⁹ Allah'ın laneti hepsinin üzerine olsun

⁴⁰ النادر كالمعدوم "Az bulunan şey, yok gibidir." (Yılmaz, 2008: 711).

⁴¹ الأشياء مرهونة بأوقاتها "Eşya, zamanlarına bağlıdır." (Yılmaz, 2008: 191).

yüz göstermeyeceğinden bi-‘ināyeti’llāhi te‘ālā⁴² Emīrinā ve Mürşidinā e’s-Şeyh Seyyid Hamzatü’n-Nigārī quddise sırrahu’l-Bārī⁴³ efendimiz hâzretlerinin me’mûriyet-i ma‘neviyeleri icâb-ı qudsiyelerinden olarak bu kerre keyfiyet-i tamâmıyla [15a] açılmışdır ve dost ile düşmânın fark u temyîzi min-‘arâfı’llāh⁴⁴ bir emr-i bedihîdir. *Ve’s-selâm hasbina’llāhu ve ni‘me’l-vekîl ve ni‘me’l-mevlâ ve ni‘me’n-naşîr*.⁴⁵

[Gazel 1]
Târîk-i Şenâdan Teblîğât

-.-/-.-.-/-.-.-

1. Murtażâ-yı merd-i meydân Haydar-ı Kerrârdır
Şehr-i ‘ilmin bâbıdır ol menba‘ u’l-esrârdır
2. Hâzret-i Şāhu’n-Nebîniñ vârişi ihvet-mişâl
Kim muhâlif olsa mel‘ünü’d-denî gaddârdır
3. Ey ‘adâvet birle teslîm olmayup ceng eyleyen
Bilmediñ vârişliğin hayfâ mekânıñ nârdır
4. Bilmiş olsaydın eger ol serveriñ kurbîyetin
Mağv olurduñ zerre teg çün maṭla‘ ü’l-envârdır
5. Mesned-i sırr-ı hilâfetde odor ba‘d ez-Nebî
Haşre dek pâkü’n-nesilden hâkimü’s-seyyârdır
6. Ey muhibbü’l-hânedân ol serviñ emrin gözet
Hükûm anıñ devrân anıñ münkirleri küffârdır
7. Münkir-i Hâk def ine sa‘y it Hülûşî şubh u şâm
Dâmen-i şer‘i muṭahhar tut ki Zü’l-fikârdır [15b]⁴⁶

Bi’l-cümle ma’lûm olsun ki Hâzret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm efendimiz devrinden berü hilâfete müte‘allık olan emānetu’llāh her zamānda bir insān-ı kāmile bi’t-tecellî izāfet olunur. Muhâlifleri kâzib ü bâṭıldır. Faḥr-ı kâ’ināt ‘aleyhi ekmelü’t-taḥiyyât⁴⁷ efendimiz hâzretlerinden şonra aşḥâb-ı güzinden rıdvānu’llāhi te‘ālā ‘aleyhim

⁴² Yüze Allah’ın yardımıyla.

⁴³ Emirimiz ve mürşidimiz şeyh Seyyid Hamzatü’n-Nigārî. Allah onun sırrını mukaddes eylesin.

⁴⁴ Allah tarafından.

⁴⁵ Allah bize yeter O ne güzel Vekil ne güzel Mevla ne güzel yardımcıdır.

⁴⁶ Derkenar: Hâzihi hediyyete min-el-Meliki’l-Şefîk ilâ-Ebî Bekri’s-Sıddîk / Men abğadaż e’s-şiddîk fehüve’s-şiddîk / Hâzihi hediyyete min-el-Meliki’l-Vehhâb ilâ-‘Ömer bin el-Haṭṭâb / Men ebğada ‘Ömer fe’emvâhu saḡar / Hâzihi hediyyete min-el-Meliki’l-Hannâni’l-Mennân ilâ-‘Osmân bin ‘Affân / Men ebğada ‘Osmân feḡaşmu’r-Raḡmân / Hâzihi hediyyete min-el-Meliki’l-Vâhibi’l-Gâlib ilâ-‘Ali ibü Ebî Tâlib / Men ebğada ‘Ali feḡaşmuhu’n-Nebi. M.

Hâzret-i Cebra’îl ‘aleyhi’s-selâm dört elma Cehâr Yâr efendilerimize hediye getirüp üzerlerinde bâlâdaki yazular işâret olundığı hâlde Hâzret-i Peyğamber ‘aleyhi’s-selātu ve’s-selâm efendimiz birer birer ellerine teslim buyurduğu rivâyât-ı şahîhadandır.

⁴⁷ Selâm ve duaların en mükemmeli onun üzerine olsun.

ecma‘in⁴⁸ efendilerimiz Hâzret-i Ebî Bekr e’s-Şiddîk radîya’llâhu te‘âlâ ‘anh efendimize bî‘at iderek Hâzret-i Ebî Bekr efendimiz dahı Hâzret-i ‘Ömer radîya’llâhu te‘âlâ ‘anh efendimize vaşiyet buyurup Hâzret-i ‘Ömer efendimiz dahı kibâr-ı şahâbe miyânında şuraya koyup Hâzret-i ‘Osmân radîya’llâhu te‘âlâ ‘anh efendimize ve Hâzret-i ‘Osmân efendimizden sonra sultânü’l-evliyâ’ Hâzret-i ‘Alîyyü’l-Murtażâ kerrema’llâhu veche ve radîya’llâhu ta‘âlâ ‘anh efendimize bî‘at itdikleri hâlde ba‘zılar tarafından pek çok fitne vü fesâd vâkı‘ olup Şîr-i Merdân efendimiz hâzretlerinin şehâdetiyle mezkûr hilâfet-i evlâd-ı kirâmdan Hâzret-i Hasan ve Hüseyin radîya’llâhu te‘âlâ ‘anhümâ efendilerimize nakl itmiş ise de Vak‘a-i Şıffîn’den sonra taşarruf-ı mülk-i Benî Ümeyye cihetine geçüp kâzibler şadıklara galebe şûretinde görünmüştür. Hâlbuki kendi mağlûbiyetlerini artırdılar ve evlâd-ı kirâma, rıdvânu’llâhi [16a] te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘in, ne derecelerde zulm itdikleri ehl-i tahkîkin ma‘lûmlarıdır ve hâlâ ehl-i tarîk ıstılâhında kûtbü’l-aqtâb ve gavsü’l-a‘zam ve sırr-ı hilâfet vesâ’ire ta‘bîr olunan zevât-ı kirâm ancak tecellîye mazhar olan evliyâ’-ı zü’l-ihtirâm efendilerimizdir. Pâdişâhlar ise zâhirde her zamânda ve her diyârda galebe vü tasallutları cihetle mutaşarrıf olurlar ve her hâlde kendü fi‘llerinden mes’ûldürler. Eger hüküm ü hükûmetde şerî‘at-ı muṭahharaya ittibâ‘ iderler ise selâmet ve illâ mu‘azzeblerdir. Şer‘-i şerîfe mutâba‘at ise şöyledir ki ibtidâ’ Ebî Bekr e’s-Şiddîk efendimizin kemâl-i ‘irfâniyyet ü inşâflarına binâ’en Hâzret-i ‘Ömer efendimize teklîfi ve daha sâ’ir taḥarriyatı gibi bî‘at olunan zât her ne kadar kendüsini bu ağır yükü taḥammül ve bi-haḳḳın⁴⁹ ‘adâlet itmege muktedir göremez ise de ehl-i İslâm’ın maşâlihi perişân olmaḳlığını ve ehlini buldıği hâlde emâneti teslim ideceğini mülâhaza vü niyet iderek qabûl ile müddet-i imâretinde niyet-i mezkûr üzere ‘adâlet idüp ehli bulunduği hâlde emâneti kendüsiyle qabûl buyururlar ise teslim ve illâ bu hâl üzere vefât idinceye kadar hüküm ü hükûmetde kâdir olabildiği mertebe şer‘-i şerîfe [16b] mutâba‘atla müstaḳim olmalıdır. Bu haḳîkat ile ma‘lûm oldu ki cümle ehl-i İslâm’ın başı şerî‘ate ve şerî‘atın fark u temyîzi insân-ı kâmile bağlanmışdır. Pes şart-ı inşâf anı icâb itdi ki İmâm-ı ber-haḳḳa teslimde mütereddîd olmamaḳ gerek. Mesbûkü’l-emşâldir ki selâṭîn-i ma‘neviyye saltanat-ı zâhire tenezzül itmezler. Ancak muḥib ü müntesib-i hüküm-dârları nazar-ı himmetlerinde hıfz u himâyet buyururlar. Feemmâ kemâl-i hilâfet ise zâhir ü bâtın meydân-ı

⁴⁸ Allah onların hepsinden razı olsun.

⁴⁹ Hakkıyla.

sühan şâhib-seyfligi kendüsünde cem⁵⁰ olmaklık iledir. Hâzret-i Murtaẓâ'nın serîr-i hilâfete kadem başdığı vakt ibtidâ'-ı kırâ'at buyurdıkları hutbede *el-hamdu li'llâhi 'alâ ihsânih kad rece'al'l-hakku ilâ-mekânih*⁵⁰ ikrâr-ı mu' ciz-beyânlarıyla müşbet olduğu gibi ki bu kemâl o zât-ı âli-kadre maḥşûş ve İmâm hâzretlerinin hilâfeti ise henüz mübhem idüğü ehline ma'lûm bir keyfiyettir. Zîrâ Hâzret-i Mehdi'nin zuhûruna dâ'ir olan eḥâdiş-i şerîfede zâhir ü bâtın şarâḥatı yokdur. Şer'-i şerîfin hükmi ise zâhir ü bâtın ayırmayup hemân kâti'dir. İmâm Mehdi hâzretlerinde daḥı müdârâ yokdur. Kırâ'at-ı kerîmin ihyâsını ihyâ ve imâtesini imâte ider. Ol sebebden bizim için âtîdeki necâtiyede işâret olunduğu mişillü zâhir [17a] ü bâtın kemâl ile muttasıf sultâna itâ'at iktizâ ider. Kâ'im-i seyyid olmak şartıyla imdi bu vezâyıfı Süleymânlarâ bildirmek ve ehli bulunduğı hâlde teslim olmak aḳdem-i ferâ'izdendir ve her bir mükellef için mürşid-i kâmil araştırmak bu esbâba mebnîdir. *Men mâte ve lem-ya'rif imâme zamânihi fe-kad mâte meyyiten câhiliyyeten*⁵¹ ḥadîs-i şerîfi daḥı bu ma'nâya işâretidir. Yohsa Mu'âviye ve o mişillü zâhir pâdişâhlarının imâmetine ḥaml olunmasun. Ancak selâṭîn-i zâhire niyyet-i sâ'ik üzere müstaḳimlerden iseler imâmlıkları inkâr olunmaz ki feyz ü terbiyelerini selâṭîn-i ma'nevîyeden bilürler. Her ne kadar bi'l-müvâcehe görüşmemişler ise daḥı bi'l-i'tikâd iktidâları kâmileddir ve 'ale'l-ḥuşûş mülâkâtları anda teslimden ḡayrı çâreleri olmaz. Şurasına daḥı diḳḳat lâzımdır ki *lâ-teḳûmü's-sâ'atu hattâ lâ-yuḳâlü fi'l-arzı Allâhu Allâhu*⁵² Ya'nî kıyâmet ḳopmaz. Hattâ yeryüzünde ḳutb ḳalmaya ki Hâḳ Sübhânehü ve te'âlâ hâzretleri 'âlemi anıḡ himmetiyle ḥıfz eyler, demekdir. Zîrâ aḳṭâb-ı İsnâ 'Aşer'den her ḳutbuḡ hüçirâsı Allâh Allâh dir. İşte bu zümre-i nâciyeye dâḡil olmak kâffe-i ins ü cin için vezâyıf-i muḳaddemedendir. Çünkü bu fırḳanın ḡayrı *şümmün bükümün 'umyun fehüm lâ-ycer'ün*⁵³ ḳabîlindendir. [17b] 'İsmâ'il Hâḳḳı hâzretlerinin daḥı bir kimesnenin 'ilm-i vehbîden naşîbi olsa sū'-i ḡâtîmeden ḡavf olunur. *El-'ıyâzu bi'llâhi te'âlâ*⁵⁴ ve ednâ-yı naşîb bu 'ilmi ve ehlini teslimdir. Ehlini bilmekte ise ziyâde şu'ûbet vardır. Zîrâ 'âmme-i nâs şimdi kerâmet ehli ararlar. Kerâmet-i kevnîyye

⁵⁰ مكانه : الحمد لله على إحسانه قد رجع الحق إلى مكانه "İhsanı için Allah'a hamd olsun Hak yerini buldu." (Dua cümlesi)

⁵¹ من مات ولم يعرف إمام زمانه مات ميتة جاهلية "Zamanının imamını tanımadan ölen, cahiliye hayatı üzere ölür." (Yılmaz, 2008: 659). (Hadis kaynaklarında bulunamamıştır).

⁵² لا يقوم الساعة حتى لا يقال في الأرض الله الله "Yeryüzünde Allah Allah diyen bulunmayacağı ana kadar kıyamet kopmaz." (Muhyiddin e'n-Nevevî, m.2009-h.430: İmân, Hadis No: 373).

⁵³ صم بكم عمي فهم لا يرجعون "Onlar, sağdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler." (Bakara: 18).

⁵⁴ Allah'a sığınır, Allah'a iltica ederiz. Allah korusun, Allah saklasın.

ise velāyetde şart degildir. Şart olan kerāmet-i ‘ilmiyyedir ki zıkr olunan ḥaḳāyıkā müte‘allıktır. Niceler daḥı ḥaḳīkat diyu söylerler ve yazarlar. Anı daḥı teşhīş itmek ziyāde güçdür. Şırāt-ı müstakīme ihtidā ‘aql-ı selīmi ve ṭab‘-ı müstakīmi ve zevk-i şaḥīḥi olanlara maḥşūşdur. Her ‘ilm hüdā ve her ḥāl ṭarīḳi üzere degildir. Tūruk-ı dālālet çokdur, buyurdığından daḳāyık-ı mebhūşe meşrūḥdur. *Allāhumma ḥşurnā fī-zümreti’ş-şālīḥin ve’rḥamnā yā erḥame’r-Rāḥimīn*⁵⁵

[Gazel 2]

Necātiyye

.---/ .---/ .---/ .---

1. Vaḳit āḥir oluncaḳ Mehdi ve ‘İsā çıkar ammā
Bilinmez çıkdılar mı yā çıkacaḳ Ḥaḳ bilür illā
2. Gerekdir Ḥaḳ içün ez-cān u dil sa‘yile ‘ākıllar
Geçüp bātıl zālāmın tā göreler Ḥaḳ yüzün bī-tā [18a]
3. Kitāb u sünnetin evlād u aşḥābın delil itdi
Bu cümle iz-be-iz maḥbūb-ı Ḥaḳ minhācıdır Ḥaḳḳā
4. Gel ey ṭālīb ‘ulūm-ı dīni bil fark ola Ḥaḳ şer‘an
Girü vuşlat içün el tūt ki ḳalma nāḳış u a‘mā
5. Ulūm-ı dīn ile Deccālvār aldanma kim zirā
Bu zāḥir ḥod-bīn aldar velī bātında Ḥaḳ peydā
6. Görüp şūretde bī-ḥad şeyḥ ü mürşid düşme teşvīşe
Tevekkül ol elin tūt pīrimin geç ğayrdan cānā
7. Didi ferd-i Ḥudā kim *küllühüm deccālūn*⁵⁶ illā yek
Ne anlar sırr-ı tevḥīdi hidāyet olmayan ḥumeḳā
8. Edā-yı ḥidmet it teslīm-i tām üzre bilā-iḥmāl
Ki tā ḳalbin cilālansun tecellī eyleye Mevlā
9. Bulunur Mehdī vü ‘İsā o laḥza ḳalmaya maṭlūb
Tecellā-yı merātibden idersen şeyr-i bī-hemtā
10. Ne kim var zerre-i yek cümleten ‘aynında reh-berdir
Ledünnī baḥrına dal kim çıkarırsın dūr-i yektā
11. Ḥulūşī sözlerin taşdıḳ ider bir bir necāt ehli [18b]
Velī münkir geçer elbet zi-seyf-i Mehdi vü ‘İsā

⁵⁵ اللهم احشرونا في زمرة الصالحين وارحمنا يا ارحم الراحمين: “Allah’ım bizi salihlerle haşret. Merhametlilerin en merhametlisi (olan Allah) bize rahmet et.” (Dua cümlesi)

⁵⁶ كلهم دجال: Hepsi Deccal’dır.

Deccāl'in aşlı İmām-ı A'zam hazretlerinin *levle's-sünnetāni leheleke'n-nu'mān*⁵⁷ buyurduğu kelām-ı inşāfānesinden ma'lūm olur. Pes meşāyih u 'ulemā'-ı hod-bīn her ne kadar muttakī olsalar daḥi Deccāl ve cünūd-ı Deccāl dimekdir. Erbāb-ı nāciye ise dā'imā maḥviyetle veyā maḥviyete terḡib ile ihlāş üzere dirlikdedirler ki bu zümreden kıyām-ı Mehdi'ye kadar ḥasbe'l-kader ba'zen sınıf-ı Deccāl'e dāḥil olup ve yine ḥalāş olan eksik degildir. Her ne kadar ezeli sa'id olan şaķi ve şaķi olan sa'id olmazlar ise de kader-i mu'allakda sa'id ḡāfile ḥā'il zuhūr ider ve bir müddet şonra zā'il olur. Zamān-ı kâ'imde bi'l-külliyeye sa'id ü şaķi iki taraf olup 'ākıbet sa'idler şaķilere ḡālib gelürler. Ḥulāşa-i kelām nīk ü bed her ne ise ehli ile māye-i aşlına rāci'dir.

[Nazm 2]

Eşrātiyye

-./-./-./-./-./-./-

1. Bā' iş-i icād-ı 'ālem Muştafā'dır bilmiş ol
Hem müvekkil nūr-ı sırrı Murtaẓadır bilmiş ol
2. Çār-Yārın ḡuliyuz kim iktidāmız Ḥaḡḡadır
Cümle aşḡāb-ı hidāyet muḡtedādır bilmiş ol [19a]
3. Nūr-ı Ḥaḡ evlād-ı Zehrā içre naḡlen devrider
Her emīn-i Ḥaḡ imāmü'l-evliyādır bilmiş ol
4. İbni Süfyān artırup zūlmın zarūrī şulḡ eylen
Seyyidü'l-aḡkāma rāzi müctebādır bilmiş ol
5. Ol la'iniḡ ḡilesinden şer çoḡaldı 'ākıbet
Ḳatl olan zūlmen Ḥüseyn-i mübtelādır bilmiş ol
6. Her vaḡit zālīm münāfiḡlar elinden ḡan dökən
Düstān-ı Ḥaḡ emirü'l-aşfiyādır bilmiş ol⁵⁸
7. Bunca müddetdir bu da'vā faşl olunmaz vechi var
Fāşıl ancak Mehdī-i şāḡib-livādır bilmiş ol
8. Va'd-i Ḥaḡdır çün ḡopar eşrār-ı nās üzre kıyām
Mümkire mekr itdi Ḥaḡ ender-ḡaḡadır bilmiş ol
9. Mekr-i Ḥaḡ mesdūd ḡıldı ehl-i inkārın yolın
Ṭālib-i Ḥaḡ olmayan ḡasret-firāzdır bilmiş ol
10. Ehl-i dünyādır ḡamu müşrik münāfiḡ her ne var⁵⁹
Anlar içün İbni Süfyān piş-vādır bilmiş ol
11. Çün muḡālif oldu şirān-ı Ḥudāya ol şerār

⁵⁷ "لو لا السنتان لهلك النعمان": "İki sünnet olmasaydı Numan helak olurdu."

⁵⁸ "Düstān-ı Ḥaḡ u emirü'l-aşfiyādır bilmiş ol" şeklindeki mısra da bulunan vezin aksaklığı atıf vavı kaldırılarak giderilmiştir.

⁵⁹ "Ehl-i dünyādır ḡamu müşrik ü münāfiḡ her ne var" şeklindeki mısra da bulunan vezin aksaklığı atıf vavı kaldırılarak giderilmiştir.

Hüküm-i şer'î kesse mecmû'ın be-câdır bilmiş ol [19b]

12. Tâ kalınca bir kişi bizden kıyâmet kopmaya

Qavl-i Hâkdır bahş-ı in ender-şalâdır bilmiş ol

Min-el-maşrık ile'l-mağrib ⁶⁰ da' vet-i Hâk işitdirilmekdedir.

Ya'nî İhlâş üzre imân u teslimiyet ve istikâmet yolları gerek ezân-ı Muhammediyye ile ve gerek da' avât-ı aşhâb-ı hûkûk ile kâffe-i müşrik ü münâfıklara ta'rîf ü tebliğ olunmaktadır. Seyf-i zâhîrin çalkımağına bâ' iş ise ehl-i kıblenin ittifâkı yollarında münâfıkların hâ'il olmağıdır. Bâtın seyfinin bilâ-te'hîr kesmesi da'ı a' mâl-i kalbiyye mükellefinden 'ibâretdir ki mekr ü kahr-ı Melik-i Cebbâr tîğ-i bî-reng ile hûn-rîzdir. O tîğ-i bî-reng dökdüğü kan da'ı rengi görülmez. Şöyle ki miyân-ı hâlâyıkda şağîr ü kebîr taraflarından da' vet-i Hâk işitdirilüp Hâk'a icâbet idenler hay ve muhâlifler meyyit hükmünde ve i' tibâr-ı fâtıhası pâk olan hâtıme olup ekşer-i a' dâniñ rûsvâyılıkları ise eyyâm-ı cezâdadır. El-hâşıl muhlîş ile gayr-ı muhlîş 'ind-i İlâhî'de ve 'ind-i ehlu'llâhda fark u temyîz olunur. İmdi *ittekû firâsete'l-mü'mini feinnehü yenzuru bi-nûri'llâhi* [20a] *te'âlâ*⁶¹ işârâtına dikkatle her bir mu'tekid sûretâ gördüğü kimselere Hızır nazarıyla bakup nefsü'l-emr ittikâda olmak gerektir. Çünkü her ferdiñ kemâli ve i'tikâdı bilâ-tecrübe anlaşılmas ve bir anda 'abd hem matrûd ve hem maqbûl olur. Anıñçün *inne'l-mütemessike bi-sünneti seyyidi'l-murselin 'inde fesâdi'l-halkı ve'hîlâfi'l-mezâhibi ve'l-mileli kâne lehü ecru mi'eti şehidin fe-innehü ke'l-kâbiğ 'ale'l-hamra*⁶² müjdesiyle da'ı mütesellî ve mütebaşsır bulunmak elzemdir ve bu ittikâ ve temessük sünnet ise bir takım leşker-i Deccâl'in ya'nî mütefikâne meşâyıh u h'âce-i bed-aşllara teba'iyetle şalâhiyetde görinen ve henüz cân-ı şîrinden geçemeyüp zu'munca velâyet da' vâsı eyleyen muhâlif-i 'uşşâk ve mürâyî-i 'aşr hâlâtının gayrıdır. Zîrâ şer'î ât uzanır üzilmez. Ol sebebden şîrân-ı Hudâ vaqt-i hâle göre şuver-i riyyadan muhteriz ve dembe-dem imâm-ı ber-hâk'ın nazar-ı terbiyesinde ihvân-ı ihlâş-keşler ile kâdir olabildikleri mertebe şalâhiyetde mütehaddidirdiler. Anlaşıldı ki harâbât ehline hor bakmak ve imâm-ı ber-hâk tarafından her ne me'mûr bulunulur ise vazîfesini gözetmek mükellefin için farz-ı 'ayndır ve harâbât ehline hor bakmağdan süfliyet müsa'ade vardır. Zannolunmasun

⁶⁰ Doğudan batıya kadar.

⁶¹ اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله: "Müminin ferasetinden (isabetli bir tahminle isin iç yüzünü anlamasından) sakınınız; çünkü o, Allah'ın nuru ile bakar (ve görür)!" (Tirmizî, Tefsîrü'l-Kur'ân 16, Hadis No: 3127; Yılmaz, 2008: 413). (Hadis kaynaklarında bu lafızla bulunamamıştır.)

⁶² إن المتمسك بسنة المرسلين عند فساد الخلق واختلاف المذاهب والمال كان له أجر مائة شهيد فإنه كالقابض على الحمرة: "Halk fesada gittiği zamanda Sultani Enbiyanın sünnetini tutana yüz şehid sevabı vardır. Çünkü o kimse kor ateşi avuçlamış gibidir."

ki İmām-ı [20b] ber-haḫ her şey'in ehlini bilür *ve le-ḫikmetin*⁶³ ma'zūr tutar ve melāmīlerde da'vā olmayup ancak kendi 'ālemlerinde seyr ü sülūk iderler. Faḫat zāhiren görülen yolsuzlukları ḫabūl olunmaz. Sā'ir su'allerin cevābları daḫı muḫaddem ü mu'aḫḫir zikr olunmuştur.

Beyt 3

-.--/--/--/-.-

Şaçmadık dürr ü cevāhir ḫalmadı

Lik münkir seng şandı almadı

Ya'nī bu ḫara ḫara zulmet ḫuṭūṭda görülen tekellüfātın her birerleri zī-kıymet la'l ü cevāhirdirler ki ma'nā cihetinden ḫat ḫat fevā'idin ḫadd ü pāyānı yokdur. Faḫat i'tiḫād itmeyenler yalnız ḫara ḫat içre bir ḫakım tekellüfāt-ı şāḫḫa ve taḫammülünü zaḫmet ü meşāḫḫatden 'ibāret seng-i 'ādī görürler. Feemmā zulmet-i bedenden rūḫ çıḫdıkda alanda almayan da peşimān olacaḫı āşikārdır. Ya'nī alan azaldığına ve ḫiç almayan tamāmen ḫasret toḫmı ekdigine nādım olur. Ol vaḫt olunan nedāmet ise bī-fā'idedir. Ba'zıları daḫı bilā-ḫidmet himmet ümīd iderler. Himmet olunsa daḫı zaḫmetini çekmediklerinden kendülerinde zuḫūr iden vecd ü ḫālāt ekşer pāyīdār olmaz. Herkesin ma'zeretine göre i'tiḫād u teslim cihetinden bir tecrübesi vardır ki bu tecrübe ibtilā vü zaḫmetden 'ibāretdir. *Eḫasibe'n-nāsu en yutrakū [21a] en yeḫūlū āmennā vehum lā-yuftunūn. Veleḫad fetenne'lleḫine min-ḫablihim feleya'lemenne'llāhu'lleḫine şadeḫū veleya'lemenne'l-kāzibin*⁶⁴ āyet-i kerimesi daḫı bu iddi'āmıza delil-i vāfidir ve bi'l-'aks zamānede lāf ile pilāv pişirenleri ve deryālar ḫadar yaḫ tedārik idenleri görmekte ve işitmekdeyiz. Ḥalbukı ṭarīḫ-i rūḫānī ve ṭarīḫ-i nefṣānī ya'nī ḫafī vü cehrī yolları ancak ta'lim cihetinden yek-diğerine mübāyenetde görünür. Yoḫsa ehl-i ḫabūl dem-be-dem tecrübeden ḫurtulmaz. Ḳalbleri te'līf olunanlar daḫı ayırudur. Hevāyiler ile de işimiz yok. Tekmīl-i sülūk ise taşarruf-ı kāmīle-i şūrī ve ma'nevī ele gelmeklik iledir ve bu siyāḫ üzre taşarruf vuḫū' bulmaḫsızın terk-i sülūk revā degildir. Terk idenler daḫı kendi 'aczinı i'tirāf etmek gerektir. Ḳande ḫaldı ki kemāl da'vāsı ideler. Zirā ekşer sālīk varṭa-i helāke uğrarlar ve içlerinden ehl-i kemāl pek az zuḫūr ider ve bu kemālden sonra velī şu'ünāt-ı İlāhiyye'ye nihāyet olmadığı ḫayṣiyyetle dem-be-dem sülūkdadır ki ibtilā vü imtiḫānı izdiyād bulur. Su'āl vārid olursa ki ba'zı enbiyā'-ı 'izām ve evliyā'-ı kirām

⁶³ Hikmet olarak.

⁶⁴ أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ "İnsanlar, "İnadık" demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler. Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah, doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir." (Ankebut: 2-3).

hâzerâtı zâhiren şervet ü in‘âma mâlik olurlar. Bunların ibtilâsı nedir? Cevâb oldur ki bu gibilerin zâhirine bakılmaz. Elzem olan [21b] kudret-i irşâddır ve taḥammül cihetinden ekşer bu hâlde görülenler fâ‘iḳdir. Nazar-ı insâf ile bakılup öyle sultânlar firîfte vü müte‘accib olmalıdır ki Rabbimiz te‘âlâ ḥazretleri ile kendüleri miyânında ne derece bār-ı girân ve ‘ahd u imtiḥân vardır, erbâbına âşikârdır ve bu hâl-i riyâdan muḥâfaẓa için gâyetle mergûbdur ki her velinin kârı degildir. Feemmâ ḳadr ü mertebe bahşi yine ayrudur. İsrâtiyye’ye ilḥaḳ ile âyetde zıkr olunacak tebliḡâtta görülen Mu‘aviye nâmı ḥâ’il-i ‘azîme işâretidir. Ya‘nî her Musâ’nın bir Fir‘avn’ı olmak ḥasebiyle zâhir yâḥud bâtın muḥârebesinde ‘adüvv-i ekberimiz olan nefsteki ene-i mevhûm ma‘naları virilse de câ’izdir. Aşḫâb şuglı ma‘nâ cihetinden rûḥ-ı ‘azîme işâl ider ki te‘şîrât-ı bî-pâyândır ve her mu‘tekid ḥişsemend olur ve ba‘zı muḥlişlerin la‘net okuyamayup sükûtları şübhelerinden nâşidir ki henüz taḥḳîke ihtiyâcları vardır. Neme lâzım dirler ise ‘âkıbet maḥcûbiyetlerini müstelzemdir.

Beyt 4

.---/.---/.---/.---

Şehîd-i ‘aşk olup feyz-i beḳâ kesb eylemek hoşdur

Ne ḥaşıl bî-vefâ dehrin ḥayât-ı müste‘ârından⁶⁵

Fuzûlî ḥazretlerinin işbu dürer-bârları daḥı zâhir ü bâtın [22a] ‘ale’d-devâm mücâhede ile şehâdet arzûsına işâretidir. Pes *el-‘ârifu yekfîhi’l-işâre, ve’l-câhidu yesteḥiḳḳu’l-beşâre*⁶⁶

[Beyt 5]

Ferd-be-ferd tebliḡât-ı cihâd-i ekber-i cifriyye

Ve tefriḳu’l-ḥalâyık ‘alâ-ṭarîḳi ṭayyi’l-küllîyye⁶⁷

13. Çıkdı Mehdî indi ‘İsâ ehl-i sevdâ müttefiḳ
Ḥaḳ diyu heb lâ’in-i ber-eşḳiyâdır bilmiş ol
14. Ey ṭaraf-dâr-ı Mu‘âviye saḡa ḳahr itdi Ḥaḳ
İtme istihzâ sözüm emr-i Ḥudâdır bilmiş ol
15. Tâ ezelden la‘net itmişdir Ḥudâ ḳulm ehline
Ey la‘in ḳulm-ı Ḥudâ fermân-nümâdır bilmiş ol
16. Gelme meydâna eger ḳâlim iseḡ ḳanıḡ doker
Tîr-i la‘n-endâzlıḡ ba‘de’l-fedâdır bilmiş ol
17. Biz ki raḥmet mazḡarı siz la‘netin pâ-mâlisiz
Ey Yezîdî sizlere la‘net sezâdır bilmiş ol

⁶⁵ Fuzûlî, G.214/2.

⁶⁶ العارف يكفيه الاشارة والجاهد يستحق البشارة : “Ârife işâret kafidir. Çalıḡan da müjdeyi hak eder.”

⁶⁷ Vezin aksamıştır.

18. Şanma kim şüretde ekl ü şürb idüp zî-rûhsun

Mürde gönlün seyf-i nefrinden hebâdır bilmiş ol

19. Hamd kıl Mevlâya ey ‘âşık saña kim ser-be-ser [22b]

At sürüp hûn-rîzlik Hâk‘dan ‘a‘âdır bilmiş ol

İşbu atılan la‘net okları ve urılan nefrîn kılıçları zikri sebkat itdiği mişillü mu‘kaddem ü mu‘ah‘her da‘vet-i Hâk‘‘ı istimâ‘ ile qabûl itmeyenlerde ya‘nî şîrân-ı Hudâ fedâkarâne eşrârın def‘ine sa‘y eyler iken Mu‘âviye ve ‘Ömer bin ‘Âş gibi ehl-i dünyâ ve mürâyiler Emîrinâ Seyyid Hamzatü’n-Nigârî kudde sırâhu‘l-Bârî⁶⁸ efendimizin hazretlerinin

[Beyt 6]

-.--/-.-/-.-

Kemterîn çîzî der-în reh ser buved

Ki der-âncâ kâdr güher ü zer buved⁶⁹

beytinde rişte-i zühûra dizdikleri dürer-i girân-behâsından münfehim olduğu mişillü cânlarından geçemeyüp rāhat-ı dünyâ için istikrâr-ı ‘avâlimi mücib olan böyle hayrâta ve erbâb-ı hayra mâni‘ ü hâ‘il olurlar. Ya‘nî ‘adem-i ittifâklarından tolayı nefslerine ve sâ‘ir hâlâyıkâ zulm iderler. İşte bi‘l-cümle ma‘lûm oldu ki bu gibiler müttakî dahı olsalar mezelletlerinin mâyesi olan hubb-ı dünyâ sebebiyle tarîk-i te‘vile ve hîleye şaparak nefslerinin ve şeyâtînin mekrlerine uğramışlardır. İmdi her bir kârî vü sâmi‘ bilâ-ihtimâl nefslerini muhâsebeye çeküp şeyâtînin hîle vü ilkâ atına aldanmamak gerektir. Eger rûy-ı zemînde a‘dâ bulunmaz ise âlât-ı harbiye dahı meydâna çıkmaz. Fa‘at zemînde [23a] a‘dâ bulunmak muhâldir. Her ne kadar ba‘zı dervişler ‘âlem-i hayâllerinde cennete dâhil olmuşlar ise de bizim sözümüz ‘âlem-i da‘vetde emr-i Hâk‘‘a imtişâl ile ‘ale‘d-devâm mücâhede ehline göredir ve bu zemîn-i kübrâ vü şugrâ ‘avâlimine işâretidir, diğkat oluna ve her kangı bâğ-ı dilde Mu‘âviye‘ye ma‘abbet eşeri zühûra gele, Hazret-i ‘Alî efendimize ‘adâvet tohmı ekilir. Burada *lâ yuhibbûke illâ mü‘minun velâ yubğîduke illâ münâfiķu*⁷⁰ hadîş-i şerîfiyle istidlâl olunacağı mişillü Hazret-i ‘Alî efendimizin vücûd-ı hümayûnlarını ba‘de‘l-fenâ dem-be-dem ehl-i hâk‘ka ihsân buyurulan mülk-i bekâya ve vech-i kerîmlerini temâşâ ile lahza lahza leme‘ân iden zevk-i likâya teşbîh vardır ve ol eşer-i ma‘abbet zâ‘il olup Mu‘âviye‘ye

⁶⁸ Emirimiz Seyyid Hamzatü’n-Nigârî. Allah onun sırrını mukaddes eylesin.

⁶⁹ کمترین چیزی در این ره سر بود / که در آنجا قدر گوهر و سر بود. Bu yolda en değersiz şey baştır ki orada altın ve cevher karşılığındadır.

⁷⁰ لا يحبك إلا مؤمن ولا يبغضك إلا منافق: Seni sadece mümin sever ve sana buğz etmez. (İbni Mâce, Sünen, Mukaddime 11, Hadis No: 114).

ve taraf-dârlarına la'net tohumu ekile. Ol vakt şecer-i imândan mîve-i maḥabbetu'llāh yevmen feyevmen⁷¹ ḥuşûle gelür. Ya'nî Mu'âviye 'avrat şıfatlu mekkâre dünyâya teşbih olunup anı sevenler ehl-i dünyâ ve aḡa buğz idenler ehl-i ḥaḡ dimekdir. Veyâḡud Muḡammediye'nin vefât-ı Murtaẓâ ve Ḥasaneyn kışşalarında ve sâ'ir kütüb-i mu'teberede zikr olundığı mişillü bu eşkıyânın itdikleri zulm ü ihânet der-ḡatır olduğca cân yana yana atılan tîr-i la'n u teşâḡub [23b] idenlere ḡışm ile urılan şemşîr-i nefrîn elbette nef'siz degildir. *Zîrâ Nıyyetü'l-mü'mini ḡayrun min- 'amelih*⁷² müjdesiyle mütesellî olalım ki bizlere la'net iden kimseler eger Şıffın Vaḡ'ası'nda veyâ sonraki muḡârebelerde dünyâda bulunmuş olsalar idi elbette Ḥazret-i Murtaẓâ'ya ve evlâd u etbâ'ına mu'âvenetde kuşûr itmeyecekler idi. Şimdi daḡı bu ḡuşûşda i' lân-ı ḡarb olunsa şevḡle Yezîdilere muḡâbil ḡurmak niyetindedirler. Şâyed bu muvaffaḡiyetden maḡrûm ḡalsalar daḡı yine ḡazâvet ü şehâdet mükâfâtıyla me'cûr olurlar. Çünki diḡḡatle te'emmül olunur ise öteden berü ümmet arasında öḡi alınmaz derecede tuḡyân itmekde olan fesâd Mu'âviye'nin yüzünden zuḡûra geldiḡi aḡlaşılır. O vaḡ'aya Şıffın ta'bîri daḡı ilâ-nihâyetü'd-devrân şâdiḡ ile kâzibin tefriḡi içündür. Pes ḡader böyle imiş, diyerek bâḡılı ḡaḡ şûretinde gösterüp ḡalkı la'netden men' itmek daḡı belâ-yı 'âẓime giriftâr olmaḡlıḡın sebeblerindendir. Ol naşıl mü'mindir ki âḡir-i vaḡtde bu derece fesâdı göre de Mu'âviye'ye ve taraf-dârlarına la'net itmeye. Heyḡât heyḡât *la'netu'llāhi 'Ale'l-Mu'âviye ve 'alâ a'vānihî ve enşārihî ecma'in*.⁷³ Fi'l-evâḡir mestûr ḡalmaya ki [24a] Mu'âviye ile taraf-dârlarının birinci dūşmânı ve İmâm Meḡdî ḡazreterinin baş mu'îni olan Ḥazret-i 'İsâ 'aleyhi's-selām *nevvera'llāhu ḡulûbi'l-'âşıḡîn binûrihî*⁷⁴ efendimizin şām-ı müstecmi'ada Aḡ Minâre'ye nüzûl buyuracaḡı rivâyet-i şaḡḡadandır. Bu ḡâl ise ḡâbil-i te'vîl olup li-eclî't-taşriḡ⁷⁵ bizlere teḡayyüd lâzım gelmez. Yalnız münkeşif ve ḡayr-ı münkeşif ḡuzûr-ı Ḥaḡ ile ḡalbleri muḡma'in ü muncelî olan necât ehlinin ḡasbe'l-beşeriyye⁷⁶ zâhiren her birerleri bir diyârdadırlar ki bunların ma'nen ictimâ' eyledikleri maḡall-i muḡaḡharaya ve da'vet-i Muḡammediyyeye işâretimiz iktifâ ider. Ḥülâşa-i kelām 'İsâ 'aleyhi's-selāmın nüzûli Deccâl'in ḡatlı içündür ve ol zamânın 'âşıḡları ile bir rivâyetde Aşḡâb-ı

⁷¹ Günden güne.

⁷² بنية المؤمن خير من عمله: "Müminin niyeti, işinden iyidir." ((Tâberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, Hadis No: 5942; Yılmaz, 2008: 734).

⁷³ Allah'ın laneti başından sonuna kadar Muaviye'nin, yardımcılarının ve destekçilerinin üzerine olsun.

⁷⁴ Allah âşıkların kalplerini nuruyla nurlandırın.

⁷⁵ Açıklamak için.

⁷⁶ Durum dolayısıyla.

Kehf dağı ma'an tahte'l-kıbāb hıfz-ı Hāk'da seyr iderler. Pes Hāzret-i Cebbār-ı Müntakim'in mekrinden kendüsine sığındık ki bir kıluna gāzab itmiş ola, ehl-i hāk aña nasıl dest-gİR olabilür? Ancağ ehl-i hākķın borcu hākķı bātıldan tefrīk ve hūlkı rāh-ı şevāba teşvīķdir ve hidāyete kādır olamadıkları āyāt-ı beyyināt ile şābitdir. İşte bi'l-cümle ma'lūm oldu ki işbu 'uķde-i şek çözümezden muķaddem felāsife vü rehābinenin küşūf u idrākātına i'tibār olmadığı gibi [24b] sālīkde dağı zūhūra gelen şevķ ü hālāt u kerāmāt bī-i'tibārdır. Ya'nī İblīs ve 'avenesi matrūd u mel'ün iken bi'l-'aks maķbūl bilerek şenāsında bulunup ve bu bābda ehl-i istihkāk ile mücādele ve belki muhārebe iden kimselerin da'vā-yı velāyet itdiklerine ne i'tibār olur ve gösterdikleri hāriķ-i 'āde ise şübhesiz sihrdir. Şu var ki şeytānın matrūdiyyeti āyet-i kerīme ile vaķt-i mev'ūda kādardır. Şāyed ol mel'ün İblīs hūsni hākerekette bulunup kabūller zümresine geçer ise yerine vāsīta-i imtiyhān olarak āķer mel'ün musallaķ olur ve bu bahş bizden su'āl olunur. Ancağ 'ilm-i ilāhīde olan bir keyfiyettir. Bizim hükümümüz ise zāhiredir ve zāhirde görülen Yezīdilerin göñülleri kazınmadıkça leşker-i hākķın müsterih olmaķlığı revā degildir. A'dā ise suverī vü ma'nevī bī-ḥesābdır. İmdi ey müdde'iler! Lāf maydānında büyük büyük esirüp şavurur atarsınız. Cān meydānında ise şeytān gibi te'vilāt düzüp kaçarsınız. Kānı nerededir ol erler ki şehīdlik ārzū iderler ve şerārın def için ihvān-ı dīn ile bir vücūd olarak sa'y-ı belīğ eylerler. Feemmā bu zamānda mücāhede-i dīniyye yokdur, dirsınız. Erbābı ise [25a] şağir ü kebīr cihādlerde bulunur ve āvāze-i la'n u tekbirleri 'ayyūķa çıkmışdır ki 'ālemi müfsidler başına yıķmaķ derecesindedirler. Ne 'aceb siz işitmez ve görmezsiniz. Fi'l-hākīķa a' māl-i ḳalbiyyeye kesb-i vuķūf idemeyenler bu bābda mütēhayyirdirler.

Beyt 7

..--/ ...-/ ...--/..-

Nāzikān-rā sefer-i 'aşķ ḫarāmest ḫarām

Renchāyeş ne-keşed ānki be-ḫāmest be-ḫām⁷⁷

Bilmiş olun ki yakında tefṫiş-i 'İsā 'a. m.⁷⁸ ve irşād-ı Mehdī raḫīya'llāhu 'anh ne imiş ve Deccāl-i la'īn kim imiş, eyyām-ı cezāda teşahḫuş olunur. İhtimāl ki Hāzret-i 'İsā 'aleyhi's-selām hūbūt ve Deccāl'i ḳatl ve yerine vekīl ta'yīniyle yine 'ālem-i ḳudse 'urūc buyurmuşlardır ve her ferdin bu ahvālī görmekliği şart olmadığı hālde daha tereddūd iktizā ider mi? Ve sulṫānlıg ile 'adālet-i 'allāme-i ḫātīme ḳāziyyesini ba'zı rivāyātde aḫşām

⁷⁷ نازكان را سفر عشق حرام است حرام / رنجهایش نکشد آن که بخامست خام

Karmakarışık hālde olanlar bu sıkıntıyı çekemezler.

⁷⁸ Aleyhisselam manasında kısaltma.

ile ikinci arası kadar müddet ve sâ'ire ihtilâfları zamân içinde zamân görülmek gibi muvâfık-ı zuhûr olup görenler bulunsalar ba'îd degildir. Veyâhüd bizim zamânımızda veyâ bizden sonra zuhûr itseler aşhâb-ı nâciye mülâkât itsün itmesün haqdan ve ehl-i haqdan ayru degillerdir ve muvâhhide şuverî vü ma'nevî bilâ-temâyül haqla kâ'im olmaklık kâfi degil midir? Elbette kâfidir. Zîrâ anlar her ne [25b] maħalde ve ne hâl üzere bulunsalar 'alâ-ğadri'l-isti'cād⁷⁹ her birlerinin fi'li ve şöhetleri li-vechi'llâh⁸⁰ olur. Ba'zen aralarında bilâ-ğaraž yek diğerine muhâlefet vukû' bulsa dağı ihtilâf-ı ümmeti rahmeten vâsi'aten⁸¹ hadîs-i şerîfiyle işbât olundığı mişillü 'ilm ü hâlleriniñ istikmâli için muhâlefetleri haqlarında hayr olur. Çehâr-Yâr u aşhâb-ı kibâr rıdvânü'llâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in⁸² efendilerimiz hażretleriyle aşhâb-ı mezâhib rahimehu'llâhi te'âlâ 'aleyhim⁸³ hażretlerinde ve tûruk-ı 'aliyye pîrleri kaddesallâhu te'âlâ esrâruhum⁸⁴ efendilerimiz hażerâtında vukû' bulduğu gibi ki beynlerinde ihânet ü fesâd zuhûra gelmez. Leşker-i Deccâl ise şalâhiyyetde müttefik görünürler. Faqat aralarında li-vechi'llâh maħabbetden eşer yokdur. Süfyân ve oğlu Mu'âviye mişillü ehl-i ğaraž dağı ehl-i şalâhiñ muhâlefetlerini 'adâvet zannıyla hevâsına tâbi' olup varṭa-i helâka düşerler. Ne'üzü bi'llâhi te'âlâ.⁸⁵ Ya'nî Süfyân'ıñ Şıddık-i Ekber efendimiz ile İmâm 'Alî efendimiz miyânında hilâfet baħşinde bilâ-ğaraž vukû'a gelüp bi'l-âhîre muvâfaqata taḥvîl olan muhâlefeti 'adâvet zannıyla Şıddık-i Ekber efendimize i'tirâž itmesi ve Mu'âviye'niñ İmâm 'Alî Efendimizi katli-i 'Osmân [26a] ile müttehim idüp salṭanat ğaražiyla fitne deryâsını taḥrîk itmesi münâfık olduklarından neş'et ider. Faqat Süfyân'ıñ şüretâ imâni kabûl itdikden sonra elinden kan dökmek ve sebeb-i vesâ'ire gibi mücib-i la'n bir fesâd zuhûr itmediği cihetle şıdkı kızbi Rabbisiyle kendi arasındadır. Ancağ Mu'âviye ve Yezîd fitne vü fesâda muşir oldukları hâlde irtihâl itdiklerinden sebb ü şetmle yâd olunmaları ehl-i tevḥîd üzerine vâcibedendir. Tâ ki bu mel'unların tarîkine sülûkdan taḥzîr birle istikâmet için diğķat hâşıl ola. Ve'l-hâşıl küllü şey'in hâliki illâ vechehu lehü'l-ḥüküm ve ileyhi turce'un⁸⁶ âyet-i kerîmesi vazîfesinden ḥâric söz

⁷⁹ Yapabildiği kadar.

⁸⁰ Allah rızası için.

⁸¹ [Allah] bol bol rahmet etsin.

⁸² Allah hepsinden razı olsun.

⁸³ Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.

⁸⁴ Allah onların sırrını temiz, mübarek ve mukaddes etsin.

⁸⁵ Allahü teâlâyâ sığınırız.

⁸⁶ كل شيء هالك إلا وجهه له الحكم وإليه ترجعون "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz." (Kasas, 28: 88).

söyleyen mü'minlerin lisânları tutmağa vâfidir. Muḥâlifler daḥı a' māl-i seyyi'elerinin cezâlarını elbette görürler.

Beyt 8

--./--./--./--.

Devrân havâdişinden yok bâkimiz Fuzûlî

Dârü'l-emânımızdır mey-hâneler bucağı⁸⁷

Bu mişillü mestûr nuṭqları ba' zı kimseler zâhire ḥaml ile hevâsına tâbi' olmuş ve ba' zılar ise bütün inkâr ve ehl-i ḥaḳḳa muḥâlefet idüp vâdî-i ḥırmânda duzâğ-ı şeyâtînde ḳalmış. Hâlbuki bir alay kezzâb-ı müdde' iyan [26b] ve eşkiyâ-yı bî-îmân öteden berü meslek-i İslâmiyyeyi ifsâda virdiklerinden erbâb-ı şıdk u şalâh daḥı mel' ün reh-zenlerin şerrinden ekşer bu siyâk üzere tarîk-i setri intiḥâb ile sülûk itmişdir ve ba' zıların ḳalblerine ilişik gelüp dirler ki bu gibi mestûr nuṭqlar ehl-i hevâ elinde sened olmuşdur. Kâşki söylenmeye idi. Aḡa cevâb oldur ki fırḳa-i Deccâl olan mürâyiler daḥı şûret-i taḳvâyı sened tutarlar. Kâşki Peyğamberimiz taḳvâya müte' allik nuṭqlarda bulunmaya idi. Bu ise ' ayn-ı küfrâniyyetdir. Zirâ her ferîḳin muḥaḳḳıḳı ve muḳallidi ve mü'mini ve kâfiri bulunmaḳ mümkün degildir ki ḥaḳ ile bâtlı tefriḳa ḳâbiliyyet kesb itmedikçe ilişik lâzım gelmez. Ol sebebdan her bir mükellef için *men mâte ve lem-ya'rif imâme zamânihi mâte meyteten câhiliyye*⁸⁸ ḥadîş-i şerîfinin ḥükmüne imtişâlen zamânının imâmını bulup kemâl-i teslimiyyetle emrine itâ' at ve ḥüsn-i ḥidmet iktizâ ider tâ ki zamânında ḥaḳla bâtlı tefriḳe ḳâbiliyyet kesb ide. İmdi ma' lûm oldu ki her devrde müstaḳim olan bu gibi erbâb-ı nâciyenin muḥâlifleri bâtlıdır. Ḥazret-i Mehdî ve Ḥazret-i ' İsâ ' aleyhimü's-selâm ile mel' ün Deccâl-i şaḳînin zuhûrlarına dâ' ir olan eḥâdîş-i şerîfede daḥı zâhir ü bâtın şarâḥati olmadıḡına sebep bu ola ki mü'minler ḥâlişen [27a] li-vechi'llâh muḥâtaradan sâlim olurlar. Şâdık ile kâzibi tefriḳ için münkeşif olup ḡâ' ibden bilmek levâzım-ı imândan degildir. Elzem olan ḡâ' ibe imân ile i' tıḳâd-ı pâkdir. Çünkü ḥaḳîḳat-i ḥâl meydâna çıkar ise tekâlifât-ı zâhire sâḳıṭ olmaḳ lâzım gelür. Şeyḥlik veyâ ' âlimlik da' vâsıyla yaşıyan ḥasûdlar ise lübbi ferâğatle kışra aldanup maḡrûriyyet ve ehl-i ḥaḳḳa ' adâvet izhâr iderler. Anıḡün zâhir ü bâtın ' ulûmun ṭâlibleri aralarında ḥuşûmet vâḳı' olduğda bir muḳtedir ḥâkim-i ' âdile ihtiyâc vardır ki faşl-ı da' vâ ide ve ol ' âdilin ḥükmüne râzî olmayan kimselerin cezâlarını te' ḥîr

⁸⁷ Fuzûlî, G.261/7.

⁸⁸ من مات ولم يعرف إمام زمانه مات ميتة جاهلية: “Kim döneminin imâmını tanımadıḡı halde ölürsen cahil olarak ölür.” (Hadis kaynaklarında bulunamamıştır)

itmeyeler ki *fesādū'l-‘ālim ke-fesādi'l-‘ālem*⁸⁹ hadîş-i şerîfînden ma‘lûm olduğu vechile fesâdları ‘âlemi tûtmaya. Zîrâ nâss-ı selâîne selâîn dağı i‘tikâd eyledikleri mu‘allimlerine tâbi‘ olurlar ki zamân-ı Mehdî’de şâdıkların kâzîblere galebesi ve ‘adâlet-i İslâmiyye’nin zühûruyla âhir vaktde şerî‘at-ı Muhammediye hükûmetlerde icrâ olunarak ehl-i hâkkin taşarrufları bu şüretle vukû‘ bulacaktır. Şâyed zamânımızda bu siyâk üzere siyâset icrâ olunmaz ise çâr nâ-çâr erbâb-ı itâ‘ate dağı etkîyâ’-ı sâliîfîn gibi gûşe-i ‘uzletde sabr u cihâd-ı ekber ile istiğâl iktizâ ider. [27b] Tâ ki bir cihetden mu‘în zühûruyla tuğyân itmekde olan fesâdın öñi alına. Feemmâ tûruk-ı muhtelif-e-i müstakîmede görüldüğü gibi re‘îslerinin ‘ömri vefâ itmez ise yerine şâhib-i iktidâr diğeri bir hâkim-i ‘adil naşbıyla el-hâsıl müteselsilen şalâhiyyete sa‘y u gayret eylemeklikleri kâffe-i ehl-i İslâm’ın ya‘nî her devrdeki necât ehlinin vazîfe-i zimmetidir. Fağat hulefâ’-ı râşidîn efendilerimizden berü fırka-i şulehâ mezâhib ü tûruk-ı muhtelif-e ile perîşândırlar ki şüretâ müttehid görölmezler. Ancak i‘tikâd bahşinde mütefaakkiddirler. Bu zamânda ise Mu‘âviye bahşî şâdık ile kâzibi tefriğ için min-‘arafî’llâh bir mi‘yâr-ı şer‘î olmuştur ki ilerüde zikri geçdi. Ne vakt bu iddi‘â üzerine şâdıklar kâzîblere galebe iderler ise Mehdî kim olduğu ol vakt meydâna çıkup be‘de ye’s ile izhâr-ı teslîmiyyet gösterenlerin imânına i‘tibâr kıalmaz. İmdi bizler bu devrde nefsimizden ednâ mañlûk yokdur. Gayrılar bizden şorulmaz diyüp imâm-ı ber-hâk tarafından gösterilen hîdmet her ne ise ol vazîfeyi mehmâ-emken îfâ ve cümle ihvânımız ile sulţânımız kıddise sırrahu’ll-Bârî efendimiz hâzretlerine hayr du‘â iderek me‘a’l-müte‘allikât hüsn-i te‘ayyüş bâ‘iş-i necâtıdır [28a] ve şâyed bir sâ’il zühûruyla bir şey su’âl itse ‘aqlımız irişdiği mertebe rabt-ı kılbile mütevekkilen ‘ale’llâh şer‘-i şerîfe tatbîқан müşkilini hâl itmek vefâ ider, bilerek yaşamalıyız. Mehdî ve ‘îsâ ‘aleyhime’s-selâm efendilerimiz hâzerâtı gibi mutaşarrıf-ı bi’llâh selâîn dağı kendi vazîfelerini bilürler. Su’âl vârid olursa ki şimdi imâm-ı ber-hâk kimdir? Fakîr bâ‘iş-i necâtım olan mürşidimi ve ba‘de teslîm-i emânetu’llâh ile irtihâl buyurduklarından kendimi ve bu silsileye hâk merâtibince ri‘âyet iden fedâyî ve ‘adâlet-endiş ihvânımı İmâm-ı ber-hâk ve muhâlifleri fırka-i Deccâl ve ‘avene-i şeyâîîn bilirim ki her münîb için şart-ı teslîm böyledir. Feemmâ bu gibi selâîne şek idenler olur ise zâhiren mîzân-ı şer‘î şâdıklar ile kâzîbleri tefriğ ider. Fağat *el-mümtehinu mel‘ûnun*⁹⁰ işâretini der-hâtır idüp istiğfâr ile anlayamadıklarından

⁸⁹ فساد العالم كفساد العالم: “Âlimin fesadı âlemin fesadı gibidir.” (Hadis kaynaklarında bulunamamıştır)

⁹⁰ الممتحن ملعون: “Deneyen lanetlenmiştir”

kendülerini ‘ayblı göreler ve şabrda hikmet vardır, diyerek Cenâb-ı Hâk’dan bilâ-su’âl hall-i eşkâllerini intizârda bulunalar. Şâyed bu şabr kendülerine şugl virüp hâlen ağır gelür ise niyâz tarîkı ile ilişdikleri şey’i beyân ile [28b] hall-i eşkâlde ye’s yoktur.

Beyt 9

--./---./---./---

Zâhirdi bizim kârımız inkârına yer yok

Huffâşdadır ‘ayb velî şems hüveydâ

Pes *vemâ tevfiķi illâ-bi’llâh*⁹¹ Fuzûlî hazretlerinin ilerüde zıkr itdigimi;

[Beyt 10]

--./-./---./---

Devrân havâdişinden yok bâkimiz Fuzûlî

Dârü’l-emânımızdır mey-hâneler bucağı

beytinin ma’nası dağı budur ki ‘âlemde fesâd her ne kadar tuğyânda ise de takdîr-i Hudâ kuvvet-i bâzû ile dönmeyeceği âşikârdır. Veyâhud gâ’ibi bilmeyiz dir isen bizim gibi ‘âcizlerin sa’y u tedbiriyle fesâdın öni alınmayacağı be-dîdârdır. Ancak bizüm şu bulundığımız hâlât ki cümle erbâb-ı şıdk u şalâh bir vücûd olarak kendi hâlimiz ile hâlvetimizde veyâ meclis-i teveccühümüzde zıkr ü fikr ü ‘ibâdet telezzüzüyle ‘ayş u ‘işretdeyiz. Veyâhud hâlvet-der-encümen ‘işret-hânesinde tâlîbleri tarîķ-i sevâba teşvîķ-i vesâ’ire gibi hayr işlerdeyiz. Bizim için bu hâlâtın her kağısıyla bulunsak birer dârü’l-emân dimekdir. Çünkü a’dâ-yı dîn ile bi’l-mukâtele galebe için iktidâra te’mînât ve ‘askerde mecbûriyet görülmedikçe meretebe-i şehâdet ü gazâvet ârzusuyla izhâr-ı meslek câ’iz degildir. Seyyidü’s-şühedâ rağîya’llâhu te’âlâ ‘anh efendimizin ise Kerbelâ’da Yezîdilere mukâbelesi leşker-i a’dâ kendü katline mecbûr [29a] olduklarından için hem gâzilik ve hem şehîd ârzusuyla bi’z-zarûr idi. Hülâsa-i kelâm şu zamânlarda ihtiyâr-ı hâlvet idüp mezkûr hâlât içre yaşamak dünyâ ve âhiret muhâtaralarından emîn olmaklık için bir ricâ-yı selâmetdirler ve erbâb-ı necât her ne kadar ‘alâmet-i küfr ve sâ’ire ile zâhirden müttefik görünmezler ise de bezm-i ma’nâda bir vücûddurlar ve ba’zı müttefiklerin istihrâc ve işâretlerine nazaran eşrât-ı sâ’at ‘alâmetleri ya’nî zıkrıyla cihâd ve Qur’ân’ın hükmünün ref ve beş vaķt namâzın kaşran dâ’imîye tahvîli ve mü’mînlerin maķâm-ı muķaddese ictimâ’ ve sâ’ire hâlleri ancak vech-i maķbûsedan ‘ibâret bulunduğı istifhâm olunur. Zîrâ ‘ind-i İlâhî’de ve ‘ind-i ehlu’llâhda zâhire i’tibâr olmadığı hâlde mekr-i İlâhiyye’ye uğramış olan fırķa-i Deccâl’in şüret-i zehr ve

⁹¹ وما توفيقي إلا بالله : “Fakat başarmam Allah’ın yardımına bağılıdır.” (Hüd:88).

hayālâtına aldanmak lâzım gelmez. Sihr ile kerāmeti fark itmek ise ‘ulemā’-ı bi’llāha maḥşūşdur. Āgāh olun ki zamānede pāk-dāmen görinen ve müniblerine ta‘lim-i iblis ile ‘ālem-i hayāllerinde kerāmet şatan nice şehhār ve nice zındik-i merdüm-āzār vardır ki te’vilāt-ı şeytāniyelerden için tarik-i dālālettedirler. Hālbuki kendi zu‘mlarınca meslek-i dālāletlerini meslek-i hidāyet bilirler. Çünkü Cebbār-ı Mūntakim ḥazretleri her bir mükellefiñ [29b] ‘avālim seyrlerinde kendi irāde ve ārzūsı vechile yollarını ve delillerini icād ve ta‘yīn buyurur. Ba‘de geçit başında ḥaklı ile ḥaksız meydāna çıkar. Ol sebebdan ‘ulūm-ı Raḥmānī ile ‘ulūm-ı şeytānī fark itmekde mürşid-i kāmīle ihtiyāc vardır. *Allāhumma ḥfeznā min-şurūri’l-eşrār*⁹² Şīrān-ı Hudā ve aşdıka-i pūr-vefā ise şuver-i muhtelifle ile mestürdurlar. Zirā bu aḥvāl eşrāt-ı sā‘at ‘alāmetlerinden olup bu ḥuşuşda her mu‘tekid için;

[Beyt 11]

Pārça yaḥşı biz yaman
Pārça buğday biz şaman⁹³

beytiyle müterennim olmak iktizā ider. İlerüde daḥı zikri sebkat itmişdir ki Ḥaḳ Sübhāne ve te‘ālā ḥazretleri muḥliş kullarının ḥürmetine dünyāyı yıkmaz tā ki vaḳt ü sā‘at takrībiyle ḥātime kuṭbunun daḥı rūḥı kabz oluna. Ol vaḳt şer-i ḥalāyık üzerine kıyāmet kâ‘im olacağı mev‘üddur ve bu sırrı Ḥaḳ Sübhāne ve te‘ālā ḥazretlerinden ḡayrı bir kimse bilmez.

Beyt 12

-.--/-.-/-.-.-

Bilmezem encāmımı artmaḳda gün günden ḥazer
Āh kim bir ‘ācizim her ḥayr u şer benden geçer

*Allāhümma ḥşurnā me‘a’-ş-şālīḥin. Allāhumme ‘c’alnā mine’l-muḥsinin ve rḥamnā yā erḥame’r-Rāḥimīn.*⁹⁴

[Nazm 3]⁹⁵

..--/ ..--/ ..--/..-

Tā ezelden berü da‘vet kılıyor ḥaḳ-güyān [30a]
Ki bulur kişiye kim girse necāt tūfān

Gir sefineye gel emvāc-ı fitenden kurtul
Murtażā ḥubbudur imdi bu gemi ey cūyān

⁹² اللهم احفظنا من شرور الاشرار: “Allah’ım, bizi şerhilerin şerlerinden korusun.” (Dua cümlesi).

⁹³ 7’li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

⁹⁴ اللهم احشرنا مع الصالحين اللهم اجعلنا من المحسنين وارحمنا يا أرحم الراحمين: “Allah’ım bizi Salihlerle ḥaşret Allah’ım, bizi iyilerden kıl ve bize merhamet et ey merhametlilerin en merhametlisi.” (Dua cümlesi).

⁹⁵ Sanatkar tarafından “Kıt‘a” olarak adlandırılan manzumenin nazım şekli “nazm”dır.

“Murtażā” seçilmiş ma‘nāsınadır ki bu necāt, yalnız Haydar-ı Kerrār efendimizi ‘ayne’l-yaķın veyā mertebe-i vaşlla haķķa’l-yaķın veyā menāķıbını işidüp ‘ilme’l-yaķın bilmek tarīķiyle maħabbet idenlerin necatı olmayup hiç edyān u enbiyā’ nedür bilmeyen muħibbān-ı Ĥudā’ya daķı şümülü vardır ve bunlar mülāķātları anda bi’t-tevaķķuf teslim olurlar.

Müfredatü’l-Ĥucec⁹⁶

[1]

Ĥamd iderim Mevlāya kim ezelden iħsān eyledi
Ĥuccet-i ķātı’ eldedir da’vete fermān eyledi⁹⁷

[2]

Ĥāfile-i nācī gider ey tālib-i şādık iriş
Āvāze-i tekbire gel ma‘nāya uy zāhir biliş⁹⁸

[3]

Biz çekmişiz sancağ-ı dīn sağ şola şalā diyüp
Erenler irdi maķşada ir sen de ‘uşşāķa uyup⁹⁹

[4]

Ey mücrimīnū’t-tābi’in Allāh bes bāķī heves
V’ey muttaķīyū’l-‘aşıķın Allāh bes bāķī heves¹⁰⁰ [30b]¹⁰¹

⁹⁶ Derkenar: Ĥur’ān-ı Kerīm gibi burhān-ı ķātı’ elde olduğına dā’ir ‘umūm-ı ehl-i tevħīd tarafından bi’l-vekāle ĥuccet-i ĥamd münkeşif ve ġayr-ı münkeşif ümmet-i nāciye muvāfaķat için taleb-i şādıkları da’vet ĥucceti.

⁹⁷ Vezin aksamıştır.

⁹⁸ Vezin aksamıştır.

⁹⁹ Vezin aksamıştır.

¹⁰⁰ Derkenar: Yaķın-ı ĥudūd-ı şerī‘ ate ve ĥafī cehrī tarīķate dā’ir irşād ile me’mūr maħşuş olduğımızı i‘lān iden dīn sancağını açdığımızı tebliğ ĥucceti ba‘de’t-temyiz dā’ire-i istikāmetde ferd-be-ferd ta‘yīn-i vazīfe ĥuccetleri olup Allāh bes bāķī heves beyti muħtaşar-ı Pend-i Cāmi‘ mufaşşaldır.

¹⁰¹ Derkenar: Yādıġar-ı şāriħ-i kelām-ı mürşid be-nām-ı Yesārī Ĥüseyn Ĥulūşī el-İstānbūlī ķaddesa’llāhu te‘ālā sırrahu’l-‘ālī. “Edeb bir tācdır ez-nūr-ı Yezdān / Ĥo anı başına tūt rāh-ı merdān” Edeb, cümleliñ sevdiği ve her nev‘ ‘ubūdiyyetin ibtidāsı olan nūr-ı İlāhiden ehl-i hidāyete iħsān olunmuş bir tācdır ki Ĥaķ sūbhānenhu ve te‘ālā ĥazretlerinin dostları ya’nī iyū ile kötüyü fark idenler ‘ömrleri olduğça her ĥâlde iki cihānıñ selāmetine yolda bulunulacağını ararlar. İmdi ey tālib-i Ĥaķ! Bilmiş ol ki kaffe-i umūrda edebe ri‘āyet lāzımdır. Ĥulāşa-i kelām seve seve evvelā kıyāfetini ve işini ve sözünü iyülerin revişine beñzetmek ve bunların ‘aksinden şaķınmak hidāyet nişānelerindendir. Sen daķı kańı yolu tıtmış isen şeytānī mi Rahmānī mi. Bu mi’yār-ı şer‘i ile fark it tā ki iyülerin yolundan vāşıl-ı ila’llāh olup kemāle iresin. İşte “Meclis-i ‘İrfāna bir şeb mum olan ehl-i hüner / Maħv ider kendini imām-ı şubħ-ı maķşūda irer” beytiniñ me‘ālinden ma’lūm oldu ki dār-ı imtiħān olan dünyāda o emr-i İlahiyyeye tābi‘ olup nevāhiden icināb itmeklik ile mükellef bulunan ins ü cinden iki cihānıñ selāmetini arayan ehl-i hüner delil-i kāmile muħtaşdır ve her ‘aşrda ahālī-i beldeye göre Ĥazret-i Ĥādī tarīķ-i müstaķīm üçün vāsītalar ta‘yīn buyurmuşdur. Binā’en ‘aleyh tālib-i şādık bulunduġı zamānıñ nā’ib-i Resūlu’llāh olan mürşid-i kāmiline veyā resūllerine irişdirdikde teslim-i tām ve ĥidmet-i mālā-kelām ile ādāb-ı tarīķi muħāfaza itdikçe üstāzınıñ nazār-ı iltifātına mażhar düşer tā ki ĥicāb-ı enāniyyetden bi’l-küllīyye yanup ĥalāş olduğda fenāya irer. Lākin esrār-ı telezzüzāt kemāle bi’l-vuşul dār-ı liķā olan cennet-i beķāya girer ve ile’l-‘ebed dirāķt-ı ümīdinden mīve-i murād direr. **El-ibār:** Yā iħveti! Mezkūr beyitler bir tālibin iltimāsı üzerine şerħ olunup ĥürmet iden dīn ķarındaşlarımızıñ ĥüsn-i teveccühüne ve ĥayr du‘āsına vesile olmak olmak arzusuyla yādıġar idildi. *Ve bi-irādetillāhi te‘ālā Hedīyye-i Müjde-resān-ı Necāt-ı Ebediyye* nāmıyla bi’t-tanzīm neşrine muvaffaķ olduğımız manzūm u menşūr divānımızla *cā’e’l-ħaķķu ve zehēķa’l-bātīl* sırrı zuhūr iceceğinden kaffe-i mu‘tekid-i a‘mā vū ġarīb maħall-i maķşūduna yedildi. Tekrār tekrār

[Meşnevî 6]

Pend-i Câmî^c

.---/.---/..--

1. Ne mümkün vâşıl olmak rāh-bersiz
Kanı kim buldı maḡşudun ḡabersiz
2. On iki tıruḡ-ı Ḥaḡ aḡtāba rāci^c 102
Daḡı enfās-ı külli Ḥaḡḡ'a rāci^c
3. Kim ḡuṡbū'l-medār oldı bulunmaz
Tamāmen Ḥaḡ bilür teḡḡış olunmaz
4. Güneş teg toḡdı el-ḡaḡ pīr ü raḡmet
Ṭarīḡ-i rabṡ-ı ḡalb ü zıkr ü ḡoḡbet
5. Delilim Ḥazret-i Seyyid Nigāri
Sūrura irdirir her dil-fiḡāri
6. Tekellüm itse şankim ḡevher-efşān

muṡāla'a idenler kadrlerince naşib olup i'tikādları sāyesinde dā'ire-i şerī'ate bi'd-duḡūl dürer-i ma'ānı çıkarmak içün sāhil-i teslimden deryā-yı taḡḡiḡe dalmaktadır. **E'd-du'a**: Ḥazret-i Feyyāz-ı Muṡlaḡ cümlemizi evvelā edeb şāniyen ḡıdmet şarṡ oldıḡını bilerek aḡkāmını levḡ-i cāna naḡşla pey-der-pey tecdid ü tenvīr-i nuḡuşdan mütelezziḡ olan muḡaḡḡıḡlardan buyursun ve yalnız zinet-i nuḡuş-ı zāḡirī ile aldanup envār-ı leṡāyif-i bātından ve tezkiye-i nefsdan bi-ḡaber ḡaldıkları ḡâlde kendülerini insān zanniden ḡayvān sıfatlu muḡallid ü mu'annid ḡāfiller meslekinden ittiḡa ve iyülere iḡtidā da' avāt-ı dā'imisini ḡ'āb u ḡaḡletden bi'l-iḡāz 'umūm-ı ehl-i tevḡidın sem'-i cānına ṡuyursun. Āmin bi-ḡürmeti Seyyid-i mursalın. Ḥulāşa-i Ḳur'ān-ı Kerīm dimeklige şāyān işbu nev-iḡād levḡa devā'ir-i ādāb-ı zāḡirī ve mesālik-i aşḡāb-ı bātınī beşāretinden baḡş ider. Bi-ḡāye ma'nāyı müstemil bir deryā-yı muḡiṡdir ki āiye gibi okuyup diḡleyenlerin şuverī vü ma'nevī renklerini kendülerine göstermekde oldıḡından kemāl-i i'tikād u ḡürmet ile her ḡanḡı ḡānede bulundurulsa dūnyevī uḡrevī fā'ideden ḡālī degildir. Zirā olunan bu işāret-i ma'nevī üzerine İstānbül'da Ṭopḡapu'da Ḡāzī Ahmed Paşa Cāmī-i şerīfnde müsāfereten sākin oldıḡım medresede bir gice 'ālem-i ma'nāda Ḥazret-i Maḡbūb-ı Ḥudā Muḡammedü'l-Muḡṡafā şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi vesellem efendimizin cānib-i 'ālılerinden yed-i ḡākerāneme bir fermān-ı ḡātı'ü'l-burḡān ve fermānıḡ hediyyesi olarak bir seyf-i ḡün-riz-i bi-emān i'tā vü iḡsān buyuruldı. Lābis oldıḡım ḡarb elbisesiyle ḡıyām ve ba'de't-taḡsil fermānı ḡoynuma ḡoyup seyf-i daḡı bilime ta'lik itdim. Ma'ıyyetimde zāḡir olan hem-şire-zādem Muḡammed Efendi ile Aḡsarāy cādesinden ḡeçerken şaḡ cānibde bir meclis-i 'işret müheyyā ve sāz u sāzendelerin ve 'ümerā-yı devlet ve vüḡh-ı milletin şoḡbet ü şadā-yı mü'eḡşirelerinden bir cem'ıyyet ülfet muḡdiyen oldıḡı ḡâlde müşāhede olundu. Ḥüsn-i zan ile evvel bunları nūrānī ve rūḡānī iḡvān ṡarīḡ bilüp şoḡbetlerine muvāḡakat itdiḡ ḡarāret-i meclis-i fevḡa'l-'āde bir ḡāle geldikde içlerinden birisi bir ḡadeḡ şarābı ṡarīḡ üzere mürür u 'ubūr iden ahālī-i nā-puḡteye ve cūhelā-yı der-ḡuḡteye 'arṡ idüp bu bā'ış-ı sürür u ḡuḡūr olan şarābı kim ḡarām itmiş, bu ḡelāldir diyerek āvāz-ı būlend ile izḡār-ı da'vā ve iblāḡ-ı fetvā itmekde idi. O ānda ḡayret-i diyanetden bi-iḡtiyār vücūdında bir lerze peydā oldıḡı ḡâlde nāmūs-ı şerī'ati pāy-māl itmek ḡayālinde bulunan şaḡşın yanına ḡidüp biz zıkr ü 'ibādet meyinden ḡalvet-der-encūmen 'işret-ḡānesinde sürür u ḡuḡūr bulmaḡdayız. Siz bu ḡarām-zāde muḡṡāc-ı nāḡış ve müfsid-i bi-ḡayālār imişsiniz, diye ḡatıl itmek ḡaşıḡıyla seyf-i ḡımdan çıkardıḡım vaḡt 'ālem-i ḡaybdan pey-der-pey şadālār işitdim ki ḡan dökme ḡorḡut dirler, idi. Bizim ḡāzābımızı ve seyf-i bi-amānı ḡören hevāyiler cān ḡaydına düşüp firār ve ṡaraf ṡaraf emrimize muntazır-ı aşḡāb-ı ḡüner İctimā' itmekdeler iken uyandım. Çend ḡün mürüründe hem-şire-zādem derūn-ı levḡada şerḡ olunan: "Meclis-i 'irfāna bir şeb mūm olan ehl-i ḡüner / Maḡv ider kendini ammā şubḡ-ı maḡşūda irer" beytinin me'ālını su'āl itdi. Nā-puḡte ve der-ḡuḡte oldıḡıḡın sen cāḡilşın, ādāb-ı şerī'ati ḡöğremediḡ. O beyt ise sālik-i ṡarīḡ aḡvālını remz iden bir beytdir. Evvelā ādāb-ı zāḡireyi işāretle bir beyt şerḡ ideyim. Ba'deḡu o beyte mūnāsebet ḡelsün diyüp mezkūr levḡayı bi't-tertib kitābımıznıḡ kenārına ḡayd itdiḡimizden etṡāfdan ba'zı eḡıbbānıḡ ṡalebine binā'en ṡab' u neşir itirdik. Allāhumme beşşir fütūḡātinā.

102 Vezin aksamıştır.

- Be-her remzinde bî-ḥad kenz-i pinhān
7. Şaçar bûy-ı muḳaddes bezme gāhî [31b]
Olur bî-naḳş mestān-ı İlāhî
8. Gezinse çarḥ-ı ser-keş pāy-māli
Otursa taḥt istignā cibālî
9. Kıyām u hem ku‘ ūdî hep şafādır
Muşavver rūh ammā pür-ziyādır
10. Zihî ṭal‘ at ki sırr-ı Ḥaḳḳ’a maşdar
Virür a‘ dāya heybet mişl-i şafdır
11. Güler aḡyāra ki arslan mişālî
Döker kanın bilür yoḡdur vebālî
12. Nedir ḥāzır u yā gā’ib ki ‘ārî
Ta‘ alluḡdan hemān bir feyz-i cārî
13. Velî yoḡ müsta‘id ṭaleb ki bilsün
İşārātımla sırr-ı Ḥaḳḳa irsün
14. Muḥaḳḳaḳ rūḥ-ı a‘zamdır o dil-ber
Daḡı gelmez cihāna böyle reh-ber
15. Nice açsam yine mestürdur rāz
Açar mı sırrını nā-ehle fen-bāz [32a]
16. Ne devlet kim iki ‘ālemde şehdir
Heme aşḥābı encüm ü zātı mehdîr¹⁰³
17. Görenler ayrılır mı rü’yetiñden
Veyā bir dem ḡayāl ü şoḡbetiñden
18. Yine mest eyledi vasfiñ şarābı
Amān bend eyle şāhım ben ḡarābı
19. Bilürsünḡ çünki rüsvālîḡda nāmım
Oluncaḡ mest-i mey ey ḡoş-ḡırāmım
20. Gerekdir baḡlu olsun ehl-i sevdā
Ḥayāsız gezmeye tā mest ü şeydā
21. Görinse dil ne şeydādır ṭanurlar
Velākin şüretā ‘āḡıl şanurlar
22. Ne aḡlar içmeyen mey neş’esinden
Cünün ṭaḡında miḡnet teşnesinden
23. Dirildir meyyiti enfās-ı ‘İsā
Dil-i ḡay ārz ū itmez Ḥıẓr u Mūsā
24. Kerāmet umma merd-i muḡtedādan [32b]

¹⁰³ “Heme aşḥābı encüm ü zātı mehdîr” şeklindeki mısra da vezin aksamaması atıf vavı atılarak giderilmiştir.

- Ki şek ehli geçer seyf-i Hudādan
25. H̱aṭar şekden geçerse bes degil mi
Delilîñ yoḥsa ol bāz cehilimi
26. Şaşup fırka-i Deccāl tek qalursuñ
Ṭarîḳ-i bâṭıla sālîk olursuñ
27. Gelür pey-rev saña iblîs-i merdūd
Muṭîc ol dir benim üstāz-ı mevcūd
28. Seni biñ ḥîle ile aldar āḥir
Olursuñ sen de şeyḥim deyrde fāḥir
29. Görürsüñ ehl-i istiḥkākı bâṭıl
Yezîdî teg olup ‘uşşākı kâtil
30. Qanı mürşid ki irşādında kâmil
Nedir taḳvā taşarruf üzre ‘âmil
31. Gezinme ser-serî ey merd-i ṭalib
Benim irşād ile me’mûr gâlib
32. Kelāmımdan kıyās it ḥāl ü şānım
Ḥaḳîḳāt ehliyim yoḳdur gümānım [33a]
33. Gehî zāhir gehî bâṭın göründüm
Ta‘alluḳ câmesinden hep şoyundum
34. Alup bezm-i vişāle yār-ı maḥrem
Murahḥaş kıldı ḥaḳḳā merd-i ‘aşrım
35. Şerî‘ at seyfi virdi mîr-i ḥûn-rîz
Keser a‘dāyı nuṭḳ-ı ḥüccetim tîz
36. Beni benlikle şanma seyre geldim
Ki şemşîr-i Hudāyım devre geldim
37. Şaḳın vāriyyetiñle ṭurma qarşu
Amān virmem ṭolaşup şehr-i çârşû
38. ‘Aceb bir şîr-i garrānım ki nālem
Yıkar ‘arşî ḥarāb olmaz mı ‘ālem
39. Bilürüm yār ile aḡyārı görgeç
Virüp gönline sayḳal sen de gel seç
40. Şerārım yandırır her dem şîrārı
Ki nār-ı ‘aşkımiñ yoḳdur qarārı
41. Söküp şaḳlar dem-â-dem ḥûn-feşānım [33b]
Şayāk-ı ḡamzeden ḥaṇçer-keşānım
42. Pey-â-pey mey şunar dîde-i cānān
Yiter imdādıma bî-ḥadd ḥûbān
43. Gezer ol serv-i nāzım ki cihānı
Gehî ḳalb-i erenlerdir mekānı

44. Hemîşe zıkr ü fikr-i Hakkâ mâ 'il
Enîs-i aşfiyâ vü eşrârı kâtil¹⁰⁴
45. 'Adâlet kânısıñ ey şeh-süvârım
Saña kurbân ola her lahza varım
46. Dökersiñ bî-tevaḳḳuf hûn-ı a' dâ
Virirsiñ 'aşıkâ va' de-i ferdâ
47. Yiter şaldıñ firâkıñ âteşine
Acı bir ehl-i 'aşkıñ nâlişine
48. Çekerler şevkile eşkâl-i 'aşkıñ
Kim âsânlığ virir ta' lim-i meşkıñ
49. Gelürsün meclise ey âfet-i cân
Düşerler hâk-i pâye cümle bî-cân [34a]
50. Dilerler derd ü dermânıñ pey-â-pey
Degil zühhâd teg 'uşşâk-ı kec-re'y
51. Dem-â-dem emr-i zibhıñ beklesirler
Ki kurbânlıg koyun teg eglesirler
52. Teraḥḥum it nigârâ ḥ'âr u zârız
Ümîd-i vaşlla heb bî-ḳarârız
53. Açar rûy-ı ferig bî-ḥodluḳ geh
Gehî nâlân ider ruḥsâra vâlih
54. Öter gül görse bülbül 'ayb olunmaz
Ḳafesden çıḳmak ister yol bulunmaz
55. Rumûzuñ her biri bir nev'-i 'ibret
Bilür ḳadriñ tamâmen ehl-i 'işret
56. Münîb ol sen de mey iç gözle kâmıñ
Açılsun ḡonce-i bâḡ-ı merâmıñ
57. Geçüp şabr u rızâdan bul Ḥudâyı
Şafâ sor bunda bil ni' met-i belâyı
58. Eliñden düşmesün câm-ı mey-i 'aşḳ [34b]
Yitürme demleriñ bî-hûde bî-meşḳ
59. Şaḳın aldanma keşfiyyât u ḥâle
Düşersiñ varṭa-i mekr ü ḡalâle
60. 'Aceb ölmek diler mi ḳalb-i şâfıñ
Ḳalem çekmiş mi yâ şer'an mu' âfıñ
61. Niçün ḳan ağlamaz dâ'im gülersiñ
Şemersiz naḥliñi vâhî şularsiñ
62. Secel olmazsa dünyâ ṭurmaz imân

¹⁰⁴ “Enîs-i aşfiyâ vü eşrârı kâtil” mısraında yer alan vezin aksaklığı atıf vavı atılarak giderilmiştir.

- Hadîşin hükmüne bak itme tuğyân
 63. Geçüp bûte-i sevdâdan yakıl tām
 Erenler arasında eyle hoş-nām
 64. Bulan Hakkı üzülde vāriyetden
 Görünen halk içündür ‘āriyetden
 65. Ser-ā-pā nūrdur geçdi kemāndan
 Yise ger cīfe nefret itme andan
 66. Nifāk ehli kabūl itmez bu hālī
 Virir şeytān aḡa pend-i ḡayālī [35a]
 67. Görüp takvāda zīnet nefse uydı
 Kerāmāt ü zühd varlıkda koydı¹⁰⁵
 68. Bıraḡur ṡaylesān a‘ṡā elinde
 Ene’l-Haḡ dir gezer zūnnār belinde
 69. Şanur zu‘munca ḡuṡb oldum cihāna
 Kemāl-i cehlle baḡ ḡaltabāna
 70. Ḳaḡar gördükde bir er mişl-i iblīs
 Ki maḡlūb olmayagör kim ne teblīs
 71. Görünür şūret-i Haḡdan bu sāḡir
 ‘Ulūm-ı kizbde yoḡ böyle māḡir
 72. Öper destin ḡalāyık himmet ister
 ‘Aceb meḡer Ḥudā kim nīk ü bedter
 73. İmām-ı ḡaḡḡı nā-ḡaḡ bildi ḡā’in
 Bu yüzden oldılar ‘uşşāḡ-ı lā‘in
 74. İdildi def‘aten ḡüccetler ızḡār
 Ḳabūl itmez uyup te’vīle ḡüzār
 75. Olur bed-nām mümkün mi uyansun [35b]
 Muḡalled nār-ı şöhretde ḡo yansun
 76. Ölünceḡ dir ki dünyāda olaydım
 Şadāḡat eyleyüp rāḡat bulaydım
 77. Ḳanar mı öyle dessāsıḡla Ḳaḡḡār
 ‘Azābın artırır bī-mehl her bār
 78. Ki şeytānıḡ sözün ṡıtdı cihānda
 Fesāda sa‘y iderdi her zamānda
 79. Niḡün li‘ān-ı a‘dā olmayız ger
 Açılmazsa seḡilmez ‘avrat u er
 80. Nedir imān u yā inkār derk it
 Uyup şıdḡ ehline kezzābı terk it

¹⁰⁵ Vezin aksamıştır.

81. Yed-i Hâlıkda olsa kalb-i kâtib
Anıñ emrin tutar ehl-i merâtib
82. Gel imdi uyma fâsidler sözüne
Naşihat anla gir erler izine
83. Dil-i hûn-ẖāreya virme qarârı
Olup derd ehli tek bî-reng ü ‘ârı [36a]
84. Dem-â-dem ârzûdan kalma zinhâr
Tögünmez perde-i ruhsâr-ı dil-dâr
85. Yağılsun sūz-ı dilden cümle ẖā’il
Olursuñ ravza-i dîdâra nâ’il
86. Belâ-ender-belâ şükr-i hezâr it
Nice çok olsa kanma âh u zâr it
87. Naşihatse yiter şol rûy-ı câmi‘
Be-her ẖâl ü haatından nûr lâmi‘
88. Eger nâkış gidersen haẓrete âh
Olur cennet saña mişl-i elemgâh
89. Eger İslâm-ı şadıksañ tur ey cân
Taleb kıl kız ü rāhatdan geçüp yan
90. Bu bir bezm-i feyiz-bağş oldu sâkî
Şun imdi mey ki derd ehline kâfî

[Murabba‘ 1]

Nümüne-i Âşâr-ı ‘İbret

.---/.---/.---/.---

1. N’ola ger vaşf idersem sevdiğim bî-‘ayb ‘âdetdir
Der-i hûbânda hîdmet Hâk için ‘ayn-ı ‘ibâdetdir [36b]
Baña hâlince qadrin bildiren ‘aşk-ı irâdetdir
Enîs-i ğam-küsârım derdli dil-dârım Sa‘ âdetdir
2. Mücerred ehl-i ğayretidir iden ẖâsıl be-her kârı
Eger ‘avratda olsa erlere sulţân ider Bârî
‘Adâlet seyfi çekdikde zarardan pâk iden dârı
Enîs-i ğam-küsârım derdli dil-dârım Sa‘ âdetdir
3. Ğaraẓ vaşfında ẖulq oldu degildir rûy u müyundan
Ki oldu hayli dem bed-nâm ẖalkın ğüft ü ğüyundan
Taḥammül eyleyüp cevre kesilen ẖāb-ı ḥorundan
Enîs-i ğam-küsârım derdli dil-dârım Sa‘ âdetdir

4. Belā-yı fakra şabr itmek kıtā müşkildir re'î-yi yārān
Anıñcün ğayrıdan ümmîd iderdi derdine dermān
Şaşırān rāhını ḥasbe'l-kader yüz gösterüp ḥarmān
Enīs-i ğam-kūsārım derdli di-dārım Sa' âdetdir
5. Zebān-ı tāt nı ey tāt in uzatma yok mı inşāfın
Bilürdün ḥikmetin taqdîr Ḥaqqın olsa 'irfānın
Şorarsān kāmile ḥātūnlarından imdi devrānın [37a]
Enīs-i ğam-kūsārım derdli dil-dārım Sa' âdetdir

Zevce-i muṭallaḳam olan mezbûre Sa' âdet hengām-ı 'âfiyetde ızhār itmiş olduğı da'vā-yı maḥabbet üzerine min-ṭarafı'llāh¹⁰⁶ imtiḥān beliiyesine giriftār olarak dā'ire-i itā'atdan daḥı çıkdığı cihetle ibtilāsı günden güne kesb-i iştidād ile 'āqıbet 'adem-i ṭaḥammülünden nāşî müfāraḳatını ṭaleb eyledigine binā'en ayrılmış ise de melāmet ü sefālet derece-i nihāyeye vardıkda maḫzar-ı taḳvīyet-i Sübhānī olup nāik ü bedi fark u temyīze irişmişdir ki üzerimizde olan ḥuḳūkı zāyi' olmadığını müş'ir mezkūr murabba' tanzīm idildi. Derūn-ı murabba' da “adālet seyfini” zıkr itmekden murād dervīşānım daḥı oldur ki mezbûre kayd-ı nikāhında iken sākin olduğıımız iki oṭalı ḥāneniñ bir oṭasına müste'cir ḳonulmuş idi. Bi'l-āhere müste'ciriñ murdārılığından nefret idüp nezāfetine dā'ir olunan nāşihati 'adem-i ḳabūli cihetle iḥrācını teblīğ itmiş isek de muḥālefetle çıkmadığı ve nisbetle nā-sezā sözlerde bulunduğı Sa' âdet'in ğāzabını taḫrīk iderek faḳīr ise şabr eyle demekde isem de bir gün şabr u ḳarārı ḳalmayup pūr-ḥiddet dīvārda olan ḳılncı şıyrarak kirācı ḥātūnuñ üzerine [37b] ḥücūm itdigi kirācı daḥı örtüsüz cān ḥavliyle kendüsini soḳağı atup ḳurtuldığı faḳīr daḥı der-'aḳab gelüp ḳılncı elinden almış isem de kirācı bā-'arz-ı ḥāl şikāyet itdigi cihetlerine binā'en ḥükūmete celb ü su'āl cevābda vuḳū'-ı ḥālī Sa' âdet inkār, kirācı daḥı zevci gördi, diyerek şehādetimizi iḳrār itmesi üzerine faḳīr daḥı *e'n-necāt fi's-şaddi*¹⁰⁷ emrine imtişālen olduğı gibi ifāde vü şehādet ve neticesinde Sa' âdet ḫaḳlı kirācı ḫaḳsızdır. Zīrā ḳıḳarılması ḥükūmete şikāyet idilse 'arz-ı ḫālsiz işe baḳılmayacağından 'arz-ı ḥāl ve sā'ire meşārifi ise eḳalli iki üç mecīdiyeye mevḳūf olup anı daḥı dışden tırnaḳdan artırmakla bir senede tedārik idemeyeceğinden nāşî kendi ḳılncına güci yetmiş gibi faşl-ı da'vā eylemekligim üzerine Sa' âdet'e,

¹⁰⁶ Allah tarafından.

¹⁰⁷ النجات في الصدد: “Kurtuluş direnmedir.”

“seni bu zevciñ efendiye bağısladık” müste’cire dahı “bunların hânelerinden çık” cevâblarıyla hâlâş olduğımızda bu tafşîlâtdan fehm olındığı üzere Sa’âdet’in gayretini sezâ-yı medh bilüp sultânlığına ve ‘adem-i gayretle zâhirde küffâr u münâfıkîn-i bed-kirdâra ve bâtında nefis ü şeytân gibi rû’esâ-yı eşrâra mağlûb olarak mülkünü [38a] ya’nî dîn ü ‘ırzını zâyî’ idenlerin haksız çıkup ‘âkıbet nedâmet ü hâsret çeceklerine cem’iyyetlûce bir nümüne olsun içün silk-i nizâma çekilerek naazar-ı ülü’l-ebşâra getürüldi. İlerüde beyân itdigimiz sebeb-i mufârakatla melâmet ü sefâletden sonra sâhil-i selâmete muvâşalat u keyfiyyâtı ne şüretle vukû’ buldığını dahı muhtaşar u müfid olarak iş’âr idelüm. Şöyle ki mezbûreyi Cenâb-ı Hakk’ın emriyle nikâh idüp hûkûk-ı zevciyyeti mehmâ-emken gözetmekde olduğumuz gibi evâmir ü nevâhiyi dahı sırası geldikçe kendüsine bildirmekde kuşur olunmaz idi. Müstağnî-i ta’rifdir ki İstâbul’umuzun fesâdı taşralara nisbeten ziyâdece olup hattâ ekşer-i harâm helâl ve helâl harâm hükmüne getürüldüğinden komşular ile bile bî-lüzûm görüşme başdan çıkarsın. Şonra saña ‘aql öğredenler senin imdâdına yetmezler, perîşân olursun gibi naşihatler olundukça vesvese-i şeytâna uyup yine tarîk-i hatâyâ sülûkdan girü tırmaz idi. Fakîr dahı bu yolda itâ’atsiz harekâtını gördükçe kâr u kesbden kesilerek gûşe-i ferâgatde kanâ’at idüp kendi hâlimle imrâr-ı vakte mecbûr olur idim. Şiddet-i fakr ol dereceye vardı ki ‘âc u bî-‘ilâc [38b] karanlıkda ve kış günleri pür-mihnet şoğukda kaldığımız hâlde mezbûre nâ-çâr tahammül ile el işi görür. Fakîre dahı fâ’idesi olur. Ancak itâ’at yolunda bulunmadığından pey-der-pey belâsı şiddetlenir. Şeytân dostları ise dâ’imâ igfâl ile vesveseden hâlî kalmadıklarından vâdî-i hırmânda sergerdânlığı izdiyâd bulur idi. Eger ol şeytânlara rûy-ı iltifât göstermeyüp toğrılarla ihtilâf itse idi Hâzret-i Rabbü’l-‘İzzet anı ‘âfiyetle vâşıl-ı merâm eyler idi. Çünkü mâyesi pâk olanlar toğrı yolda bulunmazlar ise ister istemez derd ü belâyâ ducâr olurlar tâ ki ol derd ü belâ zünûblarına kefarete ola. Ve’l-hâşıl bî-çârenin mufârakatına sebep oldılar. Râhat iderim ümîdiyle ayrıldı. Hâlbuki mezkûr dostları bi’l-‘umûm düşmânı olup yüz çevirdiler. ‘Âkıbet iftirâyâ uğrayarak başıldı ve süfehâ kapularında hizmetkâr olarak mâl u cânı ucuz bahâ ile şatıldı. Ba’de tevfiğ-i Bârî refiği olup itdiklerine nedâmet birle kadrimizi bildi ve hayâlimiz şem’ine pervâne oldu. Lâkin evvelki qarâbete dest-res olamadı. Zîrâ cîfe-i dünyâyâ Bârî te’âlâ hâzretlerinin dostluğunu fedâ itdi ve a’lâyı terk ile ednâyâ [39a] tenezzül itdiği dîn-himmetliğini ba’de’l-fehm zâyî’ olunan devleti hâtırına getürerek daha ziyâde müte’ellim olur ki nûr-ı

cemāl-i bā-kemāle ‘āşık-ı firkat-zede-i pür-hayāl gibi iştıyākı çoğalmaqdadır. Ammā ne çāre, ihtiyārı elden gitdi. Beliyye-i ser-güzeştini dağı der-hātır itdikçe bütün bütün nedāmet çekerim, diyerek bi’z-zarūr şabr ile kan yudar ğarık-i deryā-yı miḥnet miḥnet ü elemidir. Zāten bu dünyā dağı ‘ākıl ü kāmil kimselere zindān-ı belā olur ki āb ile aşları ḥūn u ğamdır.

Beyt 13

..--/ ..--/ ..--/..-

Çaresiz şabrile oldı t̤ā/ kargaya refik Zehri şekker gibi yer yār-ı Ḥudādur o yine

İstānbül’da nev-resīde bir duḡter-i sa’d-aḡter bi’l-münāsebe şoḡbetimize dest-res olup nāz u ‘işve iderek ‘ākıbet esrār-ı izdivācı izhāra muvaffaḡiyet birle vücūdumuzu harekete getürdiğine binā’ en nā-çār ‘azl-i ḡadīş-i şerīfile bi’l-istidlāl zekerimi ferici taşrasından sürüşdürüp giriftār olduğumuz ‘illetden ḡalāş olduk ki İstānbül’un fesādı ve şıbyānının bu derecelerde ‘ulūm-ı şeyṭanatda ṭarık-i caḡīme irşādı cümleye ‘ibret olmak için işbu muḡhammes tanzīm olundu. [39b]

[Muḡhammes 1]¹⁰⁸

Temīz ‘Akāyide Dā’ir Muḡhammes-i Mizānū’l-‘Uḡkūl¹⁰⁹

1. Kemāle yit şanem teniḡ cānlansun
Sīneḡde ṭurunc teg memen şallansun
Puḡte inciriniḡ aḡzı ballansun
Ol dem yolun açam bister ḡanlansun
Mīve virür şoḡra naḡlūḡ dallansun
2. Pek küçüksūḡ şimdi ey mest-i nāzım

¹⁰⁸ 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

¹⁰⁹ Derkenar: Dā’ire-i şerī’atden tecāvüz idenleri taḡzīr ü terbiyye bahānesiyle ḡayā perdesini açdığımız vehle-i evlāda “Şecā’at ‘arz iderken merd-i kıbtī sirkatin söyler” kabîlinden görünü r ise de İstānbül’uḡ şalāḡı sâ’ir beldelelerdeki mecmū’-ı şalāḡa ve fesādı kaffe-i fesāda menba’ oldıḡı izhār min-e’ş-şemsdir. “Ehl-i inşāf cüz’i mülāḡaḡa ile feh m ü inşāf idüp / Ṭabībīḡ olsa da kızbı marīḡiḡ şıḡḡatin söyler” mışrā’-ı okuyarak ḡüsn-i zan ṭarīḡini iltizām eyler. Zīrā dīn ḡarındaşlarımız ğarık-i deryā-yı şehvet görüldükçe dest-gir olmamak vicdānımıza el virmediginden bī-ihtiyār hem-reng-i āşinā olduk. Allāḡümme neccinā min tüccārī’ş-sehevāt. İḡvānımızdan Şekli Dervīş ḡacī İbrāḡīm Efendi i’ tīḡādına ḡalel getürmemek için ḡayā perdesini açdığımız cemālī ḡānelerinin me’ālīni ḡüsn-i zan ile te’vīl ider. Ya’nī şanemi emānete Allāḡ’ı muḡāfazaya kesb-i iḡtidār idemeyen ṭālibe veyā ṭālibeye memelerini dağı ma’ şūm mişālinde olan sâ’ir ṭālibleri besleyüp kemāle irişdireceḡi menba’-ı füyūzāta incir ta’ bir olunan fericiḡ ballanmasını dağı kabîl-i zevḡ şaḡīḡ-i esrār olacaḡı vakte yolunuḡ açılmasını dağı ilḡā olunan kelimed en āşinā-yı rāz olmasına bisteri teslīm maḡalline ḡanı perde açılıp bi’l-müvāceḡe şübḡeden ḡurtulmasına mīvesini ve naḡliniḡ dallanmasını nev-be-nev silsile-i ḡayrāta ve envā’-ı berekāta teşbīḡ ider. Diḡer iki ḡāneyi dağı ber-minvāl-i meşrūḡ te’vīl ü tevcīḡ idüp her birini bir şey’e beḡzedir. Ni’amü’l-i’ tīḡād ve ni’amü’l-te’vīl.

- Taḥammül itmezsin ve ey aşk-bāzım
 Fercini keşif için olmaz ‘āzım
 İncinme şabr eyle şuş açma rāzım
 ‘Aqlın irsün büyü şıdķım anlınsun
3. Boynuma şarılup yatalum dirsē
 Göñlüm aldın Allāh murādın virsün
 Bu faķire besdir būseler dirsün
 Sen dilersin çüküm fercime girsün
 Bārī sürüşdürüm göñlün hoşlansun
4. Ekşerī er ‘avrat düzdürür düzer
 Lūṭī zānī şehvet gölünde yüzer
 Dost olur düşmenimle bāde süzer¹¹⁰
 Deliķanlı görse uçkurun çözer
 Hārāmı helāldır neye şaklınsun
5. Emri nehiy bilmez şeyṭān ğancıķlar
 Nikāhsızdır itler gibi incikler
 Zevcim zannider [bir]çok ādemcikler
 Meger ser-hoş olmuş ol çübāncıķlar
 Hınzır besler dir kıoyundur tavlanız
6. Büyügi küçügi nefse kıul olmuş
 Çok yiyüp içmekden çehresi şolmuş [40a]
 Ba‘zının şış rahmi şarābla tölmuş
 Yezidī teg mezhebleri pek bolmuş
 Mehdī çıksun defterleri yoklınsun
7. Bi’llāh çok ‘avrat erinden boşdur
 Böyle evlilikden bekārlık hoşdur
 Ğazelle Hūlūşī derdin şavaşdur
 Dinsiz ‘avrat alma er ol at kıoşdur
 Meydān-ı şer‘i aç İslām pāklansun

¹¹⁰ “Dost olur düşmenimle bādeler süzer” şeklindeki mısradaki çoğul eki atılarak vezin düzeltilmiştir.

Ba'zı ihvān bālāda zikr olunan ahvāl-i ġarībeye sebeb-i giriftārımızı ve ġazel zarūretini su'āl itdikleri cihetle muhtaşaran ifādeye mecbūr oldum. Şöyle ki İstānbūl fī zamānına menba' -ı fesād dinilecek bir belde-i 'azīm olup fakīr dağı toġruluk uğruna bilā-mesken ve aç¹¹¹ u muhtaç vīrānelerde evkāt-güzār iken aşhāb-ı hayrdan biri bizi hürmetle hānesine götürdi. Ta'ām itdik. Müzeyyen bir ota rāhat olmaklığımı ve ahşām hıdmetinden 'avdetle şöhet ideceğimizi beyān itdikden sonra gitdi ota kapısı kapalı olduğundan uyumağ üzere yatmış idim. İkinci vaktine yakın ota kapısı açıldı. Tahmīnen sekiz yaşında bulunan bir kız içerü girdi. İzhār-ı ta'accüb ü tahayyūr ü lu'biyyāt bahānesiyle yakınıma geldi. Dervīş baba sen nerelisin? diyerek bizi konuşdurmağa başladı. Su'allerine cevāb virmekte iken [40b] sen olmayasın oğlun kızın var mı? dir ve hem de şakalımı ve yüzümü şıġar idi. Ben dağı ġālībā hāne şahibinin kızı olmalı. Zāten İstānbūl'da ekşer-i aşhāb şervetin çokları genc ü mücerred uşaklar kucağında büyüdüğünden serbesçe alışırlar, diyüp ma'zūr tutar idim. Eşnā-yı tekellümde veled nasıl tevellüd ider ve ne sebeble vücūd bulur, gibi su'allere ictisār ider ve ba'zen boynuma şarılup yüzümden öper ve beni kucağına al yatalum dir iken nefsimi muhāfazaya kādır olamadığımdan vücūdum harekete geldi. Bu derece dūcār olacağımı bileydin ictināb ider idim. Ne çāre ki olacak oldu. Mazarratı şonradan bilindi. Eger muṭī'a-i haremim olsa idi vücūdum harekete geldiği vakt der-‘aḡab o helālīm ile def'-i zarūret ider idim. Hālbuki 'afife-i menkūhamı İstānbūl'da Yezīdiler, biz dağı İslām'ız şimdiki zamānda Müslimānlık böyledir, diyerek tarīḡ-i 'işyāna teşvīḡ ile benden ayırdılar. Sā'ir 'afifeler dağı kanā'at u inkıyād itmezler idi. Hūlāşa-i kelām zarūrī kızın efkārına hıdmetle kapuyı sürgüleyüp zekerimi fercine duhūlden bilā-ictināb yalnız ferci tışrasından sürüşdürmekle derdimizden halāş [41a] olduk. Hattā kış olduğundan şovuk şuyla ġasıl itmek ve hiçbir taraftan hāmmām içün pāre bulmağ ve hāne şahibine bī-vakt şu hazır itdirmek ġayr-ı kābil görölüp ikindi ve ahşām ve yatsu ve şabāh namāzlarını bile bayağı āb-destle edā itdik. Bir daha o hayr şahibinin da'vetine kızın tekrār tasalluṭundan qorqup gidemedik. Lā-havle ve lā-ḡuvvete illā-bi'llāh.

[Meşnevī 7]

Beyān-ı Ahvāl-i İbtilā ve Esbāb-ı İhtidā ki Tarīḡ-i Mecāzda 'Aşḡ-ı Hāḡikīnin Muhāfazasına Şarf-ı Himmet İdenlerde Huzūr-ı Dā'imīnin Zuhūruna Dā'ir Bir Nümüne-i Vāzıh Virir Neşayıldır

¹¹¹ Metinde "عاج" olarak yazılan kelime anlam gereği "aç" olarak yazılmıştır.

--./.-./.--

1. Bir sâ' at-i eşref içre nâ-gâh
Ser-maṭlaba oldu göñlüm âgâh
2. Feryâd ile kıldı 'arz-ı hâcât
Dergâh-ı Hudâ'ya çok münâcât
3. K'ey Bârî Hudâ beni be-kâm it
Her laḫẓada vâşıl-ı merâm it
4. 'Arz eyleye bir perî-cemâliñ
Teslîm olayım görüp kemâliñ
5. Cânân iline delâlet itsün
Meylim heme dem izince gitsün
6. Zencîr ola gerdenümde zülfi
Tâ eylemeyem yolunda ḫulfi
7. Ebrûları kıblegâhım olsun
Ḳurbgehe râst-râhım olsun¹¹² [41b]
8. Her ğamze-i mesti mişl-i cellâd
Ḳanım dök'e 'aqlım ide ber-bâd
9. Derdime devâ bulam gözünde
Murğ-ı dile dâm ola yüzünde
10. Rûyunda gülünce güller açsun
Güftâra gelince incü saçsun
11. Teng ola femi ki râz kânı
Gülgün lebi şehd ü mey resânı
12. Gerdân simîn ü şekeristân
Gögsünde ṭurunc mişâli bustân
13. Bel ince zarîf ü serv-kâmet
Gezdigi zamân ḳopa ḳıyâmet
14. Şardıkça ziyâd ola şafâsı
Lezzet vire ḫulm ü hem cefâsı
15. Va' de irişince cism zâ'il
Bî-rûḫ ḳala cân o yâra mâ'il
16. 'Azm eyleye gül-'izâr-ı aşla
Şâd ola girince bezm-i vaşla
17. Bu vaşfda yâr-ı mûnisim ḳıl
Mâhîyem o rûḫı Yûnusum ḳıl
18. Dir idi göñül hemîşe cândan
Göz yummuşdı iki cihândan

¹¹² Vezin aksamıştır.

19. Maḳbūl kılp Ḥudā du‘ āsın
Gösterdi nigārının liḳāsın
20. Zāhir konuşup o nīk-ḥaşlet
Ru‘yāda müyesser oldu vuşlat
21. Şoḥbet-i rûşende cehd kıldık
El ele tutuşduk ‘ahd kıldık
22. Ya‘ nī ki şafā-yı bī-nihāyet
Az günde Ḥaḳ eyledi hidāyet
23. Naḳş eyledi sīneme ḥayālın
Şor varsa ḥayālīme su‘ālın [42a]
24. Güftārı ile vedā‘ lar itdi
Hem va‘de virüp ‘aḫlār itdi
25. Pervāz ile uçdı murğ-ı rūḥum
Yağdı beni gitdi pūr-fütūḥum
26. Cismimde kalan hemān âteşdir
Fırḳatle yanan bu ḥū‘ār u ḥasdır
27. Gāhī görünüp virir tesellī
Mecnūn-dile ol mişāl-i Leylī
28. Ammā ki ne çāre yok ḳarārım
‘Ālemleri tutdı āh u zārım
29. Yā Rab saḡa bī-nihāndır aḫvāl
Luṭfen bu gedāya bir nazar şal
30. Dil-dārdan ayru ḳoyma bir ān
Her dem ideyim anıḡla seyrān
31. ‘Aşḳ âteşi içre eyle ḳā‘im
Yek-dīl olalum yolunḡda dā‘im
32. Sensin ṭalebimde ḳaşd bi‘z-zāt
Ancaḡ o vesīle sende neşāt
33. Gördüm anı buldum istikāmet
Ansız bulamam reh-i selāmet
34. Sen eylemesen eger tecellī
Ben eyleyemezdim aḡa meyli
35. Rāh-ı ṭalebinde mürşidimdir
Fırḳat zulümünde ḥūrşidimdir
36. Cem‘iyyetimi anıḡla buldum
Virdim cānımı aḡa ḳul oldum
37. Vācibdir edā-yı ḥaḳḳ-ı üstād
Cān virmege olmaya mı mu‘tād

Izhār-ı hamd ile mecāzîñ haķîkate mübeddelen tetimmesi çok şükür huşûle geldi. Maķşûd her ne diledimse oldu mev'ûd. [42b]

38. Mîr'atıma virdi Haķ kemālî
Baķdıķça güzelleşir cemālî
39. Râh talebinde hûn-feşânım
Ėurbân iderim hemîşe cânım
40. Günden güne imdi zevķim artar
'Aynıma görünmez oldu ağyâr
41. Elťâf-ı Hüdâ'ya mażharım ben
Bes kayd-ı lîķâ nedir cân u ten
42. Hep 'aybdan ol şanem berîdir
Ne ins ü ne cin ü ne perîdir

Bālâda zıkr olunan cilve-i tecellî işâret-i ma'neviyye üzerine 'ulûm u fûnûnuñ intişârına bidâ' itdigim Ėâsım-paşa'da Zincirlikuyu kurbunda inâş mekteb-i ibtidâ'îyesinde kenîz-i Ėâzret-i Seyyidü'n-nisâ, şîrîn, bâ-edeb bir nâzik-edâ ki hayâli rûhuma Ėıdâ olan Tûlbendciler'in Begîre Ėanım demekle ma' rûf bir pâk-ıynet zâhir oldu ve bu bende-i nâ-Ėîzi tamâmıyla dâm-ı belâ-yı zûlfine giriftâr eylemişdir ki Ėamden li'llâhi te'âlâ¹¹³ mağabbetimiz li-veĖi'llâh olduğından mûcib-i Ėaţar bir şey vukû'a gelüp maĖz-ı luţf u keremden 'ibâret olan kemâlât-ı dünyeviyye ve uhreviyyemiziñ izdiyâdına sebebiyeti âtîde tâliblere ta'lim olunan Ėaţ u îmlâ kuyûdunuñ altıncı bendinde dağı bir nebze işâret olunmuştur. [43a]

Tâliblere Ta'lim Olunan Ėaţ u İmlâ Derslerinin Kuyûdı

OĖuyup yazmaķ fûnûnuñ bihteri olup zûkûr u inâş cümleye taĖşîli¹¹⁴ birinci bend-i vâcibedendir ve her ferdiñ 'aķl u zekâtı kendüsiniñ sa'y u Ėayreti miķdâr olur. 'Ale'l-Ėuşuş nev-resîdegân her nev' fûnûndan ne miķdâr kesb-i mahâret iderler ise ilerüde kendüleri dağı ol miķdâr Ėadr ü Ėürmet bulurlar. İmdi evvel-emrde mu'allimlere kemâl-i Ėürmet ve ta'lim olunan fûnûnuñ teferru'âtına diķķat ve bir ân belleyüp ele getürülmeyene şarf-ı himmet eylemeklik ol fûnûnuñ az vaķtde tağşîline sebep olur. Ta'rîfden müstağnîdir ki her sınıf maĖlûķâtıdan nev'-i beşer kâffe-i Ėâlât ile mümtâz iken şûretde insân sîretde Ėayvân şıfatıyla görülen kimseler pek çokdur. Ėünkü me'kûlât u meşrûbât u melbûsât u meskûnât levâzımât-ı beşeriyyetden iseler de bunlar Ėayvânâta dağı lâzımdır. İnsânıñ imtiyâzı ise 'aķl u zekâvet ile dir. Bu 'aķl u zekâvet

¹¹³ Yüce Allah'a hamd olsun.

¹¹⁴ Derkenar: Birinci bend.

şāhibini tadrīc ile şıfat-ı mülkiyete iriştirir ki levāzımāt-ı mezkûreye ihtiyāc qalmaz ve daha ilerüde kemāl-i insāniyyet [43b] mertebeleri vardır. Enbiyā'-ı 'izām efendilerimize ve kütüb-i münzeleye imānı olmayan kimseler insāniyyet, yalnız şeyātiniñ zinetlediği taḥayyülāt u lu'biyyātından 'ibāretidir, zanniderler. Hāşā ki onların bildikleri gibi değildir. Maḥlūkātı yokdan vār iden Bārī te'ālā ve tekaddes ḥazretleri ancak kendüsini bilsinler ve kulluk eylesinler için insānı ve cinni yarattı ve tecrübe umûrlarında kullanılmağa şeyātın tefriḳ olundu ve her bir cihetden ḥalāyıkı melā'ikeler ile muḥāfaẓa buyurdu ki ba'de'l-memāt yār u aḡyār ḥayrdan ve şerden her ne işlediler ise luḡ u ḳahr-ı Cenāb-ı Kirdgār'a müsteniden 'amellerine göre mükāfāt u mücāzāt bularak ḥulāşa-i kelām aşḫāb-ı yemīn ü aşḫāb-ı şimāl birbirinden seçilüp yerlû yerinde ber-ḳarār olurlar. Muḳarrebīn daḡı aşḫāb-ı yemīn miyānında şevket ü şān-ı mālā-nihāye ile maḥfûzen maḥzûzdur. Kāfir ü müşrik nefis ü hevā-yı şeytāna uyup Ḥaḳḳ'ı ḳabûl itmeyenlere dirler. Münāfiḳ daḡı şüretā erbāb-ı şalāḥ sīretā eşḫāş-ı müfsideden olanlara dirler ki kerāmet daḡı gösterecekler bî-i'tibārdır. Mü'min daḡı ḡā'ibe imān ile 'ale'd-devām Cenāb-ı Ḥaḳ'dan ḳorḳan kimselerdir ki bu ḥavf sebebiyle şalāhiyyete sa'y iderler. Ṭama'-ı [44a] na'im ve ictināb-ı caḡīm ile değil ba'zan ḳabāḥatları vuḳû' bulsa daḡı muşir olmazlar ve der-'aḳab nādim olurlar. Ḳahrile luḡfı müsāvi bilüp ancak mütevekkilen rızā-yı Bārī'yi gözleyen kimseler mertebe-i kemāldedir ki ehl-i temkīn ve aşḫāb-ı yemīn ve içlerinden vāşıl olanlarına muḳarrebīn ta'bir olunur ve bu merātib yalnız zükûra maḥşûş olmayup ināşda daḡı vāḳı'dır. Şu ḳadar ki anlarda muḳarrebīnde olmak ve imām ittiḥāz idilmek ḡayr-ı vāḳı'dır. Ya'nī zāhirde görölüp işidilmemiştir. Faḳaṭ 'indu'llāhda olup olmadığı bizlere ḡā'ibdir.

Mekteb çocukların taḡşil-i 'ilm idecekleri ders-ḡāne olup şıbyānı¹¹⁵ mektebe virmege herkes mecbûrdur. Her ne ḳadar okuyup yazmağa ḳābiliyeti yok ise de biraz müddet zecr ile olsun şerā'it-i İslāmiyye'yi ve namāz sûrelerini sevdirek bildirmelidir. Şonra medār-ı ta'ayyûş için meşrû' olan bir şān'ata virilse de ebeveyni mes'ûl ḳılmaz. İlerüde o çocuk kendüsini miḡen ü meşāḳḳat ile gice gündüz meşḡûl görüp emşālleri okuyup yazmağa sa'yile kemāl-i āsāyiş ü i'tibār bulduklarına dīde-i taḡassür ile baḳar da niçün benî dōḡup söverek 'ilm öğrenmege cebr itmemiştir, dir. Velākin o zamān [44b] idilen efḳār ile nedāmetde ḳoḳ fā'ide yokdur. Ancak ḳuşûrunu bilmiş vesā'irlere 'ibret

¹¹⁵ Derkenar: İkinci bend.

olmuş olur. Lâzımdır ki mektebde iken bî-hüde oyun ile vakt zâyi‘ itmeyüp mu‘allimler tarafından gösterilen derslerine dikkat ve bir ân evvel belleyüp ele getirilmesine şarf-ı himmet eylemelidir.¹¹⁶

İmlâyı kolaylıkla ele getirmek faşih ü belîğ kelâmları ber-müceb takrîr ya‘nî kelâmın harflerini yek diğerine ağızdan çıktığı gibi rabt u tahrîr ile olur. Faakat ekser ‘avâmın ğala‘-ı meşhûr olarak belleyüp konuşdukları sözlerine i‘tibâr ğayr-ı câ‘izdir. Mezkûr ğala‘ın şahîhi her ne ise belîğ kitâblardan ve faşih kimselerden tahşîl ü ta‘allüm birle uşûle muvâfiq takrîr ü tahrîr itmek şartdır. Ancağ ‘avâmdan birine bir şey yazılacak olsa sözün toğrısını yazmış olsañ kendüsi ğala‘ bellemiş olmağla der-‘ağab fehmi idemeyeceğinden bildiği ve anlayacağı vech üzere ba‘zan bi‘z-zarûr ğala‘ sözler isti‘ māl olunur.¹¹⁷

Çocuklar öteden berü olunan naşihatlerden henüz bir te’sîrât göremeyüp ancağ ba‘zınız kıra‘at u kitâbeti ilerletmekdesiniz. [45a] Faakat yalnız anlar ile iş bitmez. Aşıl merâm ahlâk-ı hamîde ile muttasıf olmağdır ve her yerde edebe ri‘âyet lâzımdır. Ya‘nî mektebe gelüp giderken soğaklarda etrâfa bakmaksızın edibâne yürüyor. Her nerede bulunsanız şürekânız olsun veyâhüd ğayrılar ile güzel güzel konuşarak bir takım fuğş-ı kelâmları terk itmege heves itmelisiniz ki gün-be-gün ahlâk-ı pesendîdeler kendünüze meleke ola. Yoğsa ‘ömriñüz ber-hevâ olur. ‘Âkıbet nedâmet ü hasret çekersiniz. İşte her kânğınız ki bu sözlerin kıymetini bilüp ri‘âyet ider ise ri‘âyet itmeyenler ile görüşmeye ve görüşse dağı anları dâ‘imâ bu edeb yoluna ri‘âyet eylemeklerine teşvik ide ki hem kendüsi anların ahlâk-ı zemîmesinden dâ‘ire-i muhâfızda olmuş olur ve hem de anların güzel ahlâk ile muttasıf olmağlığına rûtbe-i delâlet bulur. Göreyim sizi iki cihânda ‘âlî-mertebe bulasınız. Zîrâ büyüklerin borcu güzel naşihat ve ğayr du‘âdır. Sizin borcunuz dağı olunan pend ü mev‘izeyi hüsni kabûl ile zemîmeden hamîdeye intikâl iderek ‘ale‘d-devâm sa‘y u ğayretidir. Cümleñize Cenâb-ı Hâk tevfiğ vire. Ve’s-selâm. *E’t-tevfîğ me‘a’s-sa‘y*¹¹⁸ [45b]

Dünyâda māl u cemâl sevdâsıyla yaşayan kimselerin niyet-i ğayr¹¹⁹ aşhâbından mâ‘adâsı hevâ-yı nefsile şeyâtîne muğârenetlerinden nâşî bi‘l-umûm helâk olmaları muğarrerdur. Zîrâ bu māl u cemâl câhillerin kibr ü fesâdlarını artırıp ‘âkıbet çirkîn şıfatla ğaşr olunmalarına sebebiyet virir. Aza kana‘atle hüsni hulk ârzüsünde bulunanların dağı

¹¹⁶ Derkenar: Üçüncü bend.

¹¹⁷ Derkenar: Dördüncü bend.

¹¹⁸ التوفيق مع السعي: “Başarı gayretledir.”

¹¹⁹ Derkenar: Beşinci bend.

iyülere maḥabbetle Cenāb-ı Hakk'ın emrine tābi' olduklarından tolayı necāt bulmaları mu' ayyendir. Çünkü bu kanā'atle ḥüsn-i ḥulḳ 'ākılların tevāzu' ile ḥayrlarını çoğaldup mülk-i beḳāda aḥsen şüretle ni' am-ı mālā-nihāyeye muvāsalatlarına bā' iş olur. İyü kimsenin ḥelālinden her ne kadar çok mālı olsa münāsib maḥalle ve ekser ḥayra şarf idüp bī-lüzüm u isrāfāne meşārifden ictināb eyleyeceğinden mālının izdiyādı erbāb-ı ḥasedden ḡayrı cümlelerin mücib-i memnūniyeti olur. Kuvve-i cāzibe ile ārāste olan ḥüsn-i şüret daḥı:

[Beyt 14]

.---/.---/.---/.---

Degil cezb itmeyen 'uşşākı ma'sūk olmağa kābil

Ne ḥāşıl ḥüsn-i şüretten ki cezb-i ehl-i ḥāl itmez

beytinin mā-şadaḳınca ḥüsn-i sīrete mālīk olmayan güzellerden seçildiği cihetle şehvet nazarıyla bakmayan ehl-i ḥuzūr için fā'idelidir. [46a] Zirā anlardaki Cenāb-ı Hakk'a olan iştiyākın izdiyādını mü'eddidir. Lākin;

[Beyt 15]

.---/.---/.---/.---

İrādet zāyi' itmez ehl-i ma' nā şürete hergiz

Haḳīkat cevherin vecd-i mecāza pāy-māl itmez

beytinin me'al-i istiḡnāsıyla maḥfūzdurlar. Ya'nī ehl-i 'irfān hiç bir kimesnenin zenginliğine ve güzelliğine iltifāt itmez. Ancak kelāmına ve aḥlākına diḳkat buyurur. Eger ḥulḳı güzel ve kelāmı fā'ideli olup ḡinā vü cemālī daḥı bulunur ise nūrun 'alā-nūr¹²⁰dur. Faḳaṭ māl ü cemāl şāḥibinin eḥibbā vü āşināsı çok olur ve bunların ekserisi yār-ı şādık degildir. Kemāl şāḥibi olan faḳīrin daḥı eḥibbāsı az bulunur. Ammā şadāḳatlı olur. İmdi kemāldeki cemāle bakıla ki hādī Mehdī fark oluna.

Bir miḳdār daḥı keşf-i esrār-ı maḥabbet idelim. Bu vechile ki Kāsımpaşa'da¹²¹ Zincīrlıkuyu ḳurbunda sākin olduğumuz işbu ināş mekteb-i ibtidā'iyesinde dīvārdaki

[Gazel 3]

.---/.---/.---/.---

Şaḳın terk-i edebden kūy-ı maḥbūb-ı Hudādır bu

Nazargāh-ı İlāhī'dir maḳām-ı Muştafā'dır bu¹²²

Kemāl-i ḥūbbunun rūsvā-yı 'aşḳın itmeyen ta'yīb

Gören ḳaṭ' -ı yed eyler mürşid-i Yūsuf-liḳādır bu

¹²⁰ Nūr üstüne nūr.

¹²¹ Derkenar: Altıncı bend.

¹²² Nābî, G.655/1.

Ben aña ol baña hādī vü Mehdī'yiz ile'l-maḫṣūd
 İkimiz bir vücūd oluḡ ne hoş zevḡ ü şafādır bu
 Elin [46b] tıtdum Ḥulūṣī 'arz idüp teslīmīyet cāndan
 Güzeller ser-firāzı dā' ī-i bezm-i beḡādır bu

beyitlerini āṣīkāre görürsünüz. Ma' naları daḡı mestūr ḡalmaya ki ḡamden li'llāh-i te'ālā¹²³ biz mü'min kāmiliz. Ḳalbimiz nazargāh-ı İlāhiyye olduḡı için ibtidā-yı ḡâlde sizin 'adem-i ri'āyetiniz görölüp ādāba dīḡḡat eylemekliḡiniz iḡtizā itdiginden mu'allimlik ḡasebiyle birinci beytde maḡāmımız maḡām-ı Muṣṭafā diye vaṣf olundu. İkinci beytde "kemāl-i ḡūb" güzel ṡabī'atlara işāretdir ki hem kendüm ve hem sevdiğim Behīre Ḥanım vaṣf olunur. Eger ta'līm itdigimiz ṡarīḡ-i istikāmetde bi-ḡaḡḡın kesbi mahāretle bezm-i vaḡdete dāḡıl olursanız Mıṣr ḡātūnları Yūsuf 'aleyhi's-selāmı görüp ḡayretle ellerini ṡoḡradıḡları gibi siz daḡı bizi görüḡde ḡayrān olur idiniz. Üçüncü beyt, ben aña 'ulūm-ı zāhire ya'nī ḡırā'at u kitābetle delālet itdigime ol baña ri'āyet nazarıyla baḡdığım için ādāb-ı 'ubūdiyetle delālet eyledigine imādır. Faḡaṡ bu ādāb-ı 'ubūdiyet didiḡim ḡāldir ki ḡāle gelmez. İnṡā'allāhu te'ālā ilerüde naṡībınız var ise öğrenirsiniz. Dördüncü beytde, elin tıtdum [47a] demekden ḡarāz seyrimde vāḡı'olan aḡvāl-i ḡarībeden ṡolayı el ele ṡutup sāḡil-i selāmete ḡıkardıḡımı bildirmekdir ki bu maḡabbet sözleri üzerine sizin itdiginiz ṡa'n u ta'arruḡdan Fāṡimatū'z-Zehrā vālidemize olunan işṡikāya mebnī ma'nāda bizi irṡād idüp bi-'ināyeti'llāhi te'ālā ezānızdan ḡalāṡ oldu. Ḥāṡıl-ı kelām zāhirde ayrılmıṡ isek de bātında rāḡıṡa-i maḡabbet iki cesedi bir itmiṡdir. Ya'nī ḡöḡüllerin ittifāḡı birlikden kināye demek olur. İmdi bu lāyiḡa buraya ne için ve ne ṡüretle aṡıldığını bilmezseḡiz edībāne ve dīḡḡatle diḡleyesiniz. Beyān ideyim. ṡöyle ki mektebimizde ri'āyet iden ṡāliblerin ḡāṡırlarına uṡūl-ı edeb tedrīc ile naḡṡ olunsun için dil-dārım ile aramızda vūḡū'a gelen cılve-i tecelliyātı ızḡār itmeḡe mecbūriyet geldiginden ma'ānī-i cāmī'a ile mezkūr lāyiḡayı yazdım ve oturuḡum maḡāma muvaḡḡaten aṡdım. Muḡaddemā ḡaḡirden uṡūl-i kitābet görüḡü günlerde ismine müsteniden laṡīfe ṡarīḡiyle bizim için a'lāsından ya'nī 'āṡıḡa meṡreb olup zāhire efḡārında bulunmaḡ üzere [47b] Bir av tedārik olunması sipāriṡ idilen Ḥ'āce-zāde ṡāḡin Efendi mezkūr lāyiḡayı muvaḡḡaten aṡdıḡı yerden alup edā-yı ḡidmet itdigini remz ile Behīre Ḥanımın cılve-dār olduḡları maḡāma aṡāleten ta'lik eylemiṡ. Ḥālbuki Ḥanım-ı müṡārun ileyḡa sipāriṡ-i vāḡı'adan ṡonra mektebimizi bu üftādeleri için ṡeṡrīf buyurmuṡlardır. Her ne ḡadar

¹²³ Yüce Allah'a hamd olsun.

niyetlerde mübāyenet görölse de cilve-i Rabbānī her şey’i bir vesīle ile işābete bahāne itmekdedir kim ‘aşkda olan bu taşarrufāt-ı kāmīle ne şāhīne ve ne ğayrılara ma‘lūm olmadı. Behīre Hānım bile kendüsine bu derecelerde mübtelā olduğımı bilemez. Zīrā bu huşūşda güftügü çok olsa dağı lāyıkıyla temyīz idilmez tā ki Hāzret-i Maḥbūb-ı Hudā üzerine kemāliyle tevcīh olına ve illā mestūr kalur.

[Beyt 16]

...-/ ...-/ .../-

Ne görür ehl-i Hudā nūr-ı Hudā’dan ğayrı
Ne bulur şemse baķan ‘ayn-ı zīyādan ğayrı

[Beyt 17]

...-/ ...-/ .../-

Ġayra ‘arz eyle cemālūñ yūri dūnyā güzeli
Vālih-i ḥūsn-i ḥaķīķat saņa eyler mi nażar

beyitleriyle ḥālimiz ma‘lūm olur. Hudā ‘ālim sevdiğim ḥasūdların gördüğü o Behīre degildir. Belki seyrimde birbirinden güzel tecelliler televvündedir ve çok şükr iderim ki ṭarīķ-i mecāzda olan sā’ir ‘āşıklar gibi yalnız anıñ giriftārı olup ğayrıdan kaṭ‘-ı ta‘alluk eylemedim ve anıñla ārzū-yı vişāl fıkırinde degilim. Ancaķ bu meydān-ı ibtilāda bi’l-‘umūm maḥlūķāt-ı İlāhiyyeye bir nażar-ı i‘tibār ve keşf-i esrār-ı ḥaķīķate o bahāne ile iķtidār bularaķ serā-perde-i vaḥdetden sevdā ‘ilmine ḥaṭ icāzeti ibtidā Hānım-ı müşārun ileyhādan aldım, demek olur. Siz dağı bilirsniż ki Behīre Hānım ḥaķīķatde bu benim ḥācemdir, diyerek ṭaraf-ı dervişānemden çok kerreler i‘tirāf vāķı‘ olmuşdur. Zīrā *inna’llāhe cemīlun yuḥibbu’l-cemāl*¹²⁴ ḥadīş-i şerīfiyle işābet olunur ki güzel sevmemek şān-ı imāndan degildir. Faķaṭ ṭabī‘atleri çirkin olan ḥūsn şāhibleri aḥlāķı güzel olan çirkinlere taķaddūm itdirilmez ve bu maḥabbetde ğaraż nefşānī ve mūcib-i ḥaṭar bir şey olunmayup ḥālīşen li-vechi’llāh¹²⁵ bir maḥabbetdir. Ḥattā erbāb-ı göñül sevdiğiniñ her işine ‘ibretle baķar ve lāyıķsız ḥarekātını görmez. Anıñçūn faķīr dağı Behīre Hānıma ḥürmet itdigimden bir gün açılmaķ üzere getürmiş oldığı ķalemi açdım. Ve li-ecli’t-tecrūbe kendi kāğıdınıñ üzerine yazdığım vāridātımdan “Bu güzelliķ seni dil-berlere sulṭān itdi” mısrā’ını alup me‘a’l-iftihār [48a] baķıñ ḥācem beni medḥ itdi diyerek Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmıñ birāderleri gibi ḥased ideceğiniñ der-ḥāṭır itmeksizin size göstermiş. Siz ise bu yolda imtiyāzını gördükçe çekemediğiniñden ne

¹²⁴ إن الله جميل يحب الجمال: “Allah güzeldir, güzelliği sever” (Müslim, İman, 147-149; Yılmaz, 2008: 40).

¹²⁵ Sadece Allah rızası için.

derece sitemlere ictisâr ile ezâ ve cefâ ider idiñiz ve ol mışrâ^c ı yazdığım günü vuķû^c bulan şikâyetiniñize ve kendüsinde li-ecli's-setr¹²⁶ zâhir olan mecbûriyete binâ'en muhâfaza-i hûķûķ-ı şer^c-i şerîf için Hanım-ı müşârun ileyhâya o maħbûb-ı Hudâ'nun vaşfidir, seniñ vaşfın mıdır? Biz 'aşıkız hemîşe şuğlumuz 'aşıkânedir. Sen niye kendi üzerine alınıyorsun diye 'itâb itmekliğime sebep oldunuz. Ve'l-hâşıl bu gibi vazîfeñiz hâricde olan harekâtınıñdan sizi men^ce kâdir olamadığım için bi'z-zarûr Behîre Hanıma sen bârî bu mektebe gelme selâmetini ister isen hânenñde otur, dimiş idim. Mefhûm-ı kelâm hayâlinde bize kâfidir. Sen nerede olsañ bizden ayru degilsin, dimekdir. Eger siz vazîfeñizi gözedüp h'âceñiziñ sevdiğini seveydiñiz dünyâ ve âhîret haķķınıñda hayırlı olur idi. Ne çäre ki cehlle kendiñize ğadr idersiniñiz.

[Beyt 18]

.---/ .---/ .---/ .---

Şakın inşâfı terk itme maķâm-ı imtihândır bu

Gelen tırmaz gider bir gün iki kapulı hândur bu

Bu kışşaları zıkrden hışse almaķlığınıñ [48b] murâd olunmuştur. Dünyâ vü âhîret cümle için keşîrû'l-hayr âşâr-ı maħabbet mubâhaşelerindendir.

Hayâlimde Olan Münise-i Şadıķam Hanım

Hazretlerine Hitâben Hasb-i Hâl

Açılmış hâliş bir gülsün faķať havâdiş-i rûzgâr yeşil yapraklarını¹²⁷ hâzâna virüp zînetini almış idi. Şükürler olsun ki Cenâb-ı Haķķ'ın kerem ü 'inâyetiyle budağında olan cüz'i âb-ı hayâta soħbet-i siyâdetim şerefi kuvvet virerek yeşillik zîneti ile beşâsetin günden güne çoğalmaķdadır. Ya'nî pervânenin şem^ce muvâsalatı ve dâ'imî hem-dem ü muşâhib olmaķlığı kendüsini yakup maħv itdikden sonra müyesserdir ki pervâne, bûlbûl ve şem^c gül kisvetinden bezm-i şafâda cilve-nümâ olurlar. Zât-ı 'arîfâneleri daħı âĝûş-ı yeşilligimde lehce-güşâ dil-i 'andelîbim ise feryâd-zen-i şenâdır. Hattâ gülün açılıp sâ'ir şükûfeye sultânlığı bûlbûlün feryâdı ile olur. Zîrâ anıñ naķd-i cânını sevdiğine fedâ itmekden mâ'adâ bir kârı yokdur. Eger ilerüde ızhâr itdiğimiz siyâdetimize bu hicâbımızı mâni^cdir, dirseniz sevdiğimiz hûkm altında üzülmesün için ol saltanat şerefini uğruna fedâ ve çehre-i kâmilelerinin temâşâsıyla şafâ itmekdeyüz ki [49a] dil-dârumızın siyâdeti bize lezzet virdiği kâfidir. Cümleñin say^cı daħı bir lezzet içündür demek oldu ki

¹²⁶ Örtü için.

¹²⁷ Derkenar: Yedinci bend.

maḥabbet ‘āleminde eẓdād ile ikilik ve büyüklük küçüklük iddi‘ası olmayup kalan hemān bir zevk ü şafādan ‘ibāret imiş. Fenā vü bekā için taḫṣilāt taleb olunur ise devriyye ṭarīkine ri‘āyetle güli şüküfeye ve bülbülü tıyūra sultān bilüp sâ’ir ecnās-ı muhtelifeyi daḥı kendi ‘ālemlerine ve kemāllerine göre intihāb u ta‘yīn ideriz. Her ne kadar gül ü bülbül tūl-ı müddet-i ‘ömr sürmezler ve dār-ı bekāda maẓhar-ı in‘ām ile yek diğerini görmezler ise de bu gibi şeyler dünyāda zū’l-‘uḳūl için bir nev‘ temşildir ki ‘ibret olmak üzere yaradılmaḳdadır ve kaffe-i maḥlūḳāt Haḳ Sübhānehū ve te‘ālā Ḥazretleri’niñ taḥt-ı ḥükmünde mecbūr olup zulmetle nūr-ı tev‘emdir. Faḳīriñ zāt-ı ‘arīfānelerine olan kemāl-i maḥabbetimi muḳtezāsı saltanat-ı siyādet ü ḥükümeti sen efendime terk itmekde olduğuma ta‘accüb itme. Çünkü ḳānūn-ı İlāhiyyeye benim elimde ve seyfi-ı şerī‘at belimde olduğca dāḫilen seniñ fermānıña ve ḥāricen dīniñ erkānına ri‘āyet eylerim. Bilirsin ki vaḳt-i ḥāle göre ba‘zen emriñi bā-ḥüccet-i ḳatī‘a tebdil ve görülen fā’ide-i keşire üzerine me‘a’l-memnūniyye rızāñı taḫṣil iderim. Ey cevher-[49b]şinās yārān! İşte zevc ile zevce daḥı bu ṭarīke ri‘āyet iderler ise ‘āfiyetle imrār-ı vaḳt eylerler. Tābi‘ ü metbū‘ daḥı ḳıyās olunabilir. Bālādaki yeşil yaprakların ḥazāna virildiği keyfiyeti daḥı ḳable’l-mülāḳāt zāyi‘ olunan ādāb u diyānet zinetine işāretidir ve bu gibi ḥasb-i ḥāl zāt ile olmaz. Ancak şifāt-ı mütelevvine ki ehl-i zevk için müsā‘ade buyurulduğu miḳdār āyinesinde cilve-i cemāl gösterir. İzdiyād-ı iştıyāḳ ile talebleriñ kesb-i kemālāt u müşāhedātını mūcib olur.

Åh ne fā’ide ki delil-i kāmiliñ izi izine gitmek her ṭālibe müyesser degildir.¹²⁸ Zīrā kemā huve ḥaḳḳahu¹²⁹ yolunda bulunulsa tiz elden ve āsānılgıla vāşıl-ı merām olmak bī-iştibāhdır ve meşrū‘ olmayan ‘ulūm u fūnūnuñ bi’l-‘umūm taḫṣili cā’iz degildir. Delilleri daḥı ehl-i ‘iffet ü istikāmet nezdinde i‘tibār bulmazlar. Meger ki teb‘a-i iblis olalar. Fī zamānına delil-i-kemāl ise *e’n-nādiru ke’l-ma’dūm*¹³⁰ ḥükmündedir ve fesād ḥaddi tecāvüz itmiştir. İslāmiyet daḥı tutanıñ elinde ḳalup Cenāb-ı Haḳḳ’ıñ emri beyne’l-ḥalāyık şer‘-i şerīfe taḫbīken icrā olunmaz oldu. Ḳānūn-ı İlāhiyye ile ḥükm ü ḥükümet itmeyen selāṭin ü ḥükkām dā’ire-i İslāmiyet’de degillerdir ki anlar zıllu’llāh fi’l-‘ālem ‘ad olunmazlar. Eger muvaḫḫidlerden [50a] yeryüzünde İslāmiyetini muḥāfaẓa idebilen hīç bir kimse ḳalmaz ise ki zıllu’llāh fi’l-‘ālem anlara dīmek şāyāndır ve

¹²⁸ Derkenar: Sekizinci bend

¹²⁹ Hak ettiği şekilde.

¹³⁰ “Az bulunan şey yok gibidir.” (Yılmaz, 2008: 711).

bunlardan girü kalan cevāmi‘ ü tekyelerde ‘ābid ü zāhid her kim olur ise olsun şerrü’n-nās hükümünde olur ve kıyāmet anlarıñ üzerine kı‘im olacağı mev‘ üddür.

[Nazm 4]

Ebyāt-ı İsti‘āze

--./--./--./--

Yā Rab beni şeh-rāh-ı selāmetden ayırma
Zümre-i ‘abā silk-i sa‘ādetden ayırma
Deccāl-i şakī zühd ile ġāfilleri aldar
Qahrile aña nār-ı nedāmetden ayırma
Qadrin bilemez āl-i ‘abānıñ bu hanāzır
Mecmū‘ ını yak dār-ı felāketden ayırma

İşte zamānımızda bulunan ehl-i necāt hāl-i delīle bu gibi beyitler okuyup isti‘āze ve maqām-ı muqaddesede ictimā‘ ile her birerleri ‘alā-kadri’l-isti‘dād istifāde iderler.

Ez-miyāne-i Nazm u Neşr Şive-i Maqāl Ber-Ta‘rif-i Hāl ki İmā-yı Be-sūy-ı Qalb-i Ehl-i Kemāl [50b] Hoş Nām-Dār-ı Bî-Mişāl Şod

Ey mısr-ı melāhatıñ Yūsuf-ı zībāsı olan dil! Şāfī-i aḥsen-ḥiṣāl Zeliḥa-yı melāmet-zede-i kāmıñ ki her bār seniñle eyler ümīd-i viṣāl. Pāye-i evvel-i salṭanat olan zindān-ı ihtifādan ızhār-ı kemālīñ ile ḥurūc eyle kim fermānıña inkıyād ideler. Bi’t-tamām ḥalq tā tuta ‘ālemi hük-m-i pertev-i cemāl. V’ey şems-i ḥaḳīkat-i bî-nevāl!

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet vd. (2011). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ahmed b. Hanbel (H.1436/M.2015). *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şuayb el-Arnaût vd., I-LII, Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye Yayınevi.
- Ahmed b. Hanbel (H.1313). *Müsned*, [c. 1-6], Kahire.
- Akar, M. (1994). *Su Kasidesi Şerhi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Akün, Ömer Faruk (1994). “Divan Edebiyatı” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 9: 389-427, İstanbul: TDV.
- Akkuş, Metin (2006). *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebi Türler ve Tarzlar*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Akyüz, Kenan, S. Beken, S. Yüksel, M. Cunbur (1958). *Fuzûlî Türkçe Dîvân*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Algar, Hamid (2006). “Nakşibendiyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32: 332-342, Ankara: TDV.
- Altunbaş, Kurtuluş (2013). “Mir Seyyid Hamza Nigârî’yi Anlatan Yazarı Bilinmeyen Bir Risale”, *I. Uluslararası Hamza Nigari Sempozyumu, 31 Mayıs -1 Haziran 2012 Amasya (Bildirileri Kitabı)*, Bakü: Kafkas Üniversitesi, Kafkas Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. No: 5.
- Andı, M. Fatih (1997). *Servet-i Fünun’a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişimleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Babacan, İsrail (2017). “Umberto Eco’nun yorum ve aşırı yorum anlayışına göre bazı klasik şiir şerhlerinin değerlendirilmesi.” *Route Educational and Social Science Journal* 4, s. 6 (Ekim): 195-201.
- Babacan, İsrail (2019). “Sergüzeştâmeden Hatırate Geçiş Eseri: Mihnet-Keşân”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3: 1-13.
- Banarlı, Nihat Sami (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Millî Eğitim Basım Evi.
- Bilgin, Azmi (2017). *Nigârî Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Bilkan, Ali Fuat, (2011), *Nâbî Dîvânı* I-II. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, (1991). *Sahîhü'l-Buhârî*, [1-8], İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Bursalı Mehmed Tâhir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. C.2, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Canım, Rıdvan (2010). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Dilçin, Cem (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK.
- Ebû Dâvûd (M. 1999-H. 1420). *Sünen*, Thk. Seyyid Muhammed Seyyid, Kahire: Dârü'l-Hadîs.
- Hakverdioğlu, Metin. "Hümâ-yı Arş Adlı Mîr Hamza Nigârî Menâkıpnâmesi'ndeki Şiirler", *IV. Uluslararası Hamza Nigârî Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 100. Yılında Türkiye Azerbaycan İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-27 Ekim 2018 Amasya*, s. 100-134.
- Gökalp, Halûk (2006). *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*. Doktora Tezi. ÇÜSBİ. Adana.
- Güleç, İsmail (2000). *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Güzel, Abdurrahman (2014). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hakîm e'n-Nişâburî (thz.) *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Halep.
- Hererî, Muhammed el-Emin b. Abdullah (2009). *el-Kevkebu'l-Vehhac Şerhu Sahihi Müslim*, I-XXVI, Mekke: Daru'l-Minhac Yayınevi.
- Hillî el-Hasan bin Yusuf bin el-Mutahhar (thz.). *Minhâcü'l-Kerîme fî-Marifeti'l-İmâme*, thk. Abdülkerim Mubarek, Meşhed: Müessesetu Aşura.
- Hulûsî, *Hediyye-i Müjde-resân Necât-ı Ebediyye-Dîvân*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Manzum No: 132/2
- İbni Kesîr (h.1408). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Kahire-Beyrut: Dârü'r-reyyân Yayınevi.
- İbni Mâce (M.2005-H.1426) *Sünen*, C. 1-5, Thk. Muhammed Fuad Abdü'l-Bâkî, Kahire: Dârü'l-Hadîs.
- İpekten, Haluk (2010). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C. IV, Fasikül III, MEB, İstanbul, 1967.
- Kıyçak, Özgür; Ramazan, Arı (2020). *Hüseyin Hulûsî Dîvânı*. Erzurum: Fenomen.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu*. (1967). CIV. 973. İstanbul.

- En-Nevevî, Muhyiddîn (m.2009-h.430). *el-Minhâc Şerhu Sahîhi*, Müslim İbnü'l-Hcâc, Nşr: Halil Me'mûn Şihâ, Beyrut.
- Müslim, ibnû'l-Haccâc (1981). *Sahîhu Müslim*, İstanbul.
- Odabaşı, Mihrican (2009). *Tuhfe-i Nâilî Metin Muhtevâ 1. Cilt (s. 234-467)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Sivas.
- Olca, Osman Fevzi (2002). *Amasya Ünlüleri* (Haz. Turan Börekçi). Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Özgül, M. Kayahan. (2018). *Dîvân Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle: Modern Türk şiirine Doğru*. Ankara: YKY Yayınları.
- Saraç, M.A. Yekta (2004). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- _____ (2019). *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*. 16. bsk. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Teberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (H.1415/M.1994). *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi. Riyad: Mektebetü İbni Teymiyye.
- Teberânî (Thz.). *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Thk. Hamdî Abdü'l-mecîd es-Selefi, C.1-15, Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye.
- Teberânî (1995). *el-Mucemü'l-Evsat*, [1-10], Kahire: Dârül Hameyn.
- Temizsu, Mustafa (2014). *Mahmut Yesârî Hayatı, Sanatı, Eserleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBE, TDE Anabilim Dalı, Muğla.
- Tirmizî (M.2004-H.1425). *Sünen*, C. 1-5. Thk. Mahmud Şâkir, Beyrut: Daru İhyai't-Turas el-Arabî.
- Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* (2004). “Hulûsî”. C.V. s.68. Ankara: AKM Yayınları.
- Tirmizî (H.1417). *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Hasan Âl-i Selmân, 1. Baskı. Riyad: Mektebetü'l-Maârif Yayınevi.
- Tosun, Necdet (2006). “Nakşibendiyye: Âdâb ve Erkân” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32: 342-343. İstanbul: TDV.
- Tosun, Necdet (2007). “Râbîta”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34: 378-379, İstanbul: TDV.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1981). “Hulûsî”, C. 4, Ankara: Dergâh Yayınları., s. 259.
- _____ (1993). “Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkoloji Dergisi, c.XI, S.1, Ankara.

Yılmaz, Mehmet (2008). *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü*, c. I, İstanbul.

İnternet Kaynakları:

Arslan, Mehmet (2014). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. “*Hûlûsî/Menfi/Yesârî/Hüseyin Hulûsî Efendi*.”

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4654> (Erişim Tarihi: 01.08. 2020).

<https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf> (Erişim Tarihi: 01.09. 2020).

<https://dorar.net/> (Erişim Tarihi: 15.08. 2020).

Bölüm 10

“KAYBOLAN” ADLI ROMANDA

SAVAŞ SONRASI KUŞAĞIN

BİREYSEL YABANCILAŞMA

OLGUSU: HANS - ULRICH

TREICHEL

Şenay KAYĞIN¹

¹ Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, senay.kaygin@atauni.edu.tr.

Giriş

1952’de Almanya’nın Westfalen bölgesinde Versmold’de dünyaya gelen Hans-Ulrich Treichel, günümüz Alman yazınının çıkış yakalayan önemli yazarlarından. Treichel, şiirle adından söz ettirdiği yazarlık serüvenini, ilk romanı *Kaybolan*²’la yakaladığı çıkışla sürdürür. Bir ailenin savaş nedeniyle yaşadığı dramın anlatıldığı kaybolan adlı roman yazara, dünya çapında büyük başarı kazandırmıştır. Ağırlıklı olarak rapor tarzında bilgiler içeren *Kaybolan* romanı 2015 yılında ‘Kayıp Kardeş’ (der verlorene Bruder) adıyla trajikomik bir tarzda filme uyarlanmıştır. (Standke, 2020: 11) Annette von Droste Hülshoff Ödülü (2003), Hermann Hesse Ödülü (2005), Eichendorff Edebiyat Ödülü (2006), Alman Eleştirmenler Ödülü(2006), gibi önemli ödüllere sahip olan yazar, yapıtlarında savaş dönemi ve sonrası koşullarına göndermede bulunur. *Kaybolan*’la Almanya’nın savaş sonrası belleğine de ışık tutan Treichel, savaş sonrası kuşağı yazarları arasında yer alarak dönemin toplumsal-bireysel trajedisini gözler önüne sermeyi çabalamıştır.

Kaybolan, otobiyografik izler taşıyan verimli bir yapıt olarak görülebildiği gibi, Treichel’in Alman aile yapısının temel değerlerini öne çıkartmayı hedeflediğini, bu yüzden yapıtta kendi yaşantısından kesitlere yer verdiği düşünülebilir. Bu nedenle anlatıcının ya da romanda geçen herhangi bir figürün düşünce dünyasından geçenlerin, yazarın kendi düşünceleri olarak algılandığını düşünmek de yanlış olmaz. Treichel’in bu yöntemle yapıta otobiyografik bir görüntü yüklemeye çalıştığı olasılığı yüksektir. Böylece yazar, yazma eylemini, düşünce dünyasını ve bakış açısını, başka bir deyişle hemen tüm yetkilerini her şeyi bilen tanrısal anlatıcıya devretmiş görünür. Ayrıca yazar, anlatıda geçen olayları, konuları ve birtakım kesitleri Alman toplum düzenine koşut bir anlatım tutumuyla kaleme almayı yeğlemiştir. Ait olduğu kuşağın çocuklarının ruh dünyalarını da başarıyla yansıtan yazar, son derece basite indirgenmiş anlatımıyla aslında anlatıya etkili bir ifade kazandırmıştır. Yazar, adeta çocukluk yılları boyunca tüm ‘kaybettiklerinin’, onun için bir ‘boşluk’ olan/eksikliklerin yerini doldurabilmek için kendi yaşamından izler taşıyan otobiyografisinden hareketle *Kaybolan*’ı kaleme almıştır. (Brenner, 2011: 347)

Treichel, savaş sonrası Almanya’ında Doğu Vestfalya’ya göç etmiş bir ailenin çocuğu olarak büyür ve onun ailesinin de gerçek yaşamında kayıp bir çocukları vardır. Yani Treichel’inde aslında “kayıp” bir erkek kardeşinin olduğu kayıtlara geçmiştir. Annesi sağlığında onunla bu konu hakkında asla konuşmamıştır. Ancak yazar, annesinin ölümünden sonra birtakım belgeleri gördüğü zaman yaşayan bir kardeşinin olabileceği gerçeğiyle karşı karşıya kalmıştır. Yazarın, “sonra oturdum ve gerçek yaşa-

2 *Kaybolan* adlı romanın Türkçe çevirisi çalışmamızda birincil kaynak olarak temel alınmıştır. Hans Ulrich Treichel, (2013). *Kaybolan*, (Çev. Tanıl Bora), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

mımda kaçırmış olduğum bu olaya dair olan bir hikâye/öykü kurguladım, yani ebeveynlerimin bu çocuğu yıllarca nasıl aradıklarının öyküsünü,” (Richter, 2011: 78) şeklindeki açıklamasından hareketle *Kaybolan* romanının, yazarın aile öyküsünden esinlenerek yazılmış olduğunu söyleyebiliriz. Yapıt her ne kadar otobiyografik izler taşısa da *Kaybolan*’da geçen roman kişileri, yazarın kurgu dünyasının izdüşümü olarak da dikkat çekmektedir. O bu bağlamda romanda geçen bu kişilere, savaş sonrası Almanya’sının toplum düzeni içerisindeki bireyin varoluş çabasını yansıtmaya görevini de yüklemiştir.

Romanda Bireysel-Toplumsal Yabancılaşma Olgusu

Hans-Ulrich Treichel’in *Kaybolan* adlı romanında ben-anlatıcı, “*Kardeşim beyaz bir battaniyenin üstünde çömelmiş kameraya gülüyordu. Savaş sırasındaydı bu, dedi Anne, savaşın son yılında, evdeyken. Ev Doğu’daydı, kardeşim Doğu’da doğmuştu Annem “Evde” kelimesi ağzından çıktığında ağlamaya başlıyordu, kardeşimden söz açıldığında çok kere ağlamaya başladığı gibi,*” (Treichel, 2013: 7) şeklindeki açıklamasıyla söze başlar anlatıcıya. Anlatıcının daha ilk sayfasında olay örgüsü hakkında çarpıcı açıklamalarda bulunur anlatıcı. Bir fotoğraf karesini betimleyerek devam eder anlatmaya. Fotoğrafta beyaz bir battaniyenin üzerinde olan Arnold’un mutlu bir şekilde gülümsemesi dikkat çekmektedir. Fotoğraf ailenin savaşın son yıllarında Doğu’dan kaçışlarından kısa bir süre öncesine aittir. Bu fotoğraf ailenin oğullarından ve o döneme dair ellerinde kalan son belgedir. Daha ilk sayfalarda anlatıcının bir aile fotoğrafından söz etmesi geçmişle hesaplaşma, aile fotoğrafları ile aile belleği ilişkisini getirir akıllara. Aile fotoğrafları aslında bir aile öyküsünü oluştururlar. Fotoğrafların çeşitliliği, özenle seçilip düzenlenerek albümde sergilenme durumu, ailenin oluşturulma sürecine işaret eder. Aile fotoğrafları ayrıca ailenin kültürel yapılanma aşamasında da önemli bir yer tutar. (Kuhn, 1995: 17) Aile fotoğrafları bir anlamda aile belleğini oluştururlar. Bu nedenle aile fotoğraflarının ailenin anımsaması/anımsanması bağlamında önemli işlevleri vardır.

Roman, Arnold’u sadece battaniyenin içerisinde gördüğü kadarıyla tanıyan küçük erkek kardeşin bakış açısından anlatılır. Aile ona başta Arnold’un öldüğünü söyler ancak biraz daha büyüüp olayları kavramaya başladığında ona gerçeği anlatırlar. “*Fakat günün birinde Anne, Arnold’un Ruslardan kaçarken açlıktan öldüğünü açıklayarak onun kaderi hakkında beni aydınlattı. “Açlıktan öldü” dedi Anne. “Benim kollarımda öldü açlıktan”.*” (Treichel, 2013: 9) Anlatıcı, sonunda Ruslar tarafından kaçırılıp öldürülmesi korkusuyla annenin bebeğini hiç tanımadığı tamamen yabancı bir kadının kucığına bırakarak onu kaybetmiş olduğu gerçeğini öğrenir. “*Ama kendisi telaş içinde kendi hayatından ve çocuğunun*

hayatından korkmuş, telaşla çocuğunu verivermişti. Kadına Arnold'un adını bile seslenememişti, o adar büyük panik ve karmaşa vardı, kadında çocuğu göğsüne bastırıp koşmaya devam etmişti. "Arnold yaşıyor" dedi Anne, "ama başka bir isim taşıyor". (Treichel, 2013: 12)

Annenin, yıllarca aradığı oğlu Arnold'a zorlu bir arayış sonucunda bulmaya yaklaşmışken aniden fikrini değiştirmesi aslında onun da tıpkı anlatıcının yabancılaşmasına benzer bir ruh hali içerisinde olduğuna yapılan ironik bir göndermedir. Arnold'un bulunmasına çok yaklaşılmış olmasına karşın oğlanı teşhis etmekten son anda vazgeçen annenin bu davranışı aslında yıllarca cesaret edemediği bir yeniden başlangıç, kendi benliğini buluş kendi kararlarını yeniden bulabilme durumu olarak görülebilir. Annenin, toplumsal yabancılaşmanın etkisinden kurtulup geri kalan ailesiyle yeni bir yaşam arayışı içerisine girerken vermiş olduğu karar sonucunda anlatıcı, sonsuza dek ailenin tek çocuğu olma unvanını kazanmıştır. *"Anne, "Belki de eve dönsek daha iyi" dedi. Fakat Bay Rudolph, Anne'nin arzusunu yerine getirmek istiyordu. Anne kendi arzusundan korkmaya başlamış olsa bile... Arabayı döndürdü, park yerinden çıktı ve ağır ağır dükkânın önüne kadar sürdü, orada durdu. Camekandan 2307 Numaralı Bulunmuş Çocuk'u gördüğüm an ödüm koptu. Heinrich'in bana benzediğini anında fark ettim. Sadece birkaç yaş büyük kendi yanılsamamı gördüm dükkânda, bir kadın müşteriyi uğurlarken. Afallamıştım. Gözlerime inanmak istemiyordum."* (Treichel, 2013: 95) Romanın sonunda kaybolan ağabeyinin yerine bulunan çocuğun gerçekten ailenin çocuğu olması olasılığının yüksek olmasına karşın annenin ondan vazgeçmesi beklenmedik bir şekilde romanın sonuna damgasını vurur. Annenin bu davranışı karşısında anlatıcı varoluş çabasının savaşını kazanmıştır adeta, çünkü o yıllarca anne- baba ağabey üçgeni arasında kendi varoluş konumunu netleştirmek için uğraşmıştır. *"Koltuğa yaslandım, camı indirdim, birkaç defa derin nefes aldım. Haydi, artık in, haydi artık onun yanına git demek, yalvarmak istiyordum Anne'ye. Ama soluklanmak zorundaydım, konuşamıyordum. Kanın beynime geri döndüğünü ve mide sinirlerimin gevşediğini henüz hissediyordum ki, bütün bunları hiç fark etmemiş gibi görünen Anne, "Kapat pencereyi" dedi, "gidiyoruz."* (Treichel, 2013: 95)

Kendini bir türlü ailenin bir üyesi olarak hissetmeyen anlatıcı yaşadığı süreçte kaybolan ağabeyine karşı kıskançlık hisseder, rekabet içerisine girer. Onun ailede olmayıp yine de ailenin tüm yaşamının ortasında olması hatta tamamen yaşamlarını ele geçirmiş olması anlatıcıyı kıskandırır. *"Kardeşimi sevincinden ötürü kıskandım, beyaz battaniyesinden ötürü kıskandım, Arnold fotoğraf albümünde en öndeydi, Anne Baba'nın düğün resimlerinden bile önce, dedelerle ninelerin portrelerinden bile önce, bense fotoğraf albümünün ta arkalarında. Ayrıca Arnold'un fotoğrafı bayağı büyüktü, benim olduğum fotoğraflar ise, şayet mini minnacık değilse,*

epey küçük.” (Treichel, 2013: 8) Anlatıcının söz konusu kesitteki ifadeleri onun aile içerisindeki yerinden hoşnut olmadığının önemli bir işaretidir. Kardeşinin ailesi tarafından daha çok önemsendiğinin farkına varan anlatıcı bu durumu daha çok annesinin Arnold’a karşı olan düşkünlüğünü gündeme getirerek dikkat çekmek ister gibidir. O, asıl bu ruh hali ile ebeveynlerinin özellikle de annesinin ona ‘Arnold’a’ olduğu gibi derin bir sevgiyle bağlı olmadığı hissine kapılır. Ailenin ellili yıllardaki yaşamı, çocuklarını kaybettikleri andan itibaren çaresizlik etrafında döner ve annenin suçluluk duygusu ön plana çıkar. Kaybolan oğlunun yokluğu anneyi giderek daha fazla umutsuzluğa ve boşluğa sürüklemektedir. Annenin sürekli mutsuz, gergin oluşunun nedeni aslında budur. Bu durumda anne küçük oğluna karşı da yabancılaşmış, onu evdeki albüm kadar bile değerli bulmaz. Albümdeki fotoğraf kadar önemsenmediğini ve ona dair dikkat çekici herhangi bir fotoğrafın olmaması küçük oğlunun gururuna dokunur. *“Anne içindeki fotoğrafları bana göstermek üzere habire albüme el atmasaydı, şahsımın aile albümündeki salt kısmı kalan mevcudiyetiyle baş edebilirdim. Annemin albüme el atışı, her seferinde, “kutu”yla çekilmiş ve üzerinde münferit vücut parçalarımın görülebildiği küçük ve minik fotoğrafların hayli hızlı geçilip kardeşim Arnold’un neredeyse tam ölçekli büyük fotoğrafının ise yorulmak bilmez tetkiklere vesile olmasıyla sonuçlanırdı.*” (Treichel, 2013: 9) Annenin büyük oğluna duyduğu özlem, onun resimlerini albümün en ön sayfalarına yerleştirmesiyle daha da somutlaşmaktadır.

Romanda anne- oğul, ilişkisindeki olumsuzluğa dikkat çekilmesi, Almanya’nın savaş sonrası aile yapısının içinde bulunduğu duruma ve savaş döneminde yaşananlara yönelik bir eleştiri olarak algılanabilir. *“Çünkü kendisi de açlık çekmişti Doğu’dan Batı’ya uzun yürüyüş sırasında, çocuğu besleyecek sütü yoktu, başka bir şeyi de yoktu. Kendisinden başka kimsenin de mi çocuğa verecek sütü olmadığı soruma Anne cevap veremedi, kaçışın ve kardeşimin açlıktan ölmesinin meydana geldiği koşullarla ilgili teferruat öğrenmeye dönük sorularıma da cevap vermedi.*” (Treichel, 2013: 9) Annesinden hiçbir koşulda aslında doğru bir bilgi edinemeyen anlatıcı, bu durumu oldukça ironik bir biçimde gündeme getirir. Ona öncelikle Arnold’un ölmüş olduğu söylenmesinin karşısında kıskançlık duygusu yerine tuhaf bir sempati hissetmeye başlar. *“Yani Arnold ölmüş-tü, tabii çok üzücüydü bu, lakin fotoğrafıyla olan ilişkiyi rahatlatan bir durumdu. Hatta şen ve keyfi yerinde Arnold şimdi gözüme sempatik bile görünüyordu, böyle şen ve keyfi yerinde görünebilen bir ölü kardeşe sahip olmakla gurur duyuyordum. Arnold için yas tutuyordum, onunla gurur duyuyordum, çocuk odamı onunla paylaşıyor ve dünyanın bütün sütlerinin onun olmasını diliyordum.*” (Treichel, 2013: 9-10) Anlatıcının alıntıdaki ruh hali roman boyunca vurgulanır. O yapısı gereği annesine karşı olduğu

kadar aslında gerçekte hiç birlikte olmadığı Arnold'a karşı da yabancılaşmıştır. Aralarında doğal iki kardeş ilişkisi söz konusu değildir. Ayrıca bu durum onun anne-babasıyla samimi ilişkiler kuramamasına da neden olmuştur. Bu nedenle yukarıdaki alıntının anlatıcının iç dünyasını açık bir biçimde ifade etmesi açısından uygun bir örnek olduğunu söyleyebiliriz.

Kaybolan ağabeyin aranması sürecinde anlamsız bir suçluluk duygusuna kapılan ailenin küçük oğlu aile içerisindeki konumundan/varlığından endişe duyar. Onun kaybolan ağabeyine karşı olan öfkesi ile anne ve babasına olan kırgınlığı oğlanın çevresine karşı yabancılaşmasına neden olur. *“Başımdan beri suçluluk ve utançla zehirlenmiş bir atmosferde büyümemin sorumlusunun da Arnold olduğunu kavırıyordum. Doğumumdan itibaren ailede bir suçluluk ve utanç duygusu egemendi; bilmiyordum neden. Sadece yaptığım her şeyde belirli bir suçluluk ve belirli bir utanç hissettiğimi biliyordum. Mesela yemek yerken daima bir suçluluk ve utanç hissediyordum, önüme konan her ne olursa olsun. Bir parça et yediğimde vicdanım sızlıyordu, patates veya tatlı yediğimde de. Yemek yediğim için kendimi suçlu hissediyordum, yemek yediğim için utanıyordum. Kendimi suçlu hissettiğimi ve utandığımı gayet iyi biliyordum ama masum bir çocuktan başka bir şey değilken bir parça et veya patates yüzünden niye utanmam, hatta kendimi suçlu hissetmem gerektiğini hiç anlamıyordum.”* (Treichel, 2013: 13) Anlatıcı, suçluluk ve utanca dair vermiş olduğu bu ilginç örnekle okurun belleğini kıskançlık, suçluluk-utanç savaş sonrası ortamın genel atmosferi konusunda canlı tutmayı amaçlamaktadır. Söz konusu alıntıda ayrıca annenin küçük oğlu üzerinde oluşturduğu suçluluk ve utanç duygusu dikkat çeker. Arnold'un açıklıktan ölmüş olduğu yalanı anlatıcının yemek yediği için suçluluk hissetmesine yol açar. Suç ve utanç tıpkı Arnold gibi onun tüm yaşamını ele geçirmiş gibidir ve ondan kurtulamaz.

Anlatıcının gülünç, çelişkili ifadeleri ve olay örgüsünün çelişkili kurgusu *Kaybolan*'ın grotesk bir yapıya sahip olduğunu ortaya koyar. (Blasberg, 2015: 288) Grotesk'in en çok dikkat çeken özelliği 'uyumsuzluk' içerisinde çelişkiyi de barındırmasıdır. Komik, dikkat çekici bir tuhaflık ya da bu özelliklerin tümünü içeren grotesk, yabancılaşmış bir dünyanın ifade edilmesi şeklinde algılanır. (Thomson, 1972:6) Romanda hem ağabeyin hem de babanın adı Arnold'tur. Babayla kaybolan çocuğun adlarının aynı olması, yukarıda sözünü ettiğimiz gibi *Kaybolan*'ın grotesk bir yapıya sahip olmasıyla ilişkilendirilebilir. Babayla oğlun aynı adı taşımaları ile aslında babanın her ne kadar geçmişinden kurtulmak istese de bunu asla başaramayacağı ironize edilir. *“Adı Arnold'du; babamın da adı. Arnold neşeli bir çocuktı, dedi Anne, fotoğrafa bakarken. Sonra başka bir şey demedi, ben de başka bir şey demedim, beyaz bir battaniye üzerinde çömeliş sevinen Arnold'a baktım.”* (Treichel, 2013: 7) Tüm aile

bireylerinin yabancılaşmasında rol oynayan çelişkili, anlamsız olaylar zinciri ailenin çocuğu kaybetmesi gibi tuhaf olaylar olarak dikkat çeker ve bilinçli bir kargaşa içerisinde anlatıcın bakış açısından mizahi bir dille anlatılmaktadır.

Derin olumsuz duygulardan ve olumsuz yaşanmışlıklardan uzaklaşmak için baba kendisini işine verir. Anne ev işlerine yoğunlaşırken baba kendine yeni bir iş ortamı ve yaşam kurma çabası içerisine girer. Babanın geçmişinden kurtulmak/kaçmak için öncelikle yıllardır içinde oturdukları evlerini tamamen modern bir görünüme dönüştürmesini göz önünde bulundurduğumuzda anlatıcının bu durumu bilinçli olarak kurguladığı düşüncesi ağırlık kazanmaktadır. Anlatıcı asıl ruhsal/psikolojik çöküntüyü doğal yapıya sahip olan evlerinin değiştirilmesi modern bir tadilat geçirmesinden sonra yaşar. Annenin de durumu farklı değildir. O da bu modern yenilenmeden sonra yeni duruma alışamaz ve bir ruhsal çöküntü yaşar. *“Evin inşaatının bitmesinden sonra Anne bir çöküntü yaşadı.”* (Treichel, 2013: 28-29) Anne aslında geçmişini unutamıyor, unutmak istemiyor. (Wahl, 2020: 18) Hem anne hem oğul için bu yeni durum psikolojik çöküntülere neden olur. Ailenin alışık olduğu mekânın ani değişikliği onlarda ciddi anlamda bir mekânsal yabancılaşma durumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Psikolojik açıdan ele alındığında bu durum ailenin geçmişinin yok edilmesi olarak yorumlanabilir. Yeni binayla birlikte anlatıcının çocukluk labirenti sığınağı da yok olur. *“Bu inşaat çocukluk labirentimi benden almış, onu gömmüş, içini boşaltmış, ışığa boğmuştu.”* (Treichel, 2013: 28) Evin yeni tadilatıyla birlikte amacın ailenin kötü geçmişini silmek ya da geçmişle olan hesaplaşmanın üzerini örtmek olduğu düşünülür. (Wahl, 2020: 18) Ancak tadilatla birlikte anlatıcının yaşamış olduğu çevresine, çocukluğuna yabancılaşması söz konusudur. Baba da aslında bilinçaltında bulunan kötü anılarından, geçmişinden kurtulmak ister. *“Huzur içinde, sükûnetle yaşayabilirdi. Ama huzur gelmiyordu. Evi yeniden inşa etti. [...] bunu o kadar esaslı yaptı ki, yeni evin eski evimizle hiçbir benzerliği kalmadı.”* (Treichel, 2013: 27)

Kaybolan ağabeyin adı Arnold’tur ancak kendi adını bilmediğimiz anlatıcının adının romanda hiç geçmemesi, adsız olması daha romanın en başından silik/zayıf bir figür olduğunun sinyallerini verir. Roman boyunca tıpkı küçük oğlu gibi annenin de adı hiç geçmez yani onun da adı yoktur. O da adsız olan oğulla aynı yazgıyı paylaşır. Aslında *“...Ruslar kendisine korkunç bir şey yapmışlardı ama Ruslar onun hayatına ve ailesininkine kastetmemişlerdi. Ruslar sadece bir tek şeye kastetmişlerdi...”* (Treichel, 2013: 12) Aile içerisinde geçmişe dair birtakım konular sürekli gündeme getirilip konuşulurken bir yandan da bazı konularda tamamen suskun kalınmıştır. Annenin savaş döneminde Rus askerleri tarafından uğramış olduğu kötülüğün suskun kalınan konuların başında geldiği ileri

sürülmüştür. (Brenner: 2011: 347) Ağabeyin geçmişi ile annenin savaş sırasında kaçarken yaşadığı gerçekler hiç konuşulmaz, aile içerisinde bu olaylardan neredeyse hiç söz edilmez. Ancak küçük çocuğun, Rusların anneye yapmış oldukları kötülükle ifade etmek istediklerinden annenin kötü bir duruma maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Ve bu durum anlatıcının anneye yapılan kötülük sonucunda dünyaya gelmiş olduğunu düşündürür. Anlatıcının “*Doğumumdan itibaren ailede bir suçluluk ve utanç duygusu egemendi, bilmiyordum neden.*” (Treichel, 2013: 12-13) şeklindeki açıklamaları söz konusu düşünceyi doğrular niteliktedir. “*...2307 Numaralı Bulunmuş Çocuk’la ebeveynlik ilişkilerinden daha az muhtemel olduğu mamafih müracaatçıların evliliklerinden olma çocuklarıyla ebeveynlik ilişkilerinden daha az muhtemel olmadığı*” sözleriyle sona eriyordu. *Müracaatçıların evliliklerinden olma çocuk, bendim. Ve benim Anne Baba’nın çocuğu olmam, tetkik sonucuna bakılırsa, Arnold’un onların çocuğu olması kadar az muhtemeldi.*” (Treichel, 2013: 35) Alıntıda, anlatıcının yapmış olduğu açıklamalar onun iç dünyasına dair somut bilgileri açığa çıkarır. Anlatıcı kendi yapmış olduğu bu açıklamaların içerdiği çelişkileri çözemez. Bu durum onun ruh halini açıklayıcı bir biçimde dikkat çekmektedir.

Kayıp çocuk aranırken çeşitli üniversitelerde ünlü profesörler tarafından ailenin kafa ve ayak ölçümleri yapılarak bulunan çocuğun ölçümleriyle karşılaştırılır. Fakat Profesör Liebstedt’in ebeveynlerin vücut ölçülerini ölçme biçimi anlatıcıya göre oldukça ürkütücüdür. Onun bu davranışı Nazi Almanya’sının Auschwitz kamplarında insanların kalıtsal özellikleriyle ilgili aile araştırmaları çerçevesinde insanlar üzerinde yapılan bilimsel deneyleri ve ölçümleri getirir akıllara. (Benoit: 2003: 201) “*Enstitüden çıkarken Anne Babaya çenemi kıstıran mengenenin ne kadar acıttığını anlattım ama tepki vermediler. Biraz acısalar memnun olurum, oysa kimse acımadı bana.*” (Treichel, 2013: 65) Anlatıcının babası ile olan çatışmaları sürekli devam eder. Televizyon izleyenlerin çalışmadığı düşüncesinde olan baba, oğlunu da olabildiğince televizyondan uzak tutmaya çalışır. Ancak oğlan babanın bu tutumunu farklı algılar. “*Televizyon ancak onun izniyle açılabilirdi ve bu da geri alınabilir bir izindi. Televizyon ancak Baba izin verirse açılabilirdi ama Baba izin verdiğinde de bunu öyle isteksiz, bazen de öyle kızgın bir hal ve tarzda yapardı ki, televizyon seyretme zevki anında mahvolurdu.*” (Treichel, 2013: 17) Baba oğluna karşı olan iletişim eksikliğini ve ona karşı göstermediği iyi niyetini ironik bir biçimde müşterilerine karşı gösterir. Onları ziyaret eder ve onların sorunlarıyla ilgilenir. “*İyi mal tedarik etmek yetmez, insanların ine kulak vermek de gerekir, diyordu Baba. Müşterilerini dolaşması, öncelikle dertlerini dinlemek içindi.*” (Treichel, 2013: 21) Bu durumda anlatıcının babasıyla olan gerginliği tırmanır. Sonuçta olaylar doğal olarak anlatıcıy-

la babası arasındaki mesafeyi artırır. “Baba hiç sohbet etmezdi benimle, telsizi de açıklamaz, tabancayı da göstermezdi. Bay Rudolph’un şimdi yaptığı gibi masaya örtü serip benimle yalnız yemeğe de oturmazdı hiçbir zaman.” (Treichel, 2013: 71) Onların bu aralarındaki mesafenin nedeni olarak geçmişte yaşamış oldukları aile trajedisi gösterilebilir. “Kendimle ilgili olarak hep en zor durumda olduğumu varsaymıştım, oysa babam durumu en kolay olanın ben olduğumu varsayıyordu. Ama ben değildim ki durumu en kolay olan. Durumu en kolay olan birisi varsa şayet, bu rnold’dü. Odasını toplaması gerekmiyordu, ev ödevini yapması gerekmiyordu, uslu bir oğlan olması gerekmiyordu, üstelik buna rağmen Anne’yle Baba hep onla meşguldüler. Anne üzgün olduğunda, Arnold’dan dolayı üzgün oluyordu.” (Treichel, 2013: 67) Sofrada birlikte geçirdikleri eğlenceli, nadir akşamların sonunda anne sanki tüm yaşananların cezasını/kefaretilerini ödercesine yine kendi içerisine kapanır ve sessizliğine bürünür. Onu bu davranışları, onun çevresine ne denli yabancılaşmış olduğunun somut kanıtıdır adeta. “Sonra sessizce oturur, beraberce susarlardı. Anne sonraki günler boyunca, daha da içine kapanır ve neredeyse hiç konuşmazdı, bir susku adağıyla iyi yemeğin ve kahkahaların kefaretilerini ödercesine. Baba ise kefaretilerini çalışarak öderdi.” (Treichel, 2013: 27)

Anne-baba yıllarca Kızılhaç’ın Arama Servisinin yardımıyla Arnold’u arar. Aile bir süre sonra çok ilginç bir ipucuyla karşılaşır. Kızılhaç, Arnold olabilecek birisini bulur 2307 nolu çocuğun Arnold olabileceği düşünülür. 2307 numaralı çocuğun da tıpkı Arnold gibi 20 Ocak 1945 tarihinde yabancı bir kadının kollarına bırakıldığı söylenir. Anlatıcı, kayıp ağabeyinin ortaya çıkmasıyla onu rakip olarak görür. Anlatıcının ve ailesinin savaş nedeniyle yaşadıkları dram onların ruh dünyalarında derin izler açmıştır. Çocukta tüm bu yaşanmışlıklarının etkisiyle (ağabeyinin aniden ortaya çıkması/ailesinin ona yönelik tuhaf tutumu) kendisini ailenin bir üyesi olarak hissetmemesi ve ailesine karşı duyarsızlaşarak onlardan uzaklaşarak yabancılaşması durumu belirir. Ağabeyinin gerçekte kaybolması durumu karşısında anlatıcı da ailesine yabancılaşarak bir kaybolma durumu yaşamaktadır. Onun ailesinden uzaklaşması da aslında simgesel anlamda bir kayboluş olarak değerlendirilebilir. Annenin, eşinin ölümünden sonra ondan da vazgeçmiş olması ve bay Rudolph’la yakınlaşması da aslında birbirlerinden uzaklaşmış olan bir çiftin birbirlerine öncesinden ne denli yabancılaşmış olduklarını akıllara getirir.

Romanda Yabancılaşmanın Psikolojik Yansımaları

Anlatıcının içinde bulunduğu ruh hali ailesiyle arasındaki kopukluk, onu farklı arayışlara yönlendirir. Böylece anlatıcı çocuk, hoşlanmadığı ortamlardan kurtulmak için ‘kendine özgü bir seyahat hastalığı’ uydurur. Ve bir tür bulimia gibi çocukların kendilerini kusturmayı gerçekleştirdikleri

kasıtlı psikojenik kusmaya yönelir. Çocuk, içinde bulunduğu duygusal değişimler nedeniyle kendini tanımak ve bulmak için çalışır ve boşluk duygusunun (Innere Leere), çocuklukta duygusal ilgisizlik sonucunda hissedilen boşluk duygusunun üstesinden gelmeye çalışır. Treichel,'in bu bağlamda *Kaybolan* romanında, çocukluk yıllarındaki boşluk duygusunu doldurma çabası içerisine girdiği ileri sürülmüştür. (Rüdiger, 2018: 11) Boşluk duygusu bir kişilik problemi olarak değerlendirilmektedir. Küçük yaşlarda ihmal edilen çocuklarda görülen bu durum çocuğun ihtiyaç duyduğu gerekli zamanlarda anne- baba – ebeveyn gibi yetişkinlerin ilgisinden uzak olması durumunda daha çok belirlemektedir. Sağlıklı bir aile ortamı bulamayan bu tür bir yoksunluğa maruz kalan yalnız büyüyen çocuklar, anne-babaları ile uzun süre sağlıklı ilişki kurma olanağı olmayan çocuklardır. (Ludewig,Baumer, 2015: 594) Çocuğun içerisindeki boşluk duygusunu giderebilmesi noktasında çocuğun kendine yabancılaşması ortaya çıkar. Romanda anlatıcı, seyahat etmeyi sevmesine rağmen bilinçli olarak araba, teren yolculukları sırasında ortaya çıkan bir hastalık uydurur sırf anne-babasıyla vakit geçirmemek için kendine göre tuhaf bir bulimia çeşidi geliştirir adeta. Özellikle anne-babanın evden ayrıldıkları anlar bile anlatıcının evde kendisini kısa bir süreliğine de olsa özgür, mutlu, rahat hissetmesini sağlar. Onun için en güzel çocukluk anısı olarak görür o anları, ancak bu durum çok sürmez birden yine baba evinin o kasvetli atmosferi onu çevreler. Boşluk duygusunu dolduramaz çocuk, aniden geçmişe, ailesinin travmatik yaşanmışlıklarına geri döner. Onun ailesinden uzaklaşmasının onlara yabancılaşmasının nedeni olarak Arnold görölse de aslında anne ve babasının etkisi daha baskındır. Bulimia yalnızlık ve yalnızlık duyguları, stres, içsel boşluk duygusu veya ebeveynler tarafından sahiplenmeme durumlarında tetiklenir. (Heinemann, Hopf, 2008: 209-210) *“Bu gezmelere karşı zamanla öyle bir husumet geliştirdim ki, Anne’yle Baba onlara refakat etmemi ancak ceza tehdidiyle sağlayabiliyorlardı. Anne Baba’nın beni tehdit ettiği cezaların en güzeli, ev hapsiydi. Mamafiş Pazar günleri ev hapsi zevkine ancak, giderek küçük gezmelerde bile etkisini gösteren bana özgü bir seyahat hastalığı edindikten sonra kavuşabildim. Seyahat hastalığının temel belirtisi, bedenimin harekete tahammül edememesiydi; kendi kendime mi hareket ettiğime, başkası tarafından mı hareket ettirildiğime göre belirli bir değişim arz ediyordu bu tahammülsüzlük. Kendim hareket ettiğimde, oturduğumuz yerdeki gezmelerimizde mesela, çoğu kez başım dönüyordu ve bir banka oturmam gerekiyordu. Başkası tarafından hareket ettirildiğimde, kusmak zorunda kalıyordum.”* (Treichel, 2013: 14-15) Söz konusu boşluk duygusu çocuğun/ bireyin kendisinin dışında anne-baba gibi onun yakın çevresinde olan bir kişiden kaynaklı da olabilmektedir. Anne-oğul ilişkisi bağlamındaki davranışların/yabancılaşmanın büyük oranda aralarında yaşadıkları olumsuz olaylarla örtüştüğü görülmüştür. *“Bay Rudolp’a da kızgın olduğumu fark*

ediyordum hem Anne’yi kucakladığı için hem de Anne onu hiçbir zaman beni kucaklamadığı gibi kucakladığı için. Beni sadece umarsızca anne sevgisi nöbetine kapıldığı anlarda kucaklamış ve öyle sıkı bastırmıştı ki kendisine, nefessiz kalmıştım.” (Treichel, 2013: 92) Anne ilk oğlunu kaybetmiş olma duygusu içerisinde bu tür bir boşluk duygusu yaşamaktadır. Anne küçük oğlunu yok saymıştır adeta. Ona gerekli olduğunda sarılmamış onu görmezden gelerek onu yalnız bırakmıştır. Anlatıcı roman boyunca boşluk duygusu belirtilerini sıkça göstermektedir. Yıllardır içinde yaşadığı boşluk hissini söz konusu ifadeler ile aktarır *“En nihayet ben de vardım, Anne’nin bir defa olsun laf arasında benim varlığımdan bahsetmesi gerekmez miydi? Ama sırf Arnold’un olmayışından söz edildiğini duydum”*. (Treichel, 2013: 92)

Romanda anne-baba, çocuk ve ‘kaybolan çocuk’ olmak üzere aile üyelerinin her biri birbirlerine karşı bir yabancılaşma içerisinde. Romanda tüm aile bireylerinin egemen olduğu yabancılaşma, olay örgüsü boyunca yabancılaşmanın psikolojik bir kavram olarak ele alınabilmesi olanağı sunar. Yabancılaşma – psikoloji ilişkisi bağlamında Fromm’a göre nevrotik açıdan yabancılaşmış olan bir birey ‘yabancılaşmış bir insan’ olarak değerlendirilir. Kendisini güçsüz, çekingen, hisseden bu kişiler çevrelerine ve dış dünyalarına yabancılaşmış oldukları için nevrotik olarak kabul edilirler. Ayrıca ‘nevroz’ kavramını kullanan Fromm, bu bağlamda yabancılaşmaya ‘psikanalitik’ bir anlam kazandırmıştır. (Fromm, 2015: 61). Yabancılaşma, bireysel yabancılaşma kuramlarını geliştiren Freud’a göre yabancılaşma, bireysel ruh hastalığı olarak ileri sürülmektedir. (Stolzenberg, Rapic, 2010:141) *“Okul arkadaşlarım benden uzak duruyordu. Kolumda ölümü taşıyordum, ölüm bir hastalıktı, bulaşıcıydı ve kimse benden bu hastalığı kapmak istemiyordu Anne siyah elbisesini bir yıl boyunca taşıdı, bense siyah bantı Baba’nın toprağa verilmesinden sonra çıkarabilecektim, bu nedenle cenaze günü benim için güzel bir gün de oldu.”* (Treichel, 2013: 74) Kendine, çevresine ve arkadaşlarına da yabancılaşmış olan anlatıcının çocukluk heyecanını mutluluğunu bile, babanın cenazesi esnasında tatması onun ‘benlik saygısından’ yoksun iç dünyasındaki boşluk duygusuyla bir çatışma içerisinde olduğunu gösterir. Babanın ölümüyle kendisini iyi hissetmesinin altında, geçmişindeki kötü yaşantısının ve aileye karşı yabancılaşmanın olduğu söylenebilir. Daha baskın olarak çocuklarda görülen ‘benlik saygısının’ düşük olması durumu çocuğun iç dünyasında boşluk duygusunu oluşturmaktadır. Bu durum ayrıca çocukların toplumsal yaşamlarında da çeşitli uyum bozukluklarının oluşmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak bireyin sağlığı psikolojik açıdan bozulmaktadır. Bu kişilerde özgüven eksikliği görüldüğü gibi, anksiyeteye bağlı duyguların ifade edilme durumu zorlaşmaktadır. (Karahan, Sardoğan, ve diğerleri, 2004: 27-39)

Yabancılaşma ile psikolojik bir rahatsızlık olarak görülen ‘nevroz’ arasındaki ilişki son derece dikkat çekicidir. Nevroz kavramının tanımı konusunda net bir uzlaşma sağlanmamış olmasına karşın kısaca ‘ruhsal bir hastalık’ tanımlaması kabul görmektedir. Nevrozun başlıca özellikleri arasında bireyin kendi ile çatışması söz konusudur. Kendisiyle çatışan bireyin bu durumu ‘kendine yabancılaşma’ durumunun da tetikleyicisidir. (Horney, 1998:23) Depersonalizasyon/kişinin kendine yabancılaşması durumu (Michael, 2018: 13-14) olarak açıklanır. Bu durum genellikle kendine yabancılaşmanın yanı sıra kişinin vücudunda oluşan hissizlik, uyuşukluk, odaklanma güçlüğü gibi birtakım işlevlerin eksik olması durumudur. (Faust, 2020: 1-2) Bu nedenle anlatıcının yanağında hissettiği trigeminus nevraljisinin nedeninin de kendine/bireysel yabancılaşma durumundan kaynaklandığı düşünülebilir. *“Benim vakamda, öyle diyordu hekim, en iyisi beklemektir. Belki günün birinde sebebi bulunabilir, belki de sıkıntım kendiliğinden ortadan kalkardı. Bir trigeminus nevraljisinin tıpkı ortaya çıktığı gibi aniden sona erdiğine evvelce de rastlanmıştı. Trigeminius nevraljisi yok olmadı, elektrik akımı benzeri ataklarla bana eza etmeyi uzun aralıklarla ama düzenli olarak sürdürdü.”* (Treichel, 2013: 33) Kendine yabancılaşma sonucunda ortaya çıkan birtakım bulgular olay örgüsünün işleyişi noktasında anlatıcının psikolojik ve duygusal anlamda takıntılı bir figür olduğu yönünde önemli bir ipucu olarak görülebilir. Tüm bu psikolojik durumlara bağlı olarak anlatıcıda derin bir borderline kişilik bozukluğu ve narsistik kişilik bozukluğundan da söz edebiliriz. *“Oğlanın yüzü” diyordu Baba, “sanki senin suratından kalıp alınmış gibi”. Bu tasavvur bende öylesine büyük bir fiziksel huzursuzluk uyandırdı ki, kendimi koyvermesem de suratımı yakan, yanaklarımı katedip alnıma ulaşan bir tür mide sancısına tutuldum. [...], yüzümü yalar gibi olan bu his, beni sancılı bir sırtmaya zorladı. Bunda sırtacak ne var, diye sordu, ağrılarımı sezinleyemeyen ve beni sadece edepsiz bir oğlan olarak gören Baba.”* (Treichel, 2013: 32-33) Babaya göre ‘edepsizce’ sırtan çocuğun bu davranışının nedeni de aslında söz konusu kişilik bozukluğuna bağlı belirtilerden başka bir şey değildir. Babanın bu sırtışlar nedeniyle çileden çıkması da aslında oğlula arasındaki yabancılaşmayı somutlayan çarpıcı bir örnektir. *“Ne var ki trigeminus nevaljisi seyahat esnasında tekrar ortaya çıktı, öyle ki yüzüm sık sık keskin ağrı ataklarıyla seğiriyor, bu da beni sırtmaya benzer kasılmalara zorluyor, baba eskiden de sinirlendiği bu sırtışlar nedeniyle yine çileden çıkıyordu.”* (Treichel, 2013: 49) Narsistik kişilik bozukluğu olan kişiler nitelik bakımından borderline kişilik bozukluğu olan kişilerle benzer belirtileri gösterirler. (Ritter, Roepke ve diğerleri, 2007: 9) Anlatıcının da benzer ruhsal durumu vardır. Onun içinde bulunduğu yalnızlık, sahihsizlik hissi, duygu durumunu/dünyasını etkiler. *“Bu içine dokunulmuş ve çözülmüş Anne beni kızdırıyor, canımı sıkıyordu. Kaybettiği bir şeyi bende gördüğünü seziyordum. Ona Baba’yı*

hatırlatıyordum. Ons Arnold'u da hatırlatıyordum. Ama Arnold'un yerine geçemiyordum. Bana kalsa hiç sıkıntısız tutardım Arnold'un yerini.” (Treichel, 2013: 77) Gerçi narsistik kişilik bozukluğunu anne karakteriyle de ilişkilendirmek olanaklıdır. Çünkü annenin yaşamı boyunca vermiş olduğu kararları ve davranışları onun narsistik kişilik bozukluğunun olduğunun anlaşılması bakımından yeterli örneklerdir. Annenin oğluyla olan duygusal ilişki eksikliğinin geçtiği kesitler de bu bağlamda önemli birer örnek olarak çoğaltılabilir ve ele alınabilir. *“Ama ben Anne'nin karnından içeri bastırılmak istemiyordum, hiç bastırılmak istemiyordum. Eskiden Anne beni hiç bastırmamıştı kendine, şimdi de ben bastırılmak istemiyordum, bastırılmadan gayet güzel idare ediyordum kendimi.”* (Treichel, 2013: 43)

Sonuç

Kaybolan' romanı yabancılaşma bağlamında önemli bir yapıt özelliği taşır. Roman kişilerinin iç dünyaları ve ruhsal durumları söz konusu romanda yabancılaşma olgusu çerçevesinde özellikle gündeme gelmektedir. Romanın anlatıcısı/başkişisi bu bağlamda daha önce belirtildiği üzere silik, daha doğrusu ailesi tarafından gerektiği gibi ilgi görmeyen bir figür görüntüsü çizer. Üstelik anlatıcının adsız olması yani adının anlatı boyunca hiç geçmemesi de onun bu silik, kendisine ve çevresine yabancılaşmış bir figür olma durumunu doğrulamaktadır. Hans - Ulrich Treichel, *Kaybolan* adlı romanında savaş nedeniyle Batı'ya göç etmek zorunda kalan bir ailenin trajedisini bir çocuğun bakış açısından ele almıştır. Romanda ailenin, İkinci Dünya Savaşı sonrası, savaşta kaybolan büyük oğulları Arnold'u aramaları konu edilmiştir.

Romanın baş kişisi ben-anlatıcı, Arnold'un acısını yaşayan ailesi tarafından dışlanarak yalnızlığa itilmektedir. Annesi çocuğun ergenlik dönemine kadar neredeyse onu yok sayarak onu dışlar görmezlikten gelir. Anne – oğul arasında Arnold yüzünden hep bir mesafe vardır annenin son derece mesafeli tutumları küçük oğlunun çevresine ve ailesine karşı yabancılaşmasını tetiklemektedir. Ailesi tarafından gerekli ilgi ve sevgiyi bulamamış olan anlatıcı bu nedenle psikolojik olarak dikkat çeken davranışlara sahip olur. Onun bazı davranışları, kasıtlı olarak edindiği birtakım hastalıklara/bulimiya yol açar

Kaybolan'da anne-baba, çocuk ve 'kaybolan çocuk' arasındaki yabancılaşma derecesinin eşit olduğu dikkat çekmektedir. Kısaca, aile üyelerinin her biri birbirlerine karşı bir yabancılaşma içerisindedir. Anlatıcıya göre ebeveynleri küçük oğullarına hak ettikleri değeri vermeyerek, onu gerektiği gibi sevmeyerek suç işlemişlerdir adeta. Anlatıcının, kaybolan Arnold'u kabullenememesi, onun kendisiyle bir iç hesaplaşma içerisine girmesine neden olur. Roman, hastalık olgusu bakımından ele alındığında

yabancılaşma – psikoloji ilişkisi bağlamında bir inceleme olanağı ortaya çıkmıştır. Depersonalizasyon yani, kişinin kendine yabancılaşmasının öne çıktığı romanda ayrıca borderline kişilik bozukluğu ve narsistik kişilik bozukluğu ile ilgili dikkat çekici veriler sunulmaktadır.

Romanın sonunda annenin yine iki çocuğundan birini tercih etmesi söz konusudur. Bu sefer kaybolan oğlunun gerçek yerini öğrenen, bulunan çocuğun gerçekten kendi çocuğu olması gerçeğine çok yaklaşmış olmasına karşın anne ondan vazgeçmiştir. Treichel, beklenmedik bir biçimde romanı açık uçlu bir sonla bitirmeyi yeğlemiştir. Sonuç olarak, anlatıcının kendinden, sosyal çevresinden son derece kopuk ve yabancılaşmış olmasının nedeni olarak onun ‘kayıp’ Arnold’a olan kıskançlığının yanı sıra ebeveynlerinin ona karşı olan olumsuz tutumlarının da etkili olduğu açıklığa kavuşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- B, Cornelia. (2015). NS-Medizin und Öffentlichkeit: Formen der Aufarbeitung nach 1945. GmbH, Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- B. Peter J. (2011). Neue Deutsche Literatur-Geschichte, 3. Auflage. Berlin/New York: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
- E, Fromm. (2015). Psikanaliz ve Din – Freud - Jung ve Din Algısı. İstanbul: Say Yayınları.
- H, Evelyn. (2008). Hans Hopf, Psychische Störungen in Kindheit und Jugend, 3. Auflage. Stuttgart: Kohlhammer GmbH.
- H, Karen. (1998) Çağımızın Nevrotik Kişiliği. Çev.: Selçuk Budak. 2. Baskı. Ankara: Öteki Yayınevi - Öteki Psikoloji Dizisi.
- K, Annette. (1995). Family Secret: Acts of Memory and Imagination. London: Verso.
- Karahan, T.F. Sardoğan, M.E., Şar, A.H., Ersanlı, E., Kaya, N.S., Kumcağız, H. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri İle Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkiler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:18, s.27-39.
- L, Revital. B, Sonja, S, Josef. H, Christoph, A, Kurt. (2015). Richterliche und behördliche Entscheidungsfindung zwischen Kindeswohl und Elternwohl: Erziehungsfähigkeit bei Familien mit einem psychisch kranken Elternteil. University of St. Gallen: Research Platform Alexandria – FamPra.ch.
- M, Benoit. (2003). Massin, Zwillingsforschung und die »Auschwitz-Dahlem Connection, In: Die Verbindung nach Auschwitz. Biowissenschaften und Menschenversuche an Kaiser-Wilhelm-Instituten. Dokumentation eines Symposiums - Geschichte der Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft im Nationalsozialismus, Band. 6. Göttingen: Wallstein-Verlag.
- M, Matthias. (2018). Depersonalisation und Derealisation-Die Entfremdung überwinden. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer.
- R, Bernhard. (2018). Hans-Ulrich Treichel, Der Verlorene, Analyse Interpretation, 1. Auflage. Bange Verlag GmbH, Hollfeld 2018, s. 11.
- Richter, Franziska. (2011). Identität und Erinnerung Familiengeschichte und die Auseinandersetzung mit deutscher Zeitgeschichte. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
- S, Jürgen. R, Smail. (2010). *Kierkegaard und Fichte*. Berlin/New York: Walter de Gruyter GmbH&o. KG.
- T, Philip. (1972). *The Grotesque, The Critical Idiom*. London: Methuen.
- T, Hans, U. (2013). Kaybolan. (Çev. Tanıl Bora), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- W, Johannes. (2020). *Lektürehilfen Hans-Ulrich Treichel Der Verlorene*, Klett lerntraining. Stuttgart: Pons GmbH.

internet kaynakları

Volker Faust, Psychiatrie Heute- Seelische Störungen erkennen, verstehen, behandeln, Depersonalisation und Derealisation, Störungen des Ich-Bewusstseins Entfremdungs-Erlebnisse- Unwirklichkeitsgefühl- Verlust der natürlichen Selbstverständlichkeit, s.1-2.http://www.psychosoziale-gesundheit.net/pdf/anpassungsstoerung_faust.pdf. Zugriffsdatum: 25.07.2020

Kathrin Ritter, Stefan Roepke, Angela Merkl, Isabella Heuser, Komorbiditäten bei Patienten mit einer Narzisstischen Persönlichkeitsstörung im Vergleich zu Patienten mit einer Borderline-Persönlichkeitsstörung, pmp/482/19.11.2008/Macmillan, *Psychotherapie · Psychosomatik · Medizinische Psychologie*, February 2007, Mathematisch-Naturwissenschaftliche Fakultät II, Institut für Psychologie, Humboldt-Universität zu Berlin, February 2007, s.9.